

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік
университетінің ғылыми журналы
Научный журнал Павлодарского государственного
университета имени С. Торайғырова

1997 ж. құрылған
Основан в 1997 г.

İ İ Ó
ÕÀÁÀÐØ ÛÑÛ

ÃÃÑÒÍ ÈÊ Ì ÃÓ

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ

12015

Научный журнал Павлодарского государственного университета
имени С. Торайгырова

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на учет средства массовой информации
№ 14206-Ж
выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия
Республики Казахстан
4 марта 2014 года

Омирбаев С.М., д.э.н., профессор (главный редактор);
Пфейфер Н.Э., д.п.н., профессор (зам. главного редактора);
Аубакирова С.Д., (отв. секретарь).

Редакционная коллегия:

Абибуллаева А., д.п.н., профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева;
Агавелян О.К., д.п.н., профессор, Россия, Новосибирск, НГПУ;
Анн Мерфи, PhD докторы, профессор, Дублинский технологический
университет (Ирландия);
Бурдина Е.И., д.п.н., профессор;
Кертаева Г. М., д.п.н., профессор; ЕНУ имени Л. Н. Гумилева;
Калдыбаева А.Т., д.п.н., профессор, Кыргызстан, КГУ имени И. Арабаева;
Кудышева А.А., к.п.н., профессор;
Нургожина Б.В., (тех. редактор).

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели.
Мнение авторов публикаций не всегда совпадает с мнением редакции.
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов.
Рукописи и дискеты не возвращаются.
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник ПГУ» обязательна.

Абусейтов Б. З., Әбділлаев Ә. К. Жоғары оқу орындардағы студенттерінің салауатты өмір сүру үлгісін қалыптастыру негіздері	12
Әбікенова Д. Б. Кәсіби-педагогикалық құзыреттілігінің құрылымындағы жоғары оқу орнының ұстазының АКТ-құзыреті	17
Алпысов А. Қ., Джарасова Г. С. Есептерді шешуде анализ бен синтез әдісін қолдана білу	23
Алпысов А. Қ., Джарасова Г. С. Ақпараттық технология негізінде логарифмдік теңдеулерді шешу.....	31
Аубакирова С. Д. Инклюзивтік білімінің мәселесі	40
Аширбаева Н. Н. Әскери мектеп түлегінің зияткерлік қабілеттерінің құрылымы.....	45
Ахметов Т. Ә. Жаңа қазақстандық патриотизмнің түп-төркіні	51
Әміреев Н. Ә. Қазақ әдістемесіндегі жазудың зерттелуі	59
Баєтов К. Д., Баєтов Б. К. Егде жастағы спортпен айналысушылардың өзін-өзі бақылауы	68
Байгожина Ж. М., Жакибаева Г. Б., Кисабекова А. А., Масакбаева С. Р. Жоғарғы оқу орындарындағы сабақ өтудің инновациялық тәсілдері.....	78
Баймухамбетова Б. Ш. «Магистранттың зерттеушілік іс-әрекет» түсінігі жайлы теориялық анализі	85
Берикханова Г. Е., Мусатаева И. С. Университеттің ақпараттық білім беру ортасын пайдалану негізінде оқу үдерісінің тиімділігін арттыру	90
Давлеткалиева Е. С., Мулдашева Б. К. Біліктілікті арттыру деңгейлік курстары аясында мұғалімдердің рефлексивтік қабілеттерін дамыту	95
Даумова Б. Б. Қазіргі мектептегі жоғары сынып оқушыларының этнотолеранттылығын қалыптастыру үдерісінің педагогикалық негіздері	103
Джубанова Г. Д. Ерте сатысында орыс тілін үйренуге сөйлеу дағдылары мен студенттердің қабілеттерін басқару жүйесі.....	107
Жетписбаева Б. А. Тілдік жағдаяттарды педагогикалық сипаттау өлшемдері (көптілді білім беруге сәйкес).....	113

Жунусбекова А.

Білім беруді басқару саласындағы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптар122

Жұматаева Е., Беисова А. Е., Искакова З. С.

Жоғары мектеп парадигмасының ғылыми негізі129

Жұматаева Е., Беисова А. Е., Искакова З. С.

Білім мазмұнын жеке мүмкіндікке бағдарлау.....136

Искакова К. С.

Бастауыш сыныпта «Step by step» технологиясын іске асыру145

Қалиев Н. Қ.

Дене тәрбие сабағында студенттердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру149

Капенова Ж. Ж.

Көптілдік білім беру жағдайындағы тілдерді оқыту әдістемелерінің мәселелері 154

Капенова Ж. Ж.

Көпмәдениеттілік кеңістігінде тілді үйренудің принциптері және әдістері160

Қударова Н. А., Асаинова Ж. С.

Қазақ халқының этнопедагогикасы мен этнопсихологиясындағы эстетика ұғымын мектеп оқушыларының түсінігіне енгізу168

Қонақбаева Ұ. Ж.

Бейіндік оқытуды енгізу жағдайында мұғалімге қойылатын жаңа талаптар173

Лепешев Д. В., Гринвальд Н. М.

Қазақстандағы және шет елдердегі білім жүйесі179

Мирза Н. В., Маженова Р. Б., Гаак А. Ю.

Мектепке дейінгі мекемелерде салауатты өмір салтын қалыптастыру.....188

Мырзабекова А. Б.

Кәсіби өзін-өзі анықтау мәнмәтінінде студенттердің өмірмағыналық бағыттарының қалыптасу мәселесі194

Нарықбай Р. Т.

Қимыл-қозғалыс ойындары арқылы студенттердің ұйымдастырушылық іскерліктерін арттыру199

Омарбекова А. И.

Өзін-өзі тану пәнінің этнопедагогика пәнімен ықпалдастығы.....203

Сейдахметов Е. Е., Абусейтов Б. З., Баймуханбетов Б. М.

ЖОО кейінгі білім беру үдерісінде магистранттарды заманауи технологияларды пайдалануға дайындау210

Тұрғанбаева Б. Ш.

Қазіргі қоғамдағы құқықтық тәрбиенің маңызы219

Тұрғанбаева Б. Ш., Қариев Ә. Д.

Оқушыларға құқықтық мәдениетті қалыптастырудың негізгі бағыттары ..227

Уалиева Н. Т.

Субъектілік және субъектілік тәжірибе жоғары оқу орнында оқытындардың өздік жұмысынан күтілетін нәтиже234

Утегенова Б. М.

Болашақ мұғалімдерді дайындау барысында студенттердің құндылық бағыттары.....240

Ушакова Н. М., Хаймулдина А. Ю.

Білім жаһандануының көріністері247

Ушакова Н. М., Мырзабекова А. Б.

Тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтаудың психологиялық негіздері252

Шаяхметова М. Н.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын арттыру жолдары258

Шаяхметова М. Н.

Бастауыш мектептің оқыту процесінде жобалау әдісін пайдалану264

Авторлар үшін ережелер271

СОДЕРЖАНИЕ

Абусейтов Б. З., Абдиллаев А. К. Основы формирования здорового образа жизни студентов Вуза	12
Абыкенова Д. Б. ИКТ-компетентность преподавателя Вуза в структуре профессионально-педагогической компетентности	17
Алпысов А. К., Джарасова Г. С. Решения математических задач посредством анализа и синтеза	23
Алпысов А. К., Джарасова Г. С. Решения логарифмических уравнений на основе информационных технологий	31
Аубакирова С. Д. Проблема инклюзивного образования	40
Аширбаева Н. Н. Структура интеллектуальных способностей выпускника военной школы	45
Ахметов Т. А. Истоки нового казахстанского патриотизма	51
Амреев Н. А. Исследование письма в казахской методике	59
Баев К. Д., Баев Б. К. Самоконтроль занимающихся спортом в зрелом возрасте	68
Байгожина Ж. М., Жакибаева Г. Б., Кисабекова А. А., Масакбаева С. Р. Инновационные методы преподавания дисциплин в Вузе	78
Баймухамбетова Б. Ш. Теоретический анализ понятия «Исследовательская деятельность магистранта»	85
Берикханова Г. Е., Мусатаева И. С. Повышение эффективности образовательного процесса на основе использования информационно-образовательной среды Вуза	90
Давлеткалиева Е. С., Мулдашева Б. К. Условия развития рефлексивных способностей учителей в рамках уровневых курсов повышения квалификации	95
Даумова Б. Б. Педагогические основания процесса формирования этнической толерантности старшеклассников в современной школе	103
Джубанова Г. Д. Система контроля речевых навыков и умений студентов в процессе обучения русскому языку на начальном этапе	107

Жетписбаева Б. А. Параметры педагогического описания языковой ситуации (применительно к полиязычному образованию)	113
Жунусбекова А. Требования к профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов в области управления образованием	122
Жуматаева Е., Беисова А. Е., Исакова З. С. Научная основа парадигмы высшей школы	129
Жуматаева Е., Беисова А. Е., Исакова З. С. Ориентир внутреннего потенциала на содержание образования	136
Исакова К. С. Применение технологии «Step by step» в начальных классах	145
Калиев Н. К. Формирование культуры студентов на занятии физического воспитания	149
Капенова Ж. Ж. Вопросы методики обучения языкам в условиях полиязычного образования	154
Капенова Ж. Ж. Принципы и методы изучения языка в условиях поликультурного пространства	160
Кударова Н. А., Асаинова Ж. С. Интеграция понимания эстетики в казахской этнопедагогике и этнопсихологии учащимися школ	168
Конакбаева У. Ж. Новые требования учителю в условиях внедрения профильного обучения	173
Лепешев Д. В., Гринвальд Н. М. Система образования в Казахстане и за рубежом	179
Мирза Н. В., Маженова Р. Б., Гаак А. Ю. Педагогические условия формирования здорового образа жизни детей дошкольного возраста	188
Мырзабекова А. Б. Проблема формирования смысло-жизненных ориентаций студентов в контексте профессионального самоопределения	194
Нарыкбай Р. Т. Улучшение организаторских навыков у студентов с помощью двигательных игр	199
Омарбекова А. И. Интеграция предмета самопознания и этнопедагогике	203
Сейдахметов Е. Е., Абусейтов Б. З., Баймуханбетов Б. М. Подготовка магистрантов к использованию инновационной технологии в процессе послевузовского образования	210

Турганбаева Б. Ш.

Роль правового воспитания в современном обществе219

Турганбаева Б. Ш., Кариев А. Д.

Основные направления формирования правовой культуры у учащихся...227

Уалиева Н. Т.

Субъектность и субъектный опыт как ожидаемый результат самостоятельной работы обучающихся в вузе234

Утегенова Б. М.

Ценностные ориентации студентов в контексте подготовки будущих учителей240

Ушакова Н. М., Хаймулдина А. Ю.

Аспекты глобализации образования.....247

Ушакова Н. М., Мырзабекова А. Б.

Психологические основы профессионального самоопределения личности252

Шаяхметова М. Н.

Способы увеличения интереса познаваемости учеников начальных классов 258

Шаяхметова М. Н.

Использование способа проектирования процесса обучения начальной школы264

Правила для авторов271

CONTENTS

Abuseytov B. Z., Abdillayev A. K.

The basics of the universities students healthy lifestyle development 12

Abykenova D. B.

The essence and structure of HEI academic staff's ICT competence17

Alpysov A. K., Jarassova G. S.

The solution of mathematical tasks by means of analysis and synthesis.....23

Alpysov A. K., Jarassova G. S.

Solving logarithmic equations on the basis of information technologies31

Aubakirova S.

The problem of inclusive education40

Ashirbayeva N.

The structure of intellectual ability of the military school graduate45

Akhmetov T. A.

Background of modern Kazakhstani patriotism51

Amreev N. A.

Research on writing in the Kazakh methodology59

Baetov K. D., Baetov B. K.

Self-control in mature sportsmen.....68

Baigozhina Zh. M., Zhakibayeva G. B.,

Kissabekova A. A., Massakbayeva S. R.

Innovative methods of teaching disciplines at university78

Baymukhambetova B. Sh.

A theoretical analysis of the concept «Research activities of a Master's degree student»85

Berikhanova G. E., Mussatayeva I. S.

Improving the efficiency of educational process based on the use of the university information and educational environment90

Davletkaliyeva Y. S., Muldasheva B. K.

Conditions of development of reflexive abilities of teachers within level advanced training course95

Daumova B. B.

Pedagogical bases of high school students ethnic tolerance formation in modern school.....103

Dzhubanova G. D.

The control system of speech skills and abilities of students in learning the Russian language at an early stage107

Zhetpisbayeva B. A.

Parameters of pedagogical description of a language situation (in the context of multilingual education) 113

Zhunusbekova A.

Professional requirements for future elementary school teachers in education management122

Zhumataeva E., Beisova A. E., Iskakova Z. S. Scientific basis of a paradigm of the higher school	129
Zhumataeva E., Beisova A. E., Iskakova Z. S. Reference point of internal potential on the content of education	136
Iskakova K. S. Application of the «Step by step» technology in elementary classes	145
Kaliyev N. K. The formation of culture of students in physical education.....	149
Kapenova Zh. Zh. Issues of methodology of learning language in polylinguistic education conditions.....	154
Kapenova Zh. Zh. Principles and methods of language teaching in terms of multicultural space	160
Kudarova N. A., Assainova Z. S. Integrating of aesthetics understanding in the Kazakh ethnopedagogics and ethnopsychology by school students.....	168
Konakbaeva U. Zh. New requirements to teacher in profile training implementation.....	173
Lepeshev D. V., Grinvald N. M. System of education in Kazakhstan and abroad	179
Myrza N. V., Mazhenova R. B., Gaak A. Y. Pedagogical conditions in developing healthy lifestyle for children of preschool age	188
Myrzabekova A. B. The problem of formation students' life orientations in the context of professional self-determination	194
Narikbay R. T. Improving the managerial skills of students using motor games	199
Omarbekova A. Integrating the subject of self-knowledge and ethnopedagogics.....	203
Seydahmetov E. E., Abuseytov B. Z., Baimukhanbetov B. M. Training of masters to using of innovative technologies in the process of postgraduate education.....	210
Turganbayeva B. Zh. Values of legal education in modern society	219
Turganbayeva B. Zh., Kariyev A. D. The main directions of formation of legal culture among students	227
Ualieva N. T. Subjectness and subjective experience as an expected result of students' independent work in high school	234
Utegenova B. M. Valuable orientations of students in the context of future teachers training	240
Ushakova N. M., Khaimuldina A. Y. The aspects of the globalization of education	247

Ushakova N. M., Myrzabekova A. B. Psychological basis of professional self-determination	252
Shayakhmetova M. N. Methods of increasing interest of cognizableness of students of initial classes.....	258
Shayakhmetova M. N. Use of method of educating process planning in elementary school	264
Rules for authors	271

Б. З. Абусейтов¹, Ә. К. Әбділлаев²

¹п.ғ.к., доцент, ²доцент, Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық казак-түрік университеті, Түркістан қ.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРДАҒЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР СҮРУ ҮЛГІСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗДЕРІ

Бұл мақалада студенттердің салауатты өмір сүру үлгісін қалыптастыруға терең теориялық далдау жасалған және оны жетілдірудің негізгі бағыттары көрсетілген. Студенттердің мінез-құлық, іс-әрекет үлгісі, олардың жеке тұлға ретінде өмірде рухани, адамгершілік және дене мүмкіндіктерінде толық құнды көзқарастарына сәйкес өзін қалыптастыра білу қабілеттерінің бірлігінде көрінетін жалпы мәдениетінің бөлігі ретінде қарастырылады.

Кілтті сөздер: денсаулық, жоғары оқу орны, дене тәрбиесі, студенттер.

Жоғары оқу орны студенттерінің салауатты өмір сүру бейнесін қалыптастыруда дене мәдениеті бойынша сауықтыру және жалпы әлеуметтік зерттеу жұмыстарын жүзеге асыруды талап ететін тәрбиелік, гигиеналық, қалпына келтіру және аурудың алдын алу, сияқты олардың денсаулықтарын қалпына келтірудің емдеу проблемаларымен байланысы дене мәдениеті саласы мамандарының өзекті кәсіби қызметінің негізгі мәселелерінің бірі болып табылады.

Студенттердің дене тәрбиесі мен спорттағы сауықтыру дене мәдениетінің ықпалды әсерін түсінуі үшін жеке даму ілімі мен қалпына келу ілімінің мәні зор.

Адам өмірі организмнің саулық жағдайына және оның психологиялық-физиологиялық күш-қуатын пайдалану деңгейімен байланысты болады. Адам тіршілігінің барлық жағы әлеуметтік тұрмыстың кең ауқымында, яғни өндірістік еңбек әлеуметтік-экономикалық, саяси, отбасы-тұрмыстық, рухани, сауықтыру, оқу, сонғы нәтижеде денсаулық деңгейімен айқындалады.

«Денсаулық» ұғымын анықтаудың әртүрлі тәсілдері бар, оларды келесі бейнеде жіктеуге болады: 1) денсаулық-бұл ауруы жоқтық; 2) «денсаулық» және «норма»-барабар ұғымдар; 3) денсаулық морфологиялық, психологиялық-сезім күйі және әлеуметтік-экономикалық тұрақтылық

бірлігі ретінде. Осы анықтаулар үшін ортақ, денсаулық ауруға қарама-қарсы, нормадағының синонимі ретінде түсіндіріледі.

Сондықтан «денсаулық» ұғымын келесі бейнеде анықтауға болады: денсаулық-адамның толық дене, психикалық және әлеуметтік саулығы, оның еңбек, әлеуметтік және биологиялық функцияларын толық құнды орындауын қамтамасыз етуінде көрінетін дұрыс психосоматикалық жағдайы.

Денсаулықты зерттеп, қарастыру кезінде қандай мазмұндық сипаттама пайдаланылады? Қазіргі кезде функционалдық амал кең таралымға ие болды. Оның ерекшелігі, жеке тұлғаның өзіне тән биологиялық және әлеуметтік іске асыруын, сол сияқты қоғамдық пайдалы еңбек, өндірістік қызметті орындау қабілетімен қорытындыланады. Бұларды жоғалту, адам үшін барынша маңызды және таралымға ие болған отбасының, қоғамның, адамдардың ауруларының әлеуметтік зардабы болып саналады.

Денсаулыққа функционалдық жолмен келуге байланысты «іс-жүзінде дені сау адам» деген ұғым пайда болды, өйткені адамның жұмыс қабілеттілігі мен сезіміне елеулі әсер етпегендіктен, патологиялық өзгерістер болуы мүмкін. Алайда, мұнда жұмыс қабілеттілігін сақтағаны үшін организмнің зардап шегетіні есептеле бермейді. Бірқатар жағдайларда бұл зардаптың жоғарылығы сонша болашақтағы жұмыс қабілеттілігі мен денсаулыққа зардабын тигізу қаупі бар, өйткені белгілі деңгейге дейінгі организмдегі өзгерістер субъективті сезінулерде білінбеуі, тіпті қандай да бір органдар мен қызметтік жүйелердің функциясында көрінбеуі де мүмкін. Сондықтан денсаулықтың да, сол сияқты аурудың да саналық және сандық сипаттамасының жеткілікті дәрежеде кең түсіндіру аясы болады. Денсаулықтың көріну дәрежесіндегі оның айырмашылық шегі көптеген мына өлшем белгілерімен анықталады: организмнің өмірлік орнықтылық деңгейіне, оның қалпына келу мүмкіндігінің молдығына, органдар мен қызметтік жүйелердің биологиялық белсенділігіне, дене мүшелерінің жойылған бөлігі жасушаларының қалпына келуіне (регенерация) қабілеттілігі және т.б.

Аурудың пайда болуының екі түрі бар: адам организмнің саулық күйі, яғни «ішкі негізі» және оған әсер ететін сыртқы себептері. Демек, аурулардың алдын алу үшін организмнің өмірге төзімділігін арттырудың екі жолы бар: сыртқы себепті жою немесе осы сыртқы себептерді бейтараптандыруда организмнің саулық жағдайда болуы үшін оны сауықтыру және нығайту. Бірінші тәсілден үміт аз, өйткені қоғамда өмір сүретін адам аурудың сыртқы қозғаушы күштерінің барлығын іс-жүзінде жоюы мүмкін емес. Ал екінші тәсіл нәтижелірек. Ол ауруға ұрындыратын себептерден құтылудың мүмкіндіктерінің шамасына қарай және бір мезгілде өз организмін шынықтыру, оны сыртқы ортаның қолайсыз қозғаушы күштерінің әсеріне сезімталдығын түсіру үшін оларды бейімделуге үйрету.

Сондықтан организмнің қалпына келу қабілеті денсаулықтың басты өлшем белгілерінің бірі болып саналады.

Адамдардың денсаулығы тіршіліктің барлық кезеңдерінде көрінеді. Көп бейнелі тіршілік көріністерінің толықтығы мен қарқындылығы адамдардың денсаулық деңгейі, адамның өмір сүру бейнесі мен тіршілік әрекеті үлгісін елеулі шамада анықтайтын оның «сапалық» сипатына, сонымен бірге олардың әлеуметтік деңгейіне, экономикалық және еңбектегі белсенділігіне, адамдардың миграциялық қозғалмалылық дәрежесіне, қазіргі заманғы мәдениет, ғылым, өнер, бос уақыттары мен демалысты маңызды өткізу мүмкіндіктері сипатына, техника және технология жетістіктеріне қызмет етуге қатысуы жағдайына, жеке тұлғалық қабілеттеріне байланысты болады.

Сол сияқты мұнда кері байланыста көрініс табады: адамның өмір сүру стилі, оның тұрмыстағы, әсіресе, еңбек қызметіндегі белсенділік сипатының дәрежесі оның денсаулық жағдайын анықтайды. Мұндай өзара байланыстылық денсаулықты сақтандыру және нығайту үшін үлкен мүмкіндіктер туындатады.

Денсаулық еңбек ресурстарының сапасына, қоғамдық еңбек өнімділігіне тиімді әсер етеді, сонысымен қоғамның экономикалық дамуының өсуіне жәрдемдеседі. Өндірістің басымдылықпен қарқындылықта дамуға өту жағдайында денсаулық басқа сапалы сипаттамалармен қатар экономикалық өсудің басты қозғаушы күшіне айналады. Қоғамдық өндіріске қатысатын жеке адамдардың өздерінің барынша жоғары нәтижелік көрсеткіштерге 30-39 және 40-49 жастарда жететіні кездейсоқтық емес. 50 жастан бастап басты рөлді денсаулық алатын болғандықтан еңбектегі белсенділік деңгейінің төмендеуі байқалады.

Денсаулық деңгейі мен дене дамуы еңбекші күші сапасының маңызды жағдайларының бірі болып табылады.

Олардың көрсеткіштеріне байланысты адамдардың еңбек қызметінің белгілі бір саласында қызмет атқару мүмкіндігімен бағаланады. Сондықтан мамандықты және кәсіби білім беру түрін таңдау кезеңінде жеке тұлғаның нақтылы кәсіби қызмет түріне психологиялық-физиологиялық сәйкестігі проблемасы объективті туындайды және жүзеге асады.

Өмір ырғағының тездетілуі және қазіргі заманғы өндірістің күрделіленуі, оның жоғары деңгейде механикаландырылуы және автоматтандырылуы организмге елеулі жүктеме түсіреді, яғни жеке тұлғаның қимыл реакциясы шашпандығы, шешім қабылдау жылдамдығы, жинақылық, зеректік, мұқият көңіл аударушылық сияқты адам денсаулығы көрсеткіштерінің барлық жиынтығымен анықталады.

Денсаулық қажеттілігінің барлығы жалпы сипатта болады, олар жеке адамға да, тұтас қоғамға да тән. Өзінің жеке денсаулығына назар аудару, оның бұзылуының алдын-алу, сақтандыруды қамтамасыз ету, тіршілік

әрекетінің әр түрлі формаларында денсаулыққа саналы бағдар жасау, міне осылардың барлығы адамның жалпы мәдениетінің көрсеткіштері болып саналады.

Қоғамның әлеуметтік-этикалық кемеліне келуінің өлшем белгісі, оның ізгілендірілу деңгейі мемлекеттің өз азаматтарының денсаулық «қоры» туралы қамқорлық аясы қызметін атқарады. Қоғамның денсаулықты қорғау және нығайтудағы адамгершілік, өнегелілік бағыты жеке тұлғаға қоғам, ұжым, жақын, жанашыр адамдары алдындағы өзінің валелогиялық (латынша vale-cau бол) іс-әрекетін ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік құндылық ретінде өзінің жеке денсаулығы қатынасына жауапкершілік жүктейді.

Студенттердің денсаулығын қорғау және нығайту негізінен тіршілік ету бейнесімен анықталады. Бұған жоғары деңгейде назар аудару қоғамдық сана деңгейінде, мәдениет, білім беру, тәрбие аясында жүзеге асады.

Студенттің өмір сүру бейнесі олардың қажеттіліктері мен өздерінің қызмет әрекеттеріне сәйкес ренжулері қатар жүретін белгілі бір интеграция тәсілдері болып табылады. Студенттердің өмір сүру бейнесінің құрылымы әр түрлі тіршілік әрекеттеріндегі болатын бағыныштылық және үйлестік қатынастарында көрінеді. Егер олардың өмір сүру бейнесі тіршілік әрекетінің шығармашылық түрлеріне жатпаса, онда оның деңгейі төмендейді. Кейбір студенттер бос уақыттарын кітап оқуға, басқалары дене жаттығуларымен шұғылдануға, ал үшіншілері қарым-қатынас жасауға арнайды. Жұмсалған уақытын саналы түрде жоспарлап студент осындай байланыстардың кең арнасына кіруі немесе өзімен-өзі жекеленуі мүмкін. Студентті өмір сүру бейнесінен еркінен тыс мәжбүрлеуге болмайды. Жеке тұлға өзі үшін мәні бар тіршілік әрекеті түрімен таңдап шұғылдануға толық мүмкіндігі бар. Белгілі бір дербестігі бар және құндылықты менгерген әрбір жеке тұлға өмір жолдарында әрекет жасау және ой тұжырымдау бейнесін қалыптастырады. Қабілетті жеке тұлғалардың өзі құрамында бар топтың, ұжымның өмір сүру бейнесі сипаты мазмұнына әсер етуге толық мүмкіндігі болады.

Студенттердің оқу үдерісіндегі тыныс, тіршілік әрекеттері жайлы дәлелді материалдарын талдау көрсеткендей тәртіпке түсірілмегендік және былыққан тәртіпсіздікке көз жеткіземіз. Бұл өз уақытында тамақтанбау, ұйқының жүйелі түрде қанбауы, таза ауада аз жүру, жеткіліксіз дәрежедегі дене белсенділігі, шынықтыру процедураларының болмауы, ұйықтайтын уақытта оқу тапсырмаларын өз беттерінше орындау, темекі шегу және т.б. сияқты маңызды компоненттерінде көрінеді. Солай болғанымен, студенттердің өмір бейнесіне 100 % әсер ететін, барынша маңызды компоненттері бағдарланып, белгіленген. Ал, олардың орындалуын талдап көрейік, яғни ұйқы режиміне 24-30 %, тамақтану режиміне 10-16 %, қозғалыс белсенділігі режиміне 15-30 % келеді екен. Оқу жылы барысында студенттердің тіршілік әрекетінің бұлай ұйымдастырылуының жағымсыз

зардаптары оқу жылының соңында барынша айқын көрінеді (аурулар саны артады). Бұл үдерістер 4-5 жыл білім алу барысында осылай жалғасатын болғандықтарынан, студенттердің денсаулық жағдайына елеулі қайшы әсер ететіндігі талас тудырмайды. Москва мемлекеттік университетінің (МГУ) 4000 студенттерін тексеру мәліметі бойынша (Б. И. Новиков) білім алған кезеңінде олардың денсаулық жағдайларының нашарлағаны айқындалған. Егер I курс студентінің денсаулық деңгейін 100 % деп белгілесек, онда II курста бұл деңгей орташа шамамен 91,9 %, III курста 83,1 %, ал IV курста 75,8 % дейін төмендегені дәлелденген.

Бұл дәлелді мәлімет бізге жоғары оқу орнындағы дене тәрбиесі бойынша практикалық шұғылдану сабақтары студенттердің денсаулығының нығаюына және автоматты түрде сақталуына кепілдік бере алмайтындығы жайлы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Олардың денсаулықтарының үйлесімді жақсаруы және дене қабілеттерінің артуы үшін салауатты өмір сүру үлгісін қамтамасыз ететін көптеген компоненттерінің ішінен дене жаттығуларымен, спортпен, сол сияқты табиғаттың сауықтыру күштері және гигиеналық факторлар аса маңызды қозғаушы күш болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Әбділлаев, Ә. К., Оңалбек, Ж. К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі. – Түркістан, 2004.
- 2 Әбділлаев, Ә. К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі. – Түркістан, 2007.
- 3 Матвеев, А. П. Теория и методика физической культуры и спорта. – М.: ФиС, 1991.
- 4 Кузнецов, В. С. Теория и методика физической культуры и спорта. – М.: ФиС, 2012.
- 5 Ильинич, В. И. Физическая культура студента. – М.: Гордарики, 1997.
- 6 Әбділлаев, Ә. К., Мухамеджанов Б. Қ. Дене мәдениеті. – Түркістан, 2008.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Б. З. Абусейтов, А. К. Абдиллаев

Основы формирования здорового образа жизни студентов Вуза

Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Ясави, г. Туркестан.
Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Б. З. Абусейтов, А. К. Абдиллаев

The basics of the universities students healthy lifestyle development

A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.

Material received on 25.02.15.

В этой статье сделан глубокий теоретический анализ формирования образа жизни студентов, отражены основные направления его совершенствования. В условиях здорового образа жизни ответственность за здоровье формируется у студента как часть общекультурного развития, проявляющаяся в единстве стилевых особенностей поведения, способности построить себя как личность, в соответствии с собственными представлениями о полноценной в духовном, нравственном и физическом отношении к жизни.

The article deals with a thorough theoretical analysis of the student's life formation, the principal direction of its improvement. In terms of healthy lifestyle, the responsibility for the students' health is formed as part of common culture, manifested in the unity of the style behavior features, an ability to build a personality, in accordance with their own notions of full spiritual, moral, and physical attitude in life.

УДК 378.147:004

Д. Б. Абыкенова

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ИКТ-КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА В СТРУКТУРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

В статье рассматриваются ИКТ компетентность преподавателя Вуза в структуре профессионально-педагогической компетентности и их взаимосвязь.

Исследованию проблем, связанных с профессионально-педагогической компетентностью педагога, посвящено огромное количество научных работ. Несмотря на это, интерес к данному вопросу не ослабевает, что

свидетельствует о том, что исследования в данной области являются актуальными.

Профессиональная компетентность субъекта в любой сфере деятельности является одним из важных условий для его выхода за пределы стандартной деятельности. Что же касается профессиональной педагогической компетентности педагога, то она должна создавать предпосылки для личного развития воспитуемых [1].

Рассмотрим понятие профессионально-педагогической компетентности преподавателя в трактовках некоторых известных педагогов-исследователей.

Так Н. В. Кузьмина под профессионально-педагогической компетентностью понимает совокупность умений педагога как субъекта педагогического воздействия особым образом структурировать научное и практическое знание в целях лучшего решения задач [2]. Академик Российской Академии Образования (РАО) В. И. Загвязинский полагает, что компетентность учителя включает владение современными научными представлениями об обучении и воспитании, понимание законов и закономерностей обучения и развития личности, развитое педагогическое мышление [3].

А. К. Маркова определяет профессионально-педагогическую компетентность как «осведомленность учителя о знаниях и умениях и их нормативных признаках, которые необходимы для осуществления этого труда; обладание психологическими качествами, желательными для его выполнения, реальная профессиональная деятельность в соответствии с эталонами и нормами». В содержание компетентности педагога включается процесс (составляющие его – педагогическая деятельность, педагогическое общение, личность) и результат его труда (обученность и воспитанность школьников). Также в понятие профессиональной компетенции она включает все свойства личности педагога, которые обеспечивают высокий результат профессиональной деятельности. Она пишет, что профессионально-компетентным является «...такой труд учителя, в котором на достаточно высоком уровне осуществляется педагогическая деятельность, педагогическое общение, реализуется личность учителя, в котором достигаются хорошие результаты в обученности и воспитанности школьников» [4].

Таким образом, в современной науке профессиональная педагогическая компетентность трактуется как многозначная категория, и ее формирование выступает в качестве цели, средства достижения результата подготовки специалиста, а также критерия диагностики готовности к профессиональной деятельности учителя.

Анализ профессиональной компетентности учителя в современном обществе (М. П. Лапчик, В. А. Адольф, А. А. Ахаян, Т. В. Добудько,

О. А. Кизик и др.) показывает, что информационная компетентность педагога является важным компонентом профессиональной компетентности.

Мы разделяем точку зрения академика РАО М. П. Лапчика, который считает, что в современных условиях неизбежной компонентой профессиональной компетентности педагогических кадров является информационно-коммуникационная компетентность (ИКТ-компетентность) педагогического работника, которая «ориентирована на практическое использование информационных и коммуникационных технологий в своей профессиональной деятельности и не сводится только к овладению компонентами компьютерной грамотности. ИКТ-компетентность – в значительной степени не только знаниевая, но и преимущественно личностно-деятельностная характеристика специалиста сферы образования, в высшей степени подготовленного к мотивированному и привычному использованию всей совокупности и разнообразия компьютерных средств и технологий в своей профессиональной работе: учителя, школьного психолога, воспитателя, менеджера или руководителя образовательного учреждения» [5].

Согласно современным представлениям, профессиональная компетентность объединяет в себе три составные части: ключевая, базовая и специальная компетентности. Исходя из этого, в процессе формирования профессиональной компетентности педагогического работника испытывают влияние ИКТ-компетенций все три составные ее части и М. П. Лапчик представляет взаимосвязь профессиональной и ИКТ-компетентностей педагога следующим образом (рис. 1).

Рисунок 1 – Взаимосвязь профессиональной компетентности и ИКТ-компетентности педагога [5].

Как видно из рисунка, ИКТ-компетенции пронизывают все компоненты профессиональной компетентности педагога. В качестве ключевого компонента для педагогов большинства специальностей выступают общие компетенции. Базовый компонент включает комплекс универсальных компетенций общепрофессиональной категории (психолого-педагогические компетенции).

Специальный компонент – совокупность характеристик профессиональной деятельности педагога конкретной специальности.

Характеризуя профессионально-педагогическую компетентность, О. В. Симен-Северская в своем исследовании представляет необходимым рассмотреть это понятие в соотношении с другими категориями психолого-педагогической науки, а именно с понятиями, «компетентность» «готовность», «профессионализм», «мастерство», так как нередко они взаимозаменяются и их границы четко не обозначены [6]. Педагогическая компетентность связана, прежде всего, с деятельностью педагога, с его способностью к выполнению определенных профессиональных действий, основу которых составляют необходимые профессиональные знания, умения, позиции, образующие «фундамент» профессионализма педагога.

Профессиональную готовность к педагогической деятельности определяют как совокупность профессионально-обусловленных требований и в ее составе выделяют, с одной стороны, психологическую, психофизиологическую и физическую готовность, а с другой – научно-теоретическую и практическую подготовку [7].

Понятие «профессионализм» шире по своему значению понятия «компетентность», так как помимо способности решать проблемы профессиональной деятельности, оно включает целый ряд характеристик личности специалиста, и поэтому педагогическая компетентность представляет собой лишь одну из сторон профессионализма педагога.

Важнейшей особенностью педагогического мастерства является то, что оно носит творческий характер. Мастерство педагога, по мнению В. И. Загвязинского, будучи синтезом теоретических знаний и высококоразвитых практических умений, утверждается и проявляется через творчество и, в свою очередь, способствует действенной реализации творческих замыслов и находок [3]. Именно на творчество, как характерный и необходимый элемент мастерства педагога, указывают многие ученые (К. Д. Ушинский, И. А. Зязюн, Г. И. Хозяинов, Ю. П. Азаров, В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров, Ю. Н. Кулюткин и мн. др.), поскольку креативность является одной из основных предпосылок и исходным элементом системы педагогического мастерства [8].

Анализируя понятия «педагогическая компетентность», «готовность к педагогической деятельности», «профессионализм педагога» и «педагогическое мастерство» автор приходит к выводу, что указанные понятия не являются тождественными, и находятся в отношениях уровневой интеграции. По мнению автора, данную интеграцию можно представить в виде соотношения, представленного на рисунке 2 (элементы 1, 2, 3 и 4).

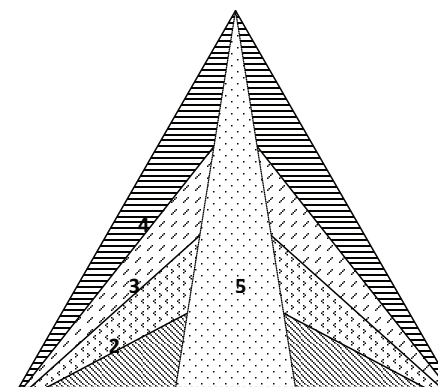

Рисунок 2 – Графическое представление соотношения анализируемых понятий: 1 – педагогическая компетентность (знания, умения, позиция);

- 2 – готовность к педагогической деятельности (знания, умения, позиция + направленность личности, определенное психофизическое состояние);
 3 – профессионализм педагога (знания, умения, направленность личности + высокие показатели деятельности, определенные личностные качества);
 4 – педагогическое мастерство (профессионализм + творчество);
 5 – ИКТ-компетентность

Таким образом, педагогическая компетентность представляется базовым уровнем, на основе которого формируются и развиваются готовность специалиста к педагогической деятельности, его профессионализм и мастерство.

На наш взгляд, данное соотношение понятий «педагогическая компетентность», «готовность к педагогической деятельности», «профессионализм педагога», «педагогическое мастерство» целесообразно было бы дополнить еще одним компонентом, а именно «ИКТ-компетентностью преподавателя», который пронизывает все эти составляющие.

Освоение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) преподавателями вузов и, более того, использование их в педагогической деятельности качественно влияет не столько на изменение общей структуры профессиональной компетентности педагога, сколько на качественное содержание ее компонентов. Качественно изменяется весь спектр теоретических и практических умений, составляющих основу профессиональной компетентности педагога. И в настоящее время педагог, не владеющий ИКТ-компетенциями, уверенно чувствовать себя уже не может.

Информатизация образования в современном казахстанском обществе с каждым этапом своего развития предъявляет все большие требования к профессионализму преподавателей вузов, а также к умению использовать ИКТ непосредственно в своей педагогической деятельности. Поэтому, соглашаясь со многими учеными, мы придерживаемся той точки зрения, что ИКТ-компетентность преподавателя является важной составляющей его профессионализма, его профессионально-педагогической компетентности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 **Адольф, В. А.** Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя: дис...д-ра пед. наук: 13.00.01. – М.: РГБ, 2003.
- 2 **Кузьмина, Н. В.** Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высшая школа, 1990. – 119 с.
- 3 **Загвязинский, В. И.** Педагогическое творчество учителя. – М.: Педагогика, 1987. – 159 с.
- 4 **Маркова, А. К.** Психология труда учителя. – М., 1993.
- 5 **Лапчик, М. П.** ИКТ-компетентность педагогических кадров. Монография. – Омск: Изд-во ОмГПУ, 2007. – 144 с.
- 6 **Симен-Северская, О. В.** Формирование педагогической компетентности специалиста социальной работы в процессе профессиональной подготовки в вузе: дис...канд.пед.наук: 13.00.08. – М.: РГБ, 2003.
- 7 Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов – М.: Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
- 8 **Ворошилова, В. П.** Становление педагогического мастерства в системе повышения квалификации: дис...канд. пед. наук. – Курган, 1996. – 174 с.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Д. Б. Әбікенова

Кәсіби-педагогикалық құзыреттілігінің құрылымындағы жоғары оқу орнының ұстазының АКТ-құзыреті

С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

D. B. Abykenova

The essence and structure of HEI academic staff's ICT competence

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 25.02.15.

Мақалада педагогикалық-кәсіпшілік құзыреттілік құрылымы бойынша жоғары оқу орындағы оқытушылардың АКТ-құзыреттілігі қарастырылып және де олардың өзара байланысы сипатталады.

In the article the ICT-competence of university teachers is examined in the structure of professional-pedagogical competence, and their intercommunication is described.

ӘОЖ 378.14

А. Қ. Алпысов¹, Г. С. Джарасова²

¹п.ғ.к., доцент, Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты,
²профессор, математика және информатика кафедрасы,
п.ғ.к., доцент, С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУДЕ АНАЛИЗ БЕН СИНТЕЗ ӘДІСІН ҚОЛДАНА БІЛУ

Математикалық есептерді шешуде анализ бен синтез әдістерін қолдану арқылы оқушылардың ой өрісін дамытуға, математикалық заңдылықтар мен қасиеттерді игеруге, ойлау процесін жандандыруға көмектесу жолдары қарастырылған.

Кілтті сөздер: анализ, синтез, ғылыми әдістер, логикалық тәсіл.

Есептердің шешу жолдарын үйрену үшін олардың шешу әдістерін, тәсілдерін жинақтау өмір талабы екенін білеміз. Математикалық есептерді шешу дағдысын өзбетімен қалыптастыратын оқушылар өте сирек кездеседі. Осыған орай, есептерді әр түрлі жолмен шешу дағдысына оқушыларды үйрету мұғалімнің міндеті. Мұғалім оқушыға есепті қалай шығару жөнінде ақыл-кеңес беріп көмектесуі немесе оқушы есепті дұрыс шығара алатындай болуы үшін олардың сұрақтарына жауап бере отырып, оларға бағыт-бағдар беруі керек. Бұл арада оқушының ойын тудыратын, ойлау қызметін дамытатындай шығармашылық тәсіл керек. Мұндай ақыл-кеңестер әртүрлі есептерді шешуге жарайтын жалпылық қасиеті болуы тиіс. «Есепті тек түсініп қою жеткіліксіз, оны шығарам деген талап – тілек те болуы қажет. Күшті талап - тілек болмаса, есептерді шығару мүмкін емес, ал ол бар болса, - шығаруға болады» деген болатын Д. Пойа. Есептерді шешу жолдарын құру – есеп шешудегі ең негізгі кадам. Дұрыс құрылған жоспар есептің дұрыс шешіміне кепілдік береді [3].

Математикалық есептерді шешуде анализ бен синтез әдістері кең түрде қолданылады. Анализ – логикалық тәсіл, зерттеу әдісі ретінде үйретілетін объектіні ойша немесе тәжірибелік түрде құрамды бөліктерге бөліп, әр бөлік бүтін бөлік ретінде жеке зерттелуін айтады. Синтезді анализ арқылы бөлінген бөліктерді ойша немесе практикалық түрде біріктіру деп түсінеміз. Математикалық есептерді шешу жолдарын іздестіруде анализ бен синтездің мәні өте зор, ол есептерді шешу әдісі ретінде, теореманы дәлелдеу, математикалық ұғымдардың қасиетін үйрену т.б. әр алуан формада кездеседі.

Анализ бен синтез – іс жүзінде бірін-бірі толықтыратын бір тұтас аналитикалық-синтетикалық әдіс. Мәселен, анализ кезінде күрделі есептер жай есептерге бөлшектенеді, ал синтез жай есептерді бір ғана мағыналы, біртұтас бір есепке біріктіреді. Математикалық есептерді шешуде синтез екі түрлі талқылануда қолданылуы мүмкін:

«а» – берілгеннен бастап ізделінуге көшу жолы, «б» – жеке элементтерді бір тұтасқа жинақтау.

Осы сияқты анализде де екі түрі қарастырылады: «а» – ізделіндінен берілгенге қарай көше отырып талқылау жолы, «б» – бүтіннен оның құрамды бөліктеріне жіктеу. Анализ бен синтез математиканы оқытудың ғылыми әдісі ретінде оқушылардың ойлау қабілетімен есептер шешудегі іскерлігін арттырады. Осы ғылыми әдістерді қолданудың мақсаты ой өрісін дамытуға, математикалық есептер арқылы заңдылықтар мен қасиеттерді игеруге, ойлау процесін жандандыруға көмектесу [4]. Осы ойымызды мысалдар арқылы түйіндейік.

1-мысал. $\cos 20^\circ \cdot \cos 40^\circ \cdot \cos 80^\circ = \frac{1}{8}$ теңбе-теңдігін дәлелдеу керек.

Осы теңбе-теңдікті дәлелдеуде «а» түріндегі синтез қолданылады, яғни берілгеннен бастап ізделінді дәлелдеуге көшу. Осы мақсатта теңдіктің сол жағын-қа көбейтіп және бөлеміз.

$$\frac{\sin 20^\circ \cdot \cos 20^\circ \cdot \cos 40^\circ \cdot \cos 80^\circ}{\sin 20^\circ}$$

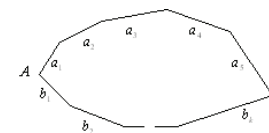
Осы жерде оқушылар бірден байқайды қос бұрыштың формуласын қолдану керек екенін, сонда

$$\frac{\sin 40^\circ \cdot \cos 40^\circ \cdot \cos 80^\circ}{2 \sin 20^\circ} = \frac{\sin 80^\circ \cdot \cos 80^\circ}{4 \sin 20^\circ} = \frac{\sin 160^\circ}{8 \sin 20^\circ}$$

Осыдан, $\sin 160^\circ = \sin(180^\circ - 20^\circ) = \sin 20^\circ$ Осы мәнді алымына қойсақ берілген теңбе-теңдік дәлелденеді.

Енді «б» түріндегі синтездің қолданылуын қарастырайық.

2-мысал. Көпбұрышта А және В нүктелері периметрді екіге бөледі. a_1 және b_1 қабырғаларының ұзындығы – 1. a_1, a_2, \dots, a_n қабырғалары еселігі $q = 3$ тең геометриялық прогрессия құрайды, ал b_1, b_2, \dots, b_n қабырғалары айырымы 2-ге тең арифметикалық прогрессия құрайды. Көпбұрыштың қабырғалар санын табыңыз (1-сурет).

1 сурет

Есептің шешімін жеке элементтерден бір тұтасқа жинақтау тәсілі бойынша іздестіреміз. Осыған орай, геометриялық прогрессияның қосындысы формуласы бойынша табамыз.

$$1 + q + q^2 + q^3 + q^4 = \frac{q^5 - 1}{q - 1} = \frac{243 - 1}{2} = 121.$$

Арифметикалық прогрессияның қосындысының формуласы бойынша:

$$\frac{b_1 + b_k}{2} \cdot k = \frac{1 + (2k - 1)}{2} \cdot k = k^2$$

Табылған екі шешімді теңестірсек, сонда $k^2 = 121$, $k = 11$. Осыған a_1, a_2, \dots, a_5 қабырғасын қоссақ, қабырға саны мынаған тең:

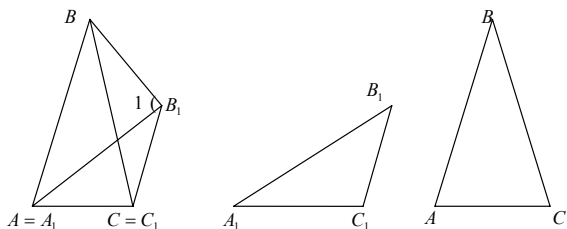
$$11 + 5 = 16.$$

Осы есептің шешуінде синтез тәсіліне қоса, анализ элементтерін көруге болады.

Есептерді шешу процесінде анализ бен синтез қатар қолданылады. Мәселен, анализ жасап, яғни есептің шартынан немесе қорытындысынан бастап талдап, өзімізге белгілі мәліметтерді ескеру қажет. Себебі, шарттың мәліметтері кезекші мәселелердің жауаптарына жөн сілтеп тұрады және керісінше синтетикалық жолмен жүре отырып, яғни есептің мәліметтерін жан-жақты қолданып, жауап іздеп отырған мәселелерді алуға болады [2]. Сондықтан анализ бен синтезді біріктіру, әсіресе теоремалармен және дәлелдеу есептерімен жұмыс істегенде ерекше танымдық маңызға ие болады.

3-мысал. Егер бір үшбұрыштың екі қабырғасы екінші бір үшбұрыштың екі қабырғасына тең болса, онда олардың арасында жататын үлкен бұрыштың қарсысында ұзын қабырға жатады.

Есептің дәлелдеуін оның шартын талдаудан бастаймыз. $A_1B_1C_1$ үшбұрышын ABC үшбұрышымен беттестіреміз де, анализ жасаймыз (2-сурет).

2 сурет

Анализ: 1. $BC > B_1C$ екенін дәлелдеу керек. Қандай жағдайда бір кесінді екінші кесіндіден ұзын болады?

2. Кесінділерді салыстыру үшін қабырғалары салыстырмалы кесінділер болатын үшбұрышты ($\triangle AB_1C$) қарастыру ыңғайлы.

3. Қандай жағдайда үшбұрыштың бір қабырғасы екінші қабырғасынан ұзын болады?

4. BC қабырғасы - AB_1C бұрышының, CB_1 қабырғасы B_1BC бұрышының қарсысында жатыр. Демек, $\angle CBB_1 < \angle CB_1B$ екенін алдын ала дәлелдеу қажет.

5. $\triangle BAB_1$ - тең бүйірлі, өйткені $AB = AB_1$.

Сондықтан:

$$\angle ABB_1 = \angle AB_1B = \angle 1; \angle BB_1C = \angle 1 + \angle AB_1C; \angle CBB_1 = \angle 1 - \angle ABC.$$

Соңғы екі теңсіздіктің оң жақтарын салыстырайық:

$$\angle 1 + \angle AB_1C > \angle 1 - \angle ABC \text{ немесе } \angle BB_1C > \angle B_1BC.$$

$$AB = A_1B_1 \Rightarrow BC > B_1C. \angle A > \angle A_1 \Rightarrow BC > B_1C$$

Келтірілген дәлелдеуден кейін оқушы кері ретпен өздігінен талдау жүргізе алады, яғни синтетикалық жолды саналы түрде жүзеге асырады.

4-мысал. Теплоход өзен ағысы бойынша 13 сағатта қанша км жүзсе, ол өзен ағысына қарсы 15 сағатта сондай қашықтыққа жүзді. Егер теплоходтың меншікті жылдамдығы 70 км/сағ болса, онда өзен ағысының жылдамдығы қандай?

Анализ: Өзен ағысының жылдамдығын табу үшін теплоходтың меншікті жылдамдығын (70 км/сағ) және өзен ағысы не ағысқа қарсы қозғалыс жылдамдығын білу жеткілікті. Егер өзен ағысының жылдамдығы V км/сағ болса, онда теплоход өзен ағысы бойынша $(70+V)$, ағысқа қарсы $(70-V)$ км/сағ жылдамдықпен жүзеді. Жүрілген жолды уақытқа қатысты

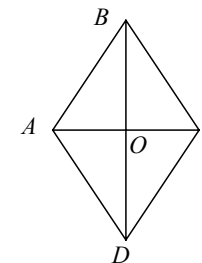
теңдеу ретінде өрнектейміз, яғни өзен ағысы және ағысқа қарсы жүрілген жолдардағы арақашықтарды теңестіреміз.

С и н т е з : $15(70 - V) = 13(70 + V) \Leftrightarrow 15 \cdot 70 - 15 \cdot V = 13 \cdot 70 + 13 \cdot V$
Екі жағын 28-ге бөлеміз.

$$28V = (15 - 13)70 \Leftrightarrow 28V = 2 \cdot 70 \Leftrightarrow V = 5$$

5-мысал. Ромбының диагональдары өзара перпендикуляр екенін дәлелдендер.

Бізге $ABCD$ ромб берілсін және AC мен BD оның диагональдары болсын олар O нүктесінде қиылыссын (3-сурет)

3 сурет

Осы есеп - теореманы дәлелдеу анализі:

а) $AC \perp BD$ екенін дәлелдеу үшін, $BO \perp AC$ екенін көрсету жеткілікті;

б) BO кесіндісі ABC үшбұрышының биіктігі екенін көрсету жеткілікті;

в) BO кесіндісі ABC үшбұрышының биіктігі екенін дәлелдеу үшін, $\triangle ABC$ - тең бүйірлі және BO оның медианасы, яғни $AB=BC$ және BO кесіндісі ABC үшбұрышының медианасы екенін дәлелдеу жеткілікті. Қарастырылған мысалда, анализ дәлелденетін қатынастарды көрсетуге жеткілікті шарттарды өрнектейтін фактілерді тағайындауға көмектесетінін байқауға болады.

Енді «а» - түріндегі анализді қарастырайық, яғни ізделіндіден берілгенге қарай көше отырып талқылау жолы.

6-мысал. Дәл квадраты болатын төрт таңбалы санды табу керек, егер алғашқы екі цифры бірдей және соңғы екі цифры да бірдей болса.

Есеп шешілді деп жорыық және a – цифры ізделінді төрттаңбалы санның мыңдық разряды, b – цифры бірлік разряды. Сонда

$$1000a + 100a + 10b + b = N^2$$

мұнда N – натурал сан. Осыдан,

$$11 \cdot (100a + b) = N^2 \quad (1) \quad 100a + b = 11k^2 \quad (2) \quad \text{мұнда } k = \frac{N}{11};$$

$$100a + b = 99a + (a + b) \text{ онда } a + b \text{ өрнегі } 11\text{-ге бөлінеді және}$$

$$a + b = 11, \quad (3)$$

а және b цифрларының әрқайсысы 9-дан артық емес, яғни $a + b \leq 18$.

(2) және (3) – тен:

$$99a + 11 = 11k^2, \quad 9a + 1 = k^2.$$

$a = 1, 2, \dots, 9$ цифрларынан $9a + 1$ өрнегі дәл квадрат болатындай цифр таңдап аламыз. Осы шартты $a = 7$ қанағаттандырады. (3) теңдігінен $7 + b = 11$, $b = 4$. Сонымен есептің шешімі 7744 саны.

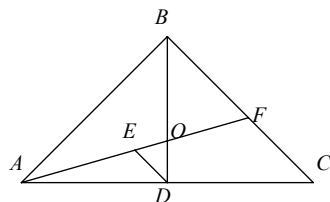
Енді қарастырылатын мысалдан өрлей анализ әдісі бойынша дәлелдеу қорытындыдан бастап жүргізілетінін көреміз.

Өрлей анализ әдісінің мынадай ерекшеліктері бар: бұл әдіс бойынша дәлелдеуді жүзеге асырудың басы – қорытынды болады да, пайымдау теореманың немесе есептің қорытындысынан бастап жүргізіледі. Дәлелдеудегі логикалық қадамдардың әрбір сатысына өте негізделіп отырылады. Сондықтан дәлелдеу оқушыларға ойдан шығарылған, жасанды сияқты болып көрінбейді. Сол себепті өрлей анализ әдісін оқыту үрдісінде қолдану пайдалы [1]. Бұл әдіс оқушылардың көпшілігінің түсінуіне де оңай, себебі әдісті бірінен соң бірін шешетін екі сұрақтың мәнін ашуға келеді.

1) Нені дәлелдеу керек; 2) Оны дәлелдеу үшін нені дәлелдеу жеткілікті. Өрлей анализ әдісін пайдалануды меңгеру оқушылардың өз бетінше жұмыс істеуін жетілдіреді. Логикалық ойлауының дамуына ықпал етіп, математикалық тұжырымдамаларды дәлелдеудің мәнін дұрыс түсінуге әсерін тигізеді. Бірақ барлық әдістер сияқты өрлей анализ әдісін де әмбебап деуге болмайды. Бұл әдістің мәнін түсіну үшін мынадай мысал қарастырайық.

7-мысал. Тең бүйірлі үшбұрыштың төбесіндегі бұрыш 108° . Үшбұрыш табанына жүргізілген биіктік табанындағы бұрыштың биссектрисасының жартысына тең екендігін дәлелдеу керек.

Дәлелдеуі. Есептің шарты бойынша: $BD \perp AC$, $\angle ABD = \angle DBC = 54^\circ$, $\angle BAF = \angle FAC = 18^\circ$, $\angle BFA = 54^\circ$ (4-сурет).

4 сурет

Мұндағы $BD = \frac{1}{2} AF$ дәлелдеу үшін мынаны көрсету жеткілікті: $BD = EF$, мұндағы $E = DE \cap AF$, $DE \parallel BF$, сонымен DE кесіндісі AFC үшбұрышының орта сызығы. $BD = EF$ теңдігін дәлелдеу үшін мынаны көрсету жеткілікті: $BO + OD = EO + OF$. Бұдан $BO = OF$ және $OD = OE$ болатындығына

көз жеткізіледі. Осыдан бұл теңдіктердің дұрыстығын көрсету үшін BOF үшбұрышында, $\angle OBF = \angle OFB$, EOD үшбұрышында $\angle OED = \angle ODE$ болатындығын дәлелдеу керек. Шынында да, BOD үшбұрышында $\angle OFB = \angle OBF = 54^\circ$ болатыны белгілі. EOD үшбұрышында болатындығын дәлелдеу үшін ол үшбұрыштың BOF үшбұрышына ұқсас екендігін көрсету жеткілікті. Ол үшбұрыштар ұқсас, себебі бірінші үшбұрыштың екі бұрышы екінші үшбұрыштың сәйкес екі бұрышына тең, яғни $\angle OBF = \angle ODE$ және $\angle OFB = \angle OED$. Соңғы теңдіктердің дұрыстығы және қарастырылып отырған бұрыштардың айқын бұрыштар екендігінен шығады. Тең бүйірлі үшбұрыштың табанына жүргізілетін биіктік табанының биссектрисасының жартысына тең болатындығы дәлелденді.

Математикалық есептерді шығару кезінде көптеген ойша орындалатын дағдылар қажет болады, яғни есептің берілгендеріне анализ жасау, ізделінді мен берілгендерді, бұрын өтілген есептермен салыстыру, берілген жағдайдағы қасиеттерді анықтау, қарапайым модельдерді құрастыру, ойша экспериментті іске асыру, синтездеу, есеп шығаруға қажетті әдістерді таңдау, оны бір жүйеге келтіру және есеп шығаруға қолдану. Есептерді шешуде анализ және синтез әдістерін қолдану барысында математикаға қабілетті оқушы есептердің дербес элементтерін, бір тұтас контекстегі өзара байланысты элементтерді, контекстегі әрбір элементтердің ролін түсінеді [5]. Орташа білімі бар оқушы есептің дербес элементтерін ғана түсіне алады. Сондықтан есептерді шешуді үйреткен кезде есеп элементтердің арасындағы қатыстарды арнайы талдау керек. Бұл есептер шартын талдауға қажетті тәсілдерді таңдап алуға мүмкіндік береді.

Қорыта келгенде, математикалық есепті шешуде әр түрлі әдістерді қолдану оқушылардың сабақтағы ойлау қызметін белсенді қалыпқа келтіреді. Әр түрлі әдістерді пайдалану арқылы оқушылардың ойын оятып, оны жұмыс істеуге, ойлануға мәжбүр етеді, сол арқылы дамып жетіледі. Оқушылардың ойын дамытқанда математиканы оқытудың ғылыми әдістері арқылы дәл ойлауға, талқылай білуге, фактілерді салыстыра білуді, жалпы және әр түрлі ой қорытындысын жасауды үйренеді. Сонымен, математикаға қызығушылығын арттыру есептерді шешуде әртүрлі әдістерді пайдалану арқылы іске асады және математикалық есептерді шешу арқылы математикалық ұғымдарды меңгереді, математикалық әдіс-тәсілдерді үйренеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Алпысов, А. Қ. Математиканы оқыту әдістемесі. – Павлодар, 2012. – 171 б.

- 2 **Есмұқан, М. Е.** Оқушылардың абстракциялық ойларын қалыптастыру. – Алматы, 2000.
- 3 **Пойа, Д.** Как решать задачу. – М., 1981. – 208 с.
- 4 **Туманов, С. П.** Поиски решения задачи. – М., 1979. – 280 с.
- 5 **Колягин, Ю. М., Оганесян, В. А.** Учись решать задачи. – М., 1985. – 85 с.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

A. K. Alpysov¹, G. S. Jarassova²

Решения математических задач посредством анализа и синтеза

¹Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар;

²Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

A. K. Alpysov¹, G. S. Jarassova²

The solution of mathematical tasks by means of analysis and synthesis

¹ Pavlodar State Pedagogical Institute;

²S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 25.02.15.

В процессе решения математических задач посредством анализа и синтеза развивается мышление, что позволяет усвоить математические закономерности и свойства и открываются возможности развития процесса мышления.

In the course of the mathematical tasks solution, thinking is developed by means of the analysis and synthesis, which allows to acquire mathematical laws and properties and possibilities of the thinking process development open.

ЭОЖ 378.016 (574)

А. Қ. Алпысов¹, Г. С. Джарасова²

¹п.ғ.к., доцент, Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты,

²п.ғ.к., доцент, профессор, математика және информатика кафедрасы,

С. Торайгыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

**АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ НЕГІЗІНДЕ
ЛОГАРИФМДІК ТЕҢДЕУЛЕРДІ ШЕШУ**

Мақалада логарифмдік теңдеулерді шешуде түрлі әдістерді пайдаланып, оқушылардың ой-өрісін дамыту және кері амалдар әдісі арқылы теңдеудің шешімін табу жолдары қарастырылған. Осыдан есептер арқылы өз ойларын басқаруға және ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік берілген.

Кілтті сөздер: кері амалдар әдісі, бастама өрнек, талап, ақпарат.

Белгісіз шамалар логарифм таңбасының астында болатын теңдіктерді логарифмдік теңдеулер деп айтады.

Логарифмдік теңдеулердің жалпы түрі былай өрнектеледі:

$$\log_a f(x) = k \quad (1) \text{ және}$$

$$A_0 \log_a^2 f(x) + A_1 \log_a f(x) + A_2 = 0 \quad (2)$$

Мұндағы $a > 0$, $a \neq 1$. $f(x) > 0$ теңсіздігінің шешімі логарифм функциясының анықталу облысы болады.

Математиканың кез келген амалдары тура және кері амалдар болып келеді. Логарифмге кері дәрежелуе амалын (1) түрінде берілген теңдеуді дәрежеге шығару арқылы шешеміз. Негіз ретінде логарифмнің негізі, ал берілген теңдеудің екінші жағындағы өрнектер дәреже көрсеткіш ретінде алынады. Сонда

$$a^{\log_a f(x)} = a^k \quad (3) \quad \Rightarrow \quad f(x) = a^k$$

Соңғысы алгебралық теңдеу. Егер f монотонды функция болса, онда тағыда кері амалдар әдісін пайдаланамыз. Егер f симметриялы функция болса, онда кері амалдарды оның анықталу облысының жартысында пайдаланамыз [1]. Осы ойлардың іске асырылуын нақты мысалдар арқылы көрсетейік.

1-есеп. $\log_2(-x) = -5 \Rightarrow x = ?$

Шешуі. Функцияның анықталу облысы мына $-x > 0$ теңсіздігінен табылады. Сонда $x < 0$, $x \in (-\infty, 0)$. Есептеме екі бөліктен тұрады. Бастама (Б) өрнек және талап (Т). Оларды жазып қоялық.

$$\begin{aligned} \text{Б: } \log_2(-x) &= -5; & \text{Т: } a^{\log_a f(x)} &= a^k \\ 2^{\log_2(-x)} &= 2^{-5} \Rightarrow -x = 1/32 \Rightarrow x &= -1/32. \end{aligned}$$

Егер логарифм астындағы функция монотонды болса, онда логарифмнің анықталу облысын таппаса да болады, өйткені логарифм монотонды функцияны монотонды функцияға бейнелейді. Бұл жағдайда теңдеудің шешімі біреу ғана болады.

Эсеп. $\log_3 \log_2 \log_{\sqrt{2}}(x^2 + 1) = 1 \Rightarrow x = ?$

Шешуі. Алдымен есептеменің бастамасы мен талаптарын жазып қоялық.

$$\text{Б: } \log_3 \log_2 \log_{\sqrt{2}}(x^2 + 1) = 1; \quad \text{Т: } a^{\log_a f(x)} = a^k$$

Түбір астындағы функция симметриялы, соған жеткенше ешбір түсініктеме бермей-ақ кері амалдар әдісін пайдалана беруге болады.

$$\begin{aligned} 3^{\log_3 \log_2 \log_{\sqrt{2}}(x^2+1)} &= 3^1 \Rightarrow \log_2 \log_{\sqrt{2}}(x^2 + 1) = 3 \\ 2^{\log_2 \log_{\sqrt{2}}(x^2+1)} &= 2^3 \Rightarrow \log_{\sqrt{2}}(x^2 + 1) = 8 \\ \sqrt{2}^{\log_{\sqrt{2}}(x^2+1)} &= \sqrt{2}^8 \\ x^2 + 1 = 2^4 \Rightarrow x^2 + 1 = 16 \Rightarrow x^2 &= 15. \\ x \in [0, \infty) \Rightarrow x &= \sqrt{15}. \end{aligned}$$

Симметриялы шешімді табу үшін осы санның алдына минус таңбасын қойса болғаны. Теңдеудің екінші шешімі $-\sqrt{15}$. Жауабы: $x = \pm\sqrt{15}$.

3 есеп. $\log_{\sqrt{7}} \left(\frac{1}{3} \right) + 2 \log_{\sqrt{11}}(5 + 3 \log_2 x) = 2 \Rightarrow x = ?$

Шешуі. Б: $\log_{\sqrt{7}} \left(\frac{1}{3} \right) + 2 \log_{\sqrt{11}}(5 + 3 \log_2 x) = 2$ Т: $a^{\log_a f(x)} = a^k$

Теңдеудің белгісіз шамасы x өспелі функция, өспелі функциядан алынған логарифмдер де сол қасиеттерді сақтайды. Ал логарифмнің анықталу облысы өзгеріп отырады. Бірақ оларды тауып жатудың қажеті жоқ, өйткені бұл жағдайда функцияның анықталу облысы шешім санына әсер етпейді. Уақытты үнемдеу үшін логарифм негізін теңдіктің оң жағында тұрған санға дәрежелеп нәтижені логарифм астындағы өрнекке теңестіріп бірден жазуға болады, бірақ бұл басқа әдіс емес бұл да кері амалдар әдісі [2]. Тек теңдіктің екі жағындағы өрнекті көрсеткіш ретінде алып логарифмнің негізін дәрежелелеу, яғни $T \Rightarrow T_1$ процесі қысқартылып ойша орындалып

отыр. Бұл жағдайда да T_1 -гі ақпарат пайдаланды. Сондықтан оны талап ретінде былай жазып қоямыз:

$$\begin{aligned} T \Rightarrow T_1: f(x) &= a^k \\ \log_{\sqrt{7}} \left(\frac{1}{3} \right) + 2 \log_{\sqrt{11}}(5 + 3 \log_2 x) &= 2 \\ 3 + 2 \log_{\sqrt{11}}(5 + 3 \log_2 x) &= (\sqrt{7})^2 \\ 3 + 2 \log_{\sqrt{11}}(5 + 3 \log_2 x) &= 7 \end{aligned}$$

Жалпылау тұрғысынан сандарды ұқсас мүшелер деп қарастыруға тиіспіз. Егер олар теңдіктің екі жағында орналасса, онда сандарды кері амалдар арқылы теңдіктің бір жағына жинастырамыз, өйткені T_1 бойынша теңдіктің сол жағында бір мүшелік болу керек.

$$3 - 3 + 2 \log_{\sqrt{11}}(5 + 3 \log_2 x) = 7 - 3 \Rightarrow 2 \log_{\sqrt{11}}(5 + 3 \log_2 x) = 4$$

T_1 талабы бойынша теңдіктің сол жағында көбейтінді болмау керек.

$$\begin{aligned} \log_{\sqrt{11}}(5 + 3 \log_2 x) = 2 \Rightarrow |T_1 \text{ бойынша}| \Rightarrow 5 + 3 \log_2 x &= 11 \\ 3 \log_2 x = 6 \Rightarrow \log_2 x = 2 \Rightarrow x = 4 & \text{ Жауабы: } x=4. \end{aligned}$$

4-есеп. $\frac{\lg(35-x^3)}{\lg(5-x)} = 3 \Rightarrow x \rightarrow ?$ **Шешуі.** Есептеменің негізгі компоненттері:

$$\text{Б: } \frac{\lg(35-x^3)}{\lg(5-x)} = 3 \quad \text{Т: } a^{\log_a f(x)} = a^k \Rightarrow T_1: f(x) = a^k \Rightarrow$$

$$T_2: x = a^k$$

Есептеме кезіндегі ойлау процесі талаптың құрылымынан, яғни не істеп не тұратындығымызға қажетті хабар ақпараттар жиынынан алынады. Бұл кезеңді үшке бөлдік. Бірінші кезеңі Т-мен, ал екінші кезеңі T_1 -мен, ал соңғы кезеңі T_2 -мен белгіледік. Басқаша айтқанда, Т-ның сол жағындағы құрылымды жасамай T_1 -ге, содан кейін T_2 -ге көше алмаймыз. Т-лардың құрылымын жасау Б-ны Т-мен салыстырып керекті құралды табуға ойымызды бағыттайды. Осы процесі талаптың басқарушылық қызметі деп айтамыз. Есеп құрылымында ақпараттар көп, олар ойымызды бірінші орындайтын амалға шоғырландырмауға әсер етеді. Ойымызды керекті ақпаратқа шоғырладыру үшін осы сәттегі пайдаланылмайтын ақпаратты

жалпылап бір әріппен белгілеп, керектісіне қажетті құралды математика тілінде жазамыз:

$$Б: \frac{\lg(35-x^3)}{\lg(5-x)} = 3 \Rightarrow$$

Б сал. Т
А: бөлшек
Қ: $a/b = c \cdot b$

$\Rightarrow Б_1:$

$$\lg(35-x^3) = 3\lg(5-x) \Rightarrow$$

Б₁ сал. Т-мен
А: лог.теңдіктің екі жағында
Қ: $a=b \Rightarrow a-b=b-b$

$\Rightarrow Б_2:$

$$\lg(35-x^3) - 3\lg(5-x) = 0 \Rightarrow$$

Б₂ сал. Т-мен
А: екі мүше
Қ: $a \cdot \lg c = \lg c^a; \lg k - \lg p = \lg \frac{k}{p}$

$\Rightarrow Б_3:$

$$\lg(35-x^3)/(5-x)^3 = 0 \Rightarrow 10^{\lg(35-x^3)/(5-x)^3} = 10^0 \Rightarrow (35-x^3)/(5-x)^3 = 1$$

Бұл алгебралық теңдеу. Мұны шешуге қажетті ақпарат Т1 мен Т2-нің құрылымынан алынады.

$$35-x^3 = (5-x)^3 \Rightarrow 35-x^3 = 125-75x+15x^2-x^3$$

$$x^2-5x+6=0 \Rightarrow x_1=2; x_2=3.$$

5-есеп. $\log_2(x+14)+\log_2(x+2)=6 \Rightarrow x=?$

Шешуі. 2-есепте логарифм функциясының іргесінде x^2+1 екінші дәрежелі функция болды, бірақ ол $(- ,)$ аралығында нөлді қабылдамайтын болғандықтан табылған теріс сан да берілген теңдеудің шешімі болды. Ал қарастырып отырған мысалда логарифмдер сандар өсінің бөлігінде, яғни $(- , -2)$ аралығында ғана анықталған, өйткені

$$x+14 > 0 \text{ және } x+2 > 0 \Rightarrow x > -2.$$

Логарифмдердің қосындысын түрлендіргенде квадрат үшмүшелік аламыз. Оның екі шешімінің бірі берілген теңдеудің шешімі болмай қалуы мүмкін. Тексеру.

$$Б: \log_2(x+14)+\log_2(x+2)=6; \quad Т: a^{\log_a f(x)} = a^k$$

Б сал. Т-мен

А: таңбасының сол жағында екі мүше.

Қ: $\log k + \log b = \log k b$

$$\Rightarrow Б_1: \log_2(x+14)(x+2) = 6 \Rightarrow (x+14)(x+2) = 2^6$$

$$\Rightarrow x^2 + 16x + 28 = 64 \Rightarrow x^2 + 16x - 36 = 0 \Rightarrow$$

$$x_1 = -10; x_2 = 2. \quad -10 \notin (-\infty, 2). \quad \text{Жауабы: } x = 2.$$

Логарифмдік теңдеулердің құрылымдары өзгере береді. Бірақ әдіс біреу, ол берілген теңдеудің құрылымын Т-ның құрылымымен салыстырып айырмашылығын анықтау және айырмашылықты жасап тұрғанда өрнекті өзгерту керек. Оның құрылымына түрлендіруге ғана керекті бір амалды қалдырып басқасын бір әріппен алмастырып жазсақ, яғни құрал табуға бағытталады. Мұны орналастыру әдісімен құрал табу деп атаймыз. Бұл әдіс әрбір түрлендіру сайын қайталанып отырады. Осыны меңгеру арқылы кез келген логарифмдік теңдеуді шешуге болады [4]. Басқаша айтқанда, теңдеулердің саны көбейседе, ойлау жүйесінің азаюы математикалық қабілеттерін арттырады.

$$\mathbf{6-есеп.} \log_5(x-2) + \log_{\sqrt{5}}(x^3-2) + \log_{0.2}(x-2) = 4 \Rightarrow x=?$$

Шешуі. Есептеменің негізгі компоненттерін жазып қоялық.

$$Б: \log_5(x-2) + \log_{\sqrt{5}}(x^3-2) + \log_{0.2}(x-2) = 4; \quad Т: a^{\log_a f(x)} = a^k$$

Б сал. Т-мен

А: көпмүше

Қ: $\log_a(\bullet) + \log_c(\bullet) = \log_a(\bullet) + \frac{\log_a(\bullet)}{\log_a c}$

мүшелердің санын түгендеп жатудың қажеті жоқ. Керегі бір негізге келтіру. Ол екімүшелік арқылы көрсетілді.

$$\Rightarrow B_1: \log_5(x-2) + \frac{\log_5(x^3-2)}{\log_5 \sqrt{5}} + \frac{\log_5(x-2)}{\log_5 0,2} = 4 \Rightarrow$$

Б₁ сал. Т-мен

А: бөлшек жоқ.

Қ: $\log_a a = 1$

$$\begin{aligned} \Rightarrow \log_5(x-2) + 2\log_5(x^3-2) - \log_5(x-2) &= 4 \Rightarrow \\ 2\log_5(x^3-2) &= 4 \Rightarrow \log_5(x^3-2) = 2 \Rightarrow \\ \Rightarrow x^3 - 2 &= 25 \Rightarrow x^3 = 27 \Rightarrow x = 3. \end{aligned}$$

Жауабы: $x = 3$

Енді квадрат үшмүшеліктерге келтірілетін есептерді қарастырамыз.

7-есеп. $(\log_2 x)^2 - 5(\log_2 x) + 6 = 0 \Rightarrow x = ?$

Шешуі. Бұл теңдеуде есептеме талабы, яғни квадрат үшмүшеліктің формасы ашық және нақты түрде берілген. Сондықтан бірден жаңа айнымалы енгізуге болады. $\log_2 x = y$ десек, онда берілген теңдеуді мына квадрат теңдеуге ауыстырамыз да шешімдерін бірден табамыз.

$$y^2 - 5y + 6 = 0 \Rightarrow y_1 = 2; y_2 = 3.$$

Жаңа айнымалының осы мәндерін өз орындарына қойсақ, онда келесі қарапайым теңдікті шешеміз:

$$\log_2 x = 2 \text{ және } \log_2 x = 3 \Rightarrow x = 4 \text{ және } x = 2^3 = 8. \text{ Ж/ы: } x_1 = 4; x_2 = 8.$$

8-есеп. $\frac{\lg(6-x)}{2} = \frac{1}{3\lg(6-x)-1} \Rightarrow x = ?$

Шешуі. Есептеменің компоненттерін жазып қоялық.

$$B: \frac{\lg(6-x)}{2} = \frac{1}{3\lg(6-x)-1} \quad T: A_0 \log_a^2 f(x) + A_1 \log_a f(x) + A_2 = 0$$

Бастама өрнек (Б) пен талап (Т) құрылымдарын салыстырып Б-ның құрылымындағы айырмашылықтарды анықтаймыз. Б-нің құрамында бөлшек болмауын талап етіп отыр. Айырмашылықтан құтылуымыз керек. Есептемені математика тілінде жазамыз.

$$B: \frac{\lg(6-x)}{2} = \frac{1}{3\lg(6-x)-1}$$

Б сал. Т-мен

Қ: $b + 1/c \cdot c$

$$\Rightarrow B_1: 3 \lg^2(6-x) - \lg(6-x) - 2 = 0$$

Жаңа айнымалымен функцияның құрылымы анықталады. $\lg(6-x) = y$.

$$\Rightarrow B_2: 3y^2 - y - 2 = 0 \Rightarrow y_1 = -2/3; y_2 = 1.$$

$$\lg(6-x) = -2/3 \Rightarrow 6-x = 10^{-2/3} \Rightarrow x_1 = 6 - \sqrt[3]{0,01};$$

$$\lg(6-x) = 1 \Rightarrow 6-x = 10 \Rightarrow x = -4.$$

9-есеп. $\log_{\frac{1}{2}}(4x) + \log_2 \frac{x^2}{8} = 8 \Rightarrow x = ?$

Шешуі. Есептеменің компоненттері

$$B: \log_{\frac{1}{2}}(4x) + \log_2 \frac{x^2}{8} = 8 \quad T: A_0 \log_a^2 f(x) + A_1 \log_a f(x) + A_2 = 0$$

Берілген теңдеудегі логарифмдердің өрнегі де, негіздері де бірдей емес. Ал Т-ның құрылымында олардың бірдей болуы көрсетілген. Бұл арада бірдейлікке келтірудің қайсысын бұрын орындау керек деген сауал туындайды. Логарифмнің негізін өзгерткенде және оны дәрежелегенде мүшенің саны сақталады, ал оның өрнегі түрлендіргенде және дәрежелегенде мүшенің саны өзгереді. Тиімдісі бірінші түрлендіру.

$$B: \log_{\frac{1}{2}}(4x) + \log_2 \frac{x^2}{8} = 8 \Rightarrow$$

Б сал. Т-мен

Қ: $\log_x(\bullet) + \log_c(\bullet) = \frac{\log_c(\bullet)}{\log_c x} + \log_c(\bullet)$

\Rightarrow

$$B_1: \left(\frac{\log_2(4x)}{\log_2 \frac{1}{2}} \right)^2 + \log_2 \frac{x^2}{8} = 8 \Rightarrow \left(\frac{\log_2(4x)}{-1} \right)^2 + \log_2 \frac{x^2}{8} = 8$$

Жаңа айнымалымен алмастырылатын функцияның құрылымы анықталды: $y =$ Сонда

Б1сал. Т-мен

$$К: \log(b \cdot c) = \log b + \log c; \log k / p = \log k - \log p.$$

$$\Rightarrow Б_2: (\log_2 4 + \log_2 x)^2 + \log_2 x^2 + \log_2 8 = 8 \Rightarrow$$

$$\Rightarrow Б_3: 2^2 + 2 \cdot 2 \cdot \log_2 x + \log_2^2 x + 2 \log_2 x - 3 = 8 \Rightarrow$$

$$К: bc + ck = (b + k)$$

$$\Rightarrow \log_2^2 x + 6 \log_2 x - 7 = 0$$

Жаңа айнымалымен алмастырылатын функцияның құрылымы анықталды: $y =$ Сонда

$$y^2 + 6y - 7 = 0 \Rightarrow y_1 = -7; y_2 = 1. \Rightarrow \log_2 x = -7 \Rightarrow x_1 = 2^{-7}.$$

$$\log_2 x = 1 \Rightarrow x = 2.$$

$$\text{Жауабы: } x_1 = 1/128; x_2 = 2.$$

$$10\text{-есеп. } \left(\frac{x}{243}\right)^{-\lg x} - (x-18)^{\lg x} = 0 \Rightarrow x - ?$$

Шешуі. Дәрежелі-көрсеткіштік функцияның анықталу облысын табуға қажетті шарттарды жазайық.

$$x - 18 > 0; \quad x/243 \neq 1; \quad x - 18 \neq 1 \quad x > 18; \Rightarrow x \neq 19; \quad x \neq 243 \Rightarrow$$

$$x \in E(f) = (18, 19) \cup (19, 243) \cup (243, \infty).$$

Есептеменің компоненттері

$$Б: \left(\frac{x}{243}\right)^{-\lg x} - (x-18)^{\lg x} = 0 \quad Т: A_0 \log_a^2 f(x) + A_1 \log_a f(x) + A_2 = 0$$

Т-ның құрылымында логарифмдік теңдеуді шешу мүмкіншіліктері көрсетілген. Соның бірі – берілген теңдеуді көпмүшелік түрінде өрнектеу. Ол үшін алдымен азайғышты теңдіктің оң жағына шығарып дәрежелердің көрсеткіштерін логарифмдеп төмен түсіру керек. Сонда

$$\left(\frac{x}{243}\right)^{-\lg x} = (x-18)^{\lg x} \Rightarrow -\lg x \lg\left(\frac{x}{243}\right) = \lg x \lg(x-18)$$

$$\lg x \lg\left(\frac{x}{243}\right) + \lg x \lg(x-18) = 0 \Rightarrow$$

$$\lg x \cdot \left[\lg\left(\frac{x}{243}\right) + \lg(x-18)\right] = 0 \Rightarrow$$

$$1) \quad \lg x = 0 \Rightarrow x_1 = 1;$$

$$2) \quad \lg\left(\frac{x}{243}\right) + \lg(x-18) = 0 \Rightarrow \lg\left(\frac{x}{243}\right)(x-18) = 0$$

$$(x/243)(x-18) = 1 \Rightarrow x^2 - 18x - 243 = 0 \Rightarrow x_2 = -9; \quad x_3 = 27.$$

$$1 \notin E(f); \quad -9 \notin E(f); \quad 27 \in E(f). \text{ Жауабы: } x = 27.$$

Сонымен, математикалық есеп – математикалық заңдылықтар, ережелер мен әдіс-тәсілдер негізінде оқушылардың ойы мен іс-әрекетін талап ететін және математикалық білімді меңгеруге, ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған ситуация [3]. Сондықтан түрлі тәсілдер арқылы есеп шығару математикалық ұғымдарды қалыптастырып, математикалық ойлауын өрістетуге жол ашады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 **Есмұхан, М. Е., Алпысов, А. К.** Показательные и логарифмические уравнения и неравенства. – Кокшетау, 2002. – 121 с.

2 **Алпысов, А. Қ.** Математика. Теңдеулер мен теңсіздіктер. – Павлодар, 2013. – 187 б.

3 **Бидосов, Б. Е.** Математиканы оқыту әдістемесі. – Алматы. : «Атамұра», 2008. – 224 б.

4 **Есмұқан, М. Е.** Математиканы ақпараттық технологиямен оқыту. – Көкшетау, 2002. – 330 б.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

А. К. Алпысов¹, Г. С. Джарасова²

Решения логарифмических уравнений на основе информационных технологий

¹Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар;

²Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 25.02.15.

A. K. Alpysov¹, G. S. Jarassova²

Solving logarithmic equations on the basis of information technologies

¹Pavlodar State Pedagogical University;

²S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 25.02.15.

В данной статье рассматриваются различные способы решения логарифмических уравнений для развития мышления учащихся. Также применяя метод обратных действий найдены пути решения таких уравнений.

In this article there are examined different ways of decision of logarithmic equations for development of students thinking. Also, applying the method of reverse actions, the ways of decision of such equations are found.

UDC 371

S. Aubakirova

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar

THE PROBLEM OF INCLUSIVE EDUCATION

The article presents the essence of inclusive education and its legal framework.

Keywords: inclusive, education, integration, disability, special conditions, children with disabilities.

Democratic reforms in our country and the process of integration into the global educational space cause changes in the state's attitude to people with disabilities and lead to the strengthening of integrative processes in education.

One of the areas of education modernization in the Republic of Kazakhstan is ensuring the right of children with special needs to have access to high-quality education and integration into society through their inclusion into the educational space.

According to the Law of the Republic of Kazakhstan «On Education», inclusive education is a joint education of individuals with disabilities ensuring equal access to appropriate education programmes, correctional, pedagogical and social development support for different categories of students by providing special conditions [1].

Thus, children with disabilities are the object of inclusive education.

The notion of «children with disabilities» includes the following categories of children:

- 1) hearing impaired (deaf, hard of hearing, late deafened) children;
- 2) visually impaired (blind, partially sighted, late-onset blind) children;
- 3) children with violations of the locomotor system functions;
- 4) children with speech disorders;
- 5) children with intellectual development disorders;
- 6) children with developmental delay;
- 7) children with violation of the emotional-volitional sphere and behavior;
- 8) children with complex developmental disorders (complex disorders),

including deafblindness;

The legal framework of inclusive education is comprised of such documents as:

- 1) Universal Declaration of Human Rights (1948);
- 2) Declaration of the Rights of the Child (1959);
- 3) The UN Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons (1971);
- 4) The UN Declaration on the Rights of Persons with Disabilities (1975);
- 5) World Programme of Action concerning Disabled Persons (1975);
- 6) United Nations Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities (1993);
- 7) World Declaration on Education for All (1990);
- 8) The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education
- 9) The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006).

All of the above mentioned international legal acts claim the right of everyone to education, irrespective of the person's gender, race, ethnicity, religion, language, health and social status.

There are 3 basic approaches to education of children with disabilities:

1) Segregation (from Latin «segregatio»): children with disabilities are enrolled in educational institutions different from those where non-disabled children study.

Segregated education of children with disabilities is carried out either at home through the use of computer technology (distance education), or in residential-type educational institutions (kindergartens, schools), which is a forced isolation of children from society, proper education and non-disabled peers.

The main disadvantage of this type of education is poor socialization of graduates of special educational institutions or lack thereof. People with disabilities are excluded from the active life of the community.

2) Integration (from Latin «integratio») is characterized by the creation of special conditions for children with disabilities within the existing educational system without fundamental changes in the system itself. Integrated education

of children with disabilities is carried out in correctional groups or classes of educational institutions (kindergartens, schools).

There are two main models of integration: internal and external. Internal integration is integration within the special education system, while external integration implies a combination of special and mass education.

Forms of integrated education are special classes in general education schools and learning together in the same class. Special classes can be created for certain categories of children (e.g. for hearing or visually impaired children or children with developmental delay, mental retardation, cerebral palsy) or combine different categories of children with disabilities (such as developmental delay and mental retardation, complex disorders, etc.).

Learning together in the same class is more effective for children with minor disabilities (e.g. visually or hearing impaired children or children with a mild form of cerebral palsy) provided that the school has a well-established service to support students. Only social integration and, to some extent, internal form of pedagogical integration are available for children with severe disabilities, e.g. moderate or severe mental retardation.

The successfulness of integration of children with intellectual disabilities depends not only on the nature and extent of their mental disorders and the effectiveness of training programs and educational technologies, but also on the system of attitudes to such children in society and, above all, the environment in which the child is being integrated [2].

Integration means adjustment of the needs of children with mental and physical disabilities to the education system which remains unchanged: children with disabilities are placed into typical schools that are not ready to meet their needs. Moreover, students with disabilities attend such schools but do not necessarily study in the same classes with their non-disabled peers.

3) Inclusion which means educating children in general education schools with the creation of special conditions for their development.

Inclusion (from French «Inclusif», Latin «Include») is the incorporation of children with disabilities into regular groups or classes of educational institutions (kindergartens, schools) or psychological centers along with their non-disabled peers.

This is a recognition of the equality of all children in the education system.

Inclusive education is based on the ideology that excludes any discrimination against children and ensures equal treatment of all people, but at the same time special conditions are created for children with special educational needs.

Inclusive education is a process of training and education in which ALL children (regardless of their physical, mental, intellectual and other abilities) are included in the common education system and attend the same local schools where children with special educational needs are able to get the support they need.

Inclusive education of children with disabilities among their non-disabled peers implies studying in one classroom, not in special groups (classes) of a general education school.

The purpose of such schools is to give all students the opportunity to have a social life, be active members of their respective groups and local communities, thereby ensuring the most comprehensive cooperation and mutual help. Inclusive education enables all students to fully participate in the life of their kindergarten, school, institute, and feel the beauty of the pre-school and school life.

Inclusive education is based on eight principles:

- a person's worth is not determined by his or her abilities and achievements;
- each person is able to feel and think;
- each person has the right to communicate and be heard;
- all people need each other;
- education requires cooperation;
- all people need the support and friendship of peers;
- all students measure their progress by the things they can do, rather than

by what they can't do;

- diversity enriches all aspects of human life.

Rules of inclusive schools:

- All students are equal in the school community.
- All students have equal access to learning throughout the day.
- All students should have equal opportunities to establish and develop

important social ties.

- Effective training methods are developed and implemented.

– Employees involved in the educational process are familiar with the strategies and procedures used to facilitate the process of inclusion, i.e. social integration among the peers.

– The program and the process of learning take into account the needs of each student.

- Families are actively involved in the life of the school.

– All staff members involved are positive-minded and understand their responsibilities.

Inclusive education system includes institutions of secondary, vocational and higher education. Its aim is to create a barrier-free environment in education and professional training of people with disabilities. This set of measures includes both equipping educational institutions with technical means and developing special training courses for teachers and non-disabled students aimed at the development of effective cooperation with people with disabilities. It is also important to draw up special programs aimed at facilitating the integration of children with disabilities in educational institutions.

In our country, the right of children with disabilities to study at general education institutions is officially recognized by the state. In order to ensure the enforcement of this right, it is necessary to update the content and methodology of training specialists for the system of inclusive education.

LIST OF REFERENCES

1 Об образовании: Закон РК [Текст] / Республика Казахстан. – Алматы : ТОО "Баспа", 1999. – 48 с. – ISBN 9965-419-63-9.

2 **Чигрина, А. Я.** Инклюзивное образование детей-инвалидов: отношение общества и практика распространения [Текст] / А. Я. Чигрина // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия Социальные науки. – 2010. – № 1. – С. 56-62.

Material received on 25.02.15.

С. Д. Аубакирова

Инклюзивтік білімінің мәселесі

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

С. Д. Аубакирова

Проблема инклюзивного образования

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Мақалада инклюзивтік білімінің ашық мәні және оның нормативтік-құқықтық базасы қарастырылған.

В статье рассматриваются основные подходы к обучению детей с ограниченными возможностями здоровья.

ӨОЖ 159. 959

Н. Н. Аширбаева

3 курс докторанты, Абай атындағы
Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.

ӘСКЕРИ МЕКТЕП ТҮЛЕГІНІҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Мақалада болашақ әскери мамандарды даярлаудың өзекті мәселесінің бірі зияткерлік қабілеттер жайлы айтылған. Зияткерлікке қатысты осы мәселені зерттеуші ғалымдардың анықтамалары, зияткерлік қабілеттердің құрылымы жайлы пікірлер сипатталған. Болашақ әскери маманның зияткерлік мәдениеті, зияткерлік сферасының құрылымы жайлы айтылған.

Кілтті сөздер: зияткерлік, зияткерлік қабілеттер, зияткерлік мәдениет, ақыл-ой қабілеті.

Білім беру саясатындағы басты бағыттың бірі – зияткерлік қабілеті жоғары болашақ мамандарды даярлау болып табылады. Болашақ мамандарды сапалы даярлау мәселесі, өздерін болашақта әскери салада қызмет ететін қазіргі арнайы мамандардырылған әскери мектептерде оқитын оқушыларға да қатысты айтуға болады.

Егемен алған соң, Қарулы күштерге жаңа талаптар қойылуда: стратегиялық тежеуді, жүзеге асыру қабілеті; әскери и мобилизациялау дайындықтың жоғары деңгейі; стратегиялық жинақылық; жоғары техникалық жабдықталу және жақсы дайындалған жеке құраммен жабдықталу деңгейі.

Аталған міндеттерді шешу болашақта Отан қорғау мамандығын меңгеретін азаматтардың зияткерлік әлеуетін дамыту қажеттілігімен тығыз байланысты.

Зияткерлік» ұғымы XVI ғ. латын тілінде алғанда түсіну қабілетін білдірсе, ал соңғы жылдары маңызды жалпы ғылыми категорияға айналды.

Психологиядағы эмпирикалық зерттеулердің көпшілігі, тұлғаның зияткерлі сферасын зерттеуге қатысты. Қазіргі кезге дейін «зияткерлік» ұғымы тұжырымына біркелкі бағыт жоқ.

1921 жылы «Оқыту психологиясы» журналын ірі американ психологтарының қатысуымен пікір талас ұйымдастырды. Олардың әрқайсысына «зияткерлік» ұғымына анықтама беруді сұрады. Зияткерлікті өлшеудің ең тиімді әдісі ретінде барлық ғалымдар тестілеуді атады, бірақ олардың берген анықтамалары бір-біріне қарама-қайшы келді. Зияткерлік «абстарктілі ойлауға қабілеттілік» ретінде анықталды (Л. Термен), «шындық

критеріі бойынша, дұрыс жауап беру мүмкіндігі» (Э. Торндайк), «қоршаған ортаға бейімделу мүмкіндігін қамтамасыз етеін білімдер немесе оқуға деген қабілеттілік жиынтығы» (С. Колвин)

А. Бине пікірінше, «зияткерлікке ие адам қоршаған орта жағдайына бейімделе алады және өзінің ақыл-ойының арқасында дұрыс түсінеді, ойланады» [1, б. 31]. Бұл көзқарасты американ психологы Д. Векслерде қолдайды. Оның пікірінше, «зияткерлік – дұрыс әрекет ету, рационалды ойлау және өмірлік жағдайлармен дұрыс күресе алу сияқты жаһандық қабілеттілік» [1]. Ж. Годфруа пікірінше, «Бүгін, көптеген психологтар зияткерліктің осы анықтамасымен келіседі, осы анықтамаға сәйкес зияткерлік дегеніміз, индивидуумның қоршаған ортаға бейімделу қабілеті» [1 б. 32].

Қазіргі күні тестология теориясында ХХ ғ. 20-40 ж.ж. жағдай сақталып отыр. Зияткерлік тестілер нені өлшеу керек деген сұрақта келесімге келмеді; тестологтар өздерінің диагностикалау жүйелерін бір-біріне қарсы келетін зияткерлің модельдері негізінде құруда.

Мысалы, қазіргі заманғы американ психологы Ф. Фриман зияткерлік алты компоненттен тұратын өз теориясын ұсынады:

1. Цифрлық операцияларға деген қабілеттілік;
2. Сөздік қоры
3. Геометриялық фигуралар арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарлы қабылдау қабілеті;
4. Сөз шапшандығы;
5. Пайымдау қабілеті;
6. Ес [2, 74 б].

Мұнда зияткерлік компоненті ретінде жалпы психикалық функция (ес) алынып отыр, және оқытудың тікелей нәтижесі болатын қабілеттерде алынады (цифрлық операцияларға қабілеті, сөздік қор).

Ағылшын психологы Г. Айзенк адам зияткерлігін ақыл-ой процестерінің ету жылдамдығына деп қарастырады [3].

Америка психологтары Р. Кеттел және Дж. Хорн зияткерлік құрылымында екі компонентті бөледі: «флюидті» және «кристалданған». Зияткерліктің «флюидті» компоненті тұқым қуалаумен анықталады және адам іс-әрекетінің барлық сферасынд тікелей көрінеді. Өзінің көріну шыңына «ерте есею» кезеңінде жетеді, сосын өшеді. Зияткерліктің «кристалданған» компоненті өмір барысында қалыптасқан дағдылардың қосындысы болып табылады [4, 48. б.].

Әйгілі швейцар психологы Ж. Пиаже үшін зияткерлік мәні орта мен организм арасындағы қатынасты құрылымдауда көрінеді.

Неміс ғалым-педагогтары Г. Мельхорн және Х. Мельхорн зияткерлік деп, тұлғаның ойлау процестерінің деңгейі мен сапасын сипаттайтын қабілеттерді айтады. Олардың пікірінше, зияткерлік функциясы объективті

бар мәселелерді ақыл-ой арқылы шешу болып табылады. Зияткерліктің неғұрлым дамыған формасы бағытталған мәселелі ойлау болып табылады. Бұл қоршаған әлемді танып, меңгеру үшін жаңа білім береді. Мәселелі ойлау таным шегін сапалы кеңейтуге әкеледі [5, 39.б.].

Қазіргі күні көптеген психометристер зияткерлікті өлшеуде қолданатын әдістердің толық еместігі туралы айтады. Олардың кейбіреуі тест жүйесін құруда ғана емес, сонымен бірге осы тесттер негізінде зияткерлік моделін құруда математикалық және статистикалық әдістерді кең қолдана отырып, тестілеу процедурасын жетілдіруге тырысады.

Осы бағыт өкілдері Ч. Спирмен жұмыстарына сүйенеді. Ол 1904 жылы зияткерлік тесттерді өткен сыналушылардың нәтижесін талдау негізінде өз теориясын ұсынды. Осы теорияға сәйкес, зияткерлік жалпы «G» факторынан – «жалпы ақыл-ой энергиясы», барлық зияткерлік тесттерді шешуге қатысады, және спецификалық «S» факторлары, олардың әрбіреуі белгілі бір тест шеңберінде ғана әрекет етеді, басқа тесттермен корреляцияланбайды [4, б. 106].

Тестологиядағы факторлық бағыт өкілдерінің ойынша, бір тесттерді жақсы орындайтын адамдар, басқа тесттерді сәтсіз орындауы мүмкін. Яғни, түрлі тесттерді шешуде зияткерліктің түрлі компоненттері қатысады.

Дж. Гилфорд зияткерліктің (қабілеттердің) эксперименталды түрде 90 факторын бөлді. Сыналушының зияткерлі дамын білу үшін, зияткерлікті құрайтын барлық факторлардың даму деңгейін зерттеу керек [6, 317.б].

Л. Терстоун жеті фактордан тұратын зияткерлік моделін жасады:

1. Кеңістік қабілеті;
2. Қабылдау жылдамдығы;
3. Цифрлық материалмен жеңіл операциялау
4. Сөздік түсіну;
5. Ассоциативті ес;
6. Сөз шапшандығы;
7. Пайымдау [4, 48. б].

Болашақтағы әскери маманды сипаттауда, ең бастысы, оның зияткерлік мәдениет деңгейін ескеру керек.

Зияткерлік мәдениет білімділік жиынтығы, ойлау дербестігі, жалпы адамзаттық құндылықтардың басымдылығын түсіну, құбылыстарды қайшылықта көре және бағалай алу, оқуға белсенді ұмтылысымен және өз білімін толықтыруға, әрбір іске шығармашылық бағытта сипатталатын тұлғаның даму деңгейі.

Мәдениеті жоғары әскери мектепті бітіруші түлек шығармашылық индивидуалдылыққа ие, ал критикалық сыналу жағдайында өз идеяларын қорғай алу керек.

Офицердің зияткерлік әлеуеті әскери-профессионалды дайындықтың ерекшелігімен байланысты спецификалық жағдайда дамиды және жүзеге асады.

Психологияда адамның зияткерлі іс-әрекеті механизмі, оның құрылымын анықтауға мүмкіндік беретін жұмыстар көп. Бұл жұмыстарды талдау адам зияткерлігінің және зияткерлі іс-әрекет құрылымы мен құрамы туралы ойлардың көп түрлілігін көрсетеді. Зияткерлік құрылымында дәстүрлі түрде вербалды, сандық, кеңістіктік өлшемдер, оған кейбір авторлар қиял, ес, логиканы қосады.

Зияткерлік сфера келесідей сипатталатын психиканың кең сферасы:

– Ойлаудың түрлерімен (шығармашылық, танымдық, теориялық, эмпирикалық, дивергентті, конвергентті, саногенді, патогенді, және т.б.);

– Ойлау стилімен (ақыл-ойдың аналитикалық құрылымы, образдық ойдау, көркем-образды);

– Ақыл-ой қасиетімен (зеректік, икемділік, дербестік, сынилық, ойда әрекет ету қасиеті және т.б.);

– Танымдық процестермен (қиял, зейін, ес, қабылдау);

– Ойлау операцияларымен (бөлу, салыстыру, талдау, синтез, жүйелеу, абстракциялау, нысандау, нақтылау, интерпретация);

– Танымдық умения (сұрақ қою біліктілігі, мәселені бөлу және тұжырымдау, болжамды шығару және дәлелдеу, қорытынды жасау, білімдерді қолдану);

– Оқи алу умение (жоспарлау, мақсатты тұжырымдау, керек қарқындағы оқу және жазу; конспектілеу);

– Пәннен тыс білімдер және біліктілік, піндік білімдермен, білік, дағдылармен, жалпы білімдік және арнайы білімдер жүйесімен.

Болашақтағы әскери адамдардың кәсіби іс-әрекетінің спецификасы оның зияткерлік дамуына жоғары талаптар қояды. Әскер мектеп түлегі зияткерлігі жоғары, білімді болу керек.

Дамыған зияткерлік міндет пен әдістері арасындағы ішкі байланысты қамтамасыз ететін жүйелілікпен ерекшелінеді. Зияткерлік дербестігі оның шығармашылық сипатымен байланысты. Егер адам ұқыпты орындаушылыққа үйренсе, оған дербестікке ие болу қиын. Дербес зияткерлік басқа адамдардың ойлары мен пікірлерін пайдалануға ғана шектелмей, шындықты зерттеудің жаңа жолдарын қалыптастырады, бұрын ескерілмеген фактілерді ескереді, оған түсінік береді, жаңа заңдылықтарды ашады.

Зияткерлік дербестігі оның шығармашылық сипатымен байланысты. Зияткерлік, бұл ең бірінші, ақыл-ой әрекетімен байланысты. Н. Д. Левитов бойынша, ақыл-ой дамуы келесі критерийлермен сипатталады:

1) Ойлау дербестігі;

2) Оқу материалын меңгеру жылдамдығы және тұрақтылығы;

3) Стандартты емес есептерді шешуде жылдам ақыл-ой бағдары;

4) Зерттелетін мәселенің мәнін жете түсіну;

5) Ақыл-ой сынилығы [7].

Е. Н. Кабанова-Меллер ақыл-ой дамуының негізгі критерийіне ақыл-ой іс-әрекеті тәсілдерін кең және белсенді түрде бір объектіден келесі объектіге көшіру [8].

Ақыл-ой дамуының келесі критерийіне «ақыл-ой экономикасы» жатады, яғни пайымдау негізінде оқушылар өздері үшін жаңа заңдылықты ашады. Калмыкова пікірінше, ақыл-ой дамуы төмен оқушылар есеп шартында берілген ақпаратты көп қолданбайды, көбінесе олар негізсіз аналогиялар арқылы шығарады. Сондықтан, есепті шешу жолы үнемсіз болып табылады, ол нақты қайталанатын, жалған пайымдарға жүгінеді. Мұндай оқушыларға мұғалімдерден көмек керек. Ақыл-ой дамуы жоғары оқушылар көп білім қорына ие және есеп шартында ұсынылған ақпаратты қолдана алады, өз әрекеттерін бақылайды, сондықтан есепті шешу жолы рационалдылықпен, қысқа жолмен ерекшелінеді [9].

Адамның ақыл-ой әрекетіндегі айырмашылықтар ойлаудың түрлі қасиеттерінде көрінеді: дербестігі, кеңдігі, тереңдігі, жылдамдығы, сынилығы, стандартты еместігі. Ойлаудың осы қасиеттері тұлғаның жеке қасиеттеріне айналады.

Ойлау дербестігі – басқа адамдардың көмегіне жүгінбей, берілген мәселенің шешімі мен жауабын іздеумен сипатталады. Бұл дербес ойлайтын адам басқа адамдардың біліміне, тәжірибесіне сүйенбейді деп ойлау қате. Дербес ақыл-ойға ие адам басқа адамның білімімен тәжірибесін саналы түрде меңгереді және шығармашылықпен қолданады.

Ақыл-ой кеңдігі іс-әрекеттің түрлі облысын қамтитын адамның танымдық іс-әрекетінде көрінеді. Кең танымдық іс-әрекет ойлау қасиеті ретінде жан-жақты және терең білімдерге негізделеді.

Ақыл-ой икемділігі жағдай өзгергенде өз әрекетін тез өзгерте алу қабілеті. Ақыл-ой тереңдігі күрделі сұрақтардың мәніне ене алу қабілеті. Оған құбылыстар мен оқиғалардың пайда болу себептерін түсіну, олардың ары қарай дамуын болжау қажеттілігі тән.

Ақыл-ой шапшаңдығы күрделі жағдайларда түсіну, және дұрыс шешім қабылдай алу қабілеті [10, б. 26].

Ақыл-ой сынилығы – бұл өз және басқа адамдардың ойларын объективті бағалау қабілеті [10 б. 29].

Зияткерлік қабілеті жоғары маман болашақта Отанына қызмет ететін әскери адам келесі қасиеттермен сипатталады: шығармашылық, инициативтілік және белсенділік, ойлаудың барлық компоненттерінің қалыптастықандығы; әскери іс-әрекетке деген мотивациясының жоғары деңгейі, қоршаған орта мен және жеке құраммен қарым-қатынастағы

демократиялық бағдарлылық, келіссөз жүргізуге бағдарлану, өз іс-әрекетін шығармашылық түрлендіру, кәсіби ұтқырлық және құзыреттілік.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Гаевская, В. А.** Диагностика интеллекта и умственного развития. Текст./ Липецкий гос. Техн. Ун-т, 2000.
- 2 **Айзенк, Х. Ю.** Природа интеллекта. Битва за разум! – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002.
- 3 **Фридман, Л. М.** Наглядность и моделирование в обучении. – М.: Знание, 1984. – 80 с.
- 4 **Дружинин, В. Н.** Психология общих способностей. – Санкт-Петербург : Питер, 1999.
- 5 **Мельхорн, Г., Мельхорн, Х.** Гениями не рождаются: Общество и способности человека. М. : – Просвещение, 1989. – 39 б.
- 6 **Гилфорд, Дж.** Структурная модель интеллекта. – М. : –1965. – 317 б.
- 7 **Левитов, Н. Д.** Вопросы психологии характера. – Современный гуманитарный университет (СГУ), 2009.
- 8 **Кабанова-Меллер, Е. Н.** Учебная деятельность и развивающее обучение. – / М.: Знание, 1981.
- 9 **Калмыкова, З. И.** Продуктивное мышление как основа обучаемости. – / М. : Педагогика, 1981.
- 10 **Ушаков, Д. В.** Интеллект: структурно-динамическая теория. – М. : Изд-во института психологии РАН, 2003. – 26-29 б.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

N. N. Ashirbayeva

Структура интеллектуальных способностей выпускника военной школы

Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

N. Ashirbayeva

The structure of intellectual ability of the military school graduate

Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty.

Material received on 25.02.15.

В статье рассматривается одна из наиболее актуальных вопросов сегодняшнего времени, проблема интеллектуальных способностей при подготовке будущих военных кадров. Приведены определения ученых и структура интеллектуальных способностей разных авторов. Также, описаны интеллектуальная культура и структура интеллектуальной сферы будущих военных специалистов

The article shows one of the most actual problems nowadays, the problem of intellectual abilities during the future military staff training. There are given the definitions and the structure of the intellectual abilities by different authors. And also the intellectual culture and structure of the future military staff is described.

ӘОЖ 358.754

Т. Ә. Ахметов

п.ғ.к., доцент, Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының тәрбие жұмысы және әлеуметтік-экономикалық мәселелер жөніндегі проректоры

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМНІҢ ТҮП-ТӨРКІНІ

Мақалада Жаңа Қазақстандық Патриотизмнің негізі жалпы ұлттық «Мәңгілік Ел» идеясында жатқандығы ғылыми тұрғыдан дәлелденеді. Көне түркі жазба ескерткіштерінде көтерілген отанды сүю, ел-жұртты басқыншылардан қорғау, мемлекет құру секілді патриоттық ой-пікірлердің бүгінгі күннің өзекті мәселелері – Мәңгілік Ел және Жаңа Қазақстандық Патриотизм идеяларымен сабақтастығы талданады.

Кілтті сөздер: Жаңа Қазақстандық Патриотизм, Мәңгілік Ел, Нұрлы жол, рухани мәдениет, Көне түркі жазба ескерткіші, Білге қаған, Тонықоқ, Күлтегін, Елбасы, Ислам діні, Бұмын қаған, Істемі қаған, мемлекет, Түркі халқы, қазақ халқы, патриотизм, бостандық.

Әлем мойындаған белгілі тарихшылар, этнографтар, мәдениет зерттеушілер, философтар «Жиырма бірінші ғасыр түркі елінің, түркі тілінде сөйлейтін барлық мемлекеттердің қайта өрлеу, дәуірлеу заманы» деген пайымдау айтуда. Көне дәуірде, орта ғасырдың алғашқы кезеңінде,

XIII-XIV ғасырларда айды аспанға шығарған көшпенді түркілер ұрпағының тарихи сәті туған сияқты, жұлдызы жанатын уақыты келгендей.

Бүгінде ұзын саны 250 млн. адамнан асып жығылатын, бірін бірі аудармашысыз ұғынатын түркілер кім? Олар әлемдік өркениетке қандай үлес қосты? Келешекте оларды қандай болашақ күтіп тұр? Тарыдай шашыраған түркі халықтарының басын қосатын ұлттық идея бар ма? Жоқ болса, оны қалай жасауға болады? Қандай принцип-ұстанымдары болуы керек? Міне, осындай және осы сияқты мәселелер бүгінгі түркітанушы ғалымдарды мазалауы әбден мүмкін.

Шартты түрде көне түркі өркениетін екі дәуірге бөлуге болады. Біріншісі – VI-IX ғ.ғ.ал, екіншісі – IX-XII ғасырлар арасы. Бірінші кезеңде саяси жағынан бір орталыққа бағынған империя қоластындағы түркілер рухани жағынан-тәңірге табынған. Екінші кезең – көшпенді түркілер бірнеше ұсақ мемлекеттер құрады, седентеризация процесін басынан өткізген түркі тайпалары рухани жағынан ислам дініне кіріп, түркілер ислам мәдениетінің озық үлгілерін жасады.

Қай халықтың болмасын рухани мәдениетінің негізінде тіл жататыны белгілі. Тіл – халық, этнос тұтастығының негізгі белгісі. Тілдің негізінде әдебиет нұсқалары жасалады. Тілдің әсері кез-келген этностың әдет-ғұрпының, мінез-құлқының, ішкі дүниесінің, болмысының, қалыптасуына тиеді. Яғни, тіл этнос менталитетінің синонимі іспетті. Жоғарыда айтылғандай сақ-скиф заманында түркі тілінің негізі қаланса, ғұн, қаңғар, үйсін дәуірінде оның пайдалану аясы ұлғайды. Ал түркі дәуірінде тіл өз дамуының көкжиегіне көтеріліп, Еуразия құрлығында қуатты да айбарлы тілдердің қатарына енді. Өкінішке орай, Карпат пен Алтай таулары арасындағы сайын даланы мекендеген түркі ұлыстарының тіл ерекшеліктері жөнінде толық мағлұмат беретін ғылыми шығармаға әлі де зәру екендігіміз жасырын емес.

Көшпелілер өркениетінің терең зерттелген мәселелерінің бірі – олардың жазуы, яғни, әліп-биі. Көптеген ғалымдардың айтуына қарағанда Орталық Азияның түркі жұрты руна, ұйғыр алфавиті негізіндегі таңбалы ескі жазуларды пайдаланған, ал кейінірек ислам дінін қабылдауға байланысты араб алфавитіне көшкен.

Көне түркі жазуын тауып оны оқудың өз тарихы бар. Алғашқы түркілер өз заманында қазіргі Монғолия жерінде мекендегені белгілі. Сондықтан да көне түркі дәуірінің біраз ескерткіштері Орхон өзені алқабында табылған. Білге қаған, Күлтегін, Тоныкөк, Онгин, Судона, Құла-шора, Мойын-Шора ескерткіштері біздің заманымыздың VII-VIII ғасырларында, Түркі қағандығы дәуірлеп тұрған шамада жазылған. Бұлардың барлығы – тасқа қашалып, сыналап жазылған өз заманының белгілі адамдарының бейітінің басына орнатылған ескерткіштер. Өкінішке орай, көне түркі жазуын танып, оқу тек қана XIX ғасырда ғана мүмкін болды.

Алғашқы рет осы ескерткіштерге көңіл бөліп, оған қамқорлық жасаған халқымыздың игілігіне жарату қажеттілігін айтқан ұлтымыздың қадірлісі Илияс Омаров болатын. Өзінің сол кездегі Қазақстан коммунистік партиясы Орталық Комитетінің хатшысы Ж. Шаяхметовке жазған хатында «Егер біз олардың бәрін бір орталыққа жинап, жинастырсақ, болашақ ұрпақ өздерінің тарихи мұраларын ертерек танып, сауатын ашар еді, мақтаныш сезіміне бөленер еді» [1, 5 б.], – деп жазды. Амал қанша, Кенес дәуірінде ұлт жанашырларының арманы орындалмады. Тек тәуелсіздікке қол жеткізген алғашқы жылдары қоғам қайраткері И. Тасмағамбетов сынды көкірегі ояу, көңілі таза, ұлтжанды азамат 1997 жылдың маусым айында Елбасымыз Н. Ә. Назарбаев мырзаға жазған хатында «Республикамызда көне түркінің орхон сына жазулары тәртізді жәдігер-жауһарларымыздың болуы, басқаны былай қойғанда, өскелең ұрпақтың білім деңгейінің жоғарлауына сөзсіз ықпал етіп, оқу пәндерінің мазмұнын қайта қарауға және оқулықтардың жаңа үлгілерін дайындау барысында көп көмек еткен болар еді» [1, 9 б.], – деп жазды. Бұл бастама ел Президенті жағынан қолдау тапты. Сөйтіп, жапон ғалымдарының көмегімен «Күлтегін» және «Тоныкөк» құлыптастарының көшірмесі Астанаға әкелініп, бүгінде Л. Н. Гумилев атындағы Евразия университетінің ғимаратында ғасырлар қойнауынан сыр шертіп тұр.

Тасқа қашалып жазылып бүгінгі ұрпаққа жеткен көне түркі ескерткіштері мынадай сөздермен басталады: «Жоғарыда Көк Тәңірі, төменде Қара Жер жаралғанда екі арасында кісі оғлы жаралған екен» [1, 87 б.].

Славян халықтарының бүгінде қолданып жүрген кириллица әліп-биі оныншы ғасырда пайда болса, Орхон – Енисей алқабындағы Эрдени Цзу пұтханасының төңірегінен табылған көне түркі таңбасымен құлыптасқа қашалып жазылған «Күлтегін» ескерткіші – сегізінші ғасырдың мұрасы. Бұл қолтаңбаның сөз мәтінін құрастырған Иолық Тегін есімді ата жырау.

Махмұт Қашқари өзінің сөздігінде «тегін» деген сөздің мағынасы «күл» деген ұғымды білдіретіндігін жазады [2, 474 б.]. Сондықтан, түркілер балаларының есімін ырымдап, күмістей таза пәк болсын деген ниетпен – Күмістегін, елін-жерін қорғар ұлды – Алып тегін, құт әкелер ұлды – Құтлығ тегін, сыйлы, қадірлі болар ұлды – Күлігтегін деп атаған.

Сондықтан, біздің ойымызша, ескерткіштегі есім Күлтегін емес Күлігтегін болуы керек. Себебі, көне түркі күліг сөзі сыйлы, қадірлі деген ұғымды білдіреді.

Тұран елінде аты аңызға айналған жаужүрек батыр Алып-Ер Тонғаның (Афрасиаб) беделі өте жоғары болған. Одан тараған ұрпақ өздерін кішік санап, бабасының беделінің алдында құрдай жорғалап, басын құлдай иіп отырған. Қаған алдында бағыныштылар «Әміріңізге құлдық, құлың болып кетейін, құлыңыз былай деді, құлыңыз солай етті» деген сөздермен өзінің әмірші алдындағы бағыныштылығын, сенімділігін білдіретін болған. Бірте-

бірте тегін (кұл) сөзі хан тұқымынан шыққан дәрежесі төмен кісілердің есімдеріне қосақталып айтылатын дәстүрге айналған.

Адамзаттың рухани сана-сезімін ең биік деңгейге көтерген Ислам діні жеке басқа табынуды тәрк етіп, әркімнің санасына тек бір Аллаға ғана сыйынуды, табынуды, мойын ұсынуды сіңірді. Мұсылман баласы «Бір Алланың құлымын, Мұхаммедтің үмбетімін» деп, ешкімге де, ештеңеге де бас иіп құлдық ұрмай, жеке басының қадір-қасиетін сақтай білген. Құран Кәрімнің Фатиха сүресіндегі «Аса қамқор, ерекше мейірімді, қиямет күннің иесі. (Әй Алла!) Саған ғана құлшылық қыламыз, әрі сенен ғана жәрдем тілейміз» деген жолдар әр мұсылманның өмірлік ұстанымына айналған.

Ал, көне түркілерде Ислам дінін қабылдағанға дейін ел басқарған қағандарға бас иіп бағыну, олардың бұйрықтарын екі-етпей мүлтіксіз орындау секілді жаугершілік кезеңнің заңдылықтары белең алып отырған.

Күлтегін – арғы ата бабаларының ерлік дәстүрін жалғастырушы батыр, ел басқару ісін орнықтырушы мемлекеттік қайраткер, ел қамын жеген патриот. Жалпы, кез келген ел билеушінің атақ-даңқы, тарихтағы алар орны оның мемлекетке тиесілі жер аумағын қаншалықты ұлғайтуына байланысты болған.

Күлтегіннің бабалары Бумын қаған мен Істемі қаған тарихтағы барлық ел билеушілер секілді жан-жағындағы бейтарап мемлекеттермен мәмлегерлік бейбіт қатынас орнатып, бұл саясатқа көнбей жау болған мемлекеттерге соғыс жариялап, жерін жаулап алып отырған: «Ол кезде төрт жағы түгел жау екен. Әскер жүргізіп төрт бұрыштағы халықтарды түгел алған екен, бұғалықтаған екен. Бастыны жүгіндірген екен, тізеліні шөгерткен екен» [1, 87 б.].

Күлтегін ел басқарған ата-бабаларының ақылмандығын, кеменгерлігін ұрпаққа үлгі етеді. Ол елді ұзақ басқару кепілін ел билеуші қағандар жасаған әділ заңнан, жарғы-жарлығынан, мемлекет басқару ісіндегі әділеттілік принциптерінің берік сақталуынан көреді. Сонымен қатар, Күлтегін ел басқарушы қағандардың өз төңерігіне қара басының байлығы мен билігін ғана күйттеуші, халықтың мұң-мұқтажын ойламайтын қайырымсыз ұры-қарыларды жинамай, жұрт қамын жеген текті бектерді топтастырғанын, сондай парасатты, пайымды саясаттың арқасында ұзақ патшалық құрғандығын мақтаныш етеді: «[Бұл екі қаған] дана қаған екен, алып қаған екен. Бұйрықшылары (Өкім – билік жасаушылары) да дана екен, алып екен. Бектері де, халқы да сондайлық азбаған екен, түзу жолда екен» [1, 88 б.].

Бұл көне түркі ескерткіштеріндегі жазылған осы жолдардан біздің бүгінгі іргесін қалап жатқан мемлекеттігіміздің адамгершілік негізі сонау ежелгі түркі қағанаты кезеңдерінен бастау алып, сол кездің өзінде «ел басқарған бектер мен халықтың азбауы, түзу жолда болуы» секілді ұстанымдарға сүйенгенін көреміз.

Қазақ халқы осындай келеңсіздіктерді «Ет азса түз себерсің, түз азса не себерсің» деп, елді билеген әкім-қаралардың әділетсіздігі мен қарапайым халықты сүліктей сорған жымысқы, жемқорлық іс-әрекеттеріне наразылық білдіріп отырған.

«Қауымдастық дәстүрі жадау тартып, алауыздық билеп, өзін-өзі қадірменді қасиетімен аяндауға дәрменсіздік таныта бастағанда, не рухи сырқатқа шалдығып, аяқастылыққа айналу қатері төнгенде этос бәрібір бас көтермей қала алмайды» [3, 147 б.], – дейді сыншы З. Серікқалиев.

Этос – адам бойындағы ана сүтімен, күннің нұрымен дарыған қоғамдағы әділетсіздікке, зорлық-зомбылыққа, жәбір-жала, қорлыққа қарсылық. Антикалық заманда философтар этос терминін ар өлшемі ретінде қолданған. Кеңес энциклопедиялық сөздігінде «Этос – адамның жандүниесінің қиналысына қарсылық ететін тұрақты адамгершілік мінез-құлық» [4, 1555 б.], – деп көрсетілген. Жақсылық пен жамандықтың, адамгершілік пен әділетсіздіктің бітімсіз күресі бүгінгі қазақ мемлекетінде де толассыз жүруде. Негізгі мәселе – жас ұрпақтың ненің ақ, ненің қара екендігін, ненің дұрыс, ненің бұрыс екендігін айырып ұлттық құндылықтарымызды қастерлеп, бағалай білуінде.

Күлтегін ескерткішінде Бумын қаған мен Істемі қағанның інілері мен балаларының қаған болған кезі түркі халқы үшін қаралы кезең екендігі айтылады. Сол кездегі «қағандардың нашарлығынан, бектердің біліксіздігінен, ағалы-інілердің кектескенінен, табғач халқының алдауына иланып», түркі халқы елдігінен айырылады. Ескерткіштегі «Табғач жұртына текті ұл балаң құл болды, сұлу қыз балаң күн болды. Түрк бектері «Түрк» атын (түрікше билік – мансап атын) тастап, табғачша билік – мансап атауын тұтынып, табғач қағанға қараған»...[1, 88 б.] түркі елінің осы кезеңдегі бодан болу уақыты 50 жылға созылса, қазақ халқының орыс империясына тәуелді болуы 300 жылдан астам мерзімді қамтыды. Сол отаршылдықтың зардаптары бостандық алғаннан бері бірнеше жылдар өтсе де қазақ халқының сана-сезімінен жақын арада өшер емес. Орысша ойлайтын, орысша сөйлейтін ұрпақ азаяр емес. Ұлттық сана-сезім, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ар, намыс, ынсап, отаншылдық, тілді, ділді, дінді құрметтеу, үлкенге құрмет, кішіге ізет, мейірім секілді ізгі қасиеттер ысырылып, ішкені арақ пен сыра, шеккені темекі мен анаша, жасағаны зинақорлық, жеңілдің асты, ауырдың үстімен алдап-арбап ақша табу, өмір сүру салты ұлы Абай қашық бол деген «Өтірік, өсек, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ» болған жастар еліміздің болашағының іргетасын қалай қаламақ?!

Мұны ойлағанда Ахмет Байтұрсынұвтың «Баланы ұлша тәрбиелесең, ұл болмақшы. Құлша тәрбиелесең, құл болмақшы» [5, 260 б.], – деген сөзі еске түседі.

Онымен қоса тарихи елді-мекен, жер-су аттары байырғы қазақы атауларынан айырылды. Тіпті, адам аттары мен фамилия құрылымы да «ов» жалғаулы болып, ата-анаға ұл-қыздары «папа, мама» дейтін болды. Жұрт халал тамақты ұмытып, доңыздың етін жей бастады. Адал сойылған малдың ғана етін тамақ ету деген дәстүр ұмытылды. Қазақ халқының басына түскен осындай отаршылдық езгідегі ауыр жылдар мың жарым жыл бұрын табғач жұртына тәуелді болған түрік халқының да басына орнап, олар мына сөздерді айтып, қайғырып, есін жинаған: «Мемлекеттік халық едім, мемлекеттім енді қане? Кімге (кіммен) мемлекетті құрармын? Қағанды халық едім, қағаным қане? Қай қағанға ісімді – күшімді беремін?... Өліп бітуге айналдым» [1, 89 б.].

Бұл кезең ел басқаратын қаған табылмай, бас көтеретін батырлар болмай Түркі халқының елінен, жерінен, Отанынан айырылып, халықтың рухы сынған алмағайып тарихи жылдар болатын.

Түркі халқының наным-сенімі бойынша ең қасиетті ұғым Көк Тәңірісі болса, оған Жер – ананы да қосарлап отырған. Әсіресе көне түркілер Отанын, туған жерін анасындай қастерлеп, жаудан көзінің қарашығындай сақтаған, Отаны мен туған жерін баға жетпес байлық, қасиетті құндылық дәрежесінде дәріптеген. Оларды Тәңірдің сыйы деп түсініп, қарыс жерін қасиеттеп, сүйем жерін сүйіп, қасық қаны қалғанша қорғаған.

Көне түркілердің ежелгі наным-сенімі болған Көк Тәңірісі мен Жер, Су ананың «Түрк халқы жоқ болмасын, жұрт болсын!» деген қолдауымен Күлтегіннің әкесі Ілгеріс қаған, шешесі Ілбіл қатын тәңірдің берген қуатын пайдаланып, көк бөрідей әскерімен жауын қойдай жуасытып, «Жеті жүз ер болып, елсіреген (мемлекетінен айрылған, қағансыраған (қағаннан айрылған) халықты, күң болған, құл болған халықты, түрк өкіметін [қолдан] шығарған халықты [құрап], арғы ата-бабалары [орнатқан] өкіметіндей етіп [қайтадан] өкімет орнатқан екен» [1, 90 б.].

Қай халыққа болмасын бостандықтың, тәуелсіздіктің оңай келмейтіндігі белгілі. Қазақ халқы да 1991 жылы Кеңес Одағынан бөлініп шыққанға дейін азаттық үшін басын бөйгеге тігіп, отаршылдыққа қарсы жүздеген ұлт-азаттық толқулар мен көтерілістерге шыққан.

Бүгінде «Бірінші байлық – денсаулық, екінші байлық – ақ жаулық, үшінші байлық – бес саулық» – дейтін қазақ халқы отаршылдықтың зардабын, ащы дәмін тата келе «Ең негізгі байлық – бостандық» екеніне кәміл сенеді.

Бостандық ұғымы тек қазақ халқы үшін ғана емес, кез келген халық үшін де ең қасиетті құндылық.

Жас ұрпақты жеке бастың бостандығы ғана емес, бүкіл халықтың, мемлекеттің бостандығы, тәуелсіздігі баға жетпес құндылықтардың бірі екендігін сезінуге, бағалауға баулу керек.

Ата-бабалардың аманаты болған, ұрпақтан-ұрпаққа ауысып келе жатқан әлемде көлемі бойынша 9-шы орын алатын қазақтың ұлан-ғайыр жерінің ең шұрайлы дегендері нарық заңына сәйкес алпауыттарға, келімсектерге сатылып кетуі негізгі жер иесі қазақ халқының алаңдауын туғызуы заңды құбылыс болса керек. Себебі, атам заманнан еш уақытта жер ханға, билікке тиесілі меншік болмаған. Жердің иесі тек қана бұқара халық болған. Осыған орай шамамен б.д.д. 230-177 ж.ж. ел басқарған, ғұндар мемлекетінің өміршісі Мөде хан көрші Қытай елінің патшасы жауласу ниетімен сұраған жүйрік атын да, сұлу келіншегін де беріп жіберіп, шөлейт, сортаң жерді сұрағанына жауап ретінде «Жүйрік ат та, сұлу әйел де менікі. Ал, жер халықтікі», – деп жауына соғыс жариялаған мәрттігі мен ерлігі еске түседі.

Көне түркілер дәстүрінде еліне еңбегі сіңген ерлері өмірден өткеннен кейін бейіттерінің бастарына әспеттеп балбал тастар қоятын болған. Мысалы, шашырап кеткен түркі тайпаларының басын құрап, қуатты мемлекет орнатқан Ілгеріс қағанның басына Баз қаған мүсіндеп балбал тас қойған [1, 91 б.]. Бұндай көнеден келе жатқан дәстүр осы күнге дейін жалғасып, қазақтың тұрмыс-салтынан орын алып келеді.

Ислам діні сурет салуға, көп қаражат шығарып марқұмның басына тас орнатып, зәулім бейіт салуды құптамайды. Біздің ойымызша, адамдардың осындай ескерткіш орнатуының себебі – өмірден өткен адамның есімін мәңгілік етуге деген талпынысы. Ал, Ислам дінінің қағидасы бойынша: бұл дүниеде бәрі өтпелі, бәрі уақытша, бәрі өзгереді. Тек өзгермейтін, тұрақты, мәңгі – бір Алла Тағала ғана. Сондықтан, адам баласының аты да, заты да мәңгілік болатын нәрсені ойлап табуға деген әрекеті – Аллаға серік қосу, яғни үлкен күнә, болып есептеледі.

Бүгінде отбасына баспана салуға шорқақ кейбір қазақтар, өмірден озған ата-анасына, не басқа да жақын туысының басына қымбат граниттен немесе мәрмөрдан марқұмның суреті бар тас орнатып, бейітін қоршап, зәулім там орнатуды бәсекеге айналдырып отыр. Ортағасырлық тәңірлік наным-сенімнен бастау алатын осындай ғұрып Ислам дінінің шарттарымен еш қабыспайтынын жас ұрпаққа түсіндірудің еш артықтығы жоқ.

Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт Көшбасшысы Н. Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы 11 қарашадағы «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауындағы: «Біз Жалпыұлттық идеямыз – Мәңгілік Елді басты бағдар етіп, тәуелсіздігіміздің даму даңғылын Нұрлы Жолға айналдырдық. Қажырлы еңбекті қажет ететін, келешегі кемел Нұрлы жолда бірлігімізді бекемдеп, аянбай тер төгуіміз керек. Мәңгілік Ел – елдің біріктіруші күші, ешқашан таусылмас қуат көзі. Ол «Қазақстан 2050» стратегиясының ғана емес, ХХІ ғасырдағы Қазақстан мемлекетінің мызғымас идеялық тұғыры! Жана Қазақстандық Патриотизм дегеніміздің өзі – Мәңгілік Ел! Ол – барша Қазақстан қоғамының осындай

ұлы құндылығы» [6], – деген сөздері көпұлтты, көпконфессиялық қазақстан қоғамының болашаққа деген берік ұстанымы болмақ.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Күлтегін тоныкөк: Ежелгі түркі Рун жазбалары. – Алматы : Өлке, 2001. – 144 б.

2 **Қашқари, М.** Түрік сөздігі. – Алматы : Хант, 1997. – Т.1. – 592 б.

3 **Серікқалиев, З.** Дүниетану даналығы. – Алматы : Білім, 1994. – 224 б.

4 Кеңестердің энциклопедиялық сөздігі. – Москва : Советская энциклопедия, 1983. – 1555 б.

5 **Байтұрсынов, А.** Ақ жол. – Алматы : Жалын, 1991. – 464 б.

6 Нұрлы жол–болашаққа бастар жол. Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт Көшбасшысы Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

T. Ә. Ахметов

Истоки нового казахстанского патриотизма

Костанайский государственный педагогический институт, г. Костанай
Материал поступил в редакцию 25.02.15.

T. A. Akhmetov

Background of modern Kazakhstani patriotism

Kostanay State Pedagogical Institute, Kostanay.
Material received on 25.02.15.

В статье с научной позиции раскрываются общенациональные идеи «Мәңгілік Ел» по формированию Нового Казахстанского патриотизма, истоки которой заложены еще в древнетюркских памятниках. Автор подчеркивает, что такие ценности как любовь к родине, уважение и служение своему народу, патриотизм были актуальными и в древности и созвучны современному развитию Республики Казахстан.

From scientific positions the article reveals the nationwide ideas «Mangilik El» on the formation of new Kazakhstan patriotism, that origins back to the ancient Turkic monuments. The author emphasizes that such values as love of country, respect and service to the people, patriotism were

relevant in the ancient times and conformable to the modern development of the Republic of Kazakhstan.

ӘОЖ 81'35; 81'26

Н. Ә. Әміреев

Алматы менеджмент университеті, Алматы қ.

ҚАЗАҚ ӘДІСТЕМЕСІНДЕГІ ЖАЗУДЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Бұл мақалада оқушылардың жазу дағдыларын дамыту жайындағы қазақ педагог-ғалымдарының еңбектеріне талдау жасалады. Сол еңбектердегі әдістемелерді практикада қолдану үшін болашақ мамандарға меңгерту жолдары қарастырылады.

Кілтті сөздер: жазу дағдылары, пиктографиялық жазу, идеографиялық жазу, жазу жылдамдығы.

Халықтың өсу, даму тарихына, мәдениетіне байланысты оның жазуы да өзгеріп, жетіліп отырады. Қазақ халқы да өзінің даму тарихында бірнеше жазу түрлерін қолданды. Өткен ХХ ғасырдың өзінде қазақ елі араб (1929 жылға дейін), латын (1929-40 ж.) жазуларын пайдаланып келіп, кейін орыс графикасын (1940 жылдан бастап) қабылдады. Бұл қазақхалқының экономика және мәдениет жағынан өсуіне байланысты жүзеге асты. Қай кездегі қандай жазуды алсақ та, ол – адам баласының зор мәдени табысы.

Балалардың сауатын ашу, жазудың айқын, көркем болуына, өз ойын жазба түрде нақты, сауатты жеткізу дағдыларын қалыптастыру, осыларға байланысты жүргізілетін жұмыс түрлері қазақ педагогтары А. Байтұрсынов, М. Дулатов, С. Көбеев, С. Рахметова, К. Бозжановалардың еңбектерінде орын алған.

Бұл салада қазақ тіл білімінің іргетасын қалаушы ғалым, Ыбырай Алтынсариннен кейінгі ағартушы-педагог Ахмет Байтұрсыновтың еңбегі ерекше. Ол оқу-ағарту ісін өзінің азаматтық міндеті мен өмірінің мақсаты деп санаған. Оның қазақтар үшін өз алфавитін жасау әрекетіне де, тілін зерттеп оқулықтар жазуына да, тыңнан жол салып бай терминология дүниесін жасауына да, тіпті қоғамдық-әкімшілік істеріне араласуына да алып келген – өзі дйттеген ағартушылық мақсаты деуге болады [1, 36].

А. Байтұрсынов қазақ тілінің дыбыс жүйесі мен оны таңбалайтын әріптер туралы пікірлерін 1912 жылдан бастап «Айқап» журналы мен «Қазақ» газеті беттерінде білдіре бастайды. Әрі қарайғы ізденістерінде араб графикасын қазақ жазуы үшін былайша лайықтап алуды ұсынады:

1- араб алфавитіндегі жуан дыбыстардың таңбаларын алу, 2- қазақ тіліндегі ы,е,и,о,ұ,у дыбыстарының әрқайсысына таңба белгілеу, 3- к,г дыбыстарынан басқа дауыссыз дыбыстармен келген сөздердің жіңішкелігін білдіру үшін сөздің алдынан дәйекші таңба қою. Бұлайша түзілген алфавиттің сауат ашудың дыбыс жүйесі әдісіне сай келетіндігі байқалады [3].

А. Байтұрсыновтың араб жазуын қазақ жұртшылығы, әсіресе мұғалімдер қауымы, ешбір талассыз қабылдады. Себебі Байтұрсыновтың реформасы қазақ тілінің табиғатына сүйеніп, ғылыми негізде жасалған болатын. Сөйтіп, А. Байтұрсынов реформалаған араб жазуы өз кезеңінде қазақ мәдени дүниесінде үлкен рөл атқарған, қалың көпшілікті жаппай сауаттандыру ісіне, жазба дүниелердің дамуына, баспа жұмысының жандануына игілікті қызмет еткен прогрессивтік құбылыс болды. Оның бұл тәжірибесін сол кезде өзге түркі халықтары, мысалы, өзбектер мен татарлар үлгі тұтып, олар да өз жазуларына реформалар жасай бастады.

А. Байтұрсынов – қазақ балаларының ана тілінде сауат ашуына көп күш жұмсаған адам. Сол үшін қазақша сауат ашатын өліппе құралын жазды. Ол «Оқу құралы» (қазақша әліфбе) деген атпен алғашқы рет 1912 жылы Орынборда басылды. А. Байтұрсыновтың бұл еңбегі 1912-1925 жылдар арасында 7 рет қайта басылып, оқу-ағарту жұмысында ұзағырақ әрі кеңірек пайдаланылды.

Оқу құралы әріп таңбаларын танытудан басталып, кітап бетінің төменгі тұсындағы сілгімеде хат таныту жолдары көрсетіліп, сабақ әдісі қоса берілді. Барлық әріптерді өтіп болған соң, танымдық материалдар ұсынылады. Мысалы, «Туысқан-туған, іліктес» деген тақырыпта ата, баба, ана, әже, шеше, аға, іні... деген сөздер беріледі. Сол сияқты киімдердің, ойындар мен ойыншықтардың т.б. атаулары ұсынылады. Және бір көңіл аударатын жері автор балаларға лайық тілмен жазылған, тәрбиелік мәні бар жұмбақ-жауаптарды, мақал-мәтелдерді, шағын өлең мәтіндерін береді [3]. Балаларды сауаттандыруды жеңілден қиынға, қарапайымнан күрделіге қарай дамытылып отыратын бұл әдістер бүгінгі әдістемелерде өзіндік орнын алып келеді. Және «Оқу құралында» берілген мәтіндер қазақ балаларының ұғымына сай, күнделікті тіршілікте өздері көріп-біліп жүрген нәрселер.

А. Байтұрсынов 1926 жылы «Өліппенін» жаңа түрін жазды, бұл қазіргі кездегідей суреттермен жабдықталған оқулық болды. «Бұл жаңа Өліппе-би» бұрынғысынан қай ретте болса да артық. «Өліппе-би» мазмұны қазақ жағдайына қарай Мемлекет Білім Кеңесінің жаңа програмасына үйлесімді болып шыққан», – деп баға береді Білім Кеңесі.

А. Байтұрсынов тек мектеп оқушыларына ғана емес, ересектердің сауатын ашуға арналған «Өліппе-би» де жазған. Ол 1924, 1926 жылдары басылған. А. Байтұрсынов қазақ тілін оқыту әдістемесінің іргетасын қалаушы болып саналады. Ол – қазақ тілінде дыбыс негізінде сауаттандыру

әдісінің негізін салушы. Ол бұл салада 1910 жылдан бастап, 1927-1928 жылдарға дейін бірнеше материалдар жариялаған. Тұңғыш өліппемен қатар дүниеге келген жазу таңбаларын түсіндіретін «Баяншы» атты әдістемелік құралы 1912 жылдан бастап жарық көрген. Бұл – көлемі жағынан өте шағын (не бары 15 беттік кітапша), бірақ нағыз әдістемелік құрал [2, 323-324].

Сауат аштыру әдістерінің жөн-жобасын А. Байтұрсынов «Өліппе-би астары» атты еңбегінде де көрсетеді. 1927-1928 жылдары «Жаңа мектеп» журналында «Ана тілінің әдісі», «Жалқылаулы жалпылау әдісі», «Қай әдіс жақсы?» деген әдістеме мәселелерін сөз еткен бірнеше мақала жариялайды. Мектеп балаларына арналған оқулықтарында болсын, үлкендерге арналған «Сауат ашқышта» болсын А. Байтұрсынов иллюстративтік материалды ұсынуда үлкен тәрбиелік әрі тіл ұстарту мәселесін көздеген. Автор жалпы оқулыққа тән «жеңілден ауырға, оңайдан қиынға, жайдан күрделіге» деген принципті ұстанғандықтан, бастауыш мектеп балаларына арналған материалдарды аса түсінікті етіп беруді көздейді, сондықтан мысалдарды қазақ баласына таныс мақал-мәтелдерден, нақыл сөздерден, мысалдардан алады. Және оларының барлығы дерлік адамгершілікті, адалдықты, еңбек сүйгіштікті т.с.с. игі қасиеттерді уағыздайтын дидактикалық мәні зор шығармалар болып келеді. Ал белгілі бір тақырыпқа лайықтап өзі жасаған мәтіндер ауыл балаларының күнделікті тұрмысынан алынып, олардың арман-тілегін, талап-талпынысын т.т. танытатын шағын өңгімелер түрінде беріледі [2, 335].

А. Байтұрсынов қазақша сауат аштыру мақсатында «Оқу құралын», дұрыс сөйлеп, дұрыс оқып, дұрыс жазуға үйрету мақсатында «Тіл жұмсарды», тілді оқыту әдістемесін жасау мақсатында «Баяншы», «Өліппе астарын» жазса, балалардың тілін ұстартып, оларды көркем сөзге баулу үшін Т. Т. Шонановпен бірігіп «Оқу құралы» атты үлкен хрестоматия құрастырған.

А. Байтұрсынов 1912 жылғы «Оқу құралында» балаларға з, р, а әріптерін үйретуден бастап, бұл әріптерді оқушыларға қалай таныту және оларды жазуға қалай төселдіру мақсатында не істеу керектігіне тоқталады. Ол әріптердің сөз құрамында бір-бірімен қалай жалғасатынын нақты мысалдар келтіре отырып көрсетеді. А. Байтұрсыновтың жоғарыда аталған еңбектері араб графикасы негізінде балаларды оқытуға арналса да, ондағы айтылатын әдіс- тәсілдер, балаларды сауаттандыру мен олардың жазу дағдыларын дамытуға арналған ақыл-кеңестері бүгінгі қазақ тілі әдістемесінде өзіндік орнын алып келеді.

Балаларды жазуға үйрету және жазу дағдыларын дамыту жайлы әдіс-тәсілдер мен сол кездегі қазақ алфавитінің (араб) жаңа жүйесіндегі Ахмет Байтұрсынов еңбектеріне өзінің дұрыс көзқарасын білдіріп, мақалалар жазған алғашқы қазақ педагогтарының бірі, ақын, жазушы, қоғам-қайраткері – Міржақып Дулатов болды [6, 3].

М. Дулатов жазуға үйрету әдістемесі жайлы еңбектер жазбағанмен де, жазуға қойылатын гигиеналық талаптар жөнінде өзінің «Денсаулық жайынан» атты мақаласында кеңірек тоқталған. 1924 жылы Орынборда жарық көрген «Оқу құралы» атты кітабына енген бұл мақаласында автор адамның дене мүшелерінің саулығы үшін не істеу керектігі жайлы айта келіп, жазу үшін ең қажетті мүше көздің саулығы үшін не істеу қажеттігіне тоқталады:

1. Ымыртта, алакөлеңкеде, нашар жарықта оқыма, жазба, жұмыс істеме;
2. Күндіз үйде жұмыс қылсаң, жарық сол жағыңда болсын. Жарықболған терезеден аз да болса аспанның бір бөлігі көрініп тұрсын, көз алдындағы істеп отырған жұмысқа (жазып отырған қағазыңа күн түспесін);

3. Кешке таман жұмыс қылғанда шамаң алдында кішкене сол жаққатаман жарты метрдей алыстықта тұрсын. Шамның қалпағы (абажоры) кара не қызыл, көк, сары секілді болулы түсті болмай, ақ шыныдан (форфордан) болсын;

4. Жазғанда қою кара сиямен анық көрінетін сызықтың үстінежаз. Ең жақсысы сызықсыз қағазға түзу жазып үйренген;

5. Жұмыс уақытыңда көзің талса, жұмысыңды қой да көзің дем алғанша терезеге кара.

Міне, Дулатовтың көзді сақтау жөніндегі бұл кеңестері бүгінгі күнде дәлелденіп, оқу үдерісінде кенінен қолданылып келеді.

Аталған мақаланың «Үйде жұмыс қалғанда саламаттық сақтау үшін» деген бөлімінде жазу, оқу үдерісіне қойылатын гигиеналық талаптар сөз болады, ең бастысы, бұл айтылған пікірлер бүгінгі мектепке қойылып отырған талаптарымен үндес келіп отырады. Сөзіміз дәлелді болу үшін аталған мақаладан үзінділер келтіре кетейік:

1. Жұмыс қалғанда жарық (шам, терезе) сол жағыңда болсын;

2. Жазу үшін отырғаныңда астыңдағы орындығыңның алдыңғы шеті үстелдің астына 2-5 сантиметрдей кіріп тұрсын. Жазғанда тік отыр, көкірегіңмен үстелдің шетін кидірмелеме;

3. Үстелге отырғанда екі білегіңді шынтағыңа дейін үстелдің үстіне салып отыр. Астыңдағы орындағың аласа болса, үстіне көпшік я бөтен нәрсе салып, керегінше биіктет;

4. Үстелге отырғанда табаныңды жерге я еденге тегіс тигізіп тіреп отыр. Аяғың жерге (еденге) жетпесе, табаныңның астына тақтай қойып басып отыр;

5. Үстелге отырғанда аяғыңды орындықтың астына қарай бүкпе, не болмаса бір аяғыңның үстіне бір аяғыңды салып айқастырма. Аяғыңның тізеңнен төменгі жағы тік тұрсын;

6. Орындықтың үстінде тік отыр, арқанды орындықтың арқасына таяп сүйеп отыр, басыңды төмен еңкейтпе;

7. Жазғанда екі білегің шынтаққа дейін тегіс үстелдің үстінде жатсын.

Сол қолыңмен қағазды басып керегінде ілгері жылжытып отыр;

8. Жазатын қағазыңды оң жаққа тамандау, қарсы алдына сал;

9. Оқығанда орындығанды үстелден аз-кем кейіндеу қойып, кітабыңды екі қолыңмен ұста, кітаптың төменгі жағы үстелге тіреліп тұрсын, жоғарғы жағы үстелден көтеріңкі болсын. Оқығанда кітабыңның бетінен көзің ең кем болғанда 32 сантиметр қашық болсын;

10. Орындықта отырғанда киімің астыңда бүктеліп жатпасын. Сондықтан еркек балалар ықшамдау шалбар, қысқа бешпент киюі керек. Қыз балалар орындыққа көйлектерін тегістеп бүктесінсізқылып отыру керек. Отырып алған соң астыңдағы көйлегіңді дұрыстаймын деп қолыңмен тартқылама [5, 37].

М. Дулатовтың осы шағын мақаласының өзі бүгінгі мектепке қойылып отырған гигиеналық талаптармен сәйкес келеді. Жазу кезіндегі гигиеналық талаптардың дұрыс орындалуы жұмыстың нәтижелі болуына тиімді ықпал ететінін ескерсек, әр мұғалім бұл талаптардың орындалуына жете көңіл бөлуі қажет.

Оқушылардың оқу мен жазу дағдыларын дамыту олардың бір-бірімен сабақтастығы, жазу түрлерін меңгертуге байланысты істелетін жұмыстар жайлы пікірлер ХХ ғасырдың бас кезінен бастап педагогтық қызмет атқарған алғашқы қазақ мұғалімдерінің бірі С. Көбеевтің «Орындалған арман» атты романының «Оқу-тәрбие, оқыту тәжірибелерінен» деген бөлімінде де айтылған. Алғашқы сауаттандыру кезінде оқытушы балалардың дыбыстарды дұрыс айтуына көп көңіл бөлуі керек. Әсіресе тіл кемшілігі бар оқушылардың дыбыстарды өзінің айта алатын қалпында жазуы сияқты кемшіліктерді болдырмау жолын ескергені жөн екендігін айта келіп, С. Көбеев жазудың мәніне және жазу түрлеріне тоқталады. Ол бастауыш сыныптағы жазудың түрлері: көшіріп жазу, балалардың білуіне қарай жаттығу, көркем жазу, жат жазу болады деп бөліп алады. Оқып өтілген әңгіме, оқылған әңгіменің мәтінін, материалдарын жазу арқылы түсіндіру ұғымдырақ болады, себебі ауызбен айтылған сөз көзбен көріліп, өз қолдарымен істеледі. Жазу арқылы балалар сөйлемнің қалай құрылғанына көзі жетеді, сөйлемнің қалай құрылғандағы анық есінде қалып, сөз орфографиясы да тиянақты болып көңілге қонады деген тұжырым жасайды [7, 291].

Мұғалімнің өте көңіл бөлетін жұмыстарының бірі – жаттығу жұмыстарын жаздыру екенінің айта келіп, қай жазуда болса да белгілі бір мақсат болуы керектігін, жаттығу жұмыстарын тапсырғанда, грамматика ережелерін оқып, оларды не үшін жазу керек екендігін балаларға түсіндіріп, бәрінің әбден түсінгеніне көз жеткізгеннен кейін ғана жазу жұмысын беру дұрыс болатындығын ескертеді. Жатқа жазу бастауыш мектептің қай сыныбында да болады. Жатқа жазғанда қатты ескертін бір жұмыс

жаздыратын сөздерді, сөйлемдерді алдын-ала әзірлеп қою керек. Балалардың біліміне қарай сөйлемдерді әрі грамматика ережелеріне сәйкес келтіріп алған дұрыс. Жатқа жаздыратын сөйлемдерді оқытушы өзі оқып шыққаннан кейін оны дұрыс айта алатын балаларға қайыра айттырып алып, жаздыруға кірісуі керек. Жазу үстінде бір сөйлем екі-үш реттен артық айтылмасын. Өйткені бір сөйлемді қайта-қайта айта берумен балаларды «тағы айтар» деп арқа сүйеп, зейінсіз жақсы тындамайтын жаман әдетке үйретіп аламыз. Автор жана жазылатын сөз мөлшері IV сыныпта 40-50 сөзге дейін болсын деген пікірлерді айтады. С. Көбеев көшіріп жазу кезінде оқытушының тақтаға жазғанымен немесе кітаптағы жаттығу мәтінін оқушылардың қатесіз айқын көркем жазуы керек деп есептейді. Көшіріп жазуға төселген оқушылар жатқа жазу кезінде де берілген сөйлемдерді сауатты жаза алады деген қорытынды жасайды.

Автор бұл еңбектерінде оқушыларды көркем жазуға үйретуге ерекше көңіл бөлген. «Программа бойынша көркем жазу I-II сыныптарда болады, бірақ оған жоғары сыныптарда көркем жазуға балаларды төселдіру, жаттықтыру керек емес екен деп түсінбеу керек. Біздің кейбір оқытушыларымыз көркем жазуға көп көңіл бөлмей келеді. Бұл дұрыс емес. Көркем жазу балаларды таза және әдемі жазуға үйретеді. Олай болғанда балаларды, бір жағынан, таза жазуға, екінші жағынан, жазу құралдарын таза ұстауға дағдыландырады. Көркем жазған жазу оңай танылады, қатесі кем болады, одан соң балалардың эстетикалық сезімін арттырады. Олай болса, осындай маңызы зор көркем жазуға оқытушы көп көңіл бөлуі қажет. Көркем жазу сабағына алдымен мұғалім өзі жақсы дайындалуы қажет. Ол үшін оқытушы әріптердің үлкен, кішілерінің, олардың сызықты элементтерінің қалай жазылып, қалай қойылатындығының техникасын жақсы білуі керек. Сөз жазғанда әр әріптің арасының қашықтығы бір қалыпта болатындығын ескеріп, әр сыныптың өзіне лайықтап сызылған дәптеріне жаздырған дұрыс» [7, 296]. Бұдан соң С. Көбеев жазу кезіндегі қойылатын гигиена талаптары мен жазу құралдарын оқушылардың қалай дұрыс пайдалануы керектігіне тоқталады. Балалар жазып жатқанда оқытушы партаны аралап, қай баланың қалай жазып жатқанын көріп бақылауы керек. Дұрыс жазбай отырған балаға оқытушы өзі жазып көрсетіп отырады. Жоғарыда аталған тәртіптердің орындалғанын иә орындалмағанын үнемі қадағалап отырады. Бірінші сыныпта, сабақ бастаған күннен бастап, осы тәртіптер орындалып отырса, сол мектептің балаларының жазуы таза, сұлу, қатесіз болуында сөз жоқ. Бұл тәртіпті ең бастан қолданбаған мектепте, оқушылардың көркем, айқын жазуын жөнге салу өте қиын болады. С. Көбеев жазу мен оқудың өзара байланысы тоқталып, дұрыс оқи алмайтын балалардың жазу түрлерін жете меңгере алмайтындығын сөз етеді.

Бастауыш сыныптарда жазу дағдыларын қалыптастыру әр түрлі жаттығулар арқылы жүзеге асады. Бұл дағдыларды одан әрі дамыту, оқушыларды сауаттылыққа үйрету жолдары әдіскер-ғалым С. Рахметованың «Қазақ тілін оқыту методикасы» еңбегінде [8,87] жан-жақты сөз болады. Автор қоғамдық өмірдегі жазудың маңызы мен жазу кезіндегі психофизиологиялық үдерістер, жазуға қойылатын педагогикалық талаптар, жазу кезінде қолданылатын әдістер, онда істелетін жұмыс түрлері мен қолданылатын көрнекіліктер жайында тоқтала келіп, жазу сабақтарының міндеті мен мақсаты, жазу сабақтарының түрлері, сауатты жазуды үйрету мәселелері туралы өзіндік ойларын ортаға салады. Оқушыларды сауаттылыққа үйрететін жаттығу жұмыстарының түрлері мен тіл дамыту жұмыстарының ерекшеліктеріне тоқталады. Сонымен қатар автор сауатты жазуға байланысты жүргізілетін жаттығу жұмыстарын төмендегі факторларға негіздейді: 1-көру, қимыл факторларына сүйенетін көшіріп жазу. 2- мұғалім оқып берген мәтінді есту арқылы қабылдауға сүйенетін немесе оқушы өзі оқып шыққан мәтін бойынша көру қабілетіне сүйенетін диктант пен мазмұндама. 3- орфографиялық тапсырмалары бар жаттығулар: қалдырып кеткен әріптерді қосып жазу немесе түзетіп жазу. т.б.

Сауатты жазу дағдысын нығайта және жетілдіре түсетін сонымен бірге, іс жүзінде сыналған жаттығулардың төмендігідей түрлерін ұсынады:

1. Грамматикалық орфографиялық талдау.

Бұл оқушылардың орфографиялық және грамматикалық құбылыстардың ара қатынасын түсінуге, орфографиялық қиыншылықтарды таба білуге, басқалардың арасынан оқыған құбылыстарын таба білуге дағдыландырады. Бұл талдау өз алдына жаттығу ретінде бөлек немесе басқа жаттығулардың элементі ретінде жүргізіледі.

2. Көшіру.

Алғашқы кезде, әсіресе, бастауыш сыныпта сөзбе-сөз механикалық көшіру іске асырылады. Кейін бірте-бірте деформаланған мәтінді көшіру, сөз теріп көшіру, қалған сөздерді қойып толық көшіру ұйымдастырылады. Көшіруге берілетін материал қызықты әрітүсінікті болуға тиіс. Балаларды көшіру техникасына бірте-бірте үйреткен жөн;

3. Есте ұстау арқылы да көшіруге болады.

Мұнда тақтаға жазылған мәтін талданғаннан кейін жабылады. Оқушы есінде қалғандарын жазады. (Кейде мәтін талданғаннан кейін үйге беріледі). Жазып болған соң, мұғалім мәтінді ашып, жазғандарын мәтінмен салыстырып тексеруге мүмкіндік береді. Бұл көрсетілген көшіріп жазудың формасы диктант болғандықтан, мұны көру диктанты деп те атайды. Бұл әсіресе жазылуы қиын сөздерді өткенде пайдалы.

4. Еркін көшіру.

Балалар әуелі мәтінді оқып шығады, талдайды, онан соң кітапты жауап қойып, мәтіннен есте қалғандарын қалай ұғынса, солай жазады.

5. Грамматикалық тапсырмаларға байланысты көшіру.

Сөздің немесе сөйлемнің бір бөлігі өзгеріссіз, сол қалпында, екінші бір бөлігі өзгертіліп көшіріледі. (Қалып қалған жерін ойлап тауып немесе қосып, өзгертіп жазады) [9, 313].

Мұнда мәтінді көріп қабылдау жеткіліксіз, сонымен қатар, ойланып, анализ-синтез жасау арқылы орындалады. Сонымен бірге, С. Рахметова балалардың сауаттылығын артыруда диктант жұмыстарының да рөлі ерекше екеніне тоқтала келіп, диктант түрлеріне, оларды іске асыру жолдарына да талдау жасайды. Ол диктант түрлерін: 1-ескерту диктанты, 2-іріктеу диктанты, 3-түсіндіру диктанты, 4-сөздік диктанты, 5- шығармашылық диктант, 6-ерікті диктант, 7- бақылау диктанты немесе тексеру диктанты деп бөліп қарап, әр диктант түрлерінің мақсатын, міндетін түсіндіреді.

Орфографиялық жаттығуларды орындату барысында оқушы бойында қалыптасатын дағдыларды бірнеше кезеңге бөле келіп, жаттығу жұмыстарының жүйесіне қарай материалдарды тандап алуға қойылатын талаптарға тоқталады. Жаттығуларды жүргізу үшін алынатын материалдар бірден-бірге лексикалық, синтаксистік жағынан күрделене түсуге тиіс және материал тандауда төмендегі жағдайларға көңіл бөлу қажеттігі жайлы пікірлерін айтады:

1. Грамматикалық немесе орфографиялық құбылыстарды түсіндіру кезінде бақылау үшін анағұрлым жеңіл, анық материалдар алынукерек. Бұл кезде оқушылардың зейінін оқылып отырған ережеден басқаға алаңдататын нәрселер болмағаны жөн. Оқушылар бақылағандарынан дұрыс қорытынды шығара алатындай болсын;

2. Жаттығуға арнап материалдар тандағанда тіл мен жазу жан-жақты ескерілуге және бұрын өтілгендерді үздіксіз қайталау есте болуға тиіс [9, 365].

Жұмыстың әр түрлі кезеңдерінде бір тектес материалдарды қайталай бермей, оны бірте-бірте күрделендіріп отырған дұрыс. Қазіргі кезде орфографияны меңгеру үшін көру және есту органының, яғни көшіру мен диктанттың қайсысы маңыздырақ деген мәселе дау туғызбайды. Сауаттылыққа үйренуде сезім анализаторларының барлығы да, есту де, көру де, сөйлеу мүшелері де, қол қозғалысы да қатысады. Оның үстіне сауаттылыққа үйретуде көшіру мен диктанттың жоғарыда айтылғандай көп вариантты болатындағын байқағанбыз. Мұғалім қандай да болмасын бір сезім органына жаттығудың қай түрі дұрыс келеді деген мәселеден гөрі, бір жаттығуда таным қызметінің қандай операцияларды (анализ немесе синтез, есте қалдыру, жалпылау, ұқсастық пен айырмашылықты табу топтау, жүйелеу т.б.) орындауға қабілетті екені жайлы көбірек ойлауға

тиіс. Автор орфографиялық немесе пунктуациялық сауаттылық дағдыларын қалыптастыруда оқушылардың зейінін, ойын, есін т.б. таным қабілеттерін дамытуға, сондай-ақ олардың ауызша, жазбаша тілін дамытуға көп күш салуы қажет деген қорытынды жасайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 **Сыздық, Р.** Тіл және мәдениет // Ғылыми мақалалар жинағы – Түркістан : Тұран баспаханасы, 2005. – 221 б.

2 **Байтұрсынов, А.** Тіл тағлымы. – Ана тілі. 1992. – 445 б.

3 **Дәуітов, С.** «Байтұрсыновтың әліппесі», // «Алматы ақшамы», 1990. 19 қаңтар.

4 **Казина, Г. Г.** М. Дулатовтың ағартушылық әдеби - публицистикалық мұралары // Наука, 2005. – № 4. – С. 26-31.

5 **Мұратханова, Р.** Міржақып мұралары-оқу-тәрбие үрдісінде // Қазақстан мектебі, 2001. – №1. – 39-41б.

6 **Абдуллин, Ә.** «М. Дулатов және ұлт руханияты» // Қостанай таңы. – 2010. – № 15 қыркүйек. – С. 3.

7 **С. Кобеев.** Таңдамалы шығармалары. – Алматы, 1960.

8 **Рахметова, С.** Қазақ тілін оқыту методикасы // Педагогикалық училище оқушыларына арналған оқу құралы. – Алматы : Ана тілі, 1991. – 184 б.

9 **Рахметқызы, С.** Бастауыш класс оқушыларының тілін дамытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: дис. ... пед. ғыл. Докторы. – 13.00.02. А. : АГУ, 2001. – 434 б.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Н. Амреев

Исследование письма в казахской методике

Алматы менеджмент университет, Алматы қ.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

N. Amreev

Research on writing in the Kazakh methodology

Almaty management University, Almaty.

Material received on 25.02.15.

В статье проведен анализ трудов казахских ученых-педагогов о развитии навыков письма у учеников. Рассматриваются пути

применения данной методике на практике при подготовке будущих специалистов.

The article analyses the work of Kazakh pedagogical scientists about developing students' writing skills. The given methodology can be applied in practice for preparing future professionals.

УДК 796.8

К. Д. Баевтов¹, Б. К. Баевтов²

¹к.ф.н., профессор, ²старший преподаватель,
Международный казахско-турецкий университет
имени Х. А. Ясави г. Туркестан

САМОКОНТРОЛЬ ЗАНИМАЮЩИХСЯ СПОРТОМ В ЗРЕЛОМ ВОЗРАСТЕ

В данной статье сделана попытка осветить в доступной форме вопросы самостоятельного занятия оздоровительными физическими упражнениями. Вы познакомились с различными видами физкультурных занятий, основами закаливания, самомассажа, самоконтроля и др., которые помогут предупредить ряд заболеваний, помогут вам повысить работоспособность и бодрость духа, продлить активное долголетие. Систематическая физическая активность приведет вас к необходимости глубже познать возможности регулирования жизненных функций и здорового образа жизни с помощью тренировки.

Ключевые слова: самоконтроль, спорт, физическая активность.

Физические упражнения – это очень сильное средство воздействия на организм человека. После 50 лет у человека уже имеются определенные изменения в состоянии здоровья, и поэтому прежде чем начать систематические нагрузочные занятия, вам надо посоветоваться с врачом и получить сведения о степени выраженности у вас возрастных изменений и об уровне физической подготовленности.

Физическое состояние, то есть готовность к выполнению мышечной деятельности, характеризуется состоянием здоровья человека, его телосложением, функциональными возможностями организма, физической подготовленностью.

Все эти показатели начинают всерьез интересовать каждого из вас уже на том этапе физической подготовки, когда преодолены трудности начального периода занятий и вы втянулись в тренировки. Теперь хочется увидеть успехи, оценить неудачи, уточнить методику занятий. Помимо врачебного контроля, вы можете самостоятельно контролировать свой организм.

Назначение самоконтроля – помочь вести наблюдение за состоянием своего здоровья, работоспособности, научиться контролировать ответную реакцию организма на двигательные нагрузки, используя для этого простые и доступные тесты и показатели. Регистрация их не составит труда, а полученная информация окажется весьма полезной для оценки воздействия физкультурных занятий на организм и для своевременной коррекции нагрузки.

Систематические самонаблюдения приучат вас вдумчиво относиться к тренировкам, своему образу жизни, наиболее рационально, с большим эффектом использовать физическую культуру для сохранения и укрепления здоровья, повышения работоспособности.

Самоконтроль состоит из общедоступных приемов самонаблюдения и складывается из учета субъективных и объективных показателей.

К субъективным показателям относятся: самочувствие, сон, аппетит, умственная и физическая работоспособность, положительные и отрицательные эмоции, боли.

Общее самочувствие отражает состояние всего организма, и в первую очередь нервной и сердечнососудистой систем. Оно складывается из ощущений бодрости, жизнерадостности, энергии и повышенной работоспособности или вялости, слабости, различных болевых ощущений, недомоганий. Самочувствие после оздоровительных тренировок должно быть бодрым, настроение хорошим, не должно быть разбитости и выраженного утомления. При отсутствия комфортности (вялость, сонливость, раздражительность, сильные мышечные боли, нет желания заниматься) занятия надо прекратить.

Важно отмечать характер ночного сна, имеющего исключительное значение для всей жизнедеятельности человека. Во время сна обеспечивается более полный отдых центральной нервной и сердечнососудистой систем. Сон при систематических занятиях, как правило хороший, с быстрым засыпанием и бодрым состоянием после него. Если нарушился сон, появилась вялость, усиленное сердцебиение (и это повторяется после каждого занятия), то следует считать, что применяемые нагрузки не соответствуют вашей физической подготовленности и возрасту, необходимо снизить нагрузку и обязательно посоветоваться с врачом. Не нужно экономить время на сне. Потребности в отдыхе индивидуальны, но в среднем – восемь часов.

Существуют внешние признаки утомления, на которые надо обращать внимание. При чрезмерных нагрузках может появиться усиленное потоотделение, сопровождающееся покраснением или побледнением кожных покровов; учащение дыхания, сменяющееся отдельными глубокими вдохами и непрерывным дыханием через рот; нарушение координации, выражающееся в неуравновешанном шаге, покачиваниях тела, неточности выполнения упражнений. Появляется боль в ногах, сердцебиение, одышка. Это означает, что нагрузки вам велики, ее надо снизить.

Головные боли чаще возникают при различных заболеваниях. Кроме того, головные боли и головокружения могут быть вызваны утомлением, чрезмерной физической нагрузкой, нарушением режима и т.п.

Длительные головные боли – признак серьезной болезни (малокровия, сердечнососудистых, желудочно-кишечных, почечных, нервных и других заболеваний).

Иногда головные боли и головокружения появляются при занятиях физическими упражнениями. Здесь особенно важен самоконтроль, который поможет выяснить, после каких упражнений и когда они появляются, определить их продолжительность.

Часто у лиц, только приступивших к оздоровительным занятиям появляются боли в мышцах. Как правило, эти боли продолжаются в течение двух-трех недель и являются свидетельством активной перестройки организма. У тренированных людей эти боли не отмечаются, их мышцы быстро восстанавливают свою работоспособность после больших физических нагрузок. Массаж, применение различных лекарственных средств помогают быстрее снять боли в мышцах.

Боли в боку отмечаются в правом подреберье – в области печени или в левом – в области селезенки после больших физических напряжений. По своему характеру это тупые боли.

Появление болей в левом подреберье объясняется переполнением селезенки кровью, в правом подреберье – переполнением кровью печени.

Эти боли обусловлены разными причинами – чрезмерным напряжением, неправильным дыханием, тренировкой непосредственной после приема пищи. Иногда они связаны и с нарушениями в работе сердца. Избавиться от этих неприятных ощущений можно с помощью рациональной тренировки, правильной постановки дыхания.

К объективным показателям самоконтроля относятся деятельность сердечнососудистой и дыхательной систем, изменения веса, потоотделение, спирометрия.

Наиболее доступным показателем сердечно-сосудистой системы является пульс. В состоянии покоя пульс зависит от возраста, пола,

позы /вертикальное или горизонтальное положение/, С возрастом пульс уменьшается.

В пожилом возрасте частота сердечных сокращений может быть в пределах 60-70 ударов в минуту, при каких-либо отклонениях в состоянии здоровья пульс может достигать 100-120 ударов в минуту. Частый пульс /тахикардия/ нередко наблюдается у людей с повышенной нервной возбудимостью, при некоторых сердечнососудистых заболеваниях, а также после больших физических нагрузок. Медленный пульс /брадикардия/-54-60 ударов в минуту наблюдается у тренированных людей и при хорошем самочувствии считается благоприятным, так как сердце при этом работает более экономно. При плохом самочувствии замедленный пульс должен вызвать опасение и поэтому надо обратиться к врачу.

Особенно важную роль играет ритм пульса. В норме его удары следуют через одинаковые промежутки времени. Пульс в покое у здорового человека ритмичный, без перебоев, хорошего наполнения и напряжения. Пульс считается ритмичным, если количество ударов за 10 секунд не будет отличаться более чем на один удар от предыдущего подсчета за такой же период времени.

Выраженные колебания числа сердечных сокращений за 10 секунд (например, пульс за первые 10 секунд был 12, а за вторые – 10, за третьи – 8) указывает на аритмичность, необходимо обратиться к врачу.

Плохой реакцией восстановления считается, если частота пульса держится достаточно высокой в течение продолжительного времени. Например, если пульс через 10 минут после бега снизился всего на 20 процентов, то есть до 19 (114 уд/мин), в таком случае необходимо снизить нагрузку, а если восстановление при этом будет замедленным, обратитесь к врачу.

Наблюдая за пульсом, через 3-4 месяца регулярных занятий вы обнаружите, что пульс в покое стал реже на 6-10 уд/мин. Это объективный показатель определенного улучшения вашего здоровья,

О состоянии и работоспособности сердечнососудистой системы многое могут сообщить так называемые функциональные пробы,

Ортостатическая проба проводится таким образом: расслабившись, полежите на спине не менее 5 мин, затем сосчитайте пульс в течение 1 мин., после этого не спеша, встаньте и, постояв спокойно через одну минуту вновь сосчитайте пульс. Если разница в числе ударов пульса лежа и стоя будет в пределах 6-12 ударов за минуту, то это хорошая реакция, 13-18 – удовлетворительная, а свыше 20 ударов – неудовлетворительная, указывает на недостаточную тренированность сердечнососудистой системы.

Проба с приседаниями: встаньте в основную стойку (стоя ноги врозь, руки вниз) перед стулом или у края стола, сосчитайте пульс, В медленном

темпе сделайте 20 приседаний, держась руками за спинку стула или край стола, затем сосчитайте пульс. Превышение числа ударов пульса после нагрузки на 25 процентов и менее считается отличным, от 25 до 50 процентов – хорошим, 50-75 процентов - удовлетворительным и свыше 75 процентов – плохим.

Проба Мартине, Практически здоровые люди среднего и пожилого возраста могут использовать пробу Мартине: 20 полных приседаний за 30 секунд с поднятием руки вперед. Частота пульса после нагрузки не должно превышать исходную величину более чем на 40-50 процентов и должна восстанавливаться до исходной ко 2-й минуте.

Уже через месяц систематических занятий вы заметите у себя повышение работоспособности и улучшение состояния сердечно -сосудистой системы, что покажут данные этих проб.

Следует указать, что субъективным симптомом повышенного артериального давления служат пульсирующие головные боли, тяжесть в затылке, мелькание перед глазами, шум в ушах, подташнивание. В этих случаях необходимо прекратить занятия и обратиться к врачу.

Деятельность сердца тесно связана с работой легких, определяемой по частоте и ритму дыхания, наличию одышки, кашля и др. При выполнении физических нагрузок резко возрастает потребление кислорода работающими мышцами, мозгом. Физическая нагрузка увеличивает размеры грудной клетки, ее подвижность, повышает частоту и глубину дыхания - легочную вентиляцию, т.е. количество вдыхаемого и выдыхаемого воздуха,

Дыхание в покое должно быть ритмичным, глубоким. Однако оно меняется при физической нагрузке, в связи с изменением окружающей среды, эмоциональными переживаниями. По его частоте можно судить о величине физической нагрузки.

Подсчитать частоту дыхания можно, положив ладонь на грудную клетку. В покое здоровый человек дышит 12-18 раз в минуту, после нагрузки – до 20-30.

Проба Штанге является способом самоконтроля дыхания. Сядьте на стул, удобно оперевшись о его спинку, и расслабьте мышцы, Сделайте умеренно глубокий вдох и задержите дыхание, зажав пальцами нос. По секундомеру (или секундной стрелке часов) фиксируйте время задержки дыхания. Если вы в состоянии задержать дыхание свыше 90 секунд – отлично, от 60 до 90 секунд – хорошо, от 30 до 60 секунд – удовлетворительно и ниже 30 секунд – плохо. По мере тренированности время задержки дыхания увеличивается, и это будет свидетельствовать о правильности выбранной вами физической активности.

Можно задержать дыхание и на выдохе. Это проба Ген-ча (по имени венгерского врача, предложившего этот способ в 1926 году): вдох, выдох,

задержать дыхание. Хорошо тренированные лица могут задержать дыхание на 60-90 секунд. При переутомлении этот показатель резко снижается.

Вес тела находится в прямой зависимости от роста, окружности грудной клетки, возраста, пола, профессии, особенностей питания, С возрастом он увеличивается за счет отложения жира в области живота, груди, шеи. Постоянно следить за весом тела при занятиях так же необходимо, как и за состоянием пульса и артериального давления. Показатели массы тела является одним из признаков тренированности.

Для определения веса тела используют различные способы, так называемые весоростовые индексы. В практике широко применяется индекс Брокса: нормальный вес тела для людей ростом от 155 до 165 см равен длине тела в сантиметрах, из которого вычитают цифру 100. Все отклонения в сторону увеличения или уменьшения считаются избытком или недостатком веса. При росте 165-175 см вычитается цифра 105, а при росте 175 и выше – 110, Однако не следует слепо придерживаться именно этого расчета. Каждый человек должен знать свой оптимальный вес, при котором он чувствует себя хорошо и легко.

Можно пользоваться весоростовым индексом сопоставления веса и роста (индекс Кетля): вес тела в граммах делят на рост в сантиметрах. Нормальным считается такой вес, когда на 1 см роста приходится у мужчин 350- 400 граммов, у женщин – 325-375 граммов.

Излишек веса до 10 процентов регулируется физическими упражнениями, ограничениями в потреблении мучных продуктов и сладостей; при избытке его свыше 10 процентов следует резко сократить прием животного масла и углеводов, полностью исключить мучные и крупяные блюда, картофель, сладости. Не рекомендуется употреблять различные приправы, которые возбуждают аппетит. Есть надо чаще, малыми порциями. Большое количество овощей и фруктов улучшает работу кишечника, способствует выведению лишней воды из организма.

Взвешиваться следует раз в неделю утром, натощак, всегда в одной и той же одежде. Под влиянием регулярных занятий физическими упражнениями вес тела вначале уменьшается, затем стабилизируется.

При большой мышечной работе потоотделение способствует установлению кислотно-щелочного равновесия, регулирует температуру тела и является основным показателем нормального водно-солевого обмена.

В покое за 1 час с поверхности кожи человека выделяется 36-60 граммов воды, а за сутки – 900 г.

Умеренная нагрузка вызывает потерю воды в сутки до 2-х литров, а при напряженной нагрузке в жару – до 8 л.

Потоотделение зависит не только от нагрузки и температуры воздуха, но и от состояния нервной системы.

О количестве выделенного пота судят по потере веса. За одно занятие вес может падать у новичков на 700-1000 г, а у тренированного – на 300-500 г.

При правильной методике и режиме тренировки потоотделение уменьшается, а масса тела почти не изменяется.

Жизненная емкость легких (спирометрия) – это объем воздуха, который можно выдохнуть из легких, характеризующий главным образом силу дыхательных мышц, а также эластичность легочной ткани.

Величина ЖЕП у разных людей колеблется в довольно широких пределах в зависимости от пола, возраста, состояния здоровья и других показателей. В норме у мужчин она равна 3000-4000 кубическим сантиметрам, у женщин – 2000-3000 кубическим сантиметрам. Оздоровительные тренировки способствуют увеличению ЖЕП на 500-1000 кубическим сантиметрам.

Занимающиеся оздоровительными тренировками должны приучить себя вести дневник самоконтроля, где подробно делаются записи объективных и субъективных показателей.

Дневник самоконтроля (образец).

Показатели	Месяц: 1 Дата: 1	Месяц: 04 Дата: 6
Самочувствие	Хорошее	Небольшая усталость
Боли	Нет	Головная боль
Аппетит	Хороший	Плохой
Работоспособность	Хорошая	Пониженная
Вес	68,9	69,4
Пульс лежа, мин.	60	62
Пульс стоя, мин.	66	70
Дыхание, мин.	12	14
Спирометрия	4800	4500
Нарушение режима	Нет	Был(а) в гостях до 1 часу ночи

Во время занятий физическими упражнениями занимающийся испытывает нервно-мышечное утомление, которое исчезает не сразу. Утомление физиологически необходимо человеку: оно улучшает обмен веществ,

Каждая тренировка оставляет в организме своеобразный след. Поэтому восстановление организма после физической нагрузки – главное условие правильного проведения тренировочных занятий, важная мера предупреждения перетренированности. Изменения, происходящие в тех или иных органах и системах, проявляется по-разному. В зависимости от характера напряжения, физического развития, уровня тренированности и других особенностей занимающегося полное восстановление может произойти в тот же день, в некоторых случаях – через несколько дней.

У лиц зрелого возраста, в особенности впервые приступивших к оздоровительным занятиям, повреждения отмечаются чаще, что можно объяснить ослаблением связок, уменьшением прочности костей, а также

довольно часто встречающимся излишним весом. Мы здесь рассмотрим наи-более характерные из них и дадим советы, как их можно избежать.

Основной причиной ведущей к возникновению травм и заболеваний является недостаточная разминка или отсутствие ее. Поскольку при занятиях ходьбой, бегом, играх наиболее часто травмируются ноги (особенно голеностопный и коленный суставы), то при разминке необходимо уделить им основное внимание, выполнив несколько специальных упражнений для укрепления мышц голени, бедра и связочного аппарата коленного и голеностопного суставов: поднимание на носки, круговые движения в голеностопном и коленном суставах, ходьба на внутреннем и внешнем своде стопы и др. Не забывайте упражнения для рук и шеи, так как при ходьбе и беге могут наблюдаться неприятные ощущения, свидетельствующие о преждевременной усталости мышц, что помешают полностью выполнить намеченную нагрузку.

При правильно построенных занятиях опорно-двигательный аппарат постепенно перестраивается, укрепляется и совершенствуется.

Судороги в мышцах ног возникают иногда во время напряженных упражнений или в течение нескольких часов после занятия. Наиболее частая причина – утомление мышц, сопровождаемое накоплением в них избытка молочной кислоты и других продуктов обмена и нарушением баланса воды и солей. Причиной судорог могут быть также воспалительные процессы в мышце, разрывы мышечных волокон, заболевание сосудов ног, приводящее к нарушению кровоснабжения мышц, переохлаждение их, недостаточная подготовленность к выполнению задаваемой физической нагрузки, общая слабость, усталость и др. Иногда судороги могут возникать даже при малой нагрузке, например из-за тугих резинок, сдавливающих сосуды ног и нарушающих кровоснабжение в мышцах.

Профилактические меры заключаются в использовании рациональных нагрузок, обязательном проведении разминки. Особое внимание надо уделять разогреванию мышц в холодную погоду.

Если при выполнении физических упражнений мышцы ноги вдруг сведет судорога, надо прекратить занятие и не делать резких движений. Постарайтесь создать для конечности возвышенное положение, для чего придется сесть или лечь, и легко сдавливать мышцу рукой. Так, при судороге в икроножной мышце надо согнуть ногу в колене, приподнять ее вверх и легко сдавливать мышцу рукой. Помогает согревание мышцы.

Следует помнить, что нервное возбуждение, неуверенность в своих силах могут способствовать возникновению судороги. Если у вас это случается часто, то обратитесь к специалисту.

После длительной ходьбы и бега у некоторых людей появляются боли в спине. Они могут быть вызваны различными причинами, но чаще

все это связано с травмами и заболеваниями позвоночника, например с остеохондрозом. Заболевание это распространено широко, протекает длительно и трудно поддается лечению, поэтому надо уделять особое внимание профилактике.

Позвоночник очень заметно подвергается возрастным изменениям. Если у годовалого ребенка позвонки имеют 100-кратный запас прочности, то у 80-летнего – 10-кратный. С возрастом истончаются межпозвоночные диски соединяющие позвонки и выполняющие роль амортизаторов при движении. Чем подвижнее человек, активнее двигается позвоночник, тем он выносливее и сильнее.

При длительной ходьбе, беге позвоночник подвергается значительным однообразным нагрузкам, и если они оказываются чрезмерными, могут возникать повреждения. Сначала это могут быть микротравмы межпозвоночных дисков и окружающих позвоночник тканей. Накапливаясь, микротравмы вызывают в них все большие патологические изменения, возникает остеохондроз позвоночника.

В основном остеохондроз позвоночника у физически активных лиц можно связать с высокими нагрузками, в том числе и силового характера, не соответствующими функциональным возможностям их позвоночника. К заболеванию приводит также нарушение принципа постепенности в увеличении нагрузок, длительные перерывы в занятиях, тренировки во время заболеваний и т.п. При этом происходит переутомление мышц, составляющих так называемый мышечный корсет (мышцы шеи, спины и живота), снижается их фиксирующая функция и увеличивается нагрузка на позвоночник. Результатом этого, в частности, является ухудшение питания межпозвоночных хрящей.

Изменения в позвоночнике у людей после 50 лет появляются в ограничении подвижности, скованности движений, чувстве тяжести в спине и пояснице после длительного сидения, стояния, лежания в неудобной однообразной позе. Эти неприятные проявления усугубляются при переохлаждении и непривычной физической работе.

Однако нагрузки на позвоночник по-прежнему необходимы, различные гимнастические упражнения способствуют сохранению, а порой и увеличению подвижности в позвоночнике и противодействуют развитию патологических изменений в нем.

Гимнастика, способствующая укреплению мышечного корсета, – важная мера профилактики повреждений позвоночника. Только к подбору упражнений и нагрузок надо подходить особенно внимательно. Поначалу избегайте резких движений, амплитуду поворотов, наклонов, круговых вращений туловища и т.п. увеличивайте постепенно, доводя до максимального размаха.

В комплекс утренней гимнастики и разминки перед оздоровительными тренировками включайте упражнения, укрепляющие мышечный корсет шеи, спины, живота, каждое упражнение повторяйте многократно. Выполнение движений во все стороны (вперед, назад, по оси) и большое напряжение мышц обеспечат вовлечение в работу всех мягких тканей позвоночника и усилят кровоток в мышцах.

Нельзя выполнять движения рывками, избегайте сотрясений. Ни в коем случае не выполняйте непосильные упражнения, преодолевая острую боль,

При появлении или усилении болей в спине, пояснице, ногах, тяжести в спине и скованности движений утром чувстве онемения в ногах заниматься лучше в положении лежа, сидя, стоя на четвереньках (но не стоя), чтобы разгрузить позвоночник. Нагрузку увеличивайте постепенно и ни в коем случае не забывайте о разминке-разогревании мышц,

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Теория и методика физического воспитания. – М. : «Просвещение», 1979.
- 2 Гусалов, А. Х., «Истоки здоровой жизни». – М. : ФиС, 1987.
- 3 Амосов, Н. М., «Раздумье о здоровье». – М. : ФиС, 1973.
- 4 Купер, К., «Новая аэробика». – Журнал ФиС – 9, 1981.
- 5 Тягин, Н. В., «Путь к долголетию». – Серия. Физкультура для всех – 1, 1992.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

К. Д. Баевтов, Б. К. Баевтов

Егде жастағы спортпен айналысушылардың өзін-өзі бақылауы

Қ. А. Ясауи атындағы

Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

K. D. Bayetov, B. K. Bayetov

Self-control in mature sportsmen

A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.

Material received on 25.02.15.

Бұл мақалада егде жастағы адамдардың сауықтыру жаттығуларын орындауда қол жетімді тұстары ашылған. Сіздер әртүрлі дене жаттығуларымен танысасыздар. Негізгі дене шынығу мәселелері, өзі-өзін уқалау (сауомассаж) мәселері және аурудың

алдын алу жолдары қарастырылған. Сонымен қатар жұмыс істеу қаблеттілігін көтеру, көтеріңкі көңіл-күй және өмір сүру ұзақтығын арттыру мәселелері сөз болған. Осы мәселелер салауатты өмір сүруді қалыптастыруға бірден бір көмек болады.

This article deals with the problems of the individual lessons with the health-improving physical exercises. You get acquainted with various physical training lessons, self massage, self control that help to be in a good spirit, to live long life.

Systematic physical activities lead to deeper understanding the possibilities of regulating life functions and healthy life style with the help of training.

УДК 378.147

**Ж. М. Байгожина¹, Г. Б. Жакибаева¹,
А. А. Кусабекова², С. Р. Масакбаева²**

¹Павлодарский государственный педагогический университет, г. Павлодар.

²Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН В ВУЗЕ

В статье рассматриваются перспективные возможности применения активных методов преподавания в модернизации образовательного процесса, а также в решении ряда методических проблем.

Ключевые слова: Методы преподавания, подходы к обучению, эффективность обучения, активные методы, деятельностный подход.

В связи с изменениями в системе образования, возникшими после присоединением Казахстана к Болонскому процессу возникла необходимость внести изменения некоторых методов преподавания, поскольку в связи с переходом к кредитно-модульной системе происходит сокращение аудиторных часов и большое количество часов выделяется для самостоятельной работы студентов. Новая технология ломает устоявшиеся представления о преподавателе как единственном верном источнике

информации, стирает границы между различными формами аудиторных занятий. Особое значение придается формированию профессиональных и личностных компетенций, на это нацелены все учебные программы, планы и материалы.

В среднем, курс лекций по дисциплине составляет 15 часов. А программа насыщена теоретическим и фактическим материалом. В условиях, когда на проведение лекции отводится 50 минут, освоить тему при традиционной форме проведения занятия практически невозможно.

С 1 марта по 10 мая 2014 года нам (авторам) предоставилась возможность пройти стажировку в Лундском университете (Швеция). Научная стажировка была направлена на получение теоретических и практических знаний в области педагогического менеджмента и оценки образовательных услуг, формированию навыков планирования учебного процесса и образовательной траектории. За время прохождения научной стажировки прослушаны лекции профессоров Лундского университета, которые позволили получить знания в области организации учебного процесса и научной деятельности обучающихся, а также приобрели практический опыт в написании проектов. Научная стажировка позволила изучить зарубежный опыт проведения лекций, практических и лабораторных занятий, выполнения проектов и использования инновационных методов обучения.

В ходе научной стажировки путем ознакомления и анализа эффективности преподавания профессоров Лундского университета освоена современная методика преподавания, подачи учебного материала, получены ценные знания применения современных технологий обучения, практические навыки управления, которые можно применить в сфере высшего образования.

Разделяют две теории преподавания. Первая это традиционная. Это когда основной способ обучения – это прямая передача знаний от преподавателя студенту, где лекция является основной формой обучения, а письменные и устные экзамены – основной формой проверки и оценки знаний. И для достижения результата необходимо запоминание, а не понимание, а основой мотивации студентов является вознаграждение, либо наказание. Но данная теория была бы эффективной в случае, если знания были бы фиксированными и не изменялись, но это невозможно, потому что они меняются.

Вторая теория это конструктивистская теория, применяемая в западном образовании. Она исходит из положения о том, что знания активно конструируются человеческим разумом, а новые знания строятся на основе уже имеющихся знаний и идей. Основная цель теории с точки зрения образования – это развитие у учащихся способности мыслить.

Выделяют также два основных студенческих подхода к обучению:

1 Поверхностный подход. Этот подход заключается в том что студенты прилагают минимальные усилия для того чтобы справиться со

всеми задачами курса. Запоминание и воспроизведение фактов зачастую выдается за понимание, которого не происходит. Согласно Бигса и Тан, существуют некоторые факторы, которые стимулируют применение студентами такого подхода: это желание получить оценку минимальными усилиями. (Такое отношение может возникнуть, например, при изучении предмета, не имеющего отношения к основной программе обучения); ненаучные приоритеты, превышающие научные; недостаточное время (слишком большие нагрузки); неправильное понимание требований курса или программы в целом; циничное отношение к образованию; неспособность понимать конкретное содержание на глубоком уровне

Бигс и Тан утверждают, что первый шаг для улучшения преподавания – это избегание факторов, которые стимулируют поверхностный подход к обучению и перечисляют факторы, которых следует избегать:

- избирательное преподавание (материал излагается частично, внутренняя структура темы или вопроса теряется);
- контроль и оценка независимых фактов, а не комплекса знаний и умений (экзамены или тесты, направленные на воспроизведение материала);
- преподавание, поощряющее цинизм (например, утверждение: «Я не люблю преподавания этого скучного раздела, но мы должны пройти эту тему»);
- обеспечение недостаточного времени для выполнения задания;
- ожидаемый результат занижен («Это слишком трудно, вы все равно не справитесь») [1].

2 Глубокий подход. Глубокий подход к обучению характеризуется желанием студента понять и решить задачу. А при понимании и активном решении учебных задач задействуются познавательные процессы высокого уровня. Студенты более заинтересованы и мотивированы. Когда студенты ощущают потребность в знании, они автоматически пытаются сосредоточиться на значениях, основных идеях, принципах и т.д. Факторами, стимулирующими применение этого подхода, является следующее:

- намерение решать задачу с пониманием и надлежащим образом. Такое намерение может возникнуть из любопытства или от решимости преуспевать.
- соответствующие базовые знания;
- предпочтение и способности для работы на концептуальном уровне, а не на уровне деталей [1].

Факторы, которые стимулируют глубокий подход студентов к обучению, это:

- преподавание темы или вопроса со структурной позиции;
- преподавание для получения ответной реакции студентов, например, путем опроса или рассмотрения проблемы;
- преподавание, основанное на имеющихся у студентов знаниях;

- устранение заблуждений студентов;
- оценка всей структуры знаний, а не отдельных фактов;
- преподавание и оценка, которые поощряют позитивную рабочую атмосферу: студенты могут делать ошибки и учиться на них;
- преподавание, подчеркивающее глубину изучения, а не широту охвата учебного материала;
- в целом, использование методов преподавания и оценки, направленных на достижение четко намеченных целей и результатов курса или программы [1].

В условиях использования кредитной технологии, необходимо выделить методы и виды деятельности, которые будут наиболее эффективными:

Одним из методов является студентоцентрированное обучение. На данный момент преподавание учебных дисциплин должно опираться на методологический принцип деятельностного подхода, при реализации которого не преподаватель учит, а студент учится сам в процессе собственной деятельности. Чем активнее познавательная деятельность учащегося, тем выше эффективность усвоения. Роль преподавателя в этих условиях превращается в роль организатора учебной деятельности студента, а не человека, который в буквальном смысле учит его, передавая в ходе преподавания свои знания. Преподаватель организует учебную деятельность студента таким образом, чтобы он не пассивно воспринимал и поглощал текст учебного материала или слова преподавателя, а активно мыслил, извлекая необходимую научную информацию из того и другого источника. Поэтому преподаватель является организатором учебной деятельности студента и на лекции, и в процессе самостоятельной работы, и на практических и лабораторных занятиях. Благодаря такой организации студент выступает не пассивным потребителем информации, а активным ее «добытчиком» и производителем.

Активные методы обучения являются одним из наиболее эффективных средств вовлечения студентов в учебно-познавательную деятельность. Различают имитационные методы активного обучения, т.е. формы проведения занятий, в которых учебно-познавательная деятельность построена на имитации профессиональной деятельности. Все остальные относятся к неимитационным это все способы активизации познавательной деятельности на лекционных занятиях.

Имитационные методы делятся на игровые и неигровые. К игровым относятся: деловая учебная игра, ролевая игра, психологический тренинг, а к неигровым – анализ конкретных ситуаций (case-study), групповые дискуссии, мозговой штурм, методы кооперативного обучения.

К числу активных и интерактивных методов обучения относится интерактивная лекция. Интерактивная лекция объединяет в себе аспекты традиционной лекции и тренинговой игры. Этот формат лекции имеет

смысл использовать в тех случаях, когда носителем уникальной информации являетесь Вы (или другой предметный эксперт) и когда ресурс времени и других информационных источников ограничен (проблемная лекция, лекция-консультация, лекция – пресс-конференция, лекция вдвоем, лекция-беседа, лекция-дискуссия, лекция-провокация, лекция-исследование, лекция-визуализация и др.)

Деловая игра имитирует различные аспекты человеческой активности и социального взаимодействия, снимает противоречия между абстрактным характером учебного предмета и реальным характером профессиональной деятельности.

Ролевая игра используется для решения комплексных задач усвоения нового материала, закрепления и развития творческих способностей, а также для формирования общеучебных умений. Она дает возможность учащимся понять и изучить материал с различных позиций.

Мозговой штурм (англ. Brainstorming) – одна из наиболее популярных методов стимулирования творческой активности. Позволяет найти решение сложных проблем путем применения специальных правил обсуждения. Широко используется во многих организациях для поиска нетрадиционных решений самых разнообразных задач.

При организации самостоятельной работы студентов наиболее эффективными являются методы когнитивного диссонанса и метод конструктивного выравнивания.

Когнитивный диссонанс – дискомфорт, вызываемый противоречием между имеющимся устоявшимся представлением и новой поступающей информацией, фактами. Авторство теории когнитивного диссонанса принадлежит психологу Леону Фестингеру. Если же диссонанс уже возник, студент может избежать его усиления путём добавления одного или нескольких когнитивных элементов в «когнитивную схему» вместо существующего негативного элемента (который и порождает диссонанс). Таким образом, студент будет заинтересован в поиске такой информации, которая бы одобрила его выбор (решение) и, в конце концов, ослабила или полностью устранила диссонанс, избегая при этом источников информации, которые будут его увеличивать.

Конструктивное выравнивание. Как известно, мышление человека развивается в его деятельности. Учебный процесс занимает центральное место в развитии мышления обучаемых, где реализуется весь спектр деятельности личности. Сегодня в практике учебных заведений доминируют два вида учебного занятия: репродуктивный и продуктивный. При репродуктивном построении занятия создаются условия для формирования у обучающихся линейного способа мышления, а при продуктивном – нелинейного. Если учебный процесс реализуется на основе сообщения преподавателями готовых

знаний, и при этом функции обучаемых заключаются только в восприятии, запоминании и воспроизведении сообщенных знаний, тогда у них в большей степени формируется стандартное, шаблонное (линейное) мышление, так как данное условие не способствует развитию творческого мышления личности.

Продуктивный способ проведения занятий обусловлен широким использованием в учебном процессе различных нетрадиционных методов и приемов (инновационных технологий), нацеленных на интенсификацию обучения и создание условий для конструктивного выравнивания. При этом формируется у обучаемых нелинейный стиль мышления, что подразумевает умение мыслить творчески, логически, вероятно и вариативно. Нелинейное мышление характеризуется осознанием изменчивости, противоречивости, многовариантности, структурности и иерархичности явлений и процессов, происходящих в окружающем нас мире. При нелинейном анализе сложных структур личность должна владеть способом вероятностного мышления, являющегося одним из важных компонентов нелинейного мышления. Этот тип мышления включает в себя умение понимать условности нелинейных выводов и увидеть многовариантность сценария развития сложного процесса или траектории, готовность личности к перестройке и структурированию своего ума, к творческому поиску. Для познания действительности окружающего нас мира важную роль играет так называемое структурное мышление. При структурном мышлении человек может объединять известные ему структурные элементы рассматриваемого явления или объекта. Он может выделять главные элементы этой структуры и устанавливать связи между ними.

Для эффективности обучения необходимо использовать различные методы преподавания. Преподаватель должен найти оптимальный набор методов, который будет соответствовать целям курса. И всегда помнить, что активное обучения является более эффективным, чем пассивное. Задача преподавателя состоит в том, чтобы выбирать оптимальные методы для активизации студентов и для достижения целей курса.

Таким образом, основная функция учителя заключается не в передаче знаний, а создании условий для их формирования.

Полученные в ходе научной стажировки ценные знания по организации и управлению, эффективному проведению и организации занятий, применению современных технологии и методов обучения реализуются в процессе научной и преподавательской деятельности. Применение данных знаний в системе высшего образования будут содействовать совершенствованию кредитной технологии обучения, преодолению системообразующих проблем старой системы образования, формализма.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Biggs J., Tang, C.** Teaching for quality learning at university. Open University Press, 2007.

2 **Bowen J., Hobson P. R.** Main Features in Dewey's Educational Thought. Theories of education: studies of significant innovation in Western educational thought. – Sydney: Wiley, 1974. – 164-175 p.

3 Common teaching methods Revised by Pat McCarthy from “Getting the Most out of Your AIDS/HIV Training”, 1992 (retrieved from <http://honolulu.hawaii.edu/intranet/committees/FacDevCom/guidebk/teachtip/comteach.htm>)

4 **Feden, Preston D., and Vogel, Robert M.** Methods of teaching: applying cognitive science to promote student learning. – Boston: McGraw-Hill, 2003.

5 **McKeachie, J.W., Svinicki, M.** Teaching Tips: Strategies, Research, and Theory for College and University Teachers. – Houghton Mifflin Company, 2006 ,

6 **Ramsden, P.** Learning to teach in Higher Education. – Rautledge Falmer, 2003.

7 **Richardson, V.** Constructivist Pedagogy in Teachers College Record, 2003

8 **Scoullos, M.J, Malotidi, V.** Handbook on Methods used in Environmental education and Education for Sustainable Development. – Athens, 2004.

9 **Бабак, Л.** Методы преподавания с современной педагогической точки зрения. – www.balticuniv.uu.se/index.php/component/docman/doc.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

*Ж. М. Байгожина¹, Г. Б. Жакибаева¹,
А. А. Кисабекова², С. Р. Масакбаева²*

Жоғарғы оқу орындарындағы сабақ өтудің инновациялық тәсілдері

¹С. Торайғыров атындағы

Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

²Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

*Zh. M. Baigozhina¹, G. B. Zhakibayeva¹,
A. A. Kissabekova², S. R. Massakbayeva²*

Innovative methods of teaching disciplines at university

¹S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

²Pavlodar State pedagogical Unstitute, Pavlodar.

Material received on 25.02.15.

Бұл жұмыста оқу процесіндегі сабақ өтудің перспективті модернизацияның активті түрде қолдануын, сонымен қатар методикалық проблемалардың шешу жолдары қарастырылады.

The article analyzes the possibility of long-term use of active teaching methods in the educational process, modernization as well as to address a number of methodological problems.

УДК 373.6.016.02:519.711

Б. Ш. Баймухамбетова

доктор философии (Phd), Костанайский государственный педагогический институт, г. Костанай

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ «ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МАГИСТРАНТА»

В статье уточняются понятия «учебно-исследовательская деятельность магистранта» и «научно-исследовательская деятельность магистранта». А также дается характеристика структуры и содержания исследовательской деятельности магистранта.

Ключевые слова: магистратура, учебно-исследовательская деятельность магистранта, научно-исследовательская деятельность магистранта.

Новые условия развития казахстанского общества ставят перед системой высшего профессионального образования новые приоритеты и задачи. В качестве первоочередной выдвигается задача формирования качественно нового уровня подготовки специалистов, обладающих способностью осуществлять исследовательский научно-обоснованный подход при организации профессиональной деятельности, профессионально интерпретировать научные результаты, быть конкурентоспособным специалистом.

Магистратура, являясь одним из уровней современной системы высшего образования, как раз и направлена на подготовку научных кадров, готовых к продуктивной исследовательской деятельности в новых условиях. Данные положения находят свое выражение в Законе РК «Об образовании» от 27.07.2007 г, Правилах о высшем научно-педагогическом образовании

(магистратура) и ряде других нормативных документов, определяющих задачу магистратуры как подготовку специалистов, чья будущая деятельность должна носить преимущественно исследовательский характер.

Анализ современной научно-педагогической литературы свидетельствует о том, что «исследовательская деятельность» отождествляется с понятиями «научно-исследовательская деятельность» и «учебно-исследовательская деятельность». Такое понимание исследовательской деятельности, на наш взгляд, приводит к смешиванию качественной стороны процесса исследовательской деятельности с формами его проявления и затрудняет формирование готовности обучающихся к ней. В нашем исследовании, исходя из анализа содержания магистерских образовательных программ, понятие «исследовательская деятельность» на уровне магистратуры является более широким понятием и представляет собой синтез учебно-исследовательской деятельности (УИД) и научно-исследовательской деятельности (НИД), которые различаются между собой степенью самостоятельности при выполнении исследования. В контексте данной работы целесообразно обозначить границы каждого из них.

В психолого-педагогических исследованиях под учебно-исследовательской деятельностью (УИД) понимают исследовательскую деятельность, осуществляемую в рамках образовательного процесса с целью формирования у субъекта умений и знаний методологии научного познания, направленную на получение субъективно новых знаний. (Е. В. Бережнова, В. В. Краевский, А. Н. Подьяков и др.) [1, 2].

По мнению А. М. Митяевой, важнейшей задачей УИД в магистратуре является активизация учебного процесса, а участие в ней служит показателем научной активности магистрантов. УИД включает в себя: изучение научной литературы, подготовку научных рефератов, выполнение творческих проектов, решение учебно-исследовательских задач и заданий, участие в конкурсах и олимпиадах и т.п. [3].

Обобщая результаты исследования ученых, под учебно-исследовательской деятельностью магистрантов мы понимаем деятельность, осуществляемую в рамках образовательного процесса, заключающуюся в выполнении учебной задачи и подготавливающая магистранта к научно-исследовательской деятельности.

В рамках профессионального образования научно-исследовательская деятельность (НИД), по мнению ряда авторов (А. Ш. Байтукаевой, А. С. Обухова, и др.) [4, 5] является одним из видов самостоятельной деятельности обучающихся, но выделяется из нее своим исследовательским характером. В этом смысле НИД представляет собой самостоятельную поисковую деятельность научного характера, направленную на объяснение явлений, процессов, установление их связей и отношений, теоретическое

и экспериментальное обоснование фактов, выявление закономерностей посредством научных методов познания, в результате чего субъективный характер «открытий» может приобретать определенную объективную значимость и новизну.

Основным принципом, по мнению И. С. Батраковой и Л. И. Лебедевой, в организации НИД в магистратуре является обеспечение ее комплексности. Это предполагает последовательность и всесторонность усвоения и использования методов и техники выполнения научных исследований и реализации их результатов, преемственность научно-исследовательской работы по курсам обучения, логичность усложнения методов, видов и форм научного творчества, к участию которых привлекаются магистранты [6].

Таким образом, под научно-исследовательской деятельностью магистрантов, мы понимаем деятельность, направленную на развитие творческой активности, инициативы, которая предполагает самостоятельный поиск изучения проблем, оригинальных способов их решения и находит отражение в магистерской диссертации.

С целью определения структуры исследовательской деятельности магистрантов в качестве исходного понимания, мы взяли концептуальную модель деятельности, разработанную А. Н. Леонтьевым. С этой позиции деятельность понимается как «...единица жизни, опосредованной психическим отражением, реальная функция которого состоит в том, что она ориентирует субъекта в предметном мире [7, с. 135].

В структуре человеческой деятельности А. Н. Леонтьев выделил следующие составляющие: потребность, мотив, цель, действия, операции, условия. Эти шесть компонентов образуют две триады: 1) потребности – мотивы – цели; 2) действия – операции – условия.

Специфической потребностью, реализуемой в исследовательской деятельности, является потребность в новом знании. Но в профессиональной деятельности магистра добывание нового знания не является самоцелью. Оно необходимо как средство достижения желаемых результатов образования и совершенствования педагогической деятельности. Поэтому мотивом включения в исследовательскую деятельность магистранта может быть потребность в достижении успеха, самореализации и профессиональном саморазвитии.

Мы придерживаемся мнения А. В. Леонтович, что главной целью исследовательской деятельности в образовании является развитие личности, а не получение объективно нового результата, как в «большой науке» [8].

Если в науке главной целью является производство новых знаний, то по мнению Е. В. Пискуновой в системе послевузовского образования цель исследовательской деятельности – приобретение функционального навыка исследователя, саморазвитие личности магистранта [9].

В процессе исследовательской деятельности магистрант выполняет действия двух типов: ориентировочные и исполнительские. Благодаря выполнению магистрантом действий первого типа выявляется потребность в решении исследовательских задач того или иного вида, ставятся цели, планируется их достижение, подбираются методы выполнения исследовательских действий, оцениваются их результаты. Действия второго типа – это те собственно исследовательские действия, соответствующие логике научного исследования: выдвигаются гипотезы, осуществляется сбор, обработка и анализ информации, делаются выводы.

При решении различных видов задач исследовательские действия могут выполняться разными методами. Этому будут соответствовать разные операции, поскольку, как было определено ранее, действие в единстве со способом его выполнения образуют операцию. В выборе операции, выражается способность магистранта проводить самостоятельный поиск изучения проблем, оригинальных способов их решения, пользоваться методами научного исследования. Поэтому важным условием в осуществлении исследовательской деятельности являются исследовательские знания, умения и высокий уровень развития исследовательских качеств личности магистранта.

Итак, учитывая результаты анализа понятия «учебно-исследовательская деятельность магистрантов», «научно-исследовательская деятельность магистрантов» и опираясь на содержание компонентов структуры исследовательской деятельности, под исследовательской деятельностью магистранта мы понимаем: специально организованную деятельность по овладению методологией научного познания и организации исследовательского поиска, результатом которой является соответствующий уровень сформированности исследовательских знаний, умений и личностных качеств, обеспечивающих успешное функционирование этой деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 **Бережнова, Е. В., Краевский, В. В.** Основы учебно-исследовательской деятельности студентов. – М. : Академия, 2005. – 128 с.
- 2 **Подъяков, А. Н.** Методологические основы изучения и развития исследовательской деятельности // Школ. технол. – 2006 – №3 – С. 85-91.
- 3 **Митяева, А. М.** Технология развития индивидуальных стилей учебной деятельности студентов в магистратуре: учебно-методические материалы / А. М. Митяева. – Орел. Издательский Дом «Орлик», 2004. – 49 с.
- 4 **Байтукаева, А. Ш.** Становление и развитие научно-исследовательской работы студентов в системе высшего образования Казахстана. Автореф. ... канд. пед. наук – Алматы, 2002. – 23 с.

5 **Обухов, А. С.** Развитие исследовательской деятельности учащихся [Текст] / А. С. Обухов // Нар. образование. – М., 2004. – №2. – С. 146-148.

6 **Батракова, И. С., Лебедева, Л. И.** Организация научно-исследовательской деятельности магистрантов / Монография. – СПб: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. – С. 87-96.

7 **Леонтьев, А. Н.** Деятельность. Сознание. Личность. [Текст] – М.: Политиздат, 1975 – 304 с.

8 **Леонтович, А. В.** Разговор об исследовательской деятельности. Публицистические статьи и заметки [Текст] / Под ред А. С. Обухова. – М. : журнал «Исследовательская работа школьников», 2006. – 112 с.

9 **Пискунова, Е. В.** Исследовательская деятельность обучающихся: бакалавриат, магистратура, аспирантура – Педагогика, 2010 – № 7. – С. 58-65.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Б. Ш. Баймухамбетова

«Магистранттың зерттеушілік іс-әрекеті» түсінігі жайлы теориялық анализі

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты, Қостанай қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

B. Sh. Baymukhambetova

A theoretical analysis of the concept «Research activities of a Master's degree student»

Kostanay State Pedagogical Institute, Kostanay.
Material received on 25.02.15.

Мақалада «магистранттың оқу-зерттеушілік іс-әрекеті» және «магистранттың ғылыми-зерттеушілік іс-әрекеті» жайлы түсініктер нақтыланады. Сонымен қатар магистранттың зерттеу іс-әрекетінің құрылымы мен мазмұны сипатталады.

The paper clarifies the concept of «academic and research activities of a Master's degree student» and «scientific and research activities of a Master's degree student». And it is given the characteristic of structure and content of a Master's Degree Student research activities.

УДК 378.14:004

Г. Е. Берикханова¹, И. С. Мусатаева²

¹д.ф.-м.н., доцент, Государственный университет имени Шакарима, г. Семей, ²к.п.н., и.о. доцента, Государственный университет имени Шакарима, г. Семей

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА НА ОСНОВЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ВУЗА

В статье рассматриваются основные направления и возможности использования информационно-образовательной среды вуза для повышения эффективности учебного процесса в высшей школе.

Ключевые слова: информационно-образовательная среда вуза, информатизация образовательного процесса, информационно-коммуникационных технологий

Цель Государственной программы развития образования на 2011-2020 гг. – это достижение высокого уровня качества высшего образования, удовлетворяющего потребности рынка труда, задач индустриально-инновационного развития страны, личности и соответствующего лучшим мировым практикам в области образования [1]. Одна из задач для достижения поставленных целей – создание условий для внедрения автоматизации учебного процесса. Также в программе отмечено, что устаревшая материально-техническая база и оборудование лабораторий не позволяют проводить качественные научные исследования.

Основными направлениями информатизации образовательного процесса университета являются информатизация учебного процесса, информатизация научной деятельности профессорско-преподавательского состава, информатизация управления учебным процессом; создание технических и методических условий для самостоятельного обучения студентов и магистрантов.

Информатизация учебного процесса включает не только оснащение компьютерной техникой лекционных залов, читальных залов и лабораторных

классов, структурных подразделений университета и обеспечение лицензионными программными продуктами для учебной работы, средствами тестирования и доступом к Интернет студентов всех форм обучения. Использование информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе нацелено на повышение качества обучения через предоставление студентам возможности доступа к большим объемам знаний, к лучшим материалам и более качественному общению с преподавателями.

В университетах на сегодняшний день распространен новый тип организации образовательного процесса – смешанное обучение (blended learning), при котором используются различные варианты электронного обучения. Все студенты различных форм обучения учатся в электронной среде вуза, в которой им предоставлены учебно-методические материалы, размещенные на образовательном портале, на сайте университета.

Большое значение в электронном университете имеет планирование учебного процесса. Помимо традиционного формирования учебного процесса, необходима актуализация размещенных в электронной среде учебно-методических материалов. Кафедры и деканаты факультетов формируют контент и предоставляют для публикации в справочно-информационной системе соответствующий пакет материалов.

Развитие информационно-образовательной среды вуза нацелено, в первую очередь, на повышение эффективности и качества процесса обучения, на повышение оперативности управления образовательным процессом вуза.

В исследованиях казахстанских ученых показано, что информационно-образовательное поле создает необходимые условия для конструктивного расширения компетенций обучающихся, учитывая направленное развитие личностных качеств; оно открывает и исследует взаимосвязи и взаимозависимости между вещами и явлениями, обучает умению вести научный поиск [2].

Мы дополнили некоторыми компонентами учебного процесса схему «Образовательная деятельность электронного университета», предложенную Тихомировой Н. В. [3-4].

Использование информационно-образовательной среды (ИОС) при планировании и осуществлении образовательной деятельности позволяет решать следующие задачи:

- планирование образовательного процесса по всем программам, уровням и формам обучения, где прописаны ожидаемые результаты, т.е. какие знания, умения, навыки и компетенции будут приобретены обучающимися;
- организация в электронной среде учебных мероприятий по дисциплинам с использованием различных форм обучения;

– предоставление учебного материала (контента) и справочной информации обучающимся;

– доступ к информации, связанной с планированием, организацией и мониторингом учебного процесса для различных групп потребителей (клиентов) – профессорско-преподавательского состава, администрации университета, студентов и магистрантов;

– коммуникации участников учебного процесса;

– хранение (и сохранение) содержания образования в виде постоянно обновляющихся комплексов электронных учебно-методических материалов и педагогических методик на основе программного обеспечения и средств коммуникаций (рисунок 1).

Рисунок 1. – Образовательная деятельность университета на основе информационно-образовательной среды

На сегодняшний день в вузах создаются все условия для информационного коммуникационного обеспечения образовательного процесса университета:

– все деканаты и структурные подразделения вуза взаимодействуют в составе корпоративной информационно-образовательной сети университета;

– все учебные корпуса и общежития университета объединены в единую информационно-образовательную сеть;

– все структурные подразделения имеют доступ к электронной почте и сети Интернет;

– функционирует официальный web-сайт университета на государственном, русском и английском языках;

– для управления учебным процессом используется автоматизированная информационная система и модули собственной разработки.

Процесс информатизации научной деятельности ППС необходимо обеспечить высокопроизводительными ПК, лицензионным ПО, включающим офисные и графические программы, математические пакеты и средства для

автоматизированного проведения экспериментов, а также высокоскоростным каналом Интернет для посещения электронных библиотек, участия в интернет-конференциях и взаимодействия с учеными научных центров других регионов.

Бесперебойное функционирование технических средств, эффективность образовательной и научно-исследовательской деятельности сотрудников университета и активизация деятельности обучаемых зависит от систематической проверки технического оснащения на соответствие определенным параметрам, характеристикам, а также необходимо переходить от количественных характеристик к качественному уровню. Эффективность использования информационно-образовательной среды зависит во многом от качества программного обеспечения. Образовательное пространство не стоит на месте и многие образовательные ресурсы можно установить или использовать в on-line режиме. При этом большую роль играет повышение уровня информационной компетентности сотрудников вуза.

Профессорско-преподавательский состав университетов широко использует различные формы обучения на основе информационно-коммуникационных технологий.

Очень эффективна для преподавателей стала новая форма самостоятельного обучения – виртуальная самостоятельная работа. Задания для самостоятельной работы обучаемого и сроки сдачи размещаются в образовательном портале университета. Выполненное задание необходимо оформить в электронном виде и отправить своевременно на портал. Это позволяет студентам и магистрантам в удобное для него время разместить работу в своем личном кабинете. А дальше и преподаватель получает возможность в удобное для него время и место проверить все работы обучаемых.

Повсеместное распространение информационно-коммуникационных технологий предоставило педагогам вузов возможность обогащать методику преподавания дисциплин и развивать педагогические технологии. В данной ситуации информационно-образовательная среда вуза способствует поиску пути решения проблем, основанных на этих новых технологиях, новой педагогической практике, новых организационных процессах.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Государственная программа развития образования РК на 2011-2020 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118. – Астана: Акорда, 2010.

2 Садыков, Т. С. и др. Информационно-образовательное поле в системе непрерывного образования Республики Казахстан: Монография

«Т. С. Садыков, К. Т. Искаков, М. А. Бектемесов и др. – Алматы : КазНПУ им. Абая, 2006. – 176 с.

3 Тихомирова, Н. В., Минашкин, В. Г., Дубейковская, Л. Н. Образовательный процесс в электронном университете: условия и направления трансформации/ электронный ресурс <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/8285b8d5e9b711cbc32578ab0042c938>

4 Тихомирова, Н. В. Управление современным университетом, интегрированным в информационное пространство: концепция, инструменты, методы: научное издание. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 264 с.: ил. – (Серия «Электронный Университет»).

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Г. Е. Берікханова, И. С. Мұсатаева

Университеттің ақпараттық білім беру ортасын пайдалану негізінде оқу үдерісінің тиімділігін арттыру

Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Семей қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

G. E. Berikhanova, I. S. Mussatayeva

Improving the efficiency of educational process based on the use of the university information and educational environment

Shakarim State University of Semey, Semey.
Material received on 25.02.15.

Бұл мақалада жоғары мектепте оқу үдерісінің тиімділігін көтеру үшін ЖОО-ның ақпараттық-білім беру ортасын пайдаланудың негізгі бағыттары мен мүмкіндіктері қарастырылады.

In the article the basic directions and possibilities of the use of the university informative-educational environment are examined for the increase of efficiency of educational process efficiency.

УДК 37.026.9

Е. С. Давлеткалиева¹, Б. К. Мулдашева²

¹к.п.н., руководитель Центра уровневых программ, Филиал Акционерного Общества «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» институт повышения квалификации педагогических работников по Актыобинской области, г. Актобе;
²к.п.н., директор, Хромтауский горно-технический колледж, г. Актобе

УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ РЕФЛЕКСИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧИТЕЛЕЙ В РАМКАХ УРОВНЕВЫХ КУРСОВ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

В статье рассказывается о развитии рефлексивных способностей учителей в условиях уровневых курсов повышения квалификации. Педагогический опыт проведения рефлексии в образовательной деятельности не накапливается стихийно. Для этого необходимо создавать определённые условия организации обучения. Одним из условий эффективного обучения учителей на курсах, являются: создание собственной концепции, соответствие стиля преподавания тренера со стилем обучения учителя.

Ключевые слова: рефлексия, концепция, стиль преподавания, стиль обучения, качество образования.

Задача системы повышения квалификации состоит, в том, чтобы педагога, прибывшего на трехмесячные курсы обучить новым подходам организации и планирования учебной работы, совершенствовать процессы преподавания и обучения с целью развития его эффективности [1].

Наиболее значимые тенденции в повышении квалификации педагогов проявляются в непрерывности обучения, нацеленности на самосовершенствование, его личностную и творческую самореализацию. Неотъемлемым компонентом, обеспечивающим развитие процессов профессионального и личностного развития, является рефлексия.

Обучение на уровневых курсах повышения квалификации учителей требует от них развития рефлексивных навыков.

Поэтому, на курсах повышения квалификации в рамках уровневой программы, обучая учителей новым подходам в преподавании, используем различные методы обучения рефлексии.

Включение методов обучения рефлексии создаёт условия для актуализации профессионального опыта участников, снятия межличностных барьеров при организации коллективной мыследеятельности, побуждает к саморазвитию, стимулирует творческое отношение к профессиональной деятельности.

Рефлексия в педагогике – это процесс и результат фиксирования участниками педагогического процесса состояния своего развития, саморазвития и причин этого [2]. Использование рефлексивной практики в образовательном процессе уровневых курсов позволяет выстроить эффективные и поистине межсубъектные отношения в системе «тренер – учитель».

Более того, как это справедливо подчеркивали западные психологи Д. Боуд, Р. Кеог и Д. Уокер рефлексия может стать фундаментом для всего образовательного процесса. Обучение на основе рефлексивного опыта эффективно уже потому, что рефлексия сама по себе «всегда порождение нового знания в сознании индивида» [3].

Теоретико-методологические аспекты проблем рефлексии, как общей категории различных отраслей философского знания, рассматривались в работах В. П. Зинченко, В. И. Слободчикова, Э. В. Ильенкова, М. К. Мамардашвили, В. М. Розина и др. Обоснование применения рефлексии в сфере педагогики разрабатывались в работах Ю. В. Громько, В. В. Давыдова, В. В. Краевского, Г. П. Щедровицкого и др. Применение рефлексии в педагогической практике привело к необходимости исследований этических и моральных проблем рефлексивного выбора (В. А. Лефевр, А. С. Шаров и др.), структуры и методов освоения рефлексии (Н. Г. Алексеев, О. С. Анисимов, И. С. Ладенко и др.), позволяющих сделать её доступным практическим средством для широкого круга учителей. В то же время исследователи отмечают, что педагогический опыт проведения рефлексии в образовательной деятельности не накапливается стихийно. Для этого необходимо создавать определённые условия организации обучения (Б. З. Вульф, Г. П. Щедровицкий и др.).

В качестве подхода для освоения рефлексии педагогом и учеником выступает рефлексивное обучение – педагогический процесс, в котором действия педагога и обучающегося, направленные на достижение целей образования, имеют рефлексивный характер (В. Б. Гаргай, Г. П. Звенигородская, М. Липман и др.).

Особенности уровневых курсов позволяют использовать рефлексии в качестве конструктивного средства и методического алгоритма педагогической деятельности, создают условия для развития профессиональной рефлексии [4].

Рефлексия играет важную роль в трансформировании, понимании и интегрировании нового опыта с предыдущим, существующим знанием. Чаще всего рефлексия встречается как основная часть обучения на основе опыта. Однако ее часто рассматривают как очень пассивную и излишне «наблюдательную» деятельность.

Рефлексия – это то, что лучше всего срабатывает, когда обучаемый включен в процесс и активен. Как тренеры, мы стараемся создать для своих обучающихся ситуации, в которых им приходится размышлять. Мы делаем это, используя стратегии задавания вопросов, поощрения самооценки, стимулирования ведения, а также, используя критический анализ ситуации, поощряя их анализировать и критиковать идеи и практику менее структурированными способами [5]. Действуя подобным образом, мы стараемся осуществить процесс обучения, изменяя предыдущее знание, и развивая навыки, которые превратят рефлексии в обучение, давая, таким образом, определенную гарантию того, что обучение не закончится в ту же самую минуту, как обучающийся покинет курсы. Рефлексия может также использоваться в контексте когнитивной, психомоторной, аффективной и межличностной областей. Она может использоваться для того, чтобы помочь обучающимся учителям сконструировать новую схему в отношении теорий и концепций, а также в отношении практики. Как учителя учителей, мы должны стараться быть рефлексивными практиками, так как на протяжении всего курса нам необходимы рефлексивные навыки вплоть до вынесения экспертного заключения.

Существует классификация стадий развития рефлексивной практика «От новичка к рефлексивной практике». Она принадлежит братьям Дрейфу [6]:

- первый уровень – «новичок» – характеризуется приверженностью выученным правилам и невысокой независимостью суждений;
- второй уровень – «продвинутый новичок», – им больше принимаются во внимание общие характеристики ситуаций, но есть склонность относиться ко всем аспектам и качествам как имеющим равную значимость.
- на третьем уровне – «компетентный педагог», начинает рассматривать действия как часть далеко идущих целей и способен предпринимать сознательное и намеренное планирование, а также производить стандартизированные или рутинные действия.
- на четвертом уровне – «мастер» – ситуации видятся уже целостно, важные аспекты уже легче распознаются, принятие решений требует

затраты меньших усилий, и основные аксиомы могут быть по-разному интерпретированы в зависимости от ситуации.

– педагог пятого уровня – «эксперт» – больше не опирается на правила и ориентиры и интуитивно схватывает ситуации, основываясь на глубоком понимании, знает, что возможно, и использует только аналитические подходы в новых ситуациях, или когда возникают новые проблемы [6].

Таким образом, стадия «эксперта» характеризуется подразумеваемой и бессознательной практикой. Для опытного педагога школы много работы предстоит осуществлять на экспертном уровне. Для начинающего педагога или когда педагог использует новый метод, практика не достигает этого подразумеваемого и практически инстинктивного состояния. И ему необходимо делать рефлексию своей деятельности. Рефлексия – это то, что помогает нам постоянно исследовать практику и продвигаться на более высокие уровни, она помогает поддерживать и улучшать практику.

Что необходимо сделать для того, чтобы учителя стали лучше осознавать то, как они преподают, какое влияние это оказывает на обучение, как это связано с соответствующим оцениванием, и как разобраться в выборе того метода (учитывая временные и ресурсные ограничения), который будет наиболее подходящим в любой заданной ситуации?

Опытные рефлексивные тренеры способны адаптировать свой подход для того, чтобы помочь обучающимся педагогам достичь успешных результатов. Рассмотрение факторов, способствующих успешному обучению, требует осознания своей собственной концепции и стиля преподавания.

Существует классификация стилей или типов преподавания [7], [8]. Данная классификация удобна для определения тренерами подходов преподавания в рамках своего стиля работы. Но зачастую тренеры используют несколько стилей работы. (Таблица 1).

Таблица 1. – Стиль преподавания и их характеристика

Стиль	Характеристика
Стиль 1 Я...	стимулирую стремление обучающихся к получению нового знания; ценю оригинальность обучающихся; способствую развитию творчества, предлагая новые ресурсы и методы; обеспечиваю «побуждающую» среду; работаю с масштабными идеями без стандартной структуры или формата; ставлю задачи с несколькими вариантами решений?
Стиль 2 Я...	делаю акцент на практическом обучении; обеспечиваю структурированные задачи с детальным описанием; поощряю четкие упорядоченные форматы и результаты; способствую развитию творчества через фототипию и реплики; в деталях рассматриваю содержание; ставлю четкие задачи; заканчиваю вовремя?

Стиль 3 Я...	поощряю самовыражение и воображение обучающихся; щедро раздаю похвалы; наслаждаюсь переменами и разнообразием; поощряю задания на сотрудничество; создаю неструктурированную, дружескую среду; развиваю содержание через разнообразие средств, включая артистические, эстетические или литературные?
Стиль 4 Я...	делаю акцент на идеи, понятия, теории; анализирую и оцениваю идеи; хочу, чтобы у обучающихся был банк знаний; владею последовательными и надежными правилами и методиками; не люблю отвлечение внимания; полагаюсь на логические доказательства; мне нужно время для того, чтобы продумать идеи и организовать программы?

Чем больше тренеры осознают характеристики различных стилей, тем более результативно, они могут поддержать эффективное обучение учителей на курсах. Нам всем надо выполнять целый ряд задач, например, возвращать проверенные работы к определенному времени и в определенный день (стиль 2); поддерживать позитивную коммуникацию между тренером и обучающимся учителем, между самими обучающимися учителями (стиль 3); убедиться, что обучающиеся учителя подготовлены для выполнения заданий и сдачи экзамена (стиль 4); пополнить арсенал преподавательских стратегий для того, чтобы соответствовать различным образовательным потребностям обучающихся учителей в группах (стиль 1). Чем гибче тренер в отношении задач, требующих различных подходов, тем выше его эффективность. Такая же гибкость подхода ожидается и от обучающихся учителей в группах.

Один из способов, с помощью которого обучающий может рефлексировать по поводу своей практики, заключается в том, чтобы обдумывать эффекты и результаты при работе с разными обучающимися. Это можно делать, приняв во внимание различные стили обучения. К. Батлер показал, что неспособность обучающегося не учиться может быть объяснена не просто его мотивацией и предыдущим опытом обучения, но также несоответствием между стилем преподавания обучающегося и стилем обучения обучающегося [7].

Понимание стилей обучения и их характеристик является частью «ящика с инструментами» аналитических и рефлексивных навыков педагога. Наблюдение и анализ характеристик обучения привел к определению стиля обучения, который включает аксиому о том, что способ, которым человек обычно подходит к обучающей ситуации, объясняется комбинацией между когнитивными процессами и личностью. Можно утверждать, что в

личности есть отличительные черты, которые влияют на стили или подходы к обучению, а также на то, как организован процесс мышления [9].

Теоретики стилей обучения разработали различную терминологию для описания характеристик обучения. В каждой группе обучающихся могут присутствовать четыре стиля обучения, и не в равной степени. Ниже, приведены характеристики этих стилей (Таблица 2).

Таблица 2. – Стиль обучения и их характеристики

Стиль	Характеристика
Стиль А	Хорошо работает самостоятельно: эффективно планирует работу; успевает все делать вовремя; внимательно читает инструкции; осторожно относится к заданиям, где возможно несколько вариантов ответа; хорошо справляется с ведением конспекта; нетерпелив по отношению к другим способам работы; может быть озабочен деталями – не хватает «большой картины»; не всегда способен, хорошо работать с другими.
Стиль Б	Хорошо организует материал: ему нравится решение проблем; хорошо справляется с написанием работ; точный и тщательный; видит связи между идеями; может запрашивать много информации, прежде чем начать работать; может быть излишне осторожным; не всегда творчески мыслит; хорошо учится с помощью формальных лекций.
Стиль В	Может выдавать творческие решения: может увидеть целостную картину, но есть вероятность пренебрежения деталями; часто заостряет внимание на новых вопросах; может не критически относиться к идеям; категоризация представляет для него трудность; может работать с всплесками энергии; легко отвлекается; реагирует на всевозможные стимулы – видео, музыку, и т.д., стимулирующие реакцию.
Стиль Г	Хорошо работает в команде: желает пробовать новые идеи; интуитивен – часто не может объяснить «почему»; наслаждается разнообразием и изменением; предпочитает просмотревое чтение; не склонен планировать заранее; может оттягивать все до последнего момента; не всегда следит за деталями; может испытывать проблемы с организацией времени; дивергентное мышление.

Нельзя сказать, что какой-либо из стилей обучения и преподавания хуже или лучше других. Каждый из них является весомым для того обучающегося, которого он характеризует. Многие обучаемые обладают характеристиками более чем одного стиля, но наиболее комфортно себя чувствуют, когда их учат методами, соответствующими их «доминирующему» стилю. Обучаемые, которые больше склоняются к стилю обучения «В», например, будут хорошо реагировать в ситуациях разнообразия стратегий преподавания. Однако, несмотря на то, что для каждого отдельного обучаемого есть свой предпочтительный стиль, неизбежно ему придется столкнуться с ситуациями, людьми или задачами, которые не соответствуют предпочитаемому им стилю. Некоторые, из этих задач, окажутся более сложными, и потребуются больше помощи со стороны обучающего.

Например, если задание требует внимательного чтения с целью выяснения деталей, то тем, кто склонен к просмотровому чтению, может потребоваться помощь при работе с текстом (например, структурированные вопросы к небольшим отрывкам).

Стили обучения могут помочь тренеру уровневой программы понять более полно проблемы, с которыми могут столкнуться обучающиеся учителя и определить соответствующие стратегии преподавания, чтобы обеспечить им поддержку.

Для того, чтобы способствовать эффективному преподаванию и обучению на уровнях курсов, требуется целый ряд преподавательских стратегий. Некоторые из них могут не совсем подходить отдельным тренерам. Однако рефлексия деятельности и пересмотр концепции стилей преподавания и обучения может помочь тренеру в разработке ряда стратегий преподавания, которые – с практикой – станут частью его деятельности в разнообразном представлении модулей уровневой программы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Руководство для тренера. Третий (базовый уровень). – 3-е изд. – ЦПМ АОО НИШ Астана; 2013. – С. 112-218.

2 Краевский, В. В. Основы обучения: Дидактика и методика. Серия : Высшее профессиональное образование, 2008. – 210 с.

3 Boud, D Enhancing Learning through Self Assessment, Kogan Page, London Boud, D, Keogh, R and Walker, D (eds) Reflection: Turning experience into learning, Kogan Page. – London, 1995.

4 Доманский, Е. В. Подготовка педагогов к проектированию рефлексивных образовательных ситуаций как средство их профессионально-

личностного роста (в условиях курсовой подготовки): автореф. дис. ... к.пед.н.: 13.00.08. – Москва, 2010. – 23 с.

5 **Kolb, D** *Experiential Learning*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs. – New Jersey, 1984.

6 **Columbia, CT Dreyfus, H. and Dreyfus, S.** *Mind over Machine: The power of human intuition and expertise in the era of the computer*, – Basil Blackwell. – Oxford, 1986

7 **Butler, K.** *Learning and Teaching Style in Theory and Practice*, – The Learner's Dimension, 1987.

8 **Entwistle, N.** *Styles of Learning and Teaching*. – David Fulton Publishers. London, 1988.

9 **Briggs Myers, I.** *Introduction to Type: A description of the theory and application of the Myers-Briggs Type Indicator*, – Consulting Psychologists Press, Palo Alto, 1987.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Е. С. Давлеткалиева¹, Б. К. Мулдашева²

Біліктілікті арттыру деңгейлік курстары аясында мұғалімдердің рефлексивтік қабілеттерін дамыту

¹«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы акционерлік қоғамының филиалы Ақтөбе облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты, Ақтөбе қ.;

²Хромтау қаласының тау-кен техникалық колледжі, Ақтөбе қ.

Y. S. Davletkaliyeva¹, B. K. Muldasheva²

Conditions of development of reflexive abilities of teachers within level advanced training course

¹Part of the JSC «National Training center «Orleu», Aktobe Institute for the development of leadership and research pedagogical studies, Aktobe;

²Chromtau Mining and Technical College, Aktobe.

Берілген мақалада біліктілікті арттырудың деңгейлік курстары жағдайында мұғалімдердің рефлексивті даму мүмкіндіктері туралы қарастырылған. Педагогикалық тәжірибедегі рефлексияны өткізуде білім беру қызметі өзгеріссіз болмайды. Бұл үшін білім беруді ұйымдастырудың нақты жағдайын құру қажет. Мұғалімнің тиімді оқу жағдайын жасаудың бірден-бірі болып табылады: жеке тұлғасында да құру, мұғалімнің оқыту стилі мен тренердің оқыту стилінің сәйкестігі.

In the article it is told about the development of reflexive abilities of teachers in the conditions of level advanced training courses. Pedagogical experience of carrying out a reflection in educational activity isn't saved up spontaneously. For this purpose it is necessary to create certain conditions of the organization of training. One of conditions of effective training of teachers, are: creation of own concept, compliance of style of teaching of the trainer with the style of training of the teacher.

УДК 373.6.016.02:519.711

Б. Б. Даумова

доктор философии (Phd), Костанайский государственный педагогический институт, г. Костанай

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

В статье рассматриваются основные подходы по определению ключевых понятий – этнотолерантность, поликультурность, этнокультурное пространство, как составляющие нравственных человека. В статье раскрываются основные вопросы этнотолерантного воспитания гражданственности и патриотизма, как базовой культуры личности.

Ключевые слова: поликультурное образование, этнотолерантность как базовая культура личности, социальная потребность, этнотолерантное образовательное пространство школы, воспитание в духе этнической культуры, гражданское воспитание, социальная компетентность.

На современном этапе развития Республики Казахстан сама жизнь требует от образования выполнения социального заказа общества и населяющих его этносов передавать подрастающему поколению богатство языка и культуры родного народа, традиции и духовно-нравственные ценности, опыт жизни народов, обогащать его культурой народов совместного проживания, приобщать к ценностям мировой культуры.

Процесс формирования этнической толерантности следует рассматривать как весьма сложную совокупность разнообразных, конструктивных и

деструктивных форм отношений между этническими группами и их представителями.

По определению В. А. Тишкова, толерантность – это «личностная или общественная характеристика, которая предполагает осознание того, что мир и социальная среда являются многомерными, а значит, и взгляды на этот мир разнообразны. Поликультурная личность характеризуется осознанием, осмыслением своего поведения во взаимодействии с представителями различных культур, которое строится на взаимоуважении, взаимопринятии и взаимопонимании, что и проявляется в функции этнотолерантности (консенсуса). Этнотолерантность поликультурной личности гармонизирует отношения с окружающей полиэтнической средой [1].

В общем виде толерантность представляет собой систему принципов, основанных на соблюдении прав человека быть представителем своего народа, проявлении уважения к личности, принятии человека как данность природы и общества.

В последнее время внимание к проблеме формирования толерантности у подрастающего поколения значительно усилилось, что объясняется исследователями рядом факторов. К сожалению, как отмечает Р. Ч. Бектурганова [2], в мире нередки проявления межэтнического экстремизма, агрессии по отношению к лицам другой национальности. Это значит, что в молодежной аудитории развиваются ксенофобия и нетерпимость.

З. Б. Кабылбекова отмечает, что современное полиэтничное, поликонфессиональное общество, сложившееся в Казахстане, требует целостности политического образования при росте культурных различий проживающих в нем народов, поиска путей поддержания социальной стабильности и межэтнического согласия [3, с. 4].

По мнению К. Ж. Кожаметовой [4] главным основанием для поликультурного образования в Республике Казахстан является наличие уникального феномена казахстанского менталитета, возникшего на основе долгих лет совместной жизни и ставшего результатом межэтнической интеграции, взаимовлияния различных этнических культур, конфессий.

В Декларации принципов толерантности (ЮНЕСКО, 1995) [5]. толерантность определяется как ценность и социальная норма гражданского общества, которая проявляется в праве всех граждан на самобытность, индивидуальность.

В педагогической теории выделяют следующие компоненты толерантности: понимание других, уважение собственной культуры, уверенность в ее ценностном и позитивном значении, диалог культур.

Толерантность состоит из мотивационного, содержательного, операционального, эмоционально-волевого компонентов.

В структуре толерантности выделяет такие формирующие компоненты, как познавательный, ценностно-нормативный, морально-волевой и практический.

Очевидно, что решение проблемы воспитания этнотолерантной личности требует и международного сотрудничества государств в области образования. Так как в современных условиях ни одно государство не может успешно развиваться и тем более конкурировать, не опираясь на свою систему образования. Вместе с тем система образования каждой отдельной страны может развиваться лишь при наличии связи с другими странами и создании единого поликультурного образовательного пространства.

Итак, этнотолерантность – это нравственная норма отношений между представителями различных этносов, способных признавать равноценность этнических индивидуальностей как основу единства нации как человеческой общности на Земле.

Таким образом, основным содержанием этнотолерантного воспитания в условиях компетентностного подхода можно считать: анализ воспитательного потенциала межэтнического взаимодействия, выявление его возможностей в развитии этнотолерантной личности, определение общих целей и конкретных задач, планирование системы воспитательной работы; обогащение учащихся системой знаний из области этнокультуры народов, совместно проживающих в многонациональном государстве. Это те знания, которые расширяют представления школьников о жизни народов, межнациональных отношениях, этнической культуре; демонстрация учащимся высокого уровня и выдающихся образцов этнотолерантного поведения представителей различных народов; формирование установок этнотолерантного сознания и гражданских чувств; развитие позитивного опыта культуры общения с людьми разных национальностей на основе знания их этнической (народной) культуры; вовлечение учащихся в различные виды внеурочной деятельности, направленные на усвоение ценностей поликультурной среды; ознакомление молодежи с системой научных знаний о правах и свободах человека и народов, о нациях и их отношениях, о расах и конфессиях; развитие позитивного опыта культуры общения с людьми разных наций, рас и конфессий.

С позиции такого содержания этнотолерантного воспитания можно определить основные принципы, диктуемые компетентностным подходом:

- гуманизация образовательного процесса;
- нейтрализация негативных этнических стереотипов;
- демократизация взаимоотношений между представителями разных национальностей;
- признание приоритета общечеловеческих ценностей в культуре.

1 **Тишков, В. А.** Этнокультурное взаимодействие в Евразии. – М. : Наука, 2007. – 356 с.

2 **Бектурганова, Р. Ч.** Воспитание этнотолерантности подрастающего поколения как глобальная проблема мирового сообщества. // Сборник статей областной научно-практической конференции. – Костанай, 2010. – 6-11 с.

3 **Кабылбекова, З. Б.** Формирование толерантных качеств поликультурной личности в образовательном процессе // Труды Международной научно-практической конференции «Инновационные технологии формирования ЗОЖ в современных условиях». – Шымкент, 2005. – 8-12 с.

4 **Кожаметова, К. Ж.** Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. – Алматы : Гылым, 1998. – 317 с.

5 Декларация принципов толерантности. – ЮНЕСКО, 1995.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Даумова Б. Б.

Қазіргі мектептегі жоғары сынып оқушыларының этнотолеранттылығын қалыптастыру үдерісінің педагогикалық негіздері

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты, Қостанай қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Daumova B. B.

Pedagogical bases of high school students ethnic tolerance formation in modern school

Kostanay State Pedagogical Institute, Kostanay.
Material received on 25.02.15.

Мақалада қазіргі білім беру жүйесіндегі ұлтаралық қатынас жасаудың өзекті мәселелері қарастырылған. Жас ұрпақтың ұлттық толеранттылық қасиетін қалыптастырудың тұжырымдамалық негіздері мәдени танымдық бағыты бойынша жалпы адамзаттық құндылығын игеру жолдарымен зерттеліп сипатталған. Оның басым бағыты – ұлттық азаматтық тәрбие мен патриоттық сезім. Этнотолеранттылық қасиетті мектептің көпмәдениетті ортасында қалыптастыру жолдары айқындалған.

The article discusses the main approaches to the definition of key concepts – etnotolerance, multiculturalism, ethnic and cultural space as components of personal integrity. The article describes the main issues of etnotolerant education, civic consciousness and patriotism as the basic culture of personality.

УДК 375.02:37.016

Г. Д. Джубанова

старший преподаватель, кафедра казахского и русского языков,
Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы

СИСТЕМА КОНТРОЛЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ И УМЕНИЙ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ

В статье рассматривается система контроля речевых навыков и умений студентов в процессе обучения русскому языку на начальном этапе. А также раскрываются внутренние и внешние связи на основе которых студенты переходят на следующий уровень. Ежедневный контроль ведется с помощью контроля систематической работы учителя или ученика. Такой вид контроля дает возможность ученику самостоятельно выполнять классное или домашнее задание, тем самым пробуждая в нем качества ответственности и интереса.

Ключевые слова: контроль, навыки, умения, функции и организация контроля

Новые социально-экономические условия развития казахстанского общества, процессы глобализации экономики, интеграции в различных сферах жизни делают востребованным изучение русского языка как средство межкультурного, делового и личностного общения.

Все большее количество людей, в том числе и иностранцы, обращаются к изучению русского языка, используя свои навыки в практической деятельности. Это способствует значительным изменениям в практике обучения русского языка как иностранного (РКИ), где основным подходом становится коммуникативный. В содержание обучения входят языковые, речевые, социокультурные знания, навыки, обеспечивающие формирование коммуникативной компетенции, т.е. способности и готовности использовать русский язык в процессе межкультурного взаимодействия в типичных

ситуациях устного и письменного общения. В основе всей системы обучения должен лежать принцип коммуникативной направленности. В связи с этим особую актуальность приобретает проблема контроля владения русским языком как иностранным.

Таким образом, объектом контроля должна стать коммуникативная компетенция обучаемых, т.е. их умение пользоваться всеми видами речевой деятельности: чтением, аудированием, говорением, письмом. При аудировании объектом проверки является уровень сформированности речевых навыков (уровень языковой компетенции) и умений (уровень коммуникативной компетенции) при восприятии иноязычного текста на слух; при говорении объект тестирования – уровень сформированности речевых навыков и умений, необходимых для устной диалогической и монологической речи; при чтении объект тестирования – уровень сформированности речевых навыков и умений при чтении текстов с общим охватом содержания (ознакомительное чтение), детальным охватом содержания (изучающее чтение); при письме объект тестирования – уровень сформированности речевых навыков и умений, необходимых: а) для фиксации в письменной форме полученной информации; б) для передачи собственной информации.

Социокультурные знания (знания о стране изучаемого языка и образе жизни его носителей), навыки, умения проверяются на материале текстов и в ходе общения с учащимися с использованием тематики устно-речевого и письменного общения.

Определяя с помощью контроля уровень владения языком, достигнутого учащимися за определённый период обучения, преподаватель оценивает, как учащиеся усвоили пройденный материал и могут им пользоваться в практических целях. Иными словами, контроль позволяет преподавателю: а) получить информацию о результатах работы группы учащихся в целом и каждого учащегося в отдельности; б) получить информацию о результатах своей работы (насколько эффективны приёмы обучения); учащимся: а) повысить мотивацию в обучении, так как контроль свидетельствует об успехах и неудачах в работе; б) более прилежно учиться, вносить коррективы в учебную деятельность.

Установлены следующие требования к организации контроля за учебной деятельностью студентов: регулярность – систематичное проведение контроля на всех этапах изучения языка; дифференцированность – учет индивидуальных качеств, возрастных особенностей учащихся и специфические особенности изучаемого языка, дифференцированное оценивание уровня владения языковым материалом и сформированности речевых умений; всесторонность - контроль должен охватывать все разделы учебной программы и все уровни теоретических знаний, практических навыков и умений обучающихся.

На современном этапе лингвистами выделены следующие функции контроля на занятиях по языку: диагностическая, обучающая, управляющая, корректирующая, стимулирующая, оценочная.

При коммуникативно – ориентированном обучении контроль обычно выполняет две базовые функции – диагностическую и обучающую. При диагностическом контроле выявляются пробелы в усвоении учащимися учебного материала или факта несформированности тех или иных умений. В дальнейшем проводится работа по устранению этих недостатков посредством варьирования стратегий обучения. Обучающая функция контроля выражается в формировании у студентов механизмов самоконтроля и самооценки как факторов, направляющих и стимулирующих их учебно-познавательную и коммуникативную деятельность.

В целях обеспечения обучающей и развивающей функций контроля и повышения интереса студентов к его проведению и результатам на различных этапах необходимо использовать разные виды контроля: предварительный, текущий, тематический или промежуточный, итоговый.

Предварительный контроль направлен на выявление знаний, умений и навыков учащихся по темам элементарного уровня, которые будут изучаться.

Текущий контроль осуществляется в повседневной работе с целью проверки усвоения предыдущего материала и выявления пробелов в знаниях.

Тематический контроль осуществляется периодически по мере прохождения новой темы и имеет целью систематизацию знаний. Такой контроль должен носить регулярный характер.

Итоговый контроль направлен на установление уровня владения языком, достигнутого в результате усвоения значительного по объёму материала. Особенность такого контроля заключается в его направленности на определение прежде всего уровня коммуникативной компетенции. Для этого используются специальные тесты, позволяющие с достаточной степенью объективности оценить результаты обученности каждого учащегося. Тесты являются «наиболее эффективным средством контроля благодаря возможности измерить результаты контроля с использованием специальных матриц и шкал. Контроль навыков выполнения действий и операций с языковым материалом при коммуникативном обучении должен быть направлен не столько на проверку знания лексических единиц и умение образовывать с их помощью грамматические формы, сколько на умение выполнять действия с ними при оформлении своих мыслей и понимании мыслей других людей, говорящих на изучаемом языке» (А. Н. Щукин, 2003).

Тестирование обладает определенными преимуществами над другими методами контроля: 1) приоритет письменной формы контроля знаний перед устной; 2) экономия времени проверки качества усвоения знаний и умений студентов; 3) полный охват всего учебного материала; 4) использование

современных технических средств. Выбор тестового задания определяется целями, в соответствии с которыми проводится тестирование, содержанием материала, усвоение которого необходимо выявить.

Для осуществления адекватного контроля устной речи требуется не только оценка коммуникативной компетенции, включающей в себя различные умения, но и оценка продукта речи и процесса говорения. Одновременно с продуктом-текстом оценивается и: выбор языковых средств различных уровней (фонетико-интонационного, лексического, морфологического, синтаксического, стилистического), от которых зависит правильное построение речевого произведения; его содержания и информативность; форму презентации содержания, меру его организации, логико-смысловую структуру, степень планируемости и понимаемости текста, степень достижения коммуникативной цели и т.д. Для оценки качества процесса говорения требуется учесть определенные темпоральные характеристики, наличие самоконтроля, самооценки.

Одним из вариантов решения противоречия между множественностью объектов, подлежащих контролю, с одной стороны, и необходимостью создания адекватной ситуации контроля – с другой, является распределение объектов контроля по уровням контроля. Многоуровневый контроль в области говорения позволяет обеспечить постепенный охват всех необходимых объектов, входящих в сферу говорения и способствует успешному проведению контроля на заключительной стадии проверки умения учащихся осуществлять речевую деятельность на русском языке.

Наиболее ответственной и важной является организация контроля на 3-м уровне – уровне контроля умений общаться, проверки содержательного аспекта речевой деятельности.

Каждому уровню контроля должны соответствовать свои наиболее экономные и адекватные формы контроля, типы и виды контрольных заданий, для каждой стадии должны быть разработаны свои критерии оценки.

Анализируя проблему оценивания степени овладения обучаемым устной речью, некоторые учёные, в частности А. А. Алхазидзе, отмечают, что при проверке сформированных навыков и умений говорения ответы следует оценивать по критериям спонтанности и нормативности речи. По линии спонтанности это оценка с точки зрения: а) соответствия содержания; б) полноты ответа; в) беглости речи.

Показателями хорошего качества речи, по мнению Т. М. Балыхиной, являются естественные темп и ритм, ровность и продолжительность, слабый иностранный акцент или его отсутствие. Продолжительные или частые паузы, не обоснованные содержанием высказывания, безусловно, снижают баллы. Нечеткая артикуляция, искажения произношения также отрицательно влияют на оценку. В отношении интонации и логического ударения

учитывается, насколько учащийся способен расставлять смысловые акценты, чтобы подчеркнуть нюансы смысла или привлечь внимание слушающего, а также использовать различные типы интонации. Важна понятность речи: нужны ли повторы, нужно ли прилагать усилия, чтобы воспринимать речь на слух, есть ли смысловые потери из-за плохого произношения. Акцент может быть сильным, заметным, слабым. Произношение может соответствовать/ не соответствовать стандарту или допустимому произношению (в другом варианте – произношение как у носителя языка, удовлетворительное, ниже среднего, очень плохое).

В целом, критерии оценки, имея различную формулировку, единообразны. Речь тестируемого оценивается и количественно и качественно. Используются следующие словесные обозначения: естественная, чистая, понятная, ровная, искаженная речь. Качество звучащей речи иностранца описывается с привлечением понятий «акцент» и «стандарт».

Оценивая степень развитости коммуникативной компетенции и гармоничности соотношения её частей, следует исходить из коммуникативного намерения учащегося, из достигнутого им результата общения, сформированного им смысла высказывания и возможности оценки этих данных носителями языка, профессионально не связанными с обучением языку.

Таким образом, при построении надёжной, действенной, экономной и эффективной системы контроля в учебном процессе по русскому языку как иностранному необходимо:

1. Учитывать лингвистический тезаурус учащихся, который должен быть сформирован на конкретном этапе обучения.
2. Учитывать основные лингвистические и психологические трудности, проявляющиеся в типичных ошибках операционного уровня.
3. Учитывать реальные умения, в которых будут функционировать приобретённые учащимися навыки.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 **Шукин, А. Н.** Методика обучения иностранным языкам. Курс лекций. – М., 2002. – С. 276-279.
- 2 **Алхазидзе, А. А.** Основы овладения устной иностранной речью. – М., 1988.
- 3 **Вагнер, В. Н.** Методика преподавания русского языка англоговорящим. – М., 2001, С. 20-29.
- 4 **Балыхина, Т. М.** Основы теории тестов и практика тестирования. – М., 2004.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Г. Д. Джубанова

Ерте сатысында орыс тілін үйренуге сөйлеу дағдылары мен студенттердің қабілеттерін басқару жүйесі

Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

G. D. Dzhubanova

The control system of speech skills and abilities of students in learning the Russian language at an early stage

Almaty Menagement University, Almaty.
Material received on 25.02.15.

Күнделікті бақылау оқыту процесінде күнделікті қолданылады және сабақ барысында студенттердің оқу-танымдық әрекетіне басшылық жасайды. Ол ішкі және сыртқы байланысты жан-жақты жүзеге асырауға мүмкіндік тудырады, соның негізінде оқушылардың келесі оқу әрекетіне ықпал етеді.

Күнделікті бақылау мұғалімнің жалпы немесе жекелеген оқушылар жұмысына жүйелі түрде бақылау жасау көмегімен жүргізіледі. Бақылаудың бұл түрі оқушылардың сынып немесе үй тапсырмаларын өз бетінше орындауға деген ниеттері мен берілген тапсырманы орындауға деген олардың қызығушылығы және жауапкершілік сезімін ынталандыруда үлкен маңызға ие болады.

Control is a way of determining the level of proficiency achieved by students over a period of training. Control is part of the lesson, during which the teacher assesses how the students learned the material and can be traversed using it for practical purposes. Control allows the instructor to: a) obtain information on the group of students as a whole and each student individually, and b) to obtain information on their performance (how effective methods of training); to students: a) increase the motivation for learning, as evidenced by supervision of successes and failures in the work, and b) more diligently learn to make adjustments in learning activities.

УДК 81'246.2(574)

Б. А. Жетписбаева

д.п.н., профессор, декан факультета иностранных языков,
КарГУ имени Е. А. Букетова, г. Караганда

ПАРАМЕТРЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ (ПРИМЕНИТЕЛЬНО К ПОЛИЯЗЫЧНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ)

В данной статье общим контекстом изучения проблем, связанных с языковой ситуацией, является педагогическое измерение. Языковая ситуация рассматривается как совокупность взаимодействующих языков и как совокупность определенных структурных компонентов этого взаимодействия. Выделение лингвистического, социолингвистического, этнолингвистического компонентов языковой ситуации позволяет охватить максимально возможное количество параметров, по которым можно дать описание языковой ситуации.

Ключевые слова: языковая ситуация, педагогическое измерение, полиязычное образование, функционирование языков, функции языка, языковая политика.

Изучение языковой ситуации в различных макро- и микросоциумах является одной из сложных и актуальных задач современной науки. Как предмет изучения языковая ситуация притягивает к себе внимание не только социолингвистики. Она находится в фокусе исследований политологии, социологии, лингвистики и этнолингвистики, психологии и этнопсихологии и др. В науке ещё нет общепринятого и единого понимания языковой ситуации. Поэтому в силу различных методологических подходов, теоретических контекстов и научных интересов предлагаются различные толкования относительно самого понятия «языковая ситуация», ее структуры, параметров ее измерения, факторов формирования и т.д.

В предлагаемой статье общим контекстом изучения проблем, связанных с языковой ситуацией, является педагогическое измерение. Это означает поиск ответов на вопросы, относящиеся к содержанию образования, к его парадигмальным основам с целью теоретико-методологической обоснованности тех предписаний и рекомендаций, которые будут способствовать формированию образовательной языковой среды как

ведущего фактора социализации личности. К числу таких вопросов относятся также средства, формы и методы, позволяющие наиболее эффективно и оптимально реализовывать педагогические цели и задачи, обусловленные современной и динамично изменяющейся языковой ситуацией.

Категория языковой ситуации является одним из ключевых понятий социолингвистики, так как ее разработка в свое время обусловила необходимость разграничения синхронической и диахронической социолингвистики.

Синхроническая социолингвистика изучает отношения, существующие между языком и обществом на определенном этапе (т.е. статику связей), а диахроническая социолингвистика – процессы, характеризующие социально обусловленное функционирование языка (т.е. динамику этих отношений). Но такое разграничение считается условным, т.к. при изучении тех или иных состояний языка важен учёт исторического фактора, а изучение истории языка осуществляется путем сравнения синхронных срезов, характеризующих состояние языка в тот или иной момент его развития [1].

Изучение истории вопроса позволило проследить эволюцию научной разработки понятия «языковая ситуация», основные этапы которой определяется тем, что:

– впервые данный термин был использован в 1930-е годы в работах зарубежных лингвистов, занимающихся изучением языков Африки и Азии [2];

– в 1929 году Е. Д. Поливанов составил программу социологического подхода к языку, которая включала в себя: 1) определение языка как социально-исторического факта; 2) описание языков и диалектов с социологической точки зрения; 3) оценочный анализ данного языка как орудия общения; 4) изучение причинных связей между социально-экономическими и языковыми явлениями; 5) оценочный анализ языка (и отдельных его сторон) как средства борьбы за существование; 6) создание общей типологической схемы эволюции языка в связи с историей культуры; 7) прикладные вопросы социальной лингвистики [3];

– в 1920-30-х годах было выдвинуто положение о гетерогенности языка (структура языка обусловлена социальной неоднородностью коллектива его носителей) [4]; сложность структуры языка соответствует сложности структуры данного общества (любая социальная дифференциация в пределах той или иной группы приводит к дифференциации речевой деятельности и тем самым дифференциации языкового материала) [5];

– в 1960-х годах изучались различные аспекты взаимоотношения языка и общества, в частности закономерности развития национальных языков;

– в 1965 году началась научная разработка термина «языковая ситуация», делалась попытка выделить особую прикладную языковедческую дисциплину;

– в эти же годы внимание ученых было направлено на решение проблемы общественных функций языков (Ю. Д. Дешериев [6]) и на процессы языкового взаимодействия в союзных и автономных республиках (Т. М. Гарипов), была предложена функционально-типологическая классификация языков народов Советского Союза, дающая представление о месте и роли каждого языка в жизни его носителей и других народов (Ю. Д. Дешериев [6]);

– в 1980-90-х годах активизировалась и обрела новое звучание проблема функционирования языков в многонациональных странах, языковых ситуаций регионов различных стран мира, их сопоставления и поиска приемов и принципов социолингвистической типологии, языковых ситуаций в эпоху мировой глобализации и этнической самоидентификации, языковых конфликтов и способов их нейтрализации, сохранения языкового мира и проведения конструктивной языковой политики (М. Н. Губогло, В. М. Алпатов, А. Н. Баскаков, В. Ю. Михальченко, В. П. Нерознак, В. М. Солнцев, Л. Л. Аюпова);

– в настоящее время наиболее активно исследования проблем языковой ситуации проводятся по следующим направлениям: 1) возрождение интереса к национальным языкам и национальным культурам; 2) стремление расширить социальные функции национальных языков в разных сферах общения; 3) возрождение прежних культурно-исторических традиций, в частности, обусловленных религиозной ориентацией; 4) явление механического переноса опыта социально-языковой адаптации иммигрантов западных стран на условия совместного проживания коренных жителей разных национальностей; 5) преувеличение роли национальных языков в обществе, стремление приписать не свойственные им функции, например, функцию языка межнационального общения в республике; 6) стремление законодательно регулировать сферы спонтанного общения, например, межличностное национальное общение, семейное общение; 7) дальнейшее распространение национально-русского и русско-национального двуязычия с преимущественной ориентацией на второй тип [6];

– в последнее время наибольший интерес мировая общественность проявляет к разработке и внедрению в международную практику понятия языковых прав личностей, под которым понимается право выбора, изучения и использования индивидом языка по выбору не только в личной, но и в общественной жизни.

Таким образом, изучение проблем языковой ситуации в науке позволило установить, что на разных этапах развития общественных

отношений, государственного строительства вопрос языка, языковой политики имел разную степень обостренности. При этом наблюдается следующая закономерность: чем стабильнее развитие экономики в стране, тем спокойнее языковая ситуация, и, как следствие, слабее внимание научной общественности как к явным, так и скрытым аспектам социолингвистических процессов. Напротив, чем выше пик напряженности в экономическом развитии общества, тем интенсивнее научные исследования в области социолингвистики. Если социолингвистические знания становятся недостаточными для объяснения взаимоотношений национальных языков, то зарождается новая отрасль научных знаний или активизируются и приобретают системный характер ранее проводимые исследования. Так появилась этнолингвистика. Такая же параллель наблюдается и в педагогической науке, когда официальные доктрины советской педагогики оказались несостоятельными в обслуживании изменившейся образовательной практики, появилась потребность в этнопедагогических знаниях. Относительно экономической стабильности в Казахстане ослабила напряженность и интенсивность научных исследований, как в области языковой ситуации, так и в области языкового образования.

Учет конкретного контекста интерпретации категории «языковая ситуация» подвел к необходимости помнить применительно к какому – одноязычному или многоязычному – социуму рассматривается эта проблема.

В первоначальном варианте языковая ситуация трактовалась как совокупность языков, обслуживающих общение в стране, и их функциональное распределение. В 1960-годы американский социолингвист Чарльз Фергюсон интерпретировал это понятие в терминах функциональных типов языков (основной язык (maj), не основной (min) и язык специального назначения (spes). Заметим, данная экспликация была подвергнута небезосновательной и жесткой критике. Поэтому в научном обиходе эта гипотеза не применяется. Затем У. Стюарт предложил следующие параметры описания языковой ситуации (в контексте многоязычия): историческая обусловленность, стандартизация, жизнеспособность, гомогенность. На основе этих признаков им было выделено несколько типов языков: стандартный, классический, местный, креольский, пиджин [8].

В. А. Чернышев выделяет динамичность как основное свойство языковой ситуации, так как последняя складывается и изменяется под воздействием множества объективных (лингвистический, культурно-исторический, демографический, географический, экономический, социально-исторический) и субъективных (социологический и политический) факторов. При этом, как считает ученый, объективные факторы обуславливают и вступают в противоречие с субъективными факторами,

а результаты действия субъективных факторов, закрепляясь в языковой ситуации, приобретают объективное значение [9].

Г. А. Зограф факторы формирования языковой ситуации группирует следующим образом: интралингвистические (внутренние закономерности развития данного языка), интерлингвистические (общеязыковые закономерности) и экстралингвистические (политика, социальная и культурная история общества). При этом он исходит из понимания языковой ситуации как одновременного функционирования нескольких языковых форм в рамках одного объединения [10].

Ряд российских ученых под языковой ситуацией понимает совокупность языков, подязыков и функциональных стилей, которые обслуживают общение в определенном административно-территориальном объединении и этнической общности [11].

Вместе с тем, Л. Б. Никольский обозначает этим термином не всякую совокупность языков, а только организованную относительно континуума коммуникации общества совокупность языков. Языковые ситуации он подразделяет на экзогlossные (совокупности отдельных языков) и эндогlossные (совокупности подязыков и функциональных стилей). И те, и другие включают в себя сбалансированные языковые ситуации, если составляющие их языки или языковые подсистемы в функциональном отношении равнозначны, и несбалансированные, если их компоненты распределены по сферам общения и социальным группам.

А. Д. Швейцер, соглашаясь с Л. Б. Никольским, дополняет его определение включением категории «иерархия языков», которая определяется социально-экономической и политической позицией их носителей в данном обществе. При этом не последнюю роль играет государство, занимающееся распределением сфер функционирования языков и определением форм их существования [12].

В. А. Аврорин обращает внимание на социальные условия функционирования, сферы и среды употребления, формы существования и функции языка, а также полагает, что первые три момента должны обязательно учитываться для описания любой языковой ситуации, но этого достаточно только для ситуаций, связанных с одноязычием [13].

Н. Б. Мечковская выделяет восемь типологических признаков и такое же количество оппозиционных типов языковой ситуации [14].

А. В. Виноградов языковую ситуацию наравне с этнической рассматривает как одну из разновидностей коммуникативной ситуации, которая задается пересечением следующих параметров: степень разнообразия (этнического или языкового), количественное соотношение единиц (этносов или языков), принципы пространственно-территориального распределения

(этносов или языков), проницаемость / замкнутость единиц, эстимационная характеристика (внешняя, внутренняя оценки) [15].

В. Ю. Михальченко выделяет в структуре языковой ситуации следующие компоненты: ценностные ориентации, речевую практику, языковую общность, языковую компетенцию, языковую традицию, юридический статус, функциональный статус [7].

А. Н. Баскаков акцентирует внимание на этнолингвистическом, социоллингвистическом и собственно лингвистическом характере составляющих языковой ситуации [16].

Этнолингвистическая структура национально-территориальной общности представляет собой исторически сложившийся и относительно стабильный компонент языковой ситуации, которая может измениться под воздействием исторических, геополитических, демографических и прочих факторов, с изменением территориальных границ, в результате войн или миграций.

Социоллингвистический компонент языковой ситуации составляют демографический параметр социальной базы языков, языковая компетенция национальных, демографических и социальных групп населения, общественный статус языков, их функции и функциональная дистрибуция, типы языковых контактов, принципы языковой политики и языкового строительства, языковые конфликты и языковое законодательство.

Лингвистическим компонентом языковой ситуации являются сами языки, которые различаются по степени внутривидового развития и объему выполнения общественных функций [17].

Л. Л. Аюпова разделяет точку зрения А. Н. Баскакова, но не акцентирует свое внимание на синхронном состоянии языковой коммуникации, т.к. социоллингвистические переменные предполагают рассмотрение компонентов языковой ситуации в развитии [8].

Итак, языковая ситуация рассматривается практически всеми исследователями этого феномена как совокупность взаимодействующих языков и как совокупность определенных структурных компонентов этого взаимодействия.

Наиболее обоснованным считаем выделение следующих компонентов языковой ситуации: лингвистический, социоллингвистический, этнолингвистический (по А. Н. Баскакову) [18]. Основанием для этого служит логическая градация общефилософских категорий, когда вышеперечисленные компоненты соотносятся между собой как «общее – особенное – единичное». При таком раскладе будет охвачено максимально возможное количество параметров, по которым можно дать описание языковой ситуации. Признавая практическое отсутствие моноэтнических сообществ в современном мире, данные параметры систематизированы

применительно к многоязычному социуму, и система параметров ее описания переведена в плоскость педагогическую (рисунок 1).

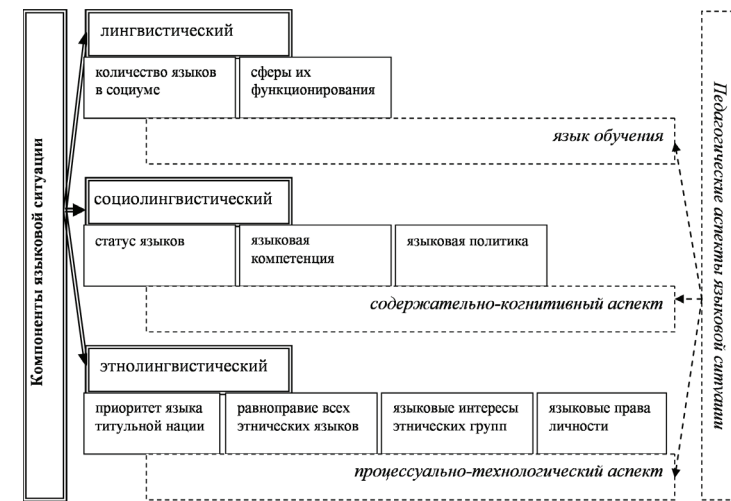

Рисунок 1 – Параметры педагогического описания языковой ситуации (применительно к полиязычию)

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 **Беликов, В. И., Крысин, Л. П.** Социоллингвистика. – М., 2001. – С. 6.
- 2 **Dove**, 1928; **Lopes**, 1931; **Westerman**, 1928.
- 3 **Поливанов, Е. Д.** Круг очередных проблем современной лингвистики // Русский язык в советской школе. – 1929. – №1.
- 4 **Селищев, А. М.** Язык революционной эпохи. Из наблюдений над русским языком последних лет (1917-1926). – М., 1928. – С. 11.
- 5 **Щерба, Л. В.** О тройном аспекте языковых явлений и об экспериментальном в языкознании // ИАН ООИ. – М., 1931.
- 6 **Дешериев, Ю. Д.** Проблемы лингвистической интерференции в современном языкознании // Теоретические проблемы социальной лингвистики. – М., 1981. – С. 253.
- 7 **Солнцев, В. М., Михальченко, В. Ю.** Русский язык: проблема языкового пространства // Языки Российской Федерации и нового зарубежья: статус и функции. – М., 2000.
- 8 **Аюпова, Л. Л.** Языковая ситуация: социоллингвистический аспект. – Уфа, 2000. – С. 12-13.

9 **Чернышев, В. А.** Факторы складывания и изменения языковой ситуации // Проблемы изучения языковой ситуации и языковой вопрос в странах Азии и Северной Африки: Сборник статей. – М., 1970.

10 **Зограф, Г. А.** Языковая ситуация и классификация языков // Проблемы изучения языковой ситуации и языковой вопрос в странах Азии и Северной Африки: Сборник статей. – М., 1970.

11 **Никольский, Л. Б.** Очерки по теории социолингвистики: Дис ... д-ра филол. наук. – М., 1975. – С. 157.

12 **Швейцер, А. Д., Никольский, Л. Б.** Введение в социолингвистику. – М., 1978. – С. 110.

13 **Аврорин, В. А.** Проблемы изучения функциональной стороны языка (к вопросу о предмете социолингвистики). – Л., 1975. – С. 120.

14 **Мечковская, Н. Б.** Социальная лингвистика. – М., 2000. – С. 101.

15 **Виноградов, В. А., Коваль, А. И., Порхомовский, В. Я.** Социолингвистическая типология. Западная Африка. – М., 1984. – С. 33-43.

16 **Баскаков, А. Н., Насырова, О. Д., Давлатназаров, М.** Языковые ситуации и функционирование языка в республиках Средней Азии и Казахстана. – М., 1995. – С. 5.

17 **Баскаков, А. Н., Насырова, О. Д.** Языковые ситуации в тюркоязычных республиках Российской Федерации // Языки Российской Федерации и зарубежья: статус и функционирование. – М., 2000. – С. 36, 122.

18 **Баскаков, А. Н.** Социолингвистический анализ языковой ситуации в регионе Средней Азии и Казахстана. – М. : Нукус, 1992.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Б. А. Жетпісбаева

**Тілдік жағдаяттарды педагогикалық сипаттау өлшемдері
(көптілді білім беруге сәйкес)**

Е. А. Бөкетов атындағы ҚарМУ, Қарағанды қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

B. A. Zhetpisbayeva

**Parameters of pedagogical description of a language situation
(in the context of multilingual education)**

E. A. Buketov KarSU, Karaganda.
Material received on 25.02.15.

*Аталмыш мақалада тілдік жағдаяттармен байланысты,
яғни педагогикалық өлшемді жалпы контексте мәселені зерттеу*

қарастырылады. Тілдік жағдаят өзара әрекеттес тілдер жиынтығы ретінде және аталмыш әрекеттің айқын құрылымдық компоненттер жиынтығы ретінде қарастырылады. Тілдік жағдаяттардың лингвистикалық, социолингвистикалық, этнолингвистикалық компоненттерін көрсету, яғни өлшемдерді барынша қамту арқылы тілдік жағдаятқа сипаттама беруге болады.

In this article the general context of studying the problems, connected with a language situation, is pedagogical measurement. The language situation is considered as a set of interacting languages and as a set of certain structural components of this interaction. Allocation of linguistic, sociolinguistic, ethnoinguistic components of a language situation allows to capture the maximum possible number of parameters by which it is possible to give the description of a language situation.

А. Жунусбекова

докторант PhD кафедры «Психолого-педагогических специальностей»,
Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы

ТРЕБОВАНИЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ОБЛАСТИ УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЕМ

Статья «Требования к профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов в области управления образованием» посвящена одной из актуальных тем современного общества, т.к. современный динамично развивающийся мир предъявляет качественно новые требования к подготовке педагогических кадров. От специалиста требуется высокий профессионализм и компетентность, мобильность, способность к профессиональной адаптации, постоянному самосовершенствованию. Цель реформирования казахстанского педагогического образования – создать механизм его эффективного и динамичного функционирования. Результатом такой модернизации должна стать обновленная система подготовки, переподготовки и повышения квалификации педагогов, в том числе подготовки к управленческой деятельности, отвечающая требованиям, предъявляемым обществом к педагогическим кадрам.

В статье автор рассматривает вопросы профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов к управленческой деятельности, в частности требования к профессиональной компетентности. Раскрываются такие понятия как «профессионализм» и «компетентность».

Ключевые слова: профессиональная подготовка, будущие учителя начальных классов, управленческая деятельность, менеджер образования, компетентность.

В Послании Президента Республики Казахстан – Лидера нации Назарбаева Нурсултана Абишевича народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»

подчеркивается: «Чтобы стать развитым конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией» [1].

Стратегические документы нашего государства в области образования: Закон Республики Казахстан «Об образовании», Концепция развития непрерывного профессионального педагогического образования в Республике Казахстан, Государственная программа развития образования на 2011-2020 годы отражают закономерные требования к реализации этого запроса общества и времени [2, 3, 4]. Проблемы повышения качества образования являются актуальными не только для образовательной системы Республики Казахстан, но и для всего мирового сообщества. Решение этих задач связаны с модернизацией содержания профессионального педагогического образования, актуализацией образовательных программ, оптимизацией способов, технологий обучения и переосмыслением цели и результатов управленческой деятельности.

Управленческая деятельность – профессиональная деятельность, направленная на выработку решений, организацию, контроль, регулирование объекта управления в соответствии с заданной целью, анализ и подведение итогов на основе достоверной информации; функция организованных систем различной природы, обеспечивающая сохранение их определенной структуры, поддержание режима деятельности, реализации их программы и целей.

Управленческая деятельность требует высокого уровня профессионализма, отражающихся в компетенциях.

Понятие «профессионализм» используется в разных смыслах. В одних случаях имеются в виду нормативные требования к профессии, к личности человека - «нормативный профессионализм», в других – обладание человеком необходимым нормативным набором психических качеств, когда профессионализм становится внутренней характеристикой человека – «реальный профессионализм». Профессиональное выполнение труда – это всегда осуществление его на высоком уровне. Близко к реальному профессионализму примыкает слово «компетентность». Компетентность – это сочетание психических качеств, психическое состояние, позволяющее действовать самостоятельно и ответственно, обладание человеком способностью и умением выполнять определенные трудовые функции. Судить о наличии компетентности можно по результатам труда человека. Компетентность нельзя свести к старанию или к образованности человека.

Особенность исследуемой в нашей работе проблемы состоит в том, что подготовка к управленческой деятельности рассматривается в рамках теории профессионального образования. Достаточно глубоко исследованные в советский период и в постперестроечное время понятия «подготовка» и «готовность» явились предпосылками к появлению термина

«компетентность», безусловная связь которого с вышеназванными не вызывает сомнения. Понятия «готовность к профессиональной деятельности» и «компетентность» взаимно дополняют друг друга: готовность обуславливает и активизирует компетентность личности, а компетентность проявляет готовность к выполнению определенной деятельности, выражаясь в совокупности профессионально значимых личностных качеств, а также знаний, умений, навыков, опыта и др. (И. А. Зимняя, А. А. Калюжный, Б. Т. Кенжебеков, Н. В. Кузьмина, А. К. Маркова, Г. Ж. Менлибекова, В. А. Слостенин, Н. Д. Хмель).

Содержание подготовки к управленческой деятельности ориентировано на формирование компетенций, обеспечивающих профессиональную адаптацию личности, которая определяет ее статус в профессиональной деятельности и обеспечивает ее первичным опытом в управлении педагогическим процессом; формирование представлений о профессии; оснащение учащегося способами взаимодействия в образовательной среде; возможность реконструкции моделей взаимодействия субъектов, участвующих в учебном диалоге; развитие у студентов способностей к критическому освоению реальности.

В условиях интенсивной интеграции содержания образования значительно трансформируется и классическая модель образования, которая при сохранении своих базовых основ начинает генерировать и осваивать новые идеи. Одно из таких новшеств проявляется в устойчивой тенденции к практико-ориентированному обучению, которое представляет собой действенный механизм, способствующий развитию нового типа мышления и поведения, коммуникативных навыков во взаимодействии социальных субъектов. Поскольку взаимодействие субъектов педагогического процесса предполагает не только получение образования, но и социальное взаимодействие, то реализация управленческой деятельности является естественным регулятором этих отношений.

Вышеназванные аспекты порождают, в свою очередь, проблему выбора подхода к разрешению задач, стоящих перед всей системой образования Республики Казахстан, которая переживает процесс изменения образовательной политики. На смену знание-ориентированному приходят компетентностный подход, который нацелен на формирование у личности готовности организовать свои внутренние (ценности, знания, умения) и внешние (информационные, материальные, социальные) ресурсы на достижения поставленной цели. Наиболее известным учёным в исследовании данного вопроса является почётный профессор Эдинбургского университета, доктор Джон Равен. Он определяет компетентность как «специфическую способность, необходимую для эффективного выполнения конкретного действия в конкретной предметной области и включающую узкоспециальные

знания, особого рода предметные навыки, способы мышления, а также понимание ответственности за свои действия» [5].

Е. Е. Федотова в своем исследовании упоминает о том, что термин «обучение на основе компетентностного подхода» (Competency-based education) был введен на западе в профессиональное образование и образование для карьеры с начала 70-х годов прошлого века. Ученый указывает, что под «Competency (компетентность)» понимались конкретные, хорошо диагностируемые знания, умения, навыки и понимание (отношение), необходимые для эффективной (профессиональной) деятельности в выбранной области» [6].

В. А. Кальней считает, что «...быть компетентным означает умение мобилизовать в данной ситуации полученные знания и опыт» [7].

А. В. Хуторский отмечает, что «компетентность - общий оценочный термин, обозначающий способность к деятельности «со знанием дела» [8].

Эту точку зрения развивает Е. Н. Огарев, который предполагает, что быть компетентным означает:

1. глубокое понимание существа выполняемых задач и проблем;
2. хорошее знание опыта, имеющегося в данной области, активное овладение его лучшими достижениями;
3. умение выбирать средства и способы действия, адекватные конкретным обстоятельствам места и времени;
4. чувство ответственности за достигнутые результаты;
5. способность учиться на ошибках и вносить коррективы в процесс достижения целей

Следовательно, компетентность – это категория оценочная, она характеризует человека как субъекта специализированной деятельности в системе общественного труда [9].

Данное определение в исследовании А. В. Растяникова дополняется новым смыслом «компетентность – это не только наличие знаний и опыта, но и умение распорядиться ими при исполнении своих функций» [10].

Исследователь М. А. Чошанов разработал формулу компетентности: «компетентность – это мобильность знания + гибкость метода + критичность мышления» [11].

Многие ученые считают, что отождествление понятий компетентность и квалификация является неправомерным. Подтверждение этой позиции можно найти в «Педагогика: Большая современная энциклопедия», где дано следующее определение понятию: «Компетентность – мера соответствия знаний, умений и опыта лиц определённого социально-профессионального статуса реальному уровню сложности выполняемых ими задач и решаемых проблем. В отличие от термина «квалификация», включает помимо сугубо профессиональных знаний и умений, характеризующих квалификацию, такие

качества, как инициатива, сотрудничество, способность работать в группе, коммуникативные способности, умение учиться, оценивать, логически мыслить, отбирать и использовать информацию» [12].

Шадриков В. Д. выделяет три подхода к исследованию содержания и структуры профессиональной компетентности: профессиографический, уровневый и задачный. Каждый из них имеет свои особенности. Так, профессиограмма, как набор требований к специалисту, удобна в применении, но целесообразна при описании только операциональных компетентностей. «Система ключевых компетентностей, как многопараметрическая характеристика специалиста, не может определяться простой суммой имеющихся личностных качеств и способностей. Для этого необходимо применение комплекса взаимосвязанных параметров. Поэтому при целостном описании модели профессиональной компетентности автор использовал уровневый подход» [13].

Таким образом, анализ выше приведённых данных и точек зрения различных исследователей на интерпретацию понятия «компетентность» с учётом конкретной области его применения – описание результатов образования, позволил прийти к следующим выводам:

- компетентность интегрирует в себе различные качества человека и является тем самым его целостной характеристикой;
- компетентность выражается в готовности (способности) к успешной (эффективной, «со знанием дела») деятельности;
- компетентность является «ответом на вызовы» времени и представляет собой новый тип образовательного результата, который ориентирован на подготовку членов общества к успешной деятельности именно в условиях современного нам «быстро изменяющегося мира».

Всё это и послужило одной из главных причин, позволившей именно этому понятию выступить в качестве нового общего определения такого интегрального феномена как результат профессиональной подготовки к управленческой деятельности на данном историческом этапе развития современной цивилизации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Стратегия «Казахстан-2050» – Новый политический курс состоявшегося государства // Казахстанская правда. – 2012. – декабрь. – № 255. – 2 с.
- 2 Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III с изменениями и дополнениями по состоянию на 14 января 2013 г.
- 3 Концепция развития непрерывного профессионального педагогического образования в Республике Казахстан // Учитель Казахстана. – 2004. – 30 марта. – № 10-12. – 3 с.

4 Государственная программа развития образования на 2011-2020 годы. – Астана, 2010.

5 Равен, Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ. – М. : «Когито-Центр», 2002. – 396 с.

6 Федотова, Е. Е. Компетентностный подход в зарубежном образовании / Проблемы формирования нового содержания образования. Образовательный вестник. – Выпуск № 27. – Томск : Дельтаплан, 2002. – 127 с.

7 Шишов, С. Е., Кальней, В. А. Мониторинг качества образования в школе. – М. : Российское педагогическое агентство, 1998. – С. 89.

8 Хуторский, А. В. Компетентностный подход в образовании. – М. : Центр «Эйдос», 2008. – 120 с.

9 Огарев, Е. Н. Психолого-педагогическая компетентность учителя // Педагогика. – 2001. – № 10. – С. 56-61.

10 Растяйников, А. В., Степанов, С. Ю., Ушаков, Д. В. Рефлексивное развитие компетентности в совместном творчестве. – М. : ПЕРСЭ, 2002. – 320 с.

11 Чошанов, М. А. Проблемное обучение : современный взгляд. – М. : Сфера, 2006. – 140 с.

12 Педагогика: Большая современная энциклопедия / Рапаевич Е. С. – Минск. : «Соврем. слово», 2005. – 720 с.

13 Шадриков, В. Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход // Высшее образование сегодня. – 2004. – №8. – С. 26-31.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

А. Жунусбекова

Білім беруді басқару саласындағы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптар

Абай атындағы

Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

A. Zhunusbekova

Professional requirements for future elementary school teachers in education management

Abai, Kazakh National Pedagogical university, Almaty.

Material received on 25.02.15.

«Білім беруді басқару саласындағы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптар» мақаласы қазіргі қоғамның өзекті тақараттарының біріне арналған, өйткені қазіргі заманғы серпінді дамып келе жатқан әлем педагог кадрларды даярлауға сапалы жаңа талаптар қояды. Маманнан кәсібилік және құзыреттілік, ұтқырлық, кәсіби, үздіксіз өзін-өзі жетілдіру қабілетінің жоғары деңгейі талап етіледі. Қазақстан педагогикалық білім беруді реформалаудың мақсаты - оның тиімді және серпінді жұмыс істеуі үшін механизмін құру. Осы жаңғырту нәтижесі, қоғамның мұғалімдердерге қойылған талаптарға сәйкес даярлау, қайта даярлау және мұғалімдердің кәсіби дамудың, соның ішінде басқару қызметі үшін дайындаудың жаңартылған жүйесі болып табылады.

Бұл мақалада автор болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін басқарушылық іс-әрекетке кәсіптік даярлауды, атап айтқанда, кәсби құзыреттілікке қойылатын талаптар. «Кәсібилік» және «құзыреттілік» ұғымдары қарастырылады.

The article «Professional requirements for future elementary school teachers in education management» is devoted to one of the topical issues of modern society, as modern dynamic world presents qualitatively new requirements to a teacher. A specialist requires high level of professionalism and competence, mobility, ability to adapt professionally, continuous self-improvement. The result of this modernization should be an updated system of preparation, retraining and professional development of teachers, including preparation for management activities, meeting the requirements of society to teachers.

The author examines the vocational preparation of future elementary school teachers to administrative activity, in particular the professional requirements. The notions of «professionalism», «competence» were disclosed.

ӨОЖ 378

Е. Жұматаева¹, А. Е. Беисова, З. С. Исакова²

¹п. ф. д., профессор, ²ғылыми қызметкерлер,

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП ПАРАДИГМАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗІ

Бұл мақалада авторлар жоғары мектеп парадигмасының ғылыми негізі ретінде білім мазмұны мен оқыту мазмұнының жаңа қоғамға ағымына үйлестіру тұрғысында қарастырған.

Кілтті сөздер: парадигма, жоғары мектеп, білім мазмұны, оқыту мазмұны, интерактивтік технология, модульдік оқыту, эмпирикалық, алгоритмдік, стохастикалық парадигма, қағида, паритет, басқару іс-әрекеті.

Қазақстан Республикасының білім жүйесін басқаруда интерактивтік технология ақпараттық технологиямен сыйымдылықта келіп, біріктіріле жүзеге асырылады. «Интерактив» ұғымы әр маманның ішкі интеллектуалды мүмкіндігін алдымен мөлшерлеп, оның бағдарын анықтауға жол ашады. Ішкі интеллектуалды белсенділігін арттыру мақсатына жүгінген басқару ғана өнімді нәтижеге қол жеткізеді. Интерактивтік технология – ақпарат көздерінің басын қосатын нысан. Әсіресе, тақта арқылы Қазақстан Республикасының білім жүйесін басқару мүмкіндігі еліміздің өркениетті деңгейге ынталануымыздың бірден-бір құралы. Бірақ басқару стиліндегі ұлттық сипаттың және ұлттық құндылықтың негізінде ғана әлемдік кеңістікке қадам басу мүмкіндігі туары дәлелденіп келеді.

Басқару іс-әрекетінде модульдік оқыту технологиясының бағдарламасын жобалау заман талабына сай өзгеріп отыратыны зерттеу үдерісінде байқалды. Модульдік бағдарлама эмпирикалық, алгоритмдік, стохастикалық парадигмалардың ішінара қатысының бірлігінен тұрады. Эмпирикалық парадигма әр маманның тәжірибелік келбетін ескеру іс-әрекетінен десек, алгоритмдік білім мазмұнының стандарт ауқымындағы рет тәртібі, ал тұлғаның мүмкіндігін ескеруге қатысты тәсілдер мен амалдар жиыны, оның жобасы стохастикалық парадигманы іске асырады. Аталған парадигмалардың қосындысын есептеп шығарсақ, стохастикалық парадигма ең кемінде басқарудың 60 % төмен болмауы керек. Кенестік дәуірде «стохастикалық парадигма» деген ұғым болған жоқ, оның басты себебі тәжірибе мен алгоритмдік ұстаным басымдықта болып, басқару барысында субъектінің жеке мүмкіндігінен гөрі жалпы ұжымның мүмкіндігі басты рөл атқарып

келгені белгілі. Бүгінгі таңда нарықтық қоғамда бәсекеге қабілетті маман даярлау болғандықтан, стохастикалық парадигманың басымдықта болуы өте орынды. Модульдік бағдарлама стохастикалық парадигманы жүзеге асырады. Үлкен бір үлгідегі тақырыптардың жиыны трансформацияланып, жеке-жеке модуль құрайды. Әрбір модуль жеке-жеке блоктарды түзеді. Сөйтіп, белгілі бір білім жүйесінің мақсатын, білім мазмұнын нақтылы да нұсқалы тұрғыда іске асыруды және оның диагностикадан өтуі мен бақылануын іске қосады. Жұмыстың мұндай түрін басқару мазмұнын жобалау тұрғысында шешіп, оның білім шегіндегі қағидалары мен өлшемдіктерін сәйкестендіре сұрыптауға бағдарлайды. Басқаруда модульдік іс-әрекетті жобалаудың өзіне тән қағидалары бар:

1. Әрбір пәннің ғылыми ұғымына негіздеме жасау, базалық бірліктерді білім мазмұнын меңгеру барысында айқындау.
2. Білім мазмұнын логикалық ретпен жүйелі түрде құрастыру (оқулықтан басқа).
3. Білім мазмұнының тұтастығы мен тәжірибелік маңыздылығын қарастыру.
4. Оқу материалын көрнекті тұрғыда құру.

Қорыта айтқанда, модульдік бағдарлама модульдік басқарудан жоғары. Бұл модель модульдің ортасындағы іс-әрекет. Модульдік бағдарламаны жобалаудың тек өзіне тән қағидаларын ескерген жөн. Оған мыналар жатады: модульдік, құрылымдық, өзгертілімдік, іс-әрекеттік, паритетті, кері байланысты ішкі мүмкіндіктерімен, интеллектуалды әлеует қорымен жүзеге асыру.

Модульдік қағида – модульдік басқарудың мұрат-мүддесінен тууы және оның маңыздылығы, маман кәсібіне қатысты оқу ақпаратының ауқымын айқындайтын құралдардың негізі.

Құрылымдық қағида – білім жүйесінің модульдік жүйеге негізделуі, әрбір модульді айқындайтын басқарудың іс-әрекетінің мақсатының құрылуы, тұлғаның іс-әрекеті және оның жетістігіне бағдарланып келуі. Модульдік бағдарламада кешенді мақсат ғылымаралық интеграциясының алғы шарты іспетті рөл атқарады. Әрбір мақсат (интегралды) нақтылы модульді қамтамасыз етеді. Қазақстан Республикасының білім жүйесін басқару мақсатының дербестігі тек тоталитарлық жүйеге тән болып келеді. Білім саясатын қоғамның даму саясатынан бөліп алып қарауға болмайтыны дәлелденді.

Қазақстан Республикасының білім жүйесін басқаруда интеграциялық технология басымдықта екенін ескергеніміз жөн. Білім саясаты «Қазақстан – 2030» Стратегиясынан бастап, барлық мемлекет тарапынан шыққан құжаттардың, Жолдаулардың және т.б. ресми ұсынымдардың орындалуын ақпараттық-интегративтік технология сығылысында іске асыру ұтымды болмақ. Бұл жұптық технология басқаруға қатысты мамандар құзыретін

анықтайтын ұйымдардың қаншалықты деңгейде сәйкес келуіне мүмкіндік береді. Басқару жаппай жұртшылыққа бірдей еместігіне байланысты айтылған технологиялар қолданым табуға тиіс.

Өйткені басқару іс-әрекеті өзіне қажет бар ұйымдардың құзыретінің мемлекеттік тапсырысқа сай келуіне мүмкіндік береді. Міне, осындай бағамға қатысты стохастикалық парадигма басқару жүйесінің инновациялық технологияларды іске асыруына негіз демекпіз.

Өзгертілімдік қағида – әлеуметтік-экономикалық кеңістікке, ғылыми-техникалық жағдайға қатысты өзгерістерге білім меңгеру, оқыту саясатын, парадигмасын өзгертіп отыру, модульдік технология сипатының іс-әрекетке ілесіп отыру шама-шарқының дамуы.

Өзгертілім басқару үрдісінің технологиялық, мазмұндық, құрылымдық аспектілеріне ықпал етеді.

Модульдік басқарудың өзгертілім қағидасында мамандардың болмысында дәстүрлі педагогикадан қалған әкімшіл-әміршіл басқарудан жұрнақ та қалмайды. Өзгертілім қағидасы модульдік басқару бағдарламасын жүзеге асыру үдерісінде мамандар және басқа тұлғалар одағының қауымдық іс-әрекетінің сандық, сапалық көрсеткішін ілгерілетіп, құрылымын тәртіптеп, рет тәртібінің модульге блоктар арқылы жүйеленіп келуін қамтамасыз етеді. Мазмұнды өзгертілім басқару мазмұнымен саралап, бағалау, бақылау іс-әрекетінің амалдарын көпнұсқалы (деңгейліктерге жіктеп) тұрғыда жүзеге асырады. Сөйтіп, үдерісті аспект мамандардың басқару іс-әрекетінде танымдық ойлау, парасаттау, бағамдау, тұжырымдау, түйіндеу сияқты нұсқалы қызметін жекеше дамытуға мүмкіндік жасайды.

Іс-әрекеттік қағида тұлғалардың құзыретіне қатысты білім мазмұнын меңгеру сипатын тексеру, бағалау, түзету мақсатында жүргізілетін жұмысты қамтамасыз етуді іске асырады. Өнімді жетістікке жетуге қолайлы жағдай туғызады.

Паритетті қағида бұнда мамандар мен басқа тұлғалар субъектілі-субъекті қарым-қатынасында болып, «басқарушы – іскерлікке төселтуші», «тұлғалар – құзыретіне сай білім алушы», екі тұлғаның арасында одақтық іс-әрекетінің «кеңестік-үйлестірушілік» қызмет орнығып, білім мазмұныны мамандық жіктемесіне орай стандарт шегінде құзыреттілікке бағдарлай отырып, өздік жұмыстың басымдығында игеріледі.

«Паритет» – теңестік, тепе-теңдік қағидасы деген ұғымды білдіреді.

Интеллектуалды әлеует қорын жүзеге асырудың қағидасы кері байланысты ұйымдастыру болып табылады. Басқару іс-әрекетін классикалық тұрғыда іске асырудан ерекшелігі әрбір тұлғаның ішкі интеллектуалды әлеуетінің қарқынды даму шегін әр тұлғаның іштей бақылау, кері байланысты өз-өзінің ұйымдастыра алу шеберлігін ширатылуына мүмкіндік жасайды. Кері байланысты жүзеге асыру қағидасы бақылау мен өзін-өзі бақылауды

нақтылы бағдарламаның модульдік жіктелімінде меңгерілуіне жол ашады. Нәтижесінде ақпараттық-бақылаушы қызмет орнығып, маманның жеке мүддесін іске асырудың үйлестірушілік қызметі дамытылады. Мамандардың біреу үшін интеллектісінің дамымайтынына көзі жетіп, оның кәсіби білімге ашқарақтылық, тойымсыздық қабілеті ұшталады. Мұның негізін қалаған данышпан – шығыс елінде Әбу Насыр әл-Фараби, біздің кеңістікте оны дамытқан – П. А. Юцевичене (педагогикада). Жеке жұмысты жүзеге асыру қағидасы – модульдік бағдарлама құруда басқарудың құрылымдық модулін түзуге бірден-бір қозғаушы күш.

Іс-әрекеттік тұлғалы болмысты аталған технология қағидаларымен жүзеге асыруға мүмкіндік бар екені байқалды.

Әр басқарушының өзінше тұжырымы бар. Олай болса, модульдік іс-әрекет тұлғалы болмысты дамыту қағидаларының алар орны ерекше. Іс-әрекеттік тұлғалық болмысты дамытудың қағидалары:

1. Басқаруға қатысушының ойлау-бағамдау белсенділік іс-әрекетін дамыту қағидасы.

2. Жекеше іздену-зерделеу қағидасы.

3. Жұптық жұмысты ұйымдастыру және басқару қағидасы.

4. Толғанысты, тексергіштік қағидасы.

5. Басқаруға қатысты нысанды таңдау және оған жауаптылық қағидасы.

Қорыта келгенде, басқаруда мамандыққа қатысты интеллектуалды әлеуетін әркімнің өзіне-өзінің білімі-кәсіби бағдарын дамыту қағидалары жоғарыда аталып өтті. Стохастикалық парадигманың кеңестік дәуірде қолданымда болмауының басты себебі айқындалды. Тәжірибенің теориясыз қалыптасуының салдары басқарушы тұлғалардың іс-әрекетін тағылымсыз, парасатты іс-әрекетсіз қолданылуы екені ашылды. Нәтижесінде мамандардың ішкі интеллектуалды әлеуеті оның мамандығына қарай ұдайы үзіліссіз дамытылуы кемсін қалып, керісінше, алгоритмдік және эмпирикалық парадигмалардың механистік қолданылуы басымдықта болып келгеніне дәлелді пайымдамалар жасалды.

Кеңестік дәуірде басқару іс-әрекетінде Одақтан келген тапсырысты орындаушылық қызмет белең алғаны бүгінде жаңалық болмаса керек. Сол себепті басқару жүйесінен құрылым-құралдарында қызмет атқарушы тұлғалар Одақта басқарудың қандай стилі, қандай саясаты, қандай мазмұны болса, Кеңестік Қазақстан Республикасы соны қайталаушылық деңгейде қалып, яғни тәжірибені байыптап теорияға негіздеуге мүмкіндік жасалмай, құр тәжірибе алмасу рәсімімен шектеліп отырғанын зерттеу барысында байқалды. Бұны біздер тарихи қағида сараптамасы тұрғысында анықтадық.

Жоғарыдағыларды жинақтай отырып, зердеден өткізсек, Қазақстан Республикасының білім жүйесін басқаруда білімденудің инновациялық

технологияларын іске асыру мәселелерін ұйымдастыруға мынадай тұжырымдар жасауға болады:

1. Білімденудің инновациялық құралдардың түрі болып есептелетін модельдеу және модульдік басқару технологиясы кез-келген кәсіби және мамандыққа мінездеме жасауға қозғаушы күш боларлық стандартты жүзеге асырады.

2. Модульдік басқару теориясының барлық қағидаларының өзара сабақтастық заңдылығы (іс-әрекет белсенділігі, жекелеу, жұптық қарым-қатынас, толғаныс жасау, таңдауға құқылы және оған асқан жауаптылықпен қарау) іс-әрекеттің тұлғалық болмысын білім заңы мен оның қағидалармен айқындалып отыруы көзделеді.

3. Модульдік басқарудың кіші жүйелері тұтастық қағида талабы тұрғысында тұлғалық іс-әрекет қағидасымен сабақтасып, оның макроүлгісін, моделін құрайды. (мысалы: 1 нысандағы 10 ірі бірліктің 10 модульге жіктеліп, 1 нысанның үлгісін құрауы).

4. Басқарудың тұлғалық-бағдарлық, үйлестірушілік үлгісі, моделі негізінде басқарушылық қағиданың негізінде саралау, даралау іс-әрекетінің модульдік іс-әрекет үдерісін жүзеге асыруы қарастырылады.

Басқару үдерісіндегі білімденудің инновациялық технологиясының модульдік бағдарламасы төмендегілерді анықтайды:

Модель және модульдік-бағдарламалық технологиялар нысанды мақсатты дұрыс құруға жобалайды. Бүгінгі таңда мемлекеттік тапсырыстың мамандық игеруге тиісті стандарты аталған жобаның ең маңызды шарты болып есептелуіне бірқатар кедергі келтіретін тұстары бар:

– басқару үдерісінде техникалық бағыттағы мамандықты меңгерудің іргелі даярлығы бірқатар күрделі қиындықтар туғызады: болашақ мамандығы туралы жеңіл-желпі хабар, мәлімет, ақпарат тоғының әртүрлі болып келуі, оның жүйесіздігі. Ғылымаралық білімділікпен сабақтастықтың, байланыстың стандарт шегінде қарастырылмауы. Осының салдарынан тұлғалардың алған іргелі білімін кәсіби-қолданбалы сыңайда қолдана алмауы;

– басқару іс-әрекетінде қолданылатын білімдену технологиясының бір түрі болып есептелетін модульдік және модельдеу технологияларының қолдану аясында жалпы мемлекеттік стандарт шегіндегі жұмыстың уақытын тиімді пайдалану әр тұлғаның танымдық-когнитивтік, гносеологиялық-аксиологиялық, праксеологиялық іс-әрекеттерін өздігінен жұмыс жүргізе алу мүмкіндігіне ыңғайлап ұйымдастыра алмауы;

– басқару іс-әрекетінде қолданылатын білімденудің инновациялық технологияларының бір түрі болып есептелетін Модульдік және модельдеу мемлекеттік стандарт талабын қатаң тұрғыда бұлжытпай орындауға әмір бермейді, керісінше, сол пәнді сан-салалы нұсқа түрінде таңдау іс-әрекеті

арқылы тұлғаның құзыретіне сай білім мазмұнын тұрақты және түбегейлі менгеруге мүмкіндіктер жасауына әлі күнге дейін көңіл бөлінбей келуі;

– модульдік және модельдеу технологиялары білімденудің инновациялық бағдарын іске асыру үдерісінде әрбір маманның құзыретін арттыруда бағдар жасауы.

Басқару іс-әрекеті бақылаусыз нәтижеге бермейді, сондықтан аталған модельдік және модульдік технологиялардың менгерілу үдерісін бақылау басты заңдылық оның сұрақтары:

1. Модульдік және модельдеу технологияларының басқару үдерісіндегі маңыздылығы неде?

2. Модульдік қағиданың басқару жүйесін дәстүрдегіден жанаша құру қағидасынан қандай айырмашылығы бар?

3. Басқарудың модульдік қағидалары шегінде бағдарлауды қалай ұйымдастыруға болады?

4. Басқару іс-әрекетінде модульдік технология қандай шарттармен ерекшеленеді?

Ескерту: Ұсынылған 4 сұрақ тұлғалардың құзыретін арттыруға қатысы бар, олардың мүмкіндігін айқындайтын талабымен берілді. Әрбір стохастикалық парадигма шегінде берілген сұрақтың ішкі кіші жүйелері кіші құрамдардан тұрады. Осы кіші құрамдардың қосындысы іс-әрекет алгоритмін эмпирикалық парадигма негізінде рейтинг жүйесіне түзеді. Ол модульдік және модельдеу технологиясында айқын аңғарылып тұрады. Сондықтан әр маман өзінің табиғи мүмкіндігін ескеріп, әрбір кіші жүйе мен ірі жүйенің арақатынасын аңғарып, өзінің ішкі интеллектуалды әлеуетінің мемлекеттік стандарт мүддесінде қаншалықты кәсіби құзыреттілікке бағдарлайтынын байқап және бақылап отыруға жаттықтырады, ширатады. Сөйтіп, Қазақстан Республикасының білім жүйесін басқарудағы инновациялық технологияларды іске асыру әр маманның өзін-өзі ұдайы үзіліссіз бақылау іс-әрекетіне үйретіп, жауапкершілігі күннен-күнге ұлғая түсуіне мүмкіндіктер туғызады.

Басқару үдерісінде модульдік-рейтинг жүйесіне ыңғайлау – білімдену технологиясының негізгі талабы.

Басқару іс-әрекетінде тұлғалардың құзыретіне сай білім жүйесінің мазмұнын сапалы да санатты меңгеру үшін білімдену технологиясын таңдауда келесі мәселелерді шешуге және бағдарлауға негіз боларлық озықтық түрлерін қолданған тиімді. Олардың түзілімі төмендегідей:

1. Басқару үдерісін қарқындылықпен, ұтқырлықпен ұйымдастыру (интенсив).

2. Мамандардың танымдық-когнитивтік іс-әрекетін саралау және даралау.

3. Әртүрлі ақпараттарды жүйелеп, ғылымаралық табиғи байланысты зерделеу.

4. Басқарудың нұсқалылығын саралау арқылы бақылау нәтижелерін қорытудың ақиқатты, шынайы нысанын сараптау.

5. Басқару үдерісінде болашақ мамандардың кәсіптік-маңыздылық сапа көрсеткішін диагностикалау, қабілет, шығармашыл-креативтік бейімділігін бағалаудың көрсеткішін алдын-ала жобалау, түзету енгізуді күні бұрын зерделеу.

Қорыта келгенде, зерттеу барысындағы тұжырымдарымызды бағамдай отырып, Қазақстан Республикасының білім жүйесін басқаруға инновациялық технологиялардың тиімді етіп пайдалануға аталған кемшіліктерге тоқталып өттік.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2004 жылғы 11 қазандағы №1459 Жарлығымен бекітілген // САПП РК. – 2004. – № 39. – 3–53 б.

2 «Білім туралы Заң» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. «Егемен Қазақстан» 2007 жылғы 15 тамыз № 254-256.

3 **Назарбаев, Н. Ә.** Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстан. Астана, 2007.

4 **Жұматаева, Е., Қадысова, Р. Ж.** Қазақстан Республикасындағы білім жүйесін басқаруда білімдену инновациялық технологияларын жүзеге асыру. – Павлодар : ҒӨФ. ЭКО, 2008. – 308 б.

5 **Жұматаева, Е.** Жоғары мектепте оқытудың біртұтас дидактикалық жүйесі / Монография. – Алматы : Ғылым, 2001. – 316 б.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Е. Жұматаева, А. Е. Беисова, З. С. Искакова

Научная основа парадигмы высшей школы

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

E. Zhumataeva, A. E. Beisova, Z. S. Iskakova

Scientific basis of a paradigm of the higher school

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 25.02.15.

В данной статье авторы рассматривают научные основы парадигмы высшей школы как содержание образования и содержание обучения с точки зрения соответствия современному обществу.

In this article the authors cover scientific basics of a paradigm of the higher school as the content of education and the content of training from the point of view of compliance to modern society.

ӘОЖ 378

Е. Жұматаева¹, А. Е. Беисова, З. С. Искакова²

¹п. ф. д., профессор, ²ғылыми қызметкерлер, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

БІЛІМ МАЗМҰНЫН ЖЕКЕ МҮМКІНДІККЕ БАҒДАРЛАУ

Бұл мақалада авторлар білімдену технологиясының маңызы мен мүмкіндіктерін ашады. Авторлар жоғары оқу орындарындағы оқу үдерісінде білімдену технологияларын үш парадигма: эмпирикалық, алгоритмдік, стохастикалық негізінде қолдану жолдарын ұсынады.

Кілтті сөздер: білім мазмұны, жеке мүмкіндік, ішкі әлеует, онтология, эмпирикалық парадигма, алгоритмдік парадигма, стохастикалық парадигма, ұлттық код, модернизация, онтология, гносеология, аксиология, модульдік оқыту.

Білім мен ғылымды меңгерген тұлғаның өмір сүргіштік қорғанысы, заманның нелер бір өзгерісті кезеңдерінде төзімділігі мен табандылығы, қоғамдағы мүдделерге ілесуі, өзінің әрдайым өнімді іске бағдарлауы секілді көрсеткіштері басымдықта болып келеді. Осындай сүбелі істердің қарқынды тұрғыда жүзеге асуы мақсатында Ел Президенті Н. Ә. Назарбаев халқына Жолдауында айтылған Қазақстанды әлемдік озық 50 елдің қатарына жеткізу ұстанымына сай жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдай жасау, ұлттық мәдени өрісінде халықаралық және Еуропалық тенденция негізіндегі оқыту жүйесіне көшуге бағдарлап отыр. Бұл мақсатқа жетудің сара жолы отандық, әлемдік озық ойлы, жаңашыл, ілгерішіл ғалымдары мен қоғам қайраткерлері, кәсіби құзыретті мамандары бірыңғай инновациялық білім кеңістігін жасау және оның мәселесі ең көкейкесті де, қиындық тудыратын да шара деп есептейміз. Осыған орай 2006 жылы Хельсинкиде Еуроодақ және Ресей аралығында бірыңғай білім беру кеңістігін құруға байланысты І халықаралық конференциясы болып өтті. Ресей ғалымдары бұл мәселені

2004 жылдан бері қолға алып, педагогикалық технологиямен арасындағы айырмашылықты айқындап, талай салиқалы да сонны еңбектер жариялады.

Болон моделі әрбір мемлекеттің өзіне тән ерекшеліктерінің әлемдік білім мен ғылым кеңістігіне ұштасуы дәрежесінде іске асырылатыны жайлы бүгіннен бастап ойлаған дұрыс деген ұстанымды білдіреді. Оның басты себебі әрбір халықтың өзіндік даму сипаты «ұлттық код» деп аталады. Бұл ұғым онтологиялық сыңайда түсінікті. Оның маңыздылығы әрбір ұлт өкілі өзінің табиғи мүмкіндігін ескеріп, ой-өрісін, парасат-пайымын өркендетуге жол аша білуі көзделеді. Біздің еліміздегі оқу және ғылыми орта сонау ежелгі дәуірден бүгінгі Тәуелсіз Қазақстан кеңістігіне дейінгі ұлттық сипат білім беру саласында сабақтастық қағидасын жойып алғаны белгілі. Міне, осындай көкейкесті мәселенің олқылығын толтыру тек өркен жайған мемлекеттердің модернизация үрдісіндегі инновациялық технологияларының нәтижеге бағдарлау жобасын жасау тұрғысында ұтымды демекпіз. Ал ұлттық ерекшелік ескерілмеген жағдайда бірден басқа халықтың өз еңбегімен тырнақтап жинақталған нәтижесіне ие болып кенелемін деу сағым қуғанмен бірдей. Бұл бағытта көптеген зиялы қауым өкілдері баспасөзде осыған орайлас пікір айтуда, бірақ оның себеп салдары тек «Басқа ұлттың моделіне көшпеу керек» деген түйінді оймен аяқталып келеді. Сондықтан бұл түйінге біздер себеп іздестіріп, ғалым С. Аязбекованың «онтология», «гносеология», «аксиология» жайлы философиялық ғылыми ұстанымын негізге алып, әсіресе «ұлттық код» сипатын ЖОО педагогикаға қалай пайдалану мәселелері зерделенді. Әлемдік өркениетті мемлекеттер қатарына қосылмау диалектика заңдылығына қайшы. Сол себепті 50 өркениетті мемлекеттер қатарына кіру – стратегиялық міндеттер.

ЖОО-нда бүгінгі күнге дейін диалектика нысаны басынан үш түрлі парадигманы өткізді. Оның біріншісі – эмпирикалық парадигма. Бұл парадигмада көбінесе шетел және Одақ көлеміндегі ЖОО-ның озық деген тәжірибелері біздің ғалымдарымызға сүрлеу болды. Нақтылап айтсақ, басқа бір ғалымдардың өздеріне ғана тән тағылымы мен тәжірибесін жүзеге асырып келді. Әрине, барлық ОПК осындай іспен шектелді деуден аулақпыз. Бірақ жалпы ОПК құрамының 25-30 пайызы өзінің төл тағылымы мен тәжірибесіне сүйенгені байқалды. Зерттеу барысында ОПК тағылымдық, гносеологиялық деңгейден гөрі практикалық іскерлікті басымдықта ұстап, өзінің қызметін автоматы іс-әрекетке айналдырып жібергені де жоқ емес. Эмпирикалық парадигма – ЖОО-нда тек әр оқытушы-профессордың өзінің тәжірибесіне сынмен қарауына қатысқан немесе баспасөз арқылы меңгерген басқа ғалымдардың іс-тәжірибесіндегі ғылыми негіз. Мұнда тәжірибе жүйесі қалай құрылғанына айрықша мән беруі көзделеді. Сөйтіп, өзінің іс-тәжірибесіне Нені үлгі ретінде ұстанады, Нені теориялық негіз ретінде алады деген мәселені алға қоюы ұтымды. Мұндай қорытынды жасауға

түрткі болған сол адамның ішкі интеллектуалды әлеуетінің қаншалықты деңгейде екендігі, ал оның қолы жеткен ол деңгей екінші бір адамға жұмбақ. Құр сыртқы құрылым-жүйесін қайталағаннан басқа өзіне тән ұшқыр ой-тұжырым туа қоймайды.

Эмпирикалық парадигма бүгінгі модернизация кеңістігінде әрбір оқытушы-профессордың өзіне қатысты жинақтаған теориясы мен тәжірибесіне сүйену үрдісінде жүзеге асыруы қарастырылады. «Модернизация» ұғымы француз тілінен енген сөз (modernization – moderne) қазіргі, жетілген деген мағынаны білдіреді. Ал «эмпирикалық парадигма» құбылыс пен үрдіске жаңа философиялық көзқарас деген мағынаны білдіреді. Бұл парадигманың пайдасы әрбір оқытушы-профессордың басқа ұлт арасында, әлемде болып жатқан жаңалыққа ықыластанып, одан өзіне үлгі алуына мүмкіндіктер туатыны демекпіз.

ЖОО-нда алгоритмдік парадигма – әрбір оқытушы-профессордың алдымен өзінің ғылыми зертханасының белгілі бір тәртіпке құрылуымен туатын үрдіс. Іс-әрекеттің рет тәртібі бір жүйеге түсіп, оған философиялық мән берілсе, оны алгоритмдік парадигма дейміз. Бұның көлеңкелі тұсы – студенттердің іс-әрекетін ОПК өздерінің қалыптасқан алгоритміне ұдайы бағындыруды нысанаға алуы. Мұндай іс-әрекет нәтижесі студенттерді оқыту үрдісінде әкімшіл-әміршіл басқаруды басымдықта ұстайды. Тұлғаның, студенттің ішкі интеллектуалды әлеуетін ескермей, оқытушы-профессор өзінің мүмкіндігін басқаға міндеттеуі соңғы нәтижеге жетуіне бағдарламайды. Сондықтан алгоритмдік парадигма ЖОО-ның білім мазмұнына инструмент болғанымен, диалектика нысанында, оқыту үрдісінде сүбелі нәтижеге қол жеткізбей, керісінше ОПК мен студенттердің арасында түсінбеушілікті тудырады.

Үшінші парадигмаға стохастикалық жатады. Стохастика «мүмкіндік теориясын» жүзеге асыруға қолайлы жағдай туғызады. Егер ОПК лексикасында «мүмкіндік туғызу» деген сөз тіркесі көбірек қолданымда болса, онда ОПК өзінің қызметін стохастикалық парадигмаға салып жүргізгенінің көрсеткіші. Стохастикалық парадигма көбінесе әрбір ғылыми нысанның теориялық-ғылыми тірек көздерін студенттердің өздігінен жұмыс жүргізе алу мүмкіндігіне сай жобалап беруімен оқшауланады.

Осы стохастикалық парадигма басымдықта болып, әрбір ОПК өзінің іс-тәжірибесін әлемдік модельмен салыстырып, аналитикалық, сараптамалық бағаммен қарап, нәтижеге бағдарлайтын ғылыми проект құра алған жағдайда ғана Болон бірыңғай Еуроодақтық білім кеңістігіне кіруге мүмкіндік туады. Қазақстан Республикасының жоғары мектебі жоғары құзыреттілікті жүзеге асырудың екісатылы жүйесіне (бакалавр-магистр) көшкені белгілі. Болон моделі оқу үрдісін модульді жүйеге бейімдеуге бағыт жасайды. Мұның өзі әжептәуір күрделі жұмыстарды атқаруға міндеттейді. Модульдік

мақсатшылықпен кең ауқымды бағдарламасын енгізуді аңғартады. Барлық ЖОО-нда пәндердің стандарт ауқымында оқылуы дәстүрге айналып келді. Сол секілді тағы да бір көкейкесті мәселе университеттердің штаты кестелері ЖОО білім берудің жаңаша мазмұнына сәйкеспейді, сол себепті үштен бір материалды қысқарту үрдісі қарастырылуы тағы да мәселенің тез шешілуіне кедергі.

Аталған мәселелермен бірге салыстыруды, сараптауды қалыпқа келтіру (унифицированного) де өткір тұрған үрдіс.

Мұндай жүйені жүзеге асыруда бакалавр-магистрлердің мамандығын бір-біріне жақындату көзделді. Жұмыстың бұндай түрі Еуропалық Одақтың қосымша зерттелуі тұрғысында іске аспақ. Стандарттағы берілген сағат ескерілмей, ақиқатында менгерген білімімен есептеледі.

Бірақ унифицирлік жүйе дипломдардың бір-біріне жуықтауының абсолютті индикаторы болып табылмайды. Шетелдік ТМД және ҚР дипломдарының да басымдығын мойындатуға қадамдар жасаған тиімді. Екі жақты келісім болған уақытта Еуропалық Одақ өркендеудің шыңына жететініне ешбір күмән келтірмейді. Болон моделінің құптарлық тұсы – Қазақстан Республикасынан басқа мемлекеттерге бармай-ақ әлемдік мәртебеге сәйкес келерлік білім алып, құзыреті жоғары маман болуға мүмкіндіктер жасалмақ.

Міне, жоғарыда айтылған Еуропалық Одаққа ҚР кіруіне де стохастикалық парадигма болжам жасау іс-әрекетіне рөл атқаратыны байқалды.

Қазақстан Республикасында модульдік оқыту 80-жылдардың аяғынан қолға алынды. Оның бастау көзі АҚШ-та XX ғасырдың 60-жылдарында тәжірибеге енгізіліп, оқыту саласында Америка мен Еуропа біртұтастық іс-әрекет тұрғысында оқыту ісіне енгізілді. Модульдік оқыту ең ұтымды технологияны дидактикалық үрдісте іске асырады. Дидактикалық үрдістің маңыздылығы – модульдік технологияға жүгініп, оқыту мазмұнының жеке блоктарға автономды жіктеліп келуі. Жұмыстың бұл түрінде бұрынғы тараулар жеке-жеке бір сағат көлемінде қарастырылмай, тұтас, туыстас, ұсақ тақырыптардың блокқа бөлініп, оның тұтас жүйесі бір модуль құрастырады. Болон моделіне көшу үшін ЖОО-нда барлық мамандыққа орай мемлекеттік стандарт сыйымдылығында барлық пәндерден осындай модульдік жүйедегі оқулықтарды даярлау керектігі байқалып отыр. Модульдік көлемі мамандықтың оқытылатын дидактикалық мақсаттарына тікелей байланысты болып келеді. Мұндай жағдайда бұрынғы стандарт пен бүгінгі стандарт арасындағы айырмашылықтарды жіктеп, әрбір ОПК өзінің жұмыс жобасын ұлттық мүддені негізге алып, Еуроодақ елдеріндегі тағылым мен тәжірибені зерделеп, бейімдеп жүйелеуіне ұтымды көзделеді. Біріншіден, қиындығы бұндай сүбелі жұмысқа әр профессор-оқытушы өз ықыласымен бағдарлай алуы.

Екіншіден, әлеуметтік ортаға қажетті мамандықтарды кеңейтіп, жұмысқа орналасу мүмкіндігін ескеріп барып оқыту модернизация талабына сай іс-әрекетті қамтамасыз етеді.

Үшіншіден, модульдік бейімделу бағдарламалары жұмысқа тұру талаптарының құзыреттілігімен ұштастықта келуін жүзеге асыру қарастырылады.

Төртіншіден, жаңа инновациялық технологиялардың соңғы нәтижеге болжауына және оның нәтижелігіне кепілдеме беруіне бағдарлайды. Ең соңында Еуроодақ кеңістігіне бұл іс-әрекет жарайтыны мен жарамайтыны жайлы әділетті сараптама жасайтын эксперт шақырылуы керек.

Жоғарыда берілген төрт шарттың дұрыс ұйымдастырылуы жергілікті және Еуроодақ білімдену кеңістікпен қатысатын өкілеттіліктің, тренингтік семинар, конференция және т.б. белсенділігін арттыруға қозғаушы күш болар іс-шаралары бірнеше рет өткізілуіне байланысты. Модульдік парадигма екі жақты (Қазақстан және Еуроодақ) келісімде құрылуы - талаптың ең басымдығы.

Әрбір тұлғаның ой-өрісінің ұдайы алға қарай жылжуы үшін ежелден бері қаланған амалдар жинақталып, болашақ ұрпаққа рухани құндылық сапасында қорланып отырады. Өкінішке орай, формация өзгерістеріне қарай ол рухани құндылықтар кей тұста қажеттілікке қозғаушы күштік рөл атқарса, кей тұста оны елемейтін, керек қылмайтын жағдайлар кездеседі. Осындай бір жағдай білімденудің инновациялық технологиясының белді бір түрі – оқытудың модульдік амалы. Модульдік оқытудың генезисін зерттеген Д. В. Чернилевский ХХ ғасырдың 60-жылдары АҚШ-та Еуропада аталған оқытудың түрі кең тараған деп қорытынды жасайды. Оқытудың бұл технологиясы дидактикалық үрдісті жүзеге асырудың нелер бір ұтымды амал-тәсілдерін іске асыратынына дәлелді пікір білдіреді.

Бүгінгі таңда модульдік оқыту үрдісін Қазақстан Республикасында қайтадан түсіндіріп жату бір жағынан қолайсыз, десек те, бұндай батылдыққа баруымыздың бірден-бір себеп-салдары – ЖОО-ндағы оқулықтардың модульдік талаппен құрылуының кемсіндігі. Егер кредитті технологияны толыққанды жүзеге асыру өз мәнінде болмай отырса, оның барлық себебі аталған талаппен оқулықтардың құрылмауы дер едік. Сонда модульдік технологияның бүгінгі «мүмкіндік теориясын» іске асырар қандай басымдығы бар? – деген сұрақ туса, оған жауап былай болып келеді:

1. Ұйымдастырушылық-нұсқаулық блоктары модуль жіктемесіне жеке-жеке бағынып тұрады.

2. Әрбір автономды блоктың білім және оқыту мазмұны ұштастықта келіп, дидактикалық маңыздылықты айқындайды.

3. Оқытудың модульдік технологиясының мазмұны мен оның көлемі кәсіби және оқытудың саралану деңгейі мен мақсатына орай бірнеше нұсқаға бағдарланып келеді.

Аталған үш ерекшелік басқа технологияларға қарағанда ұтымдылықпен ұшқырлық сапаны өркендетуге қолайлы жағдай жасайды. Бұндай сапалық көрсеткішті біздер педагогика ілімінде «траектория» дейміз. Траекторияның қазақша баламасы жоқ болғандықтан (стандартта), біздер бұл ұғымды орыс тіліндегі қолданым тұрғысында алуды жөн көрдік. Сөйтіп, әр студент кредитті технологияға сәйкес ЖОО-ның оқу курсына қарай жеке (өзінің бейіміне қатысты) траекторияны таңдауына мүмкіндік туады. Бұл стохастикалық парадигманың ең басымдықтағы көрсеткіші болып табылады. Модульдік технологияның (1974) зерттеушісі – американдық Дж. Рассел. «Modular instruction» терминге Дж. Рассел оқу пакетін анықтайтын, оқу материалын тұжырымдамалық бірлік (әрбір ірі тақырыптың кішісіндегі тұжырымдардың қосындысы) оқыту іс-әрекетінің қарқыны, оқу материалын толық қамтитын оқыту технологиясы деп қарастырған [1, с. 190].

Кеңестік дәуірде 60-жылдардан АҚШ және Еуропа елдеріндегі ең ұтымды модульдік, программалық технологиялары тәжірибеге орныққан уақытында, Ресей және оның құрамындағы кіші мемлекеттер қайталанып, іздендіргіш сападағы оқытылым түрлерімен шектелгені тарихта белгілі. Осындай сыңаржақтықтан 80-жылдардың аяғы, 90-жылдардың басында сабақтың құрылымын былай қойғанда, оның түрлерін сырт көзге ұтымды етіп көрсетудің өзі хал болғаны енді ғана түсінікті болды. Сөйтіп, Одақ мәртебесі өзгеруінің алдында ғана оқыту үрдісінің бұрынғы таптаурын болған қалпымен жүре берудің жөні жоқ екені байқалады. Модульдік оқытуды әртүрлі саланың білім кеңістігіне ұстаған ғалымдар: М. А. Анученко, Р. С. Бекирова, К. Я. Вазина, Г. В. Лаврентье, Н. Б. Лаврентьева, Э. В. Лузик, М. А. Чошанов және т.б. Бұл авторлардың модульдік оқыту технологиясын тәжірибеге енгізудегі басты мақсаты – жеке бейімділікке сәйкес деңгейлікті тапсырмалар арқылы олардың тұлғалық болмысын дамытуға қолайлы жағдай туғызу. Бұнда оқу бағдарламасын әрбір қабілеттілікті өз деңгейінен жоғарыға ынталандырудың жеке іс-әрекетін біліми-танымдық икемді даярлауға бағдарлайтын тұрғыда құрастыру көзделген.

Біздер неге Ресейлік ғалымдардың еңбегіне бағам жасап отырмыз? Кеңестік дәуірде тоталитарлық жүйе заңдылығымен Ресейдегі «жанашыл» бетбұрыстарды біздің оқу-ағарту (сол кездегі) саласында қайталау, көшіру дәрежесінде болғанымыз. Оның бір айғағы біздің ҚР Кима Яковлевнаның келуі, тіпті К. Я. Вазинадан менің өзім де «КМД», «Модульдік оқыту» айдарымен курстарын тыңдағаным себеп болды. «Әрбір жақсылықтың бір жамандығы, әрбір жамандықтың бір жақсылығы бар» деген халық даналығына құлақ салсақ, бұндай оқуға қатысуымыздың көптеген құнды

тұсы да, ұтысы болды. Ондай оқудың тірі түрін көрген тұлғалар бүгінгінің де ұтысы мен ұтылысын тез байқап, шығар жол мен амалды іздейтіні заңды құбылыс. Атап өткен 90-жылдардың жаңашыл ғалымдарының сол кездегі білімнің жаңа қоғамға ілесуіне түбірімен өзгеріс әкелген ұтыстары төмендегідей болып келеді:

1. Дидактикалық жүйенің әрбір құрамдық бөлімін міндетті түрде студент бейіміне сай құруды қамтамасыз ету, модульдік бағдарлама тұрғысында оның жүйесінің құрылымы адам санасында қалуын іске асырады.

2. Оқыту мазмұнын нұсқалы құруды көздеп, теориялық нысанды алгоритмге салып, ақпараттық-пәндік жүйенің оқытылым үрдісін бағалауды және оған түзетулер мен бақыланым іс-әрекетін орнықтыруды жаттықтырады.

3. Жеке қабілеттің деңгейлігіне сай оқу үрдісін бейімдеуді қамтамасыз ету мақсатында бірнеше нұсқадағы модульдік нысандарды даярлауды қарастырады.

Түзілген үш айқындама модульдік технологияның әрбір студенттің білімдену іс-әрекетін жандандыра түсудің амалдану қағидасын жүзеге асырып, төмендегілерді анықтайды:

1. Оқыту мазмұнын тәртіптейді, оның көлемін әр студенттің білім қабылдау интериоризациясын үлгілейді.

2. Модульдік бағдарлама түріндегі дидактикалық жүйенің (мақсаты, мазмұны, оқу үрдісін басқарудың тәсілдері) барлық құралдарын бірізділік қағидамен ұсынады.

Өткен оқыту үрдісіндегі қолданылған педагогикалық технологияға қатысты алынған модульдік оқытуда бұл тек сырт көзді алдау мақсатында жүзеге асқаны өкінішті-ақ. Себебі бірде-бір автор модульдік оқытуға ыңғайланып оқу үрдісінің үлгісін бірнеше нұсқада келетін модульдік оқыту қағидасына сай оқулық құрастыра алмады.

Осыдан біздер модернизация кеңістігін әлі күнге дейін мамандықтың сала-саласына қатысты қамтамасыз ете алмай отырмыз. Жалпы алғанда Кеңестік дәуірдің ең соңғы 1990 жылы аталған ғалымдар модульдік оқыту технологиясының болу керек мүмкіндігін теориялық тұрғыда құрып берген, бірақ оны тәжірибеде прагматикалық ізгілікпен қолдануға өреміз жетпеді деуге әлі күнге дейін аузымыз бармайды. Өйткені мойындау қиынның қиыны. Егер бұл модульдік технологияның тек теориялық мәнділігіне талдау, сараптау жасасақ, онда оның оқытудың инновациялық түріне жататынына ешкімнің дауы жоқ. Бұл модульде 1) іс-әрекет және 2) парасаттылық тұрғыдағы негіздемелер жүзеге асып, оқып отырған пәнінің не екенін, оның құрамының неден тұратынын студент саналы тұрғыда түйсіне алатын дәрежеге жетеді.

Модуль деген ұғым нені танытады? Барлық модульге қатысты берілген анықтамаларды жинақтай келгенде, бұл ұғымның «оқу модулі» деген тізбеге жауап беретіні байқалды. Оқу модулі дидактикалық мақсатты іске асырады дедік. Олай болса, бұл аспектіні шешудің нышаны былай болып келеді:

1. Мемлекеттік құжаттамаларды, стандарттар мен мамандыққа қатысты жіктемелерді өтілетін пән шегінде жүзеге асыру талаптарын орындаудың бірлігі.

2. Ұйымдастырушылық-нұсқаулық ғылымдарлық құрылымды тараулар бойынша біріктіріп, оның мамандыққа қызмет етер тұстарының байланымы.

3. Белгілі бір мамандықтың құзыреттілігін жоғары көтеруге ықпалын тигізер деген интеграциялық тәсілдің таңдалымы.

4. Ғылым ішіндегі байланысты іске асыратын тәсілдердің жиынтығы.

5. Соңғы өнімді іске асырар кәсіби бағдарлық пен қауымдық іс-әрекетті қосып қатар жүргізудің амалдарының қосындысы.

Бүгінгі күнге дейін іс-әрекетте бар модульдік технология жайлы айтылған тұжырым-түйіндерді жинақтап қарастырсақ, онда оның басқа технологиядан басымдығы – оқу материалының бірлігін логикалық тұрғыда тұйықтап, қорытып отыру үрдісі демекпіз. Мұнымен бірге әр студент іс-әрекет алгоритмін оқытушы-профессордың ойлап тапқанымен емес, білім мазмұнының сыңайында түзеді және қабылдауға тиісті бір тұйық білім квантына өздігінен өзін-өзі бақылай алады. Сөйтіп, ежелден Әбу Насыр әл-Фараби айтып кеткен ішкі интеллектуалды әлеуетін табиғи бағдарда қорландыруға мүмкіндік алады.

Стохастикалық парадигманың тағы бір басымдық мәні – оқыту үрдісін модульдік негізде жобалау. Жоғары оқу орнында мұндай жұмыс жүргізу әрбір студенттің өздігінен интеллектуалды әлеуетін арттыруға негіз болмақ. Оның негіздемесі төмендегі жіктемемен ұсынылады:

1. Стандартқа сай құрылған жұмыс бағдарламасының оқыту мазмұнын дидактикалық бірлікте саралау және интериоризациялау дәрежесінде жүзеге асырады. Оның өзі мамандық негізіндегі өзектілікке қатысты шешім табу деңгейі мен кәсіби бейімділікті дамыту тұрғысында құрылады.

2. Модульдік бағдарламалардың қандайын таңдау студенттер еншісіне беріледі, сөйтіп, студенттердің өздігінен білімді ғылыми-кәсіби құзыреттілікке қызмет етерлік сыңайда алуға мүмкіндік туады.

3. Кейбір модульдер сценарий сипатында менгерілуге қолайлы жағдай жасайды.

4. Әрбір студенттің когнитивтік-аксиологиялық пайымын арттыруда кеңестік-үйлестіруші қызмет атқарады.

5. Оқыту мазмұнының нұсқасы тұрғыдағы жүзеге асуы білім мазмұнындағы артық қосымша жүретін түсініктердің қысқаруымен іске сады.

Модульдік оқыту технологиясы бағалауды рейтинг жүйесінде жүргізеді. Бақылау әкімшіл-әміршіл дәрежеде емес, әр студенттің білімі рейтинг жүйесіндегі бірліктерге бағалау пайыз ретінде бағаланады.

Қорыта келгенде, модульдік оқыту бір пәннің моделін студент назарына іліктіреді. Әйтпесе, курстарды оқу үрдісінде оқушыдан, ұстаздан, студенттен өткен пәндерінің тарауларын, оның кіші тақырыпшаларын сауалнама, анкета, тесті арқылы сараптамадан өткізсек, жауап бере алмайтын жағдайлар жиі кездеседі. Оның басты себебі дәстүрдегі оқыту үрдісі әр тақырыпты жеке-жеке өткізуге жол беріп, тұлғалардың парасат-пайымы жетілмей, кемелденбей, не оқып, не қойғанын білмейтіні осыдан болмақ.

Осындай кемшілікті болдырмас үшін білімденудің инновациялық технологияларын сонылықты дәрежеде ұтымды пайдалану қажеттігі туды демекпіз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Чернилевский, Д. В.** Дидактические технологии в высшей школе. Учебное пособие для вузов. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 437 с.
- 2 Педагогика. Научно-теоретический журнал. – 2004. – №8 – С. 87-91.
- 3 **Жұматаева, Е.** Жоғары мектеп дидактикасы. – Павлодар : ЭКО, 2006. – 316 б.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Е. Жұматаева, А. Е. Беисова, З. С. Искакова

Ориентир внутреннего потенциала на содержание образования

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 25.02.15.

E. Zhumataeva, A. E. Beisova, Z. S. Iskakova

Reference point of internal potential on the content of education

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 25.02.15.

В данной статье раскрываются возможности и сущность образовательной технологии. Авторы предлагают пути применения образовательных технологий в учебном процессе высших учебных заведений на основе оптимального сочетания трех парадигм: эмпирической, алгоритмической, стохастической.

In the given article there is opened the possibility and essence of educational technology. The author offers the ways of using the educational technology in scholastic process of the high educational institutions on the base of the optimum combination of three paradigms: empirical, algorithmic, and stochastic.

УДК 373.31

К. С. Искакова

бастауыш сынып мұғалімі, №17 жалпы орта білім саралап оқытудың бағдарды мектебі, Павлодар қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА «STEP BY STEP» ТЕХНОЛОГИЯСЫН ІСКЕ АСЫРУ

Мақалада автор «Step by Step» («Тәй-тәй») бағдарламасын бастауыш сыныптарда қолданудың тиімді жолдарын қарастырған. Кілтті сөздер: «Step by Step» технологиясы, бағдарлама, бастауыш сынып, демократиялық қағидаларын дамыту, тұлғалық қабілет, оқушылар, сын тұрғысынан ойлау, мұғалім, шығармашыл, білімді азамат, орталықтармен жұмыс.

Бастауыш мектептің негізгі міндеті – баланың жеке басының алғашқы қалыптасуын қамтамасыз ету, оқуға деген ықыласын, іскерлігін қалыптастыру. Баланың оқу әрекеті – күрделі, әрі жан – жақты болуы керек. Оқу жұмысының мақсат-міндеттеріне сай, баланың өз бетімен жұмысын жоспарлай білуге, уақытын дұрыс пайдалануға, өз әрекетін қадағалауға, бағалауға, яғни өзін-өзі басқаруға дағдыландырудың маңызы зор. Бұл мәселені нәтижелі шешуде бізге «Step by Step» («Тәй-тәй») бағдарламасы арқау болып отыр.

«Step by step» технологиясының басты міндеті: бастауыш сыныпта білім берудің демократиялық қағидаларын дамыту, оқушылардың қоғам өміріне сай тәрбиелеу болып табылады.

«Step by Step» («Тәй-тәй») технологиясының әдістемесі – оқушыға сыныпта іс-әрекетін тандауына еркіндік беріп, тұлғалық қабілеттерінің дамуын көздейді. Нәтижесінде оқушылардың өз бетімен, ұйыммен жұмыс істеу, сын тұрғысынан ойлау дағдыларын, өз істерін ұғыну қабілеттерін қалыптастырады, өз пікірін дәлелдей білуді әдетке айналдырады.

«Step by Step» («Тәй-тәй») технологиясының міндеті – оқушылардың бірегей қабілеттерін дамытуға бағытталған айрықша әдістерді пайдалану

арқылы оқушыларды тәрбиелеу мен білім беру істерін қолдау әрі дамыту, оқушыларды құбылмалы әлемдегі өмірге бейімдеу, олардың өз бетінше оқып үйренуге үнемі талпынысын қалыптастыру.

«Step by Step» («Тәй-тәй») технологиясын көрнекті психологтар Жан Пиаженин, Эрик Эриксонның, Лев Выготскийдің және т.б. ғылыми зерттеу теорияларына негіз еткен. Әлемде «Step by Step» технологиясы 28 елдің оқу-тәрбие үдерісінде қолданылады. Технологияның басты ерекшелігі – оқушылар өз тәжірибесіне сүйеніп, мүмкіндіктеріне сай білімді меңгеріп, белсенді түрде топ мүшелерімен әрекет жасайды.

«Step by Step» технологиясының авторлары оқытудың жаңа формасын құрастыруды ұсынады. Оның мақсаты: оқушылар алған ақпаратты тез арада қабылдап, оны тәжірибе жүзінде байланыстыра білу дағдыларын қалыптастыру. Бұл технология оқушының қоғаммен өзара байланысын түсінуге мүмкіндік береді.

Оқытудың жаңа формасы бойынша әр оқушыға өз ой-пікірін ғылыми тұрғыда білдіруге мүмкіндік береді. Мұнда мұғалім ғана емес, оқушы да өзі байқаған тәжірибесімен, ақпаратпен бөлісе алады. Егер оқушы оқу үдерісінде алған білімін тәжірибе жүзінде қолдана, салыстыра алмаса, онда ол ешқашан ештеңені түсінбейді. Жаңадан берілетін ақпараттардың барлығы оқушының өмір тәжірибесіне сай негізделуі керек.

Қорыта келгенде, К. Д. Ушинскийдің пікірі бойынша: «сабақта мүмкіндігіне қарай оқушылардың өздігінен еңбектенуге, ал оқытушының еңбекке қажетті материалдар беріп, жетекшілік етіп, талап қоя білуі қажет» [1]. «Step by step» технологиясының басты міндеті: бастауыш сыныпта білім берудің демократиялық қағидаларын дамыту, оқушылардың қоғам өміріне қатысты білімді меңгеруге тәрбиелеу болып табылады.

«Step by step» технологиясының артықшылығы – бастауыш сынып оқушылары оқу үдерісінде жеке жол таба білуге үйрету.

«Step by step» технологиясының ерекшелігі – мұғалім өз білімімен шектемей, заман талабын ескеруі тиіс. Нәтижесінде, «Step by step» технологиясын қолдану барысында саналы, жан-жақты дамыған, шығармашыл, білімді азамат қалыптасады.

«Step by step» технологиясын оқу-тәрбие үдерісінде қолдануда оқушылармен жүргізілетін жұмыстар төрт орталыққа негізделген:

- Біріншісі – ұжымдық жұмыс «Өнер» орталығы;
 - Екіншісі – топпен жұмыс «Ғылыми ізденіс» орталығы;
 - Үшіншісі – жұппен жұмыс «Ақпарат» орталығы;
 - Төртіншісі – дербес жұмыс «Әдебиет» орталығы.
- Аталған орталықтардың жұмыс істеу қағидасы:

1) «Өнер» орталығында оқушылар ұжыммен бірлесе отырып әрекет етеді. Ұжымдық жұмыс кезінде, оқушылар оқып, саралап, талдаған

мәтіндер мазмұнын суреттеп, әр түрлі бейнелер жасайды. Бұл оқушылардың логикалық ойларын, арман-қиялын шындауға, ұқыптылыққа баулып, шеберлігін ұштауға әсер етеді.

2) «Ғылыми ізденіс» орталығында оқушылар топтаса жұмыс істейді. Бұнда, оқушылар өз қабілетін әр қырынан көрсете отырып, танымдық белсенділігін дамыту арқылы білімдерін қалыптастырады. Топтық жұмыс кезінде, оқушылар қызықты ғылыми кітаптарды оқып, өз ойларын айтып, талдап, берілген тапсырмаларды орындап, өз пікірін жүйелеуге үйренеді.

3) «Ақпарат» орталығында оқушылар жұппен жұмыс істейді. Жұппен жұмыс істеу ережесін белгілеп, бекітіп алу қажет. Жұппен жұмыс істеу ережесі:

- оқушылар бір-бірімен тілектес болу;
- мұғалімнің берген тапсырмасын мұқият тыңдау;
- ұсынылған белгілер бойынша алмасу;
- дауысын бәсеңдетіп сөйлесу;
- серіктесін тыңдау;
- меңгерген білімді тексеру.

Жұппен жұмыс істеудің ерекшелігі, оқушылардың білімін бақылау, өзара бақылау дағдылары қалыптасады.

4) «Әдебиет» орталығында оқушылар дербес жұмыс істейді. Оқушылар дербес жұмыс барысында мұғалімнің рөлі өзгереді. Жұмыстан бос кезінде оқушы мұғаліммен дербес әрекет жасайды. Мұғаліммен оқушы динамикалық жұпты құрап, онымен дербес жұмыс жасап, меңгерілген білім нәтижесін тексереді.

Бастауыш сыныпта «step by step» технологиясын қолдану үдерісінде ұсынатын төрт орталықтың беретін нәтижесі, сабақ барысында оқушылардың ешқайсысы бос отырмайды, себебі, әрқайсысы алған білімдерін тексеріп, орындалу тәртібіне бақылап, берілген тапсырманы орындап, оның дұрыс шешімін іздеп, меңгерген материалдарды бағалауға үйренеді. «Мұғалім» мен «оқушы» арасындағы пікір алмасу әрекеті оқушылардың белсенділігін арттырады.

«Step by step» («Тәй – тәй») технологиясы орталықтармен жұмыс істеу оқу-тәрбие үдерісінде кең қолданылады. Басты өзгешілігі – әрбір оқушының нәтижелі оқуына жағдай туғызады. Орталықтардың жұмысының негізіне білім берудің ынтымақтастығы жатады. Білім беру ынтымақтастығы оқушылар логикасын дамытады. Орталықтар жұмысы оқушылар өзара қарым-қатынаспен қатарлас пікірсайыс ойыны арқылы өз ойларын дәлелдеп, тексеруден тұрады.

Бастауыш сыныптың оқу-тәрбие үдерісінде «Step by Step» технологиясын пайдаланғанда жеке, жұппен, топпен, ұжыммен жұмыс түрлерін ескеру қажет. Оқушылардың ой-өрісін жұмыстың топтық түрлері ойлаудың

дамуын ынталандырады және шығармашылық идеяларды қалыптастыруға көмектеседі. Сондықтан, «Step by step» технологиясы нәтижелі әдіс деп саналады. Бұл әдіс үш негізгі кезеңнен тұрады:

1 кезең. Мұғалім-оқушы іс-әрекеттерін ұйымдастыру – әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын жетілдіреді.

2 кезең. Оқушылар іс-әрекетін ұйымдастыру – мұғалім мен оқушылардың өзара әрекетін қалыптастыру.

3 кезең. Өткен материалды бекітуді ұйымдастыру – оқушылардың дербес әрекеті жатады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Ушинский, К. Д. Избр. соч. – М. : Л., 1950.
2. «Step by Step». Образовательный центр. – 1998.
- 3 «Тэй-Тэй» Қазақстанда. – Соровский образовательный центр, 2001.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

К. С. Исакова

Применение технологии «Step by step» в начальных классах

Средняя общеобразовательная
профильная школа дифференцированного обучения №17, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 25.02.15.

K. S. Iskakova

Application of the «Step by step» technology in elementary classes

High comprehensive profile school
of the differentiated training No. 17, Pavlodar.
Material received on 25.02.15.

В данной статье автор рассматривает эффективные пути применения технологии «Step by Step» в начальных классах.

In this article the author considers the effective ways of application of the «Step by Step» technology in elementary classes.

ӘОЖ 378.155

Н. Қ. Қалиев

оқытушы, Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.

ДЕНЕ ТӘРБИЕ САБАҒЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мақалада дене мәдениеті және спорт саласында кейбір мәселелерді кешенді түрде зерттеу, осы салада кәсіби мамандарды дайындау қазіргі кезде зерттеу жұмысының көкейкесті талабы болып отырғанына тоқталған. Бұдан шығатын ұсыныс, арнайы пәндер бойынша ЖОО педагогикалық жүйесіне оқытушылар үшін қарым-қатынас мәдениетті жетілдіруі мақсатында арнайы курсты енгізу қажеттілігі туады. Мұндай курсты әзірлеу кейінгі ғылыми зерттеулердің объектісі болуы мүмкін. Сонымен бірге студенттерінде қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруды ұсынылып отырған жүйесі педагогикалық жүйенің тұрғысынан қарастырылған.

Кілтті сөздер: дене тәрбие, қарым-қатынас, студент, қалыптастыру.

Адамның іскерлігі оның арнайы іс-әрекет орындау процесіндегі мәдениет деңгейімен байланысты. Жалпы мәдениеттің жоғары деңгейі әр түрлі еңбектің саласы мен нәтижелілігінің қажетті шарты және әрбір тұлғаның дамуы мен жетілуінің факторы.

«Білім туралы» заңда жеке тұлғаның ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде қалыптасуы, дамуы және кәсіби жетілуі үшін жағдайлар жасау атап көрсетілген [1].

Болашақ мамандардың өмірлік қызметі психикалық дамуы және тұлға ретінде қалыптасу үстінде қарым-қатынас рөлінің маңызы зор екені жөнінде көптеген еңбектерде ғылыми тұрғыда дәлелденген. Қарым - қатынас дағдысы кәсіптік қызметке, қоғамдағы белсенділік деңгейіне тікелей байланысты және ол әркімнің жеке іс-әрекеті. Бұның бәрі жеке тұлғаны қалыптастыруда қарым-қатынас мәдениетінің маңыздылығын көрсетеді [2].

Қарым-қатынас мәдениеті жалпы мәдениеттің бір бөлігі болып саналады. Өйткені ол тұлғаның ортақ әлеуметтік қасиетін көрсетеді және педагогикалық қарым-қатынас әрекетінің нәтижесі мен процесін біріктіреді. Қарым-қатынас мәдениеті ғылыми дәреже ретінде соңғы жылдары ғана өз ұласымын тапты. Осы уақытқа дейін педагогикалық теория және практикада

ол тиісті орын алған жоқ. Қарым-қатынас мәдениеті әр адамға әсер ете отырып өзінің мамандығы бойынша қарым-қатынас жасайтын қазіргі заман мамандарының қажетті сапасы болып саналады. Осыдан дене шынықтыру және спорт мамандарының, осы мамандықта оқитын студенттердің қарым-қатынас мәдениеті түсінігі мен оның ерекшелігін анықтау қажеттілігі туады. демек, ендігі жерде халық педагогикасының тағылымдарын пайдалана отырып, студенттерге, соның ішінде дене шынықтыру және спорт мамандығы студенттерінде қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға көңіл бөлуіміз қажет. Бұл біздің ұлттық мәдениетімізді көркейтуге, болашақ мамандардың кәсіби іскерлік қабілетін жоғарылатып, қоғамдық өмірдегі белсенділік деңгейін арттыруға, жастарымызға ұлттық дәстүріміз бен халқымыздың психологиясын, ұлттық мінез-құлқын таныту маңызы бар мәселе. Олай болса, спорт саласында шығармашылық ерекшелік ретіндегі қарым-қатынас мәдениетінің студенттерде қалыптасуына бүгінгі қоғамның сұранысы арасындағы: осы мамандықтағы студенттерге арналған ғылыми әдістемелік нұсқаулардың жоқтығы арасындағы қарама-қайшылықтың болуы зерттеу тақырыбын төмендегідей деп анықтауға негіз болды: «Қарым-қатынас ұғымының педагогикалық психологиялық мәні». Әдетте адам өзі туралы мәліметтерді іс-әрекеті барысында бақылай алады. Егерде қарым-қатынас өзінің тәжірибесімен, бейнесімен сәйкес қабылданбаса, онда жеке тұлға қарым-қатынаста теріс жағдайларды сезінеді. Осындай жағдайда қарым-қатынаста адам окшаулану жағдайына енеді [3].

Адам қарым-қатынаста кейбір қиыншылықтарды кездестіреді. Психолог В. А. Лабунская тұжырымдамасы бойынша қиын қарым-қатынас әлеуметтік-психологиялық феномен ретінде, адамдардың өзара түсініспеушілік формасында шынайы жағдайларда байқалады. Қиын қатынастың көрсеткіштері қатынас жасаудағы ұзақ үзіліс, бір сөзді жауап беру, дауыс ырғағын жоғарылату, адамды тыңдай алмау, әңгімені жалғастырмау, байланысқа түсе білмеу, көздер байланысының болмауы, дөрекілік, серіктесін кемсіту, менсінбеу, жасықтық, ұялшақтық, келіспеушілік, өтірік, сенімсіздік, бірбеткейлік, серіктесінің пікіріне құлақ аспаушылық және т.б.

Қарым-қатынас қиыншылығы ішкі күйзеліс, жағымсыз эмоциямен білінеді және қарым-қатынастың бұзылуы да тұлға үшін жеке қиыншылықтар туғызады.

Жеке-даралық қатынастың бұзылуы – психологиялық көмекті талап ететін қатынас жүйесін өзгерту және коррекциялау арқылы өтеді.

Психологтар өзара қарым-қатынас кедергілерінің алты типін көрсетеді:

- ситуациялық кедергілер, жағдайды әр түрлі түсіну, жағдайға әр түрлі деңгейде ену;
- мағыналық кедергілер, алдыңғы хабарға байланыссыз айтқанды қабылдау;

– мотивациялық кедергілер, бір-бірімен қатынасты не себепті жасайтынын түсінбеу;

– өзге адам туралы түсінігі болмау;

– өзге адамды мәдени деңгейі, қажеттілігі, қызығушылығы, бағыттылығына қарай қате бағалау;

– кері байланыстың болмауы.

Жеке қарым-қатынас кедергілері біріншіден алғашқы әсердің тиімділігі, екіншіден әсердің бірлігі, үшіншіден әсердің қайталануы, төртіншіден әсердің үздіксіздігі.

Егер өзара қарым-қатынасқа түсетін адамдар түсінушіліктің деңгейін анықтай алса және қарым-қатынас жасаған адамды түсінемін деп өзіне сенімді болса, олардың арасында жарасымды қарым-қатынас пайда болады. Қарым-қатынасқа түсушілер өздерінің саналарында бір-бірінің ішкі жан дүниесін ұғуға, сезімдерін түсінуге, қылықтарының себебін анықтауға тырысады. Бөгде адамдарды тану ғана жеке адам қарым-қатынас деңгейін жоғары дәрежеде анықтауға мүмкіндік береді. Қарым-қатынасқа түсушілер өзара бір-бірінің жан дүниесін дәл түсініп қабылдаған да ғана қарым-қатынас деңгейі соғұрлым жоғары болмақ. Қарым-қатынастың дамуына ең аз дегенде екі адам қатынасады. Қатынасқа түсушілер бір-бірі тануда, қабылдауда қарым-қатынас механизмдерін менгеруі тиіс [4].

Бүгінгі таңда білім мен тәрбие беру мазмұны әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге байланысты түбегейлі қайта қаралып, оқыту мен тәрбиелеу әдістемесінде де елеулі өзгерістер ендіруге зор ықпал етіп отыр. Мұның өзі жаңа Қазақстан қоғамының әлеуметтік дамуына сай белсенді, мәдениетті, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған тәрбие процесінің мазмұнын қайта құрып, жетілдіруді қажет етеді.

Қазіргі кезеңде жас ұрпаққа терең де жүйелі білім беруде, оларды қоғам талабына сай азамат етіп тәрбиелеуде қарым-қатынас мәдениетіне тәрбиелеудің маңызы артып отыр.

Қарым-қатынас мәдениеті дегеніміз - оны қалыптастырудың негізгі шартынан туындайтын сөз мәдениеті, мінез-құлық мәдениеті, сыртқы түр мәдениеті (имидж). Бұлардың қайсысының болсын педагогикалық мүмкіндіктері жоғары және өзіне тән мазмұны, ерекшеліктері бар. Сөзіміз дәлелді болу үшін кейбірінің мазмұны мен тәрбиелік мүмкіндіктеріне тоқталайық [5].

Қарым-қатынас қызмет түрі және оның тиімділік критерийлері қарым-қатынас адам өмірінің барлық салаларына терең ендеп бара жатқан құбылыс. Оның мән-мазмұнының өте-мөте сан алуан екендігіне күмән жоқ. Қарым-қатынас тіршілік атаулының оның ішінде адам өмірі ерекше. Қалыптатылығын сақтауды қамтудан бастап, адамдардың мән-мазмұнды табиғатындағы толымды өмір сүру жолын жетілдіру, оның амалдарын табу,

таңдау, өңдеу, оларды өмір салты құралдарына айналдыру мақсатындағы саналы байланысын, өткені мен бүгінгі және болашақтың сабақтастылығын қамтамасыз етеді. Қарым-қатынас жеке көңіл күй әсерін жеткізуден бастап, ақпараттар тасымалдау алмасу жекеленген адамдардың, ықшам және әлеуметтік топтардың, халықтардың, ұрпақтардың мақсаты өзара ықпалдастығын орнатып, жүзеге асыратын негізгі құрал. Осы айтылған ой-пікірлердің өзі қарым-қатынасқа берілер сипаттар мен анықтамалар мүмкіндігінің толассыз болатындығын, оның әлі де беймәлім тұстары мен мәндері қыр-сыларының ашыла беретінін көрсетіп отыр.

Біздің негізгі мақсатымыз осы қарым-қатынас туралы берілген сипаттамалар мен анықтамалар ішінен мәні жоғары деп саналатын яғни қалыпты жағдайда сондай көзқарас орныққан, атап айтқанда «қарым-қатынасты» қызмет түрі деп санайтын мәселеге ерекше тоқталып, орнын ажырата көрсету болып отыр. Сонымен қарым-қатынас қызмет түрі. Өйткені ол да қызметтің басқа түрлері сияқты белгілі бір мақсатқа жүгінеді, нормаға тәуелді. Ендеше оның берер нәтижесі бар. Белгілі бір жағдайда өзінің тиімділігін көрсетеді деген сөз. Қарым-қатынастың мақсаты әрбір жеке адамның немесе тұтас алып қарағанда қоғамның бірлескен қызметіне түзетулер ендіру мен жоспарлау жатады. Яғни қарым-қатынас басқа коммуникативті емес қызметтерді де қамтиды. Олай болған жағдайда қарым-қатынас нақтылы өндірімді қызмет түріне жатады. Яғни қызметтің бұл түрі материалдық және рухани игілік бар өзгешелігі болуымен сипатталады.

Бұдан шығатын ұсыныс, арнайы пәндер бойынша ЖОО педагогикалық жүйесіне оқытушылар үшін қарым-қатынас мәдениетті жетілдіруді мақсатында арнайы курсты енгізу қажеттілігі туады. Мұндай курсты әзірлеу кейінгі бар ғылыми зерттеулердің объектісі болуы мүмкін.

Осылайша, ЖОО дене шынықтыру және спорт мамандығы бойынша студенттерінде қарым-қатынас мәдениетті қалыптастырудың ұсынылып отырған жүйесі педагогикалық жүйенің барлық құрылымдық компоненттерін игерген жүйе деп айтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қ Р президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Ж О Л Д А У Ы. 2008 жылғы ақпан.

2 **Назарбаев, Н. Ә.** Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. – <http://www.Akorda.kz>.14.12.2012.

3 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы \ \ Қазақстан мұғалімі. 1998. – 25 ақпан.

4 **Әбділаев, Ә. К., Оңалбек, Ж. К.** Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі. – Түркістан, – 2004.

5 **Бөлеев, Қ.** Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге дайындаудың теориясы мен практикасы. Пед.ғыл.док. дисс... – Қарағанды, 2002.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Н. К. Калиев

Формирование культуры студентов на занятии физического воспитания

Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Ясави, г. Туркестан.
Материал поступил в редакцию 25.02.15.

N. K. Kaliyev

The formation of culture of students in physical education

A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.
Material received on 25.02.15.

В данной статье рассматриваются некоторые проблемы комплексного вида исследования в сфере физической культуры и спорта, а также профессиональная подготовка специалистов, которая является в настоящее время актуальной проблемой в исследовательской работе. Помимо предложения в целях улучшения специализации в педагогической системе высшего образования необходимо ввести специальные курсы культуры взаимоотношения для преподавателей. Разработка этого курса может быть научно-исследовательским объектом. А также рассмотрено предложение с точки зрения педагогической системы о формировании культуры взаимоотношения студентов.

This article discusses some problems of complex of research type in the field of physical culture and sports, and also professional training, which is now an urgent problem in research work. In addition to proposals to improve the teaching of special disciplines in higher education it is necessary to introduce special courses relationships culture for teachers. The development of this course can be a research subject. There was of also considered a proposal from the point of view of pedagogical system on developing a culture of mutual relations of students.

Ж. Ж. Капенова

к.п.н., Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

ВОПРОСЫ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКАМ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматривается лингвометодический аспект полиязычного образования в вузовской и послевузовской системе. Представлены базисные категории методики, в совокупности представляющие собой систему обучения языкам: подходы, направления, цели, содержание, организационные формы, принципы, способы обучения и формирования поликультурной личности на материале изучаемого языка.

Ключевые слова: полиязычное образование, подходы, направления, цели, содержание, способы, формы, принципы, технология профессиональной деятельности преподавателя.

Вопрос о методике обучения языкам в условиях полиязычного образования является вполне закономерным и остается открытым в силу многообразия подходов, технологий, различных программ и т.д. Подобного рода ситуация вызывает некоторые затруднения как у преподавателей, так и у желающих изучать языки. В этой связи появилась необходимость в описании системы методической работы, которая, на наш взгляд, поможет в планировании языковой подготовки и регулировании языкового баланса.

В первую очередь следует отметить, что современная методика обучения языкам опирается на данные языковых, педагогических, профильных и смежных с ними наук. Методика строится на основе учета взаимосвязи языка, мышления, ментальности, культуры. В этом случае возможно использование различных подходов и направлений (аспектов), которые впоследствии служат в качестве основной теоретической базы построения системы обучения языкам.

Существует множество вариантов классификации подходов. Наиболее оптимальными признаны познавательный, коммуникативно-деятельностный, лингвокультурологический, лингвострановедческий, интегрированный подходы. Каждый подход имеет свои особенности при планировании учебного материала.

Продемонстрируем сказанное на основе анализа лексики в рамках темы «Дорога». Так, когнитивный подход к анализу лексемы «дорога» позволил

выявить соотносительные по смыслу заимствованные русским языком слова «автобан», «тракт», «хайвей», «шоссе», отражающие особенности зарубежной социально-экономической системы. Слово «автобан» (нем. Autobahn < auto автомобильный + Bahn дорога, путь) определяется как широкая магистраль для скоростного движения автомобилей. Хайвей (англ. highway главный путь, основная дорога) – скоростная автострада с односторонним движением (употребляется применительно к зарубежным странам). Шоссе (фр. chaussee) – дорога для автомобильного движения, имеющая твердое покрытие (из асфальта, бетона и т.п.). Тракт (польск. trakt, нем. Trakt < лат. tractus полоса, след. < trahere тащить, тянуть) – большая наезженная дорога.

Коммуникативно-деятельностный подход ориентирован на обучение общению в типичных коммуникативных ситуациях. К примеру, в ситуации «пожелание и напутствие» часто употребляется слово «дорога» («счастливой дороги», «чтобы в дороге сопутствовали успех и удача», «старикам – почет, молодым – дорога», «пусть дорога будет светлой и чистой»).

При лингвокультурологическом подходе становится возможным изучить смысловые оттенки или значения, связанные с особенностями национальной картины мира. Так, для русской и казахской картин мира характерно употребление слова «дорога» в значении «судьба» (дорога жизни, «две дороги, два пути – две судьбы похожие», «Абай жолы», өмір жолы). Выражение «жолы үлкен» – «большая дорога», «имеющий больше прав или привилегий», основано на традиционном представлении казахов об уважении и порядке подчинения по возрасту, семейному статусу, положению в обществе и др.

Лингвострановедческий аспект связан с формированием фоновых знаний, изучением безэквивалентной лексики и концептов, языковой фразеологии и афористики с точки зрения отражения опыта народа, геополитических особенностей государства и т.д. Например, в Послании Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» образ дороги включает в себя представление о переориентации казахстанской экономической политики в условиях глобального кризиса.

Как видим, названные подходы принципиально отличаются друг от друга, для каждого из которых характерен акцент на выделение того или иного аспекта в процессе обучения языкам.

Выбор подхода определяет разработку целей, содержания, форм и способов обучения языкам.

При разработке целей необходимо учитывать особенности уровневой организации учебного процесса в соответствии с европейскими стандартами. Для технических и профессиональных образовательных учреждений – уровень В1 и основы LSP (язык для специальных целей); для неязыковых

вузов – уровень В2 и полный курс LSP (профессиональная программа); для магистратуры – уровни С1, С2 второго иностранного языка для языковых вузов; уровень С1 первого иностранного языка для неязыковых вузов; LSP – для профильной магистратуры; LAP, LSP – научно-исследовательской.

Как видим, актуализируется вопрос разграничения целей обучения языкам: 1) обучение языку для академических целей на уровне языка делового и повседневного общения в разных сферах деятельности – формирование социально-коммуникативной компетенции; 2) обучение языку для специальных целей на уровне языка научно-профессионального общения – формирование предметно-коммуникативной компетенции.

Обучение языкам в условиях полиязычного образования может быть построено в социально-коммуникативном и предметно-научном аспектах.

Социально-коммуникативный аспект обучения языкам связан с теорией межкультурной коммуникации, в которой основополагающим становится интегрированный подход, предусматривающий взаимосвязь нескольких фундаментальных наук гуманитарного цикла: лингвистики, культурологии, этнографии, лингвострановедения, психологии, социологии, прагматики, аксиологии и др. В данном случае обучение языкам строится через призму культуры, истории, географии страны изучаемого языка. Так, на казахском языке изучается картина мира казахского народа, на русском языке – картина мира русского народа, на иностранном языке – картина мира природных носителей осваиваемого языка. Очерчивается круг тем, актуальных в том или ином языке, требующих минимизации содержания учебного материала в соответствии с целью обучения.

Ключевыми могут служить страноведческие и историко-культурологические темы: «Республика Казахстан», «Российская Федерация», «Соединенные Штаты Америки», «Великобритания», «Федеративное и унитарное государство», «Политическое устройство Казахстана/России/США», «Особенности этнокультуры казахского/русского/английского народа» и др. При этом появляется возможность выделить как универсальное, так и национально специфическое.

Универсальные признаки – это признаки, свойственные всем народам и представителям определенных цивилизованных типов. Они составляют ядро межкультурной коммуникации, без которой немислимо взаимопонимание, доброжелательное и толерантное отношение к языку и культуре народа. Вместе с тем для любого языка и культуры характерны присущие только им значения и признаки, закрепленные в ментальности, нормах, убеждениях, особенностях поведения и коммуникации.

Предметно-научный аспект имеет непосредственное отношение к языку научной тематики и терминологии, включающей в содержание учебного материала минимум речевых тем, минимум лексического материала

– основные пласты лексики нейтрального и книжного стиля, общенаучная лексика, термины, узкоспециальные слова, профессионализмы. Обучение языкам в предметно-научном аспекте предполагается на основных занятиях по профилирующим дисциплинам.

Из сказанного следует, что языковая подготовка осуществляется путем последовательного изучения предметно-научного материала. Такой путь может быть использован как альтернатива обучению языкам через синхронный перевод, при котором дублируется фактический материал.

Одним из механизмов реализации полиязычного образования является модульное обучение, позволяющее систематизировать темы и представить учебный материал блоками на казахском, русском, иностранном языках. Продемонстрируем примерный механизм планирования учебного материала в контексте данной технологии.

Основные модули объединяются по предметно-тематическому принципу и охватывают такие области, как: Образование, Профессия и специальность, Общая математика, Физика/Химия/География вокруг нас, Современные технологии и т.д.

Все модули в структурном отношении идентичны и включают:

- 1) ключевую лексику (общеупотребительную, общенаучную), термины, узкоспециальные слова (при необходимости), профессионализмы (при наличии в изучаемом языке);
- 2) тексты для изучения специальной темы и для самостоятельного чтения, заимствованные из источников оригинала;
- 3) методический аппарат к текстам, состоящий из притекстовых заданий предметно-тематического и языкового характера;
- 4) денотатные приложения, отражающие основной учебный материал в систематизированном или обобщенном виде: таблицы, диаграммы, графики, схемы, знаки и т.д.
- 5) систему практических заданий и упражнений с языковыми единицами, функционирующими в текстах (определение понятия, описание, типология, классификация, специфические признаки, функции, состав, структура, объем, масса, вещества, группы и др.).

Как видим, объем и содержание предметно-фактического и языкового материала носят характер целостности и законченности.

Ведущими организационными формами обучения языкам в полиязычном пространстве являются углубленное, интенсивное, интерактивное обучение, краткосрочные языковые курсы (в отделениях с государственным языком обучения – обучение русскому и иностранному, с русским языком обучения – обучение казахскому и иностранному).

С точки зрения тематической направленности возможно обучение коммуникативному, деловому, профессиональному языку с учетом потребностей обучающихся и уровня владения.

Ведущую позицию в современном образовании занимает профессионально ориентированный подход, позволяющий задать индивидуальный темп учебной деятельности, направленный на формирование профессиональной компетентности, составляющими которой являются социальная, коммуникативная, предметная компетенции. Траектория обучения направлена на организацию самостоятельной учебной деятельности, на обучение языкам через исследование и познание. Условия полиязычного образования, в которые вовлечен преподаватель, выдвигают новые требования к формированию логически мыслящего и креативного молодого поколения, способного адаптироваться к изменяющимся жизненным ситуациям и самостоятельно принимать решение возникающих проблем.

Реализация вопроса обучения языкам в условиях полиязычного образования требует обновления содержания и новых путей формирования предметно-научной и социально-коммуникативной компетенций. Развитие современной науки связано с антропоцентрической парадигмой, в центре внимания которой находится человек, язык, культура, картина мира.

Полиязычное образование ориентировано на формирование поликультурности, основанной на взаимосвязи языков и культур: «казахский язык//казахская культура//казахская картина мира» + «русский язык//русская культура//русская картина мира» + «английский язык//английская культура//английская картина мира». Результатом освоения языков в контексте антропоцентрической парадигмы, включающей вопросы культурно-языкового взаимодействия, вопросы общечеловеческого и национально-специфического в процессе освоения межкультурных и межъязыковых контактов, является формирование грамотной поликультурной личности. В понятие «грамотная поликультурная личность» вкладываем следующее содержание: это личность, уважающая и ценящая язык и культуру своего народа, толерантная и доброжелательная в отношении культуры и языка других народов.

Из всего сказанного следует система принципов обучения в условиях полиязычия. Основными принципами являются принцип учета основ межкультурной коммуникации, междисциплинарности, профессиональной направленности, принцип учета специальности.

Принцип учета основ межкультурной коммуникации проявляется в необходимости обучения языку как вербальному средству отражения жизни, социального опыта и культуры народа.

Принцип междисциплинарности предусматривает вооружение методами познания предметных и языковых основ путем интегрирования научных результатов разных отраслей знания: с одной стороны собственно предметного направления (математики, физики, биологии, географии, информатики), с другой – языкового направления (казахского, русского, иностранного).

Принцип профессиональной направленности связан с координацией предметов и аспектов обучения языкам с позиции выбранного профиля: естественнонаучного, физико-математического, общественно-гуманитарного, филологического, педагогического, медицинского и т.д.

Принцип учета специальности предполагает организацию содержания обучения языкам в непосредственной связи с языком специальности, включение учебного материала по специальности на трех языках: лексику, тексты, возможные коммуникативные ситуации для развития всех видов речевой деятельности: аудирования, говорения, чтения, письма.

Таким образом, системный методический подход к обучению языкам в контексте полиязычного образования может стать основой технологии профессиональной деятельности преподавателя, ведущего занятия на казахском, русском, иностранном языках.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Ж. Ж. Капенова

Көптілдік білім беру жағдайындағы тілдерді оқыту әдістемелерінің мәселелері

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Zh. Zh. Kapenova

Issues of methodology of learning language in polylinguistic education conditions

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 25.02.15.

Мақалада жогарғы оқу және жогары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесіндегі көптілдік оқытудың лингвоәдістемелік аспектілері қарастырылады. Кешенді түрде тілдерді оқыту жүйелерін құрайтын, негізгі әдістері: амал-тәсілдер, бағыттар, мақсаттар, мазмұндар, ұйымдастыру түрлері мен қағидалары, оқытылып

отыраған тілдің материалында көптілді тұлға қалыптастыру және білім беру әдістері көрсетілген.

This article is devoted to linguo-methodical aspect of polylingual education in university and Master and Doctor Course system. Also there are presented basic categories of methodic which represent language learning system: approaches, directions, aims, contents, organization forms, principles, and the ways of education and formation of polycultural individuality on the basis of language taught.

УДК 372.881.1

Ж. Ж. Капенова

к.п.н., Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ПРОСТРАНСТВА

Статья посвящена описанию принципов и методов рассмотрения языка в условиях поликультурного пространства и межкультурной коммуникации. Представлены принципы и методы обучения языку, учитывающие разные аспекты – страноведческий, этнокультурный, лингвокультурологический и др.

Ключевые слова: лингводидактика, поликультурное пространство, страноведческий аспект, этнокультурный аспект, лингвокультурологический аспект, концепт, семантикоцентризм.

Для лингводидактики начала XXI века характерно рассмотрение языка в контексте поликультурного пространства и межкультурной коммуникации. Язык в поликультурном пространстве Казахстана обладает специфическими признаками, обусловленными евразийской ментальностью народов. Язык в контексте казахстанского евразийства является уникальным средством хранения и трансляции знаний о мире восточного, азиатского, западного, европейского народов. Язык носителей евразийской культуры представляет особый интерес с точки зрения «определения общей для языка и культуры онтологической платформы» [1, с. 6]. Появляется необходимость разностороннего анализа языковых единиц, в котором предметом рассмотрения, прежде всего, является духовная культура и ментальность, отраженные в языке.

Специфика современной лингводидактики заключается в полипарадигмальном подходе, благодаря которому становится возможным познать через язык древние представления об окружающей действительности, воспроизвести хотя бы в общих чертах наиболее полную картину мира, определить универсальные (общечеловеческие) и этнокультурные особенности ментальности определенной языковой общности. В этой связи актуализируется вопрос о разноаспектности рассмотрения языковых фактов и явлений.

В современной образовательной системе язык рассматривается в лингвострановедческом, культурологическом, этнолингвистическом аспектах. Наряду с традиционными видами лингвистического анализа постепенно внедряется методика лингвокультурологического, концептуального и других видов анализа языковых средств.

Особенности методики изучения языка во взаимосвязи с культурой, лингвострановедением, этноспецифическими реалиями представлены в работах ученых Е. М. Верещагина, В. Г. Костомарова, Ю. Е. Прохорова, В. М. Шаклеина, В. В. Воробьева, В. А. Масловой, Г. А. Кажигалиевой, А. Ж. Мурзалиновой и др.

Кратко представим некоторые основные положения.

Предметом описания языка в теории Е. М. Верещагина, В. Г. Костомарова являются страноведчески и национально маркированные слова и выражения («бить баклуши», «щи», «пропал как швед под Полтавой»), безэквивалентная лексика («гармошка», «бить челом»), национально-культурная семантика русских фразеологизмов и др. [2].

Продолжая развивать теорию ученых, В. А. Маслова предлагает ряд культурологических и социологических методов – метод контент-анализа, фреймовый анализ, методы полевой этнографии (описание, классификация, метод пережитков и др.), метод лингвистической реконструкции культуры и др., которые, по ее мнению, «вступают в отношении взаимодополнительности, особой сопряженности с разными познавательными принципами, приемами анализа, что позволяет лингвокультурологии исследовать свой сложный объект – взаимодействие языка и культуры» [3, с. 34].

Широкое понимание лингвострановедческого аспекта в обучении языку встречаем в учебном пособии В. М. Шаклеина, в котором представлены основные методологические принципы. Так, в их числе названы принцип связи с общественной (социальной) природой языка, изучение языка через призму усвоения ценностей национальной культуры, формирование позитивного отношения к стране изучаемого языка, народу, культуре, самому языку и т.д. [4].

Лингвокультурологическая модель обучения русскому языку в условиях мультикультурного пространства Казахстана, предлагаемая

лингвометодистами Г. А. Кажигалиевой, А. Ж. Мурзалиновой, включает в себя синхронное изучение государственного (казахского) и русского языков, что, по мнению ученых, «стимулирует взаимодействие национальных картин мира, воплощенных в указанных языках, где русские и казахи представляют контрастивные, но контактирующие (исторически продолжительное время) лингвокультурологические общности» [5, с. 40]. Длительное взаимодействие языков, в которых отражены интересы, потребности и ментальность представителей разных культур, усиливает этнолингвистический аспект и «позволяет разработать научно-методические основы формирования функциональной грамотности с использованием лингвокультурологической теории» [5, с. 41].

Таким образом, на первый план выдвигаются методически важные и новые задачи планирования содержания языкового материала, предполагающего усиление лингвострановедческого, культурологического, этнолингвистического аспектов. В числе основных задач является описание принципов и методов, учитывающих разные аспекты языкового анализа.

Цель статьи – раскрыть особенности описания языка в контексте полипарадигмальной лингводидактики, назвать оптимальные принципы и методы обучения языку как средству межкультурной коммуникации в условиях поликультурного пространства.

Лингводидактика современности – интегративная по своему характеру наука, представляющая собой теоретическую базу обучения языку как средству хранения и трансляции культурных ценностей. Лингводидактикой предусмотрена взаимосвязь с другими научными дисциплинами – дидактикой, лингвистикой, философией, психологией, историей и др. Лингвистическую основу составляют направления, сформированные в рамках научной когнитивистики. В их числе ведущую позицию занимают когнитивная лингвистика, этнолингвистика, лингвокультурология, концептология и др., позволяющие всесторонне проанализировать языковой материал.

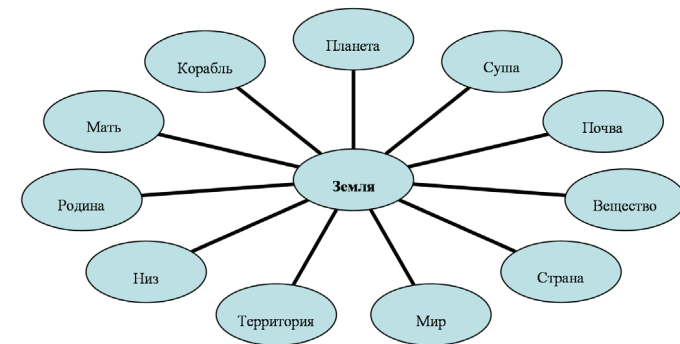
Центральным звеном названных направлений является понятие *концепт* как единица познания и воспроизведения фрагментов картины мира. Концепт – сложный феномен, не имеющий однозначного определения в лингвистической науке. Наиболее полное представление о концепте дано в работах М. В. Пименовой, одного из основателей концептологического направления в лингвистике. В частности, ученым выделяются основные его черты: «концепт – некий ментальный конструктор, вербализованный в языке», «устойчивая связь с культурой, он обладает национально-культурной спецификой», «наличие определенной сложной структуры», «включенность в состав его структуры характеристик» и др. [6, с. 21]. Как видим, изучение концепта непосредственно связано с разными аспектами – когнитивным,

культурологическим, этнографическим, историко-географическим и др. Это вполне отвечает задаче разносторонней познавательной деятельности в процессе овладения языком. В связи со сказанным предлагается использовать в лингводидактике термин «концепт» наряду с языковыми терминами «слово», «лексема», «лексическая единица». Рассмотрим особенности.

Известно, что освоение языка начинается с лексики. Именно лексический уровень отличается исключительной гибкостью смысловых оттенков, множеством лексико-семантических вариантов, наличием единиц разной стилистической и эмоционально-экспрессивной окрашенности и т.д. В собственно лингвистическом плане слово рассматривается как структурно-семантическая единица языка, выражающая понятие о предмете, явлении или их свойствах; в концептуальных исследованиях – как средство вербализации концептов, обладающих большим многообразием признаков и когнитивных моделей.

В структуре концептов выделяются неметафорические (мотивирующие и понятийные), метафорические (образные и символические), категориальные (функциональные, ценностно-оценочные) признаки [7]. Из сказанного очевидно, что концептуальный взгляд на языковой материал позволяет интегрировать разные отрасли знаний.

Продемонстрируем описание языка в концептуальном аспекте посредством фрагмента ассоциограммы, позволяющего в наглядно-структурированном виде представить ряд лексических единиц, отражающих разные признаки, отмеченные в структуре концепта «земля // Земля».

Итак, на основе ассоциограммы можно выделить следующие признаки: метафорические («Земля – корабль», С. Есенин), метонимические («стонати Русской земли», «Слово о полку Игореве»), неметафорические (Земля – планета), категориальные (земля – низ, Земля – Родина, Земля – Мать). Специфика описания языка на лексическом уровне в собственно

лингвистическом и концептуальном аспектах выглядит следующим образом:

Собственно лингвистический аспект		Концептуальный аспект	
земля // Земля			
Слово		Концепт	
Лексико-семантические варианты	<ol style="list-style-type: none"> Третья от Солнца планета (термин). Суша, земная твердь (антоним – вода). Почва, верхний слой коры нашей планеты, поверхность. Рыхлое, темно-бурое вещество, входящее в состав коры нашей планеты. Страна, государство. Территория с угодьями, находящаяся в чьем-нибудь владении, пользовании. 	Неметафорические признаки (мотивирующие, понятные)	<p>Общеславянская основа <i>zeta</i> изначально имела значение «низ».</p> <p>Планета, населенная людьми.</p> <p>Почва, верхний пласт земной коры.</p> <p>Суша.</p> <p>Часть территории.</p> <p>Мир.</p> <p>Страна.</p> <p>Имя.</p>
Синонимы	<ol style="list-style-type: none"> Мир, свет, земной шар, планета; подлунный, поднебесный, подсолнечный мир. Суша, берег, твердь. Почва, грунт. Участок, полоса, надел, делянка, клочок земли. Усадьба, имение. Территория, владения. Край, сторона, страна, местность, область. 	Метафорические признаки (образные, символические)	<p>Мать-Сыра земля, земля-кормилица.</p> <p>Земля – корабль...</p> <p>(С. Есенин)</p> <p>Земля – береза, Родина: «Клочок земли, припавший к трем березам...»</p> <p>(К. Симонов).</p> <p>Земля – человек:</p> <p>«Спит земля в сиянье голубом...»</p> <p>(М. Лермонтов).</p> <p>Земля – любовь.</p> <p>Земля – рай и др.</p> <p>Земля дала жизнь, вскормила, вспоила, воспитала и др.</p>
Эмоционально-экспрессивная окраска	<p>Земля (нейтр.).</p> <p>Землица (уменьш.- ласк.).</p>	Категориальные, функциональные признаки	<p>Земля-Низ // Небо-верх</p> <p>Земля – первооснова.</p> <p>Земля – планета,</p> <p>земля – суша,</p> <p>земля – вещество и др.</p>

В качестве основного источника собственно лингвистического анализа служат ортологические словари, энциклопедии и литературно-художественные тексты. Источниками концептуального анализа языкового

материала могут быть, помимо словарей, энциклопедий и литературно-художественных текстов, материалы различных отраслей наук, включая философию, этнографию, историю, географию, биологию, физику, математику и др.

Какие новые методические принципы определяют требования к системе обучения русскому языку в контексте тренда формирования поликультурной личности?

В числе ведущих принципов следует назвать семантикоцентризм, функциональность, интегративность, принцип учета специфики лингвокультуры языковой личности и др.

Семантикоцентризм предусматривает изучение содержательной стороны языка, непосредственно связанной с познавательной деятельностью человека. Объектом семантики являются языковые значения, включая значения лексем, синтаксем и др. Помимо лексических значений, данных в толковых словарях, рассматриваются разные смыслы, обнаруженные в источниках других отраслей наук.

В методике преподавания иностранного языка различают переводную и беспереvodную способы семантизации. К способам переводной семантизации относятся: перевод слова соответствующим эквивалентом, родного языка, перевод-толкование. Основными способами беспереvodной семантизации являются наглядность, описание значения с помощью уже известных слов, перечисление признаков, указание на родовое понятие, подбор синонимов, антонимов и др.

При усилении лингвострановедческого и этнолингвистического аспектов актуально изучение эквивалентной лексики, имеющей языковые соответствия в разных культурах, и безэквивалентной лексики – слов, отражающих национально специфические реалии.

Принцип функциональности предполагает изучение языка в тесной связи с его функциями в речевом действии. Это путь практического овладения лексико-грамматическим материалом в соответствии с содержанием речи.

Принцип интегративности предполагает преподавание русского языка на основе органического соединения нескольких предметов и языков, имеющих общие точки соприкосновения в плане предметного содержания и научно-теоретической базы. Правильное и целенаправленное осуществление принципа интегративности способствует целостному восприятию картины мира, позволяет изучать другие языки наряду со сведениями общественно-гуманитарного или естественно-математического цикла. Речь идет не просто о межпредметных связях, а о синтезе науки, языка, культуры. Этот принцип находит свое воплощение в развитии и формировании поликультурной личности.

При доминировании этнолингвистического подхода предлагается принцип учета специфики лингвокультуры языковой личности, который заключается в параллельном изучении культуры своего народа и культуры других народов. О данном принципе можно говорить в том случае, если собеседники являются представителями разных культур. Появляется возможность изучения привычных и специфичных моделей поведения языковой личности. Привычные модели речевого поведения перестают работать, когда сталкиваются представители разных культур. Чтобы избежать такого рода неудачи в коммуникативной ситуации, необходима информированность об особенностях речевого поведения носителя другой лингвокультуры.

Таким образом, система принципов обучения является открытой, допускающей включение новых принципов или переосмысление уже имеющихся. Это зависит от подходов и стратегии обучения языку.

Подходы к обучению определяют выбор метода обучения. В рамках сложившихся сравнительно-исторической, структурно-семантической парадигм в лингвистике ведущими методами остаются сравнительно-исторический, структурно-семантический методы. Наряду с ними возможно использование методов концептуального и лингвокультурологического анализа языковых единиц.

Сущность названных методов заключается в выявлении способов и средств воплощения культуры в содержании языковых единиц. Это новые методы, которые сегодня находятся на стадии разработки и уже начинают активно использоваться в школьной практике обучения русскому языку.

Таким образом, рассмотренные выше базисные категории методологии преподавания русского языка могут послужить своеобразным ориентиром в практической деятельности, результаты которой могут быть применены в различных видах и формах учебной деятельности в соответствии с задачами формирования поликультурной личности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 **Пименова, М. В.** Концепт сердце: Образ. Понятие. Символ: многография. – Кемерово : КемГУ, 2007. – 500 с.
- 2 **Верещагин, Е. М., Костомаров, В. Г.** Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М.: Русский язык, 1990. – 246 с.
- 3 **Маслова, В. А.** Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., стереотип. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 20 с.

4 **Шаклеин, В. М.** Русская лингводидактика: история и современность. – М. : РУДН, 2008. – 209 с.

5 **Мурзалинова, А. Ж.** Методические основы формирования функциональной грамотности учащихся-казахов при обучении русскому языку в X-XI классах школы нового типа. – Алматы : Қазақ университеті, 2002. – 307 с.

6 **Пименова, М. В., Капенова, Ж. Ж.** Концептуальные исследования в современной лингвистике: теория и практика (на примере ландшафтных концептов). – Павлодар-Кемерово : Кереку, 2014. – 160 с.

7 **Пименова, М. В.** Концептуальные исследования. Введение: учеб. пособие / М. В. Пименова, О. Н. Кондратьева. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2011. – 176 с.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Ж. Ж. Капенова

Көпмәдениеттілік кеңістігінде тілді үйренудің принциптері және әдістері

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Zh. Zh. Kapenova

Principles and methods of language teaching in terms of multicultural space

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 25.02.15.

Мақала көпмәдениеттілік кеңістігінде және мәдениетаралық коммуникация аясында тілді қарастырудың принциптері мен әдістерін сипаттауға арналған. Зерттеудегі тіл үйренудің принциптері мен әдістері өлкетану, этномәдени және лингвомәдени аспектілерді негізге алады.

The article describes the principles and methods of studying a language in terms of multicultural space and intercultural communication. It presents the principles and methods of language teaching, taking into account different aspects - cross-cultural, ethno-cultural, cultural-linguistic and others.

Н. А. Кударова, Ж. С. Асаинова

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНОПЕДАГОГИКАСЫ МЕН ЭТНОПСИХОЛОГИЯСЫНДАҒЫ ЭСТЕТИКА ҰҒЫМЫН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТҮСІНІГІНЕ ЕНГІЗУ

Мақалада қазақ халқының ұлттық тәлім-тәрбиесіне берілген орын және мектеп оқушыларына тікелей әсер ету қарастырылады.

Кілтті сөздер: этнопсихология, этнопедагогика, ұлттық эстетика ұғымы.

Этнопедагогика ұғымын айналымға тұңғыш енгізген чуваш ғалымы Г. Н. Волков. Этнопедагогика – халықтың тәрбиелік тәжірибесін, оның көзқарасын зерттейтін ғылым, сонымен қатар тұрмыстық педагогикасы, ұлт, ру, тайпа педагогикасы туралы ғылым. Зерттеу объектісі халықтың тәлім-тәрбиесі жөніндегі ұғым түсініктері, дәстүрлері, тәжірибесі болып табылатын ғылым саласы ретіндегі этнопедагогика қалыптасу, даму үстінде. Әсіресе соңғы жылдары оның зерттеу пәні, әдістері туралы, халықтық педагогикалық идеяларды бүгінгі тәрбие теориясы мен практикасында жүзеге асыру жолдарының мәселелері туралы зерттеулер едәуір көп. Бұлардың ішінде халықтық педагогиканың пайда болуы мен дамуы, қазіргі жайы жан-жақты сөз етіліп, оның теориялық-әдістемелік мәселелерін анықтауға бағытталған еңбектердің маңызы айтарлықтай [1]. Өкінішке орай, көптеген зерттеуші ғалымдар бұл мәселенің соншалықты көкейтестігіне үстіртін қарайтын секілді.

Көрнекі қазақ ғалымдары А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов халықтық педагогиканың тәжірибесін зерттей білуге ерекше мән берді. Сонымен қатар, этнопедагогика, халықтық педагогика мәселелеріне қатысты ой түйіндерді Г. Н. Волков, К. Ж. Қожахметова, Е. Л. Христова, З. Ә. Әбілова, Қ. Б. Жарықбаев, Ә. Табылдыев сияқты ғалым зерттеушілердің осы мәселені жан-жақты зерттеген еңбектерінен кездестіреміз.

Алайда халықтық тәрбиенің зерттелу тарихына шолу халық шығармашылығына арналған зерттеулер мен жарияланымдарда оның ерте заманнан келе жатқан тарихи құбылыс екендігі айтылғанмен, халықтық педагогикалық ескерткіштер оқу үрдісінде және сыныптан тыс жұмыстарда қолданылғанмен, балалар мен жастарды тәрбиелеуде оның ролі жайлы ойлар айтылғанмен көптеген ғылыми еңбектердің әлсіз тұсы халық педагогикасын оқып үйренудің теориялық мәселелері қамтылмайтындығын байқатады.

Этнопедагогиканың мәселелерімен айналысушы ғалым А. Э. Измаилов: «Халық педагогикасы ұрпақтан – ұрпаққа көбінесе ауызша түрде жалғасып келе жатқан, халықтың тарихи және әлеуметтік тәжірибесінің жемісі, оның іс-жүзінде тексерілген білімінің мағлұматтарының жиынтығы. Халықтық педагогиканың ескерткіштері халық ертегілерінде, аңыздарында, жырларында, мақал-мәтелдерінде сақталып, ұлттық салт-дәстүрлер арқылы өзінің көрінісін беріп отырады» – деп орынды атап көрсеткен.

Халықтық педагогика ұғымына көптеген зертеуші ғалымдар өздерінше анықтама береді. Біз Г. Н. Волковтың берген анықтамасын ұсынамыз: Халықтық педагогика – тәрбие мәселелері жөніндегі эмпирикалық мағлұматтардың және білімдердің жиынтығы. Халықтық педагогика - халық ауыз әдебиетіндегі, салттарындағы, ырымдарындағы, балалар ойындары мен ойыншықтарындағы сақталған педагогикалық мағлұматтарымен тәрбиелеу тәжірибесінің жиынтығы.

Қазақ этнопедагогикасының қайнар-бұлағы біздің заманымызға дейінгі дәуірден бастау алады. Ұлттық мәдениеттің тегі сол ұлттың ұлт болып қалыптаспай тұрған кезінен бастап-ақ жеке ұлыстардың ұрпағын тәрбиелеуден туындағаны белгілі.

Қазақ халқының өте ертедегі ата-бабаларының өмір сүрген кезінен (Түрік қағанаты) бастау алып, күні бүгінге дейін кәдесіне жарап келе жатқан рухани мұраның бірі – халықтық педагогика. «Халықтық педагогика» делінген Қазақ кеңес энциклопедиясында - тәрбие жөніндегі халықтың педагогикалық білім тәжірибесі. Халық педагогикасын зерттеу негізіне педагогикалық мазмұн мен бағыттағы халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографиялық материалдар, халықтық тәрбие дәстүрлері, халықтық ойындар, жанұя тәрбиесінің тәжірибелері т.б. жатады. Халық педагогикасының негізгі түйіні еңбек тәрбиесі және өндірістік білім, дағды, шеберліктерді ұрпақтан ұрпаққа қалдыру». Ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық тәлім-тәрбиенің белгілі жүйесінде жас буын жадына біртіндеп сіңіріп отыратын арнаулы жолдар, тиісті тәсілдер де болған. Мәселен, мақал-мәтелдерде адамгершілік, имандылық тәрбиесіне байланысты әдеп-ғұрыптар насихатталса, жұмбақтар мен айтыстарда – ақыл-ой тәрбиесі, өлең, жыр-дастандарда – әсемдік (эстетикалық) тәрбиесінің негізгі принциптері, ал ертегілер халықтық тәрбиенің сан алуан мәселелерін қозғайтын тәлімдік материал ретінде пайдаланылған. Демек, халықтық педагогика – тәлім-тәрбиелік ой – пікірдің ілкі бастауы, халықтың рухани мұрасы. Бұл жердегі еске алатын негізгі жайт: осындай халықтық мұралардың бәрі бірдей кәдеге жарай бермейді, олардың озығы мен қатар тозығы да бар. Ең негізгі мәселе – бұларды бүгінгі күннің талап тілегімен байланыстыра пайдалана білу болмақ. Егеменді еліміздің пердесі ашылмай, шіркеуленіп келген ұлттық тәрбиесі жиырмасыншы ғасырдың тоқсаныншы жылдарынан бастап, еркін

қолға алынды да, көптеген оқыту бағдарламалары мен оқу құралдары пайда болды. М. Оразаев, М. Смаилова сияқты педагогтар «Қазақ халқының салт-дәстүлері» деген кітап жазып, қазақ этнопедагогикасының салт-дәстүрге байланысты саласын айқындады. Профессорлар Қ. Жарықбаев пен Ә. Табылдыев «Әдеп және жантану» оқулығын жазып, қазақ этнопсихологиясы мен этнопедагогикасы ғылымының негіздерін айқындады.

Қазақ халқының тәлімдік мәні зор ой толғаныстары бесік жыры мен батырлық эпостарда, ертегілер мен аңыздарда, шешендік сөздер мен айтыс термелерде, мақал-мәтелдерде көптеп кездеседі. Мұндағы ұрпақ тәрбиесінің негізгі түйіні – адамгершілік-имандылық, ақыл-ой, еңбек, эстетика, дене, отбасы тәрбиесіне байланысты мәселелерге келіп тіреледі [2].

Қазіргі кездегі эстетикалық тәрбиенің міндеттерін шешу үшін халықтың осы уақытқа дейінгі тәжірибесін меңгеру қажет. Мәдени құндылықтарды жасауда әр халықтың өзіндік ерекшелігі бар. Халық әрдайым әсемдікті іздеді, қолдан жасады және оны өмірде, тұрмыста, еңбекте бекітуге тырысады. Оны халқымыз үй жиһаздарын жасауынан және оны әсемдікті сезінудегі тәрбие құралы ретінде пайдалануынан көруге болады.

Эстетикалық тәрбиеде халық ауыз әдебиетінің маңызы өте зор болды. Оның мазмұны халқымыздың бүкіл өмір тәжірибесін қамти отырып, жас ұрпақ санасын әсемдік сезімін, талғамын, қажеттілігін билейді. Эстетикалық тәрбиенің күрделі мәселелерін айқындауда біз халықтың жинақтаған педагогикалық білімімен тәрбие тәжірибесіне сүйенуіміз қажет.

Тәрбие жүргізу ісінде үйрету, пайымдату, сендіру, әсерлендіру тәсілдері қолданылады. Ұлттық тәрбие үлгілерін көрсетіп, үйрету үшін сахналық тәсілдерді қолданудың мәні зор. Сөзді жаттау, оны сахнада мәніне жеткізіп, мәнерлеп айта білу, өмір құбылыстарын әсерлендіре көрсету, кейіпкер бейнесін айнытпай көрсету әрбір тәрбиеленушінің санасына сан қырымен әсер ететін құбылыс.

Оқушы түсінігінің эстетикалық жақтан қалыптасуы халықтық педагогика және тағы сол сияқты көптеген факторлардың ықпал ету нәтижесінде болады. Сондықтан мектеп мұғалімдері оқушылардың эстетикалық талғамын іс-жүзінде, теория жүзінде де арттыра отырып, көрген білгендерімен сұлулықты қабылдауға көмектесуі керек.

Халқымыз дене сұлулығына, әсіресе қыз баланың көрікті болуына ерекше көңіл бөлген. Аналар «Аттың көркі – жал, қыздың көркі шаш» деп ұққан. Шаштарын қос бұрым немесе бестемше етіп өру бойжеткен қыздардың көркі болған. Қыз бен жігіт айтысындағы: «Атымды әкем сүйіп Несіп қойған, шашымды бестемшелеп есіп қойған» деген сөз тіркестері осы пікірді дәлелдейді.

Оқушы түсінігінің эстетикалық жақтан қалыптасуы халықтық педагогика және тағы сол сияқты көптеген факторлардың ықпал ету

нәтижесінде болады. Сондықтан мектеп мұғалімдері оқушылардың эстетикалық талғамын іс-жүзінде, теория жүзінде де арттыра отырып, көрген білгендерімен сұлулықты қабылдауға көмектесуі керек.

Отансүйгіштік деген ұлы ұғым – адам өзі жаралған топырақ пен өскен ортаға деген ізгі сезімді ғана білдірмейді, оның аясы әлдеқайда кең ұғым. Елдік, бірлік, халықтық қасиет – қазыналарды қастерлеу мен ертенге деген берік сенім сияқты сезімдерді оятатын да – осы Отансүйгіштік. Оның қоғам дамуында айрықша орын алатын күдіретті рухани факторға айналуының сыры да осында жатыр [4].

Балаларға музыка ерекше эстетикалық ықпал жасайды: ол балаларды жігерлендіреді, олардың көңіл-күйін біріктіреді, қимылға эстетикалық сипат береді.

Эстетикалық көзқарасты тәрбиелеудің негізгі құралы – өнер. Ол шындықты көркем, сезімді қабылданылатын бейнелер арқылы бере отырып және осылар арқылы адам сезімімен санасына әсер етіп, оның көзқарасын қалыптастыруға жәрдем етеді [3].

Педагогикада эстетикалық көзқарасты тәрбиелеу тәрбиенің басқа салаларымен тығыз байланысы қаралады. Балалардың ақыл-ой тәрбиесін, зерттелген құбылыстар әсемдігін ашпай жүзеге асыру мүмкін емес. Еңбекке тәрбиелеу – адамдардағы әсемдікті еңбек мазмұны мен процесін танымай саналы тәртіп пен мінез-құлықты тәрбиелеу мүмкін емес.

Мектеп оқушыны әсемдікті өмірден, адамдар қылықтарынан, еңбек іс-әрекетінен, еңбек нәтижесінен көруді және ләззат алуды үйретіп қана қоймайды, күнделікті өмірде осы әсемдікті жасау ынтасы мен іскерлігін тәрбиелейді.

Сонымен эстетикалық тәрбие табиғаттағы, өнердегі, еңбектегі, өмірдегі ең жақсыны қабылдау, одан ләззат алу. Эстетикалық тәрбие адамда дүниедегі әдемілік атаулыны бағалай білуге үйретеді, өнер шығармаларын тануға, қастерлеуге баулиды.

Эстетикалық тәрбиенің өзіне тән міндеттері бар. Олардың бірі – эстетикалық сезімді және эстетикалық қабылдауды тәрбиелеу. Өмірдегі, өнердегі әдемілікті сезу және көру адамдарда әртүрлі болады. Біреулер әдемілікке үніле қарап, оның сырын білуге тырысады, ал кейбіреулер оған онша мән бермейді, қалай болса солай қарап жанынан өте шығады. Әдемілікті сезу үшін, оған түсіну үшін ең алдымен бейнелеу өнері, музыка және ән саласынан әрбір адамда білім болуы керек. Білім адамды әдеміліктің объективтілік критерийлерімен қаруландырады. Білімді адам сұлулықты бағалай біледі, түсінеді. Айналадағы дүние сезімталдық, эстетикалық қабылдау қырағылығы, ықыластылық, қамқорлық баланың эстетикалық дамуының негізі болады.

Бастауыш сынып оқушылары әр түрлі пәндерді оқудың нәтижесінде табиғаттың, еңбектің сұлулығын және адам іс-әрекетінің әдемілігін бағалай білуді түсінеді. Олар әдемі жазуға мәнерлеп оқуға және айтуға үйренеді. Ал бұл мәдениетті сөйлеуге, көркемдік танымын қалыптастыруға, қиялын дамытуға игі әсер етеді.

Сонымен халықтық педагогиканы оқу-тәрбие үрдісінде тиімді қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық талғамын арттыруға болады деген қорытындыға келдік.

Бүгінгі таңда бастауыш мектептерде оқу әрекетін ұйымдастыруда оқушының жеке тұлғалық қасиетін қалыптастыруда эстетикалық мәдениетке мұғалім ерекше назар аудару керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Педагогика. Дәріс курсы [Мәтін] : – Алматы: «Нұрлы Әлем», 2003. – 368 бет. – ISBN 9965-656-32-0.

2 **Калиев, С., Молдабеков, Ж., Иманбекова, Б.** Этнопедагогика. [Мәтін] : Астана, 2005. 174 б. – ISBN 978-601-80244-3-6.

3 Жас ерекшелік педагогикасы [Мәтін] : оқулық / құраст. С. А. Мұсаева, құраст. Т. Б. Бегалтев. – Астана : Фолиант, 2006. – 333 б. – ISBN 9965-35-087-6.

4 **Сламбекова, Т. С.** Энос субъектісінің қалыптастырудағы патриоттық тәрбие. [Мәтін] : – ПМУ хабаршысы – № 2. – 2010.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Н. А. Кударова, Ж. С. Асаинова

Интеграция понимания эстетики в казахской этнопедагогике и этнопсихологии учащихся школ

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

N. A. Kudarova, Z. S. Assainova

Integrating of aesthetics understanding in the Kazakh ethnopedagogics and ethnopyschology by school students

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 25.02.15.

В статье рассмотрено значение национального воспитания казахского народа и его влияние на учащихся школ.

The article discusses the importance of national education of the Kazakh people and its impact on school students.

ЭОЖ 331.361 [343.3]

Ұ. Ж. Қонақбаева

PhD докторы, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты, Шымкент қ.

БЕЙІНДІК ОҚЫТУДЫ ЕНГІЗУ ЖАҒДАЙЫНДА МҰҒАЛІМГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ЖАҢА ТАЛАПТАР

Мақалада бейіндік оқытуды енгізу жағдайында мұғалімге қойылатын жаңа талаптар, бәсекеге қабілетті маман дайындау, мұғалімнің кәсіби деңгейге көтерілуінің психологиялық критерийлері қарастырылған.

Кілтті сөздер: бейіндік оқыту, 12 жылдық білім беру, білім беруді модернизациялау, бәсекеге қабілеттілік, мұғалімге қойылатын талаптар.

Қазақстандық білім беруді модернизациялау тұжырымдамасының басым бағыттарының бірі жалпы білім беретін мектептердің жоғары сыныптарында арнайы даярлық жүйесі және еңбек нарығының анық қажеттіліктерін ескере отырып оқушылардың әлеуметтендірілуі мен оқытуды жекелендіруге бағдарланған оқушылардың бейіндік оқуларын ендіре отырып жалпы білім берудің қол жетімділігі мен сапасын көтеру болып табылады. Бұл жаңалықтың нәтижелілігі жоғары сынып оқушыларының бейіндік оқуларын жүзеге асыру бойынша инновациялық қызметке қатысатын педагогикалық кадрлардың кәсіби даярлығына тәуелді. Бейіндік оқыту жүйесінде жұмыс істейтін педагог өзінің жаңа кәсіби міндеттерін дұрыс шеше білуі тиіс, сол үшін білім беру үдерісіне еніп жатқан жаңалықтарды меңгеруі тиіс.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Болашақты бірге құрамыз» атты халыққа жолдауында білім беруді модернизациялауды жалғастыра отырып, 12 жылдық орта білім беру моделіне көшетіміз нақтыланған. Біз кәсіптік және техникалық білім беру мазмұнын толық жаңартуымыз керектігі және университеттік білім беру мен ғылым дамуының жаңа деңгейін қамтамасыз етуге міндетті екендігіміз,

нарық тапсырысына бағдарланатын жоғары оқу орындарының инновациялық моделі «Назарбаев университеті» базасында қалыптасып жатқандығы нақты көрсетілген [1].

Қазақстан Республикасында жалпы білім беретін мектептердің жоғары сыныптарына бейіндік оқытуды енгізу мәселесін жүзеге асыру заманауи жоғары кәсіби біліктілікті иемденетін болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлауды бірінші орынға шығарып отыр. Сондықтан да Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық модернизация – Қазақстан дамуының негізгі бағыты» атты халыққа жолдауында білім беру жүйесін модернизациялаудың негізгі міндеттерінің бірі – «педагогикалық құрамның сапасын көтеру» болып табылады деп атап көрсетілген. Елбасымыз базалық педагогикалық білім берудің стандарттарын күшейтіп, жоғары оқу орындары мен мектеп оқытушыларының біліктілігін арттыруға талаптарды күшейту қажеттігін және әрбір аймақта педагогтардың біліктілігін арттыруға жұмылдырылған орталықтар жұмыс істеуі тиіс екендігін атап көрсетіп отыр [2].

Бүгінгі бейіндік оқыту мұғалімін даярлау дәстүрлі педагогикадан бас тартып, «жаңа демократиялық дәуірдегі» мұғалімнен қазіргі сапалы қасиеттерді талап ететін ізгілікті, жеке тұлғаға бағытталған педагогикаға бет бұруы қажет. Мұнан біздің алдымызда мынадай проблема туындайды, біріншіден, болашақта біз мұғалімді қай бағытта даярлауымыз қажет, екіншіден, болашақта біздің педагогика қандай болуы тиіс. Әрине, мұғалімді жоғары оқу орындарында даярлаймыз. Жаңа дәуір мұғалімін оқу орнында даярлау үшін жүйелі бағыт-бағдар мен қазіргі заманғы жаңашыл теория керек, сондықтан біз оқытудың инновациялық технологияларын және болашақ бейіндік оқыту мұғалімдерін даярлаудағы оның маңызын қарастыруымыз қажет.

Бейіндік оқытуды табысты жүзеге асыру үшін мұғалім төмендегі кәсіби білім мен іскерліктерді жүзеге асыруы тиіс:

- оқуға тұлғалық-бағдарланған, жеке және құзыретті тәсілдердің әдістемелік негіздерін және оларды жүзеге асыру механизмдерін;
- базалық және бейіндік деңгейлерде пән бойынша білім беру мазмұнын;
- элективті курстарды ұйымдастыру мен жасау әдістерін;
- оқушылардың жобалық, ғылыми-зерттеу қызметтерін ұйымдастыру әдістерін;

Мұғалім төмендегілерді жасай алуы тиіс:

- оқудың жекеленуіне бағытталған білім беру үдерісін жобалау,
- оқушылардың өз бетінше шығармашылық бастауларын күшейту, зерттеу қызметі мен әлеуметтік практиканы дамыту;

– орта жалпы білім беруде жоғары сыныптарды «жаппай» бейіндеу оны жасаушылардан тек қана әлемдік емес, отандық тәжірибеге бағытталған теориялық негізді менгеруді талап етеді [3, 4].

Бейіндік оқытуды енгізу жағдайында мұғалімге қойылатын жаңа талаптар туындап отыр. Ол білім беру үдерісінің вариативтілігін, тұлғалық және практикалық бағдарын қамтамасыз етуге қабілетті, интербелсенді, жобалау-зерттеу және коммуникациялық технологияларды меңгерген жоғары деңгейлі маман болуы тиіс. Бейіндік мектептің мұғалімі оқу үдерісін пән бойынша дайындықтың жоғары сапасын қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар жоғары сынып оқушыларының негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыруға, олардың білім алуы жалғастыруы мен сәйкес салада мамандық алуы үшін қажетті қабілеттерін дамытуды қамтамасыз ететіндей ұйымдастыруға мүмкіндік беретін кәсіби дайындығы болуы тиіс.

Бейіндік оқытуға көшу жағдайында мұғалімге қойылатын негізгі талаптар педагогикалық білім беру мен әрекеттегі педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыруды жетілдіру қажеттігін талап етеді.

Кез келген мұғалімнің ең басты міндеті өзінің кәсіби шеберлігін шыңдауға баса көңіл бөлу. Өйткені білім беруді жаңғырту «білім беру саясаты субъектілерінің арасында жауапкершіліктерді бөлу мен барлық білім беру үдерісіне қатысушылардың – оқушы, педагог, ата-ана, білім беру мекемесі рөлдерін арттыру негізіндегі ашық жүйе ретінде» қарастырылатын білім беру үдерісінің барлық субъектілеріне жоғары талаптар қояды.

Бейіндік оқытудағы оқытудың жүйелілік пен ізбасарлық қағидасы оқу материалының әрбір элементінің басқаларымен логикалық байланысын талап етіп, соңғысын алдыңғысына сүйене отырып меңгереді. Қазіргі кезде мектептерде пайда болған кейбір кемшіліктерден алшақ болуды қажет ететін бейіндік оқытудың мазмұнын таңдаудың негізгі қағидасы жеке бейіннің жұмыс оқу жоспарындағы пәндерді біріктіру қағидасы болып табылады. Бұл қағидаға сәйкес бейіндік оқыту жоспарының инвариатты және вариативті бөлімдеріндегі «туыс» пәндердің сәйкестенуі немесе жиынтығы емес, бейіндік оқытудағы бейін пәнін меңгеру үдерісі мен мазмұнын байланыстыру жолымен жүзеге асырылатын біркелкі жиынтық болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе бейіндік мектепте жұмыс жасайтын мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы шешілмей келе жатқан мәселенің бірі – педагогта өзінің педагогикалық ойлауын жаңартуға, инновациялық іс-әрекет атқаруға мотивациялық дайындығын көтеруге, кәсіби өрлеуге сұраныс тудыратын құралдар табу болып отырғандығы екендігін айтуға болады.

Бейіндік мектеп үшін өзіндік идеялары бар, жаңа оқу бағдарламаларын жасауға және жүргізуге қабілетті, жоғары интеллектуалдық әлеуетке және ғылыми құзырға ие мұғалім қажет. Бейіндік оқыту жағдайында педагог әдістемелік даярлығы қалыптасқан, сабақта оқушылардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастырудың түрлі әдістерін меңгерген тұлға болуы тиіс. Ол оқушылармен бірге олардың пәнге қызығушылығын арттыру мақсатында ізденістік-зерттеу жұмыстарын үнемі жүргізуі керек. Бейіндік сыныптардағы мұғалім – оқу, ізденістік жұмыстың ұйымдастырушысы, кеңесші болып табылады.

Білім берудің негізгі нәтижесі оқушылардың анықталған білім деңгейіне қол жеткізіп, кейбір мәселелерді шешуге қабілеттілігін түсінеміз. Жастардың өз бетінше және жауапкершілікті шешім қабылдауы, олардың одақтасуға даярлығын дамыту, ел тағдырына жауапкершілікті қабылдауы, оның дәстүрлі құндылықтарын құрметтеуге тәрбиелеу зор маңызға ие болады. Білім беру жүйесі жас ұрпақтарға сапалы білім беруге мүдделі барлық қоғамдық күштердің қолдауы мен көңіл аудару объекті болуы тиіс.

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау. Ізденімпаз мұғалімнің шығармашылығындағы ерекше түс - оның сабақты түрлендіріп, тұлғаның жүрегіне жол таба білуі. Ол өзінің кәсібін, өз пәнін, барлық шәкіртін, мектебін шексіз сүйетін адам. Өзгермелі қоғамдағы жаңа формация мұғалімі – педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген, тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған, рухани дамыған, толысқан шығармашыл тұлға құзыреті. Жаңа формация мұғалімі табысты біліктіліктері арқылы қалыптасады, дамиды. Нарық жағдайындағы мұғалімге қойылатын талаптар: бәсекеге қабілеттілігі, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі.

Осы айтылғандарды жинақтай келіп, жаңа формация мұғалімі – рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған әдіснамалық, зерттеушілік, дидактикалық-әдістемелік, әлеуметтік тұлғалы, коммуникативтілік, ақпараттық және тағы басқа құзыреттіліктердің жоғары деңгейімен сипатталатын рухани – адамгершілікті, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға.

Психологтар мен педагогтар адамның рухани интеллектуалдығы, кәсіби шығармашылығы мен өзін-өзі дамытуы өмірінің әр кезеңінде әр қалай деп көрсетеді. Мысалы, ұлы педагогтар А. Дистерверг, К. Ушинский, А. Макаренко, В. Сухомлинский және т.б. мұғалімдік еңбекті адамтану ғылымы, адамның жан дүниесі, рухани әлеміне бойлай алу өнері дей отырып, педагогикалық шеберліктің дамуына зор үлес қосқан. Осы тұрғыдан алып қарағанда педагогикалық шеберлік кәсіби әрекетті жоғары деңгейге көтеретін болашақ мұғалімнің жеке қасиеттерінің, оның білімі мен білігінің жүйесі. Осы мәселені терең зерттеген А. Маркова мұғалімнің кәсіби деңгейге көтерілуінің төмендегідей психологиялық критерийлерін анықтаған [5]:

1. Объективті критерийлер, мұғалімнің өз мамандығына қаншалықты сәйкес әлеуметтік тәжірибеге қосар үлесі қандай екендігі. Жоғары еңбек көрсеткіші, әртүрлі мәселелерді шығармашылықпен шеше алу біліктері, т.б. жататындығын атап өтеді.

2. Субъективті критерийлер, адамның мамандығы қаншалықты оның табиғатына, қабілеттері мен қызығушылықтарына сәйкес қаншалықты өз ісінен қанағат табатындығымен байланысты. Мұғалім еңбегіндегі субъективті критерийлерге кәсіби-педагогикалық бағыттылық, кәсіптің маңыздылығын, оның құндылығын түсіну, маман иесі ретінде өзіне позитивті көзқарастың болуын жатқызады.

3. Нәтижелі критерийлер, мұғалім өз ісіне қоғам талап етіп отырған нәтижелерге қол жеткізіп отыр ма деген мәселе тұрғысынан қарастырады. Біреулер нәтиже ретінде оқушылардың білімдерінің стандартқа сай болуын алса, енді біреулер олардың қарым-қатынасын дамытуды алады, ал кейбіреулері оқушылардың өмірге дайындығын басты назарда ұстайды, ал оқыту нәтижесі біз үшін баланың психологиялық функцияларын жетілдіріп, өзінің педагогикалық әрекеті арқылы алған білімдерін өз өмірлік мәселелерін шешуге қолдана алуы.

4. Шығармашылық критерийлер, мұғалім өз кәсібінің шекарасынан шыға алуы, сол арқылы өз тәжірибесін, еңбегін өзгерте алуы жатқызылады. Шығармашыл мұғалім үшін біреудің тәжірибесін қайталағаннан гөрі өз жаңалықтарын, білгендері мен түйгендерін басқаларға ұсына алуының, шығармашылық бағыттылықтың болуының мәні зор. Кәсібиліктің бірден келе салмайтындығы белгілі, оны әр мұғалім ерте ме, кеш пе меңгеруі тиіс. А. Маркова оның кезеңдерін төмендегідей етіп бөледі: мұғалімнің өз мамандығына бейімделу кезеңі, мамандықта өзін-өзі өзектендіру кезеңі, мамандықты еркін меңгерген кезеңі, мамандықта шығармашылық деңгейге жеткен кезең. Осылайша ғалым кәсіби құзыреттіліктің сипаттамасын шебер-мұғалімнің, жанашыл-мұғалімнің, зерттеуші-мұғалімнің, кәсіби дәрежесіне көтерілген мұғалімдердің жиынтық бейнесі ретінде қарастырады.

Ең бірінші кезекте мұғалімнің «өзіндік жаңалығы» болуы қажет. Ғылым жаңалығын түрлендіруде өз үлесін қосу арқылы жасаған нәтижелі жұмысы өзгелердің тәжірибесін толық көшірмей, жаңа ортаға икемдеп, өзіндік іс-әрекет жиынтығы арқылы айтарлықтай нәтижеге қол жеткізу керек. Қазіргі кәсіптік-педагогикалық қызмет қандай мұғалімді талап етеді. Мұғалім – оқушылардың жеке тұлғасын дамытуға басымдық беретін, күрделі әлеуметтік-мәдени жағдайларда еркін бағдарлай алатын, шығармашылық үдерістерді басқара алатын, адам туралы ғылымның жетістіктерін, оның даму заңдылықтарын, компьютерлік оқыту өнерін терең меңгерген жан-жақты дамыған шығармашыл тұлғаны талап етеді.

Ал, білім беруде кәсіби құзырлы маман иесіне жеткен деп мамандығы бойынша өз пәнін жетік білетін, оқушының шығармашылығы мен дарындылығының дамуына жағдай жасай алатын, тұлғалық – ізгіліктік бағыттылығы жоғары, педагогикалық шеберлік пен өзінің іс-қимылын жүйелілікпен атқаруға қабілетті, оқытудың жаңа технологияларын толық меңгерген және білімдік мониторинг негізінде ақпараттарды тауып, оларды таңдап сараптай алатын, отандық және шетелдік тәжірибелерді шығармашылықпен қолдана білетін кәсіби мұғалімді айтамыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан республикасының президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Болашақты бірге құрамыз» атты қазақстан халқына жолдауы // Егеменді Қазақстан. – 2011, – 29 қаңтар.

2 Қазақстан Республикасының президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық модернизация Қазақстан дамуының негізгі векторы» атты қазақстан халыққа жолдауы // Егеменді Қазақстан. – 2012, 28 қаңтар.

3 **Абдуллина, О. А.** Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. [Текст]: научное издание / О. А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1990. – 139 с.

4 **Дурай-Новакова, К. М.** Формирование к профессиональной готовности к деятельности. [Текст]: научное издание / К. М. Дурай-Новакова. – М.: Просвещение К. Л. Риккера, 1983. – 356 с.

5 **Маркова, А. К.** Психология труда учителя: Книга для учителя Интернет ресурсы: //http://userdocs.ru/psihologiya/26217/index.html?page=5.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

У. Ж. Комакбаева

Новые требования учителю в условиях внедрения профильного обучения

Государственный педагогический институт, г. Шымкент.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

U. Zh. Komakbaeva

New requirements to teacher in profile training implementation

State Pedagogical Institute, Shymkent.

Material received on 25.02.15.

В статье рассмотрены новые требования учителю в условиях внедрения профильного обучения, подготовка конкурентноспособных

специалистов, психологические критерии повышения профессионального уровня учителя.

The article deals with new requirements to the teacher in the conditions of implementation of Special Education, training competitive specialists, psychological criterion of teacher professional development.

УДК 37.013.73 (4/5)

СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ И ЗА РУБЕЖОМ

Д. В. Лепешев¹, Н. М. Гринвальд²

¹к.п.н., профессор, член-корреспондент Академии педагогических наук Казахстана, ²магистрант, Кокшетауский университет имени А. Мырзахметова, г. Кокшетау

Данная статья посвящена системе образования трех стран: Казахстан, Белоруссия и Российской Федерации. На сегодняшний день данное содружество имеет весьма тесные взаимоотношения особенно, что касается экономического прогресса. Тем не менее, не смотря на процветание и успешное развитие этих стран, актуальной темой для обсуждения считается система и модель образования. Можно с уверенностью сказать, что международное сотрудничество помогает приобрести студентам не только профессиональный опыт, но и обогатить свой духовный мир. Работая в области образования и воспитания необходимо ориентироваться на гуманистические идеалы общества, главный из которых – становление и развитие образованной, творческой и нравственной личности. Выявление общих особенностей образовательных систем стран Содружества поможет определить необходимую основу для дальнейшего развития интеграционных проектов в сфере образования.

Ключевые слова: Казахстан, Белоруссия, Российская Федерация, образование, «Болашак», «Балапан», «непрерывная модель образования», реинтеграционные процессы, интеграция образовательной сферы, гуманизм, языковой аспект.

Попытки модернизации сферы образования в последние десятилетия осуществляются во всех странах СНГ, целью которых является приведение систем образования этих стран в соответствие с европейской системой,

формирование национальной системы квалификации образования и формирование институциональных изменений [1].

Современная система образования не имеет границ, так была и есть одним из самых главных направлений развития любого государства и Казахстан стал не исключением. Ведь на сегодняшний день, нехватка качественного образования сказывается на уровне развития высококвалифицированных специалистов, которые непосредственно играют важную роль в продвижении любого государства.

С началом социально-экономических преобразований перед казахстанской молодежью встали новые задачи, решение которых требует от каждого молодого человека личностного миропонимания и следование им в своей жизни. На сегодняшний день «Блестящее, качественное образование», с каждым годом приобретает широкий спектр значения.

Образование – высшая ценность, приоритет мировоззренческих установок молодого поколения, это и мотивационная и культурная составляющая социума, человеческий капитал, путь преодоления финансового и духовного кризиса. Образование – главная ценность, способ бытия современного молодого человека. Высокий динамизм общества, большой поток информации, сложные отношения между людьми предполагают компетенции, которыми должна овладеть современная молодежь: способность учиться всю жизнь: «непрерывная модель образования», «образование всю жизнь».

В Казахстане роль образования более чем отмечена и является стратегически важным для вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира. Поэтому Казахстану необходимы высококвалифицированные специалисты, обладающие необходимыми знаниями и навыками, присущему веку новых технологий. Однако образованность любого государства зависит не от количества вузов в ней, а от качества обучения [2].

Выступая с лекцией в «Nazarbayev University», Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев обозначил направления для казахстанской системы науки и образования в соответствии со стандартами времени. Он выделил пять стратегических задач, решение которых необходимо для повышения конкурентоспособности страны:

1) Казахстану, необходимы специалисты с современными знаниями, умеющие принимать и реализовывать грамотные решения. С 1992 года, по программе «Болашак» созданной по инициативе президента РК ежегодно направляются в зарубежные вузы сотни молодых казахстанцев. В настоящее время подготовлено более 20-ти тысяч молодых специалистов. Сегодня Казахстану необходима своя индустрия науки и знаний, способная самостоятельно готовить профессионалов международного уровня.

2) Казахстанской системе образования необходим университет соответствующий эталону XXI века. В предыдущие годы государство многое сделало для развития всей системы образования. По поручению Президента принята программа «Балапан», которая направлена на полный охват детей дошкольным образованием, построено свыше 650 новых общеобразовательных школ. По всей стране реализуется программа создания 20-ти Интеллектуальных школ будущего для одаренных детей с углубленным изучением предметов естественно-математического цикла. Финансирование казахстанского образования уже несколько лет составляет порядка 4-х процентов от объема ВВП страны. Создание нового университета – это новая ступень в интеграции казахстанских вузов в мировое образовательное пространство.

3) Казахстану нужен научный центр, создающий не только учёных, но и новые технологии в перспективных инновационных сферах.

4) В современном мире образовательные услуги – это быстро развивающийся сегмент экономики. Казахстан должен использовать мировой опыт и стать центром экспорта образования и научных открытий в регионе, СНГ и Евразии в целом.

5) Новый университет превратит Астану в крупный научно-образовательный центр Евразии. Создание этого учебного заведения – важнейший национальный проект, который призван оказать системное влияние на развитие столицы, всего государства и общества [3].

Перспективное стремление Казахстана достичь Европейского уровня образования, на сегодняшний день дает непосредственные положительные результаты. А именно, наши студенты, обучаясь за границей, получают не только теоретические и практические знания, но также обогащают свой духовный мир.

На сегодняшний день, ключевыми приоритетами для современной молодежи являются:

1. «непрерывная модель образования», «образование всю жизнь»;
2. личностный рост, а именно, самообразование, активизация своих возможностей, выстраивание жизненной стратегии;
3. развивать в себе высокий коммуникативный уровень: партнерские отношения в команде, уважение к представителям различных культур, религий, профессий и т.д.;
4. овладеть в совершенстве родным и иностранными языками;
5. владеть навыками информационной технологии: уметь использовать новые технологии информации, работать с документацией, упорядочивать и классифицировать их, пользоваться моделирующими и вычислительными приборами [4].

Поэтому можно с уверенностью сказать, что система образования Казахстана уже в ближайшее время станет в один ряд с системой образования развитых стран и уже в силах конкурировать с ними на равных. Ведь меры, предпринимаемые в настоящее время, благоразумны и рассчитаны на будущее. Образование должно стать основой высокого качества нашей жизни. Образование – это ключ, который позволит обеспечить конкурентоспособность нашей страны.

Рассматривая ситуацию, сложившаяся в начале XXI века в системе образования наших ближайших соседей и партнеров по многим вопросам экономики, то можно сказать, что в Республики Беларусь, России, Кыргызстана и других стран Евразийского континента, система образования имеет свой специфичный характер, в результате чего, аналитики и исследователи трактуют ее по-разному. По их мнению, оценивая состояние системы образования, можно с уверенностью сказать, что данная отрасль является достаточно стабильной, т.е. отвечает современным требованиям и не требует постоянной модернизации.

Например, возьмем Республику Беларусь, где первейшей фундаментальной основой системы образования и воспитания послужила родная культура, которая обеспечивает духовную преемственность между современниками, их предшественниками и потомками. Она выступает гарантом ощущения вечности, равновесия и безопасности, необходимого человеку для нормального биопсихического развития и жизнедеятельности.

Так как образование представляет собой сложный социальный институт и культурно-исторический процесс, который в свою очередь, требует научного рассмотрения. Для этого необходимо в республике более целенаправленно развивать науки об образовании и воспитании, в том числе философию, социологию, экономику и историю образования, социальную и народную (этническую) педагогику и психологию, сравнительное образование, возрастную психологию и физиологию. Только на основе достижений этих и других наук, педагогика может развиваться как теория и практика обучения и воспитания.

Делая выводы, не которые ученые пришли к мнению, что работая в области образования и воспитания необходимо ориентироваться на гуманистические идеалы общества, главный из которых – становление и развитие образованной, творческой и нравственной личности. Это обуславливается непрерывной изменчивостью окружающего мира, высокими темпами экономических и политических преобразований, что требует от человека гибкого, сознательного и ответственного поведения. Способность к творчеству, социальная и моральная ответственность становятся ведущими критериями готовности человека к жизнедеятельности. Поэтому необходимо, чтобы на смену обучению, которое строилось преимущественно на передаче

информации и памяти, пришло образование, организованное на основе самостоятельного творчества.

На сегодняшний день, образование и воспитание Белоруссии осуществляются, исходя из прогрессивных направлений развития личности, общества и государства, гармоничного сочетания их интересов. Как отмечает современный белорусский исследователь Л. И. Леутина, приоритеты воспитательной и образовательной работы в современном белорусском государстве связаны с «намерениями построения социально ориентированного государства» [5]. В Законе Республики Беларусь об образовании (1991) среди ведущих принципов образования назван принцип «национально-культурной основы образования», а также принцип «приоритета общечеловеческих ценностей, прав человека, гуманистического характера образования» [6]. При этом, как и любая другая страна, Беларусь стремится сотрудничать с другими международными и престижными вузами зарубежья.

Основными направлениями международного сотрудничества в области образования и воспитания на современном этапе являются:

- системное изучение, накопление и использование зарубежного опыта, результатов научных исследований по перспективным технологиям обучения и воспитания детей и молодежи, подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров;
- установление многосторонних связей органов управления, научных и учебных заведений республики с зарубежными партнерами: обмен учащимися, студентами, аспирантами, преподавателями и научными работниками; организация совместных исследований и научно-методических разработок; реализация программ для способных и талантливых юношей и девушек, детей, нуждающихся в социальной помощи и защите;
- расширение подготовки, переподготовки и стажировки за рубежом студентов и специалистов, прежде всего в ведущих научных и учебных заведениях Европы, США и Японии;
- сближение национальной школы Беларуси с зарубежными системами образования на основе взаимопризнания и идентификации учебных планов, перечней профессий и специальностей, дипломов и уровней квалификации, научных степеней и званий;
- разработка и реализация совместных проектов повышения международной мобильности преподавателей, ученых-педагогов, учащихся и студентов;
- организация подготовки специалистов для зарубежных стран в белорусских учебных заведениях, а для Беларуси – за рубежом;
- информационный обмен по вопросам образования и воспитания [6].

Таким образом, следуя данным направлениям, реализация концепции образования и воспитания в Белоруссии будет содействовать обогащению интеллектуального и производственного потенциала нации, повышению благосостояния людей и духовному расцвету общества.

Современное российское педагогическое сознание имеет глубокие исторические корни. Оно включает в себя результаты многовекового опыта обучения и воспитания подрастающих поколений. В его истории различимо несколько периодов, для каждого из которых характерна особая направленность педагогической мысли. При одновременном наличии в педагогике нескольких направлений и течений в каждый период выявлялось доминирующее, определяющее сущностные, главные черты образовательной и воспитательной практики своего времени.

Сегодня основное внимание реформаторов сфокусировано, на системе профессионального и прежде всего высшего образования. Однако фундаментом национальной системы является общее среднее образование. Не только знания и навыки, но не в меньшей степени ценности и нравственные установки, усвоенные в школе, составляют основу личностного и профессионального развития, формируют мировоззренческие горизонты человека и в значительной мере определяют круг доступных ему альтернатив жизненного пути. «Образование – да и воспитание – это медленное и постоянное движение вверх по спирали знаний и моральных ценностей и запретов [8]. Дефицит внимания к проблемам средней школы способствовал нарастанию проблем в системе общего образования, что в свою очередь негативно сказывалось не только на процессах подготовки квалифицированных кадров, необходимых для модернизации экономики, но и на морально-нравственном климате в обществе.

После обретения независимости все бывшие советские республики, которые имели единую систему образования и единые образовательные стандарты, осуществили трансформацию советской системы на разных уровнях. Реформы образовательных систем государств-участниц СНГ являются естественным явлением в связи с неоспоримым влиянием качества и уровня образования на качество и уровень жизни всего населения. Поэтому, явным достижением была бы выработка общих подходов и путей взаимодействия в реализации образовательных программ и решения актуальных проблем высшей школы с учетом национальных особенностей и стратегий развития.

В то же время, выявление общих особенностей образовательных систем стран Содружества поможет определить необходимую основу для дальнейшего развития интеграционных проектов в сфере образования. Самым явным характерным признаком, присущим всем постсоветским государствам являются высокая скорость реформ и модернизации систем образования. Также можно выделить такие общие характеристики, как общее прошлое, использование русского языка для международного общения,

появление негосударственных коммерческих вузов, похожие проблемы, связанные с переходом на трехуровневую систему (бакалавр-магистр-доктор), законодательное обеспечение дифференциации образования, проблемы гармонизации старой системы (кандидатской и докторской) с новой системой (магистерской и докторской PhD), актуальность развития и совершенствования форм международного и межвузовского сотрудничества и т.д.

Исходя из вышеизложенного, можно констатировать, что интеграция в образовательной сфере является наиболее актуальным и много-обещающим процессом именно в рамках содружества государств пост-советского пространства.

В данном контексте особо выделяется языковой и культурный аспект интеграции в сфере образования, так как широкое применение русского языка государствами содружества и сохранение информационного пространства являются важными активами в процессе развития общего образовательного пространства. Так как, к примеру, именно языковые, ресурсные и информационные барьеры представляют трудность для участников Болонского процесса [9].

Изменения в социально-экономической сфере общественной жизни поставили многие страны мира, в том числе и Россию, перед необходимостью реформирования образовательной системы. Реформы образования, став частью социальной политики современных государств, направлены:

- на обновление всех звеньев своей системы от дошкольных учреждений до университетов;
- совершенствование содержания, методов и средств учебно-воспитательной работы;
- улучшение подготовки и повышения квалификации педагогических кадров.

В основу государственной политики Российской Федерации в области образования положены идеи гуманизации. Они нашли отражение в Конституции Российской Федерации (1993), Законе РФ «Об образовании» (1992). В документах отмечается, что образование должно осуществляться в интересах личности, общества и государства. В Законе РФ «Об образовании» подчеркивается, что, двигаясь по пути гуманизации общества, можно надеяться, что образование станет высшей потребностью личности и будут созданы благоприятные условия для реализации этой потребности, для развития общей и профессиональной культуры личности.

Современное российское образование – это непрерывная система последовательных ступеней обучения, на каждой из которых действуют государственные, негосударственные, муниципальные образовательные учреждения разных типов и видов. Образовательная система объединяет

дошкольное, общее среднее, среднее специальное, вузовское, послевузовское, дополнительное образование.

Центральным звеном системы образования в Российской Федерации является общее среднее образование, которое обеспечивается средними общеобразовательными школами, школами с углубленным изучением отдельных предметов, гимназиями, лицеями, вечерними школами, образовательными учреждениями типа интернатов, специальными школами для детей с отклонениями в физическом и психическом развитии, внешкольными образовательными учреждениями (детские музыкальные и художественные школы, школы искусств, хоровые и хореографические студии, фольклорные ансамбли, детско-юношеские спортивные школы, станции юных техников, центры досуга и др.). Появляются новые виды образовательных учреждений (школы-интернаты искусств, агрошколы-интернаты, школы народных ремесел и др.).

Главные задачи общеобразовательных учебных учреждений состоят в том, чтобы создать благоприятные условия для умственного, нравственного, эмоционального и физического развития личности; способствовать выработке научного мировоззрения; обеспечить освоение учащимися системы знаний о природе, обществе, человеке, его труде; сформировать приемы самостоятельной деятельности [10].

Таким образом, в настоящее время в России наблюдается стремление законодательно возродить духовно-нравственную сферу в государственных школах. Это подтверждает ряд программных документов федерального и регионального уровней, которые стремятся реализовать духовно-нравственный потенциал в сфере образования. Духовное и физическое здоровье является одной из ключевых составляющих в структуре основной образовательной программы, а его сохранение и укрепление – приоритетным направлением деятельности образовательного учреждения [11].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Аветисян, П. С.** Формирование единого образовательного пространства СНГ в условиях глобализации (социально-философская концепция): Монография. – Ереван : Изд-во «Гитутюн» НАН РА, 2007.

2 Система образования в Казахстане: шаг вперед, два назад. – <http://contur.kz/node/532>.

3 Пять задач для развития системы образования в Казахстане. – <http://www.uchi.kz/novosti-obrazovaniya-kazakhstana/5-zadach-dlya-razvitiya-sistemy-obrazovaniya-v-kazakhstane>.

4 О современной молодежи Казахстана. – www.intelstudy.ru.

5 **Леутина, Л. И.** Белорусский опыт организации образования // Альманах современной науки и образования. – 2010. – №4 (35). – С. 177.

6 Закон Республики Беларусь 29.10.1991. №1201-ХП «Об Образовании» // http://www.tamby.narod.ru/belarus-zakon/zakon_1202-1991.htm.

7 Концепция непрерывного воспитания детей и учащейся молодежи в Республике Беларусь // Зборнік нарматыўных дакументаў Міністэрства адукацыі, №2, 2007.

8 **Третьяков, В.** Воронка невежества. – Известия. – 4 февраля – 2010.

9 «Формирование общеевропейского пространства высшего образования. Задачи для российской высшей школы». Аналитический обзор. ГУ-ВШЭ, – Москва, 2003.

10 **Арапов М. В., Загвоздкин, В. К.** «Вольдорфские школы в России», 2000.

11 Сюрпризы нового стандарта образования // Проблемы современного образования. Электронное периодическое издание. – 2010. – № 3. – <http://www.pmedu.ru/cnt/news/index.php?id=57>.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Д. В. Лепешев, Н. М. Гринвальд

Қазақстандағы және шет елдердегі білім жүйесі

Абай Мырзахметов атындағы
Көкшетау университеті, Кокшетау қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

D. V. Lepeshev, N. M. Grinvald

System of education in Kazakhstan and abroad

Abai Myrzakhmetov Kokshetau University, Kokshetau.
Material received on 25.02.15.

Берілген мақала үш елдің білім жүйесіне арналған: Қазақстан, Белорусия, Қырғызстан. Бүгінгі күнге бұл үш ел бір-бірімен өзара тығыз байланысқан, әсіресе экономикалық ілгерім жасағанын. Дегенмен, бұл елдердің гүлденуіне қарамастан, білім жүйесі талқылаудың өзекті тақырыбы болып табылады. Бүгінгі күнде бұл бірлестік аса тығыз қарым-қатынаста, әсіресе экономикалық ілгерім жасағанын. Дегенмен, бұл елдердің гүлденуіне және жақсы дамуына қарамастан, талқылауға арналған басты тақырып білім жүйесі мен оның үлгісі қала береді. Халықаралық ынтымақтастық студенттерге тәжірибе жинау және рухани дүниені байыту үшін көмектеседі, бұны аса үлкен сеніммен айтуға болады. Білім және тәрбие саласында жұмыс

істеу барысында, қоғамның гуманистикалық мұратына қарап бейімделу керек. Солардың ішіндегі бастысы – өнерлі және өнегелі тұлғаның қалыптасуы және дамуы. Мемлекеттердің білім жүйесінің жалпы ерекшеліктерін айқындау, білім жүйесіндегі интеграциялық жобаларды дамыту үшін қажетті негізді анықтауға көмектеседі.

This article focuses on the system of education in three countries. These are Kazakhstan, Belorussia, Kyrgyzstan. To date they work side by side in economic sphere. In spite of progress of these countries the system and model of education are very actual nowadays. Working in the sphere of education we have to look out for humanist ideals of society, one of the main are development of educated, creative and honest person. Recognizing of general features of the educational systems of our neighbors can help to find the main foundation for the further development of integration projects in the sphere of education.

УДК 378:371.13.

Н. В. Мурза¹, Р. Б. Маженова², А. Ю. Гаак³

¹ п.ғ.д., доцент, мектепке дейінгі және психологиялық-педагогикалық даярлық кафедрасының меңгерушісі, ² п.ғ.к., мектепке дейінгі және психологиялық-педагогикалық даярлық кафедрасының доценті, ³ дене мәдениетінің ілімі мен әдістемесі және спорттық медицина кафедрасының оқытушысы, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Баланың денсаулығы және толық дене дамуы – жеке тұлғаны қалыптастырудың негізі. Қойылған міндетті шешуде дене тәрбиесінің барлық құралдарын кешенді түрде қолданғанда ғана қол жеткізуге болады. Мектепке дейінгі ұйымда балаларды салауатты өмір салты негізінде тәрбиелеу болашақта баланың жағымды дағдылары мен іскерліктерін қалыптастырады.

Кілтті сөздер: салауатты өмір салты, дене тәрбиесі, бала денсаулығы, мектепке дейінгі ұйым, дағды, іскерлік.

Қазіргі заманғы әлемдегі білім беру жүйелерінің даму үрдісі халықтың жалпы сауаттылық деңгейінің артуымен сипатталады. Сауаттылық пен ақыл ұлттық байлық санатына жатқызылады. Әлемнің көшбасшы

елдерінің экономикасының өсімі және саяси дербестігі білім беру туралы заңдардың қабылдану және жүзеге асырылу кезеңіне сай келеді. Қазақстан Республикасының стратегиялық даму жоспарында білім беру реформасы, атап айтқанда, мектепке дейінгі білім беруді реформалау мәселелері айрықша орын алады.

Қазақстанда білім беруді реформалау барысында ұйымдастырылған мектепке дейінгі баламалы оқу мекемелері жаңа типті мекемелерге жатқызылады және түрлі саладағы ғалымдардың назарын тартады.

Ғылыми зерттеулер соңғы онжылдықта мектепке дейінгі жастағы балалардың денсаулығында айтарлықтай нашарлау байқалатындығын дәлелдейді. Созылмалы патологиялар санының жылдам артуы, дене даму көрсеткіштерінің төмендеуі, жүйке жүйесі аурулары, шекаралық жүйкелік-психикалық аурулар, көз, ас қорыту органдары, эндокринді жүйе ауруларының артуы денсаулықтағы теріс өзгерістердің ерекшеліктері болып табылады. Оқушылар денсаулығының нашарлауындағы басты роль гигиеналық талаптарға сай емес оқыту, тәрбие шарттары, оқу жүктемелерінің жеделдетілуі және артуы, мектеп жасына дейінгі балалардың жеткіліксіз қозғалыс белсенділігі орын алатын мектепке дейінгі мекемелерге тиесілі.

Мектеп жасына дейінгі балаларда салауатты өмір салты туралы түсінікті қалыптастыруға сай критерийлер даярлауда мектепке дейінгі тәрбие жүйесінің маңызы аз, өйткені, балалар денсаулығын жақсарту туралы уайым медициналық қана емес, педагогикалық проблема да болып табылады. Балалармен дұрыс ұйымдастырылған тәрбие-білім беру жұмысы денсаулық пен салауатты өмір салтын қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Дене тәрбиесі басқа өмір кезеңіне қарағанда мектепке дейінгі балалық шақ жылдарында жалпы тәрбиемен анағұрлым тығыз байланысты. Балалардың рухани өмірі, дүниетанымы мен ақыл-ой дамуы олардың денсаулығына, қуанышына тәуелді. Сондықтан балалардың дене және психикалық дамуын дұрыс ұйымдастыру маңызды.

Баланың толыққанды дене дамуы және денсаулығы – бұл тұлға дамуының негізі. Дүниежүзілік Денсаулық Сақтау Ұйымының жарғысында денсаулық – аурулардың немесе дене кемшіліктерінің жоқтығы ғана емес, сонымен қатар, толыққанды дене, психикалық және әлеуметтік берекет делінген. Сондықтан, денсаулық проблемасын кең әлеуметтік көзқарас тұрғысынан қарастыру қажет.

Ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес, ересектердегі аурулардың 75 пайызы балалық шақта қалыптасқан. 25 жыл бұрын балалардың 20-25 пайызы әлсіреп туса, қазір бұл сан үш есеге артты. Мектеп жасына дейінгі әрбір төртінші бала жыл ішінде 4 реттен артық ауырады (Т. Я. Чертюк, З. С. Макарова, М. Н. Белова, Б. Н. Капустяндардың деректері) [1]. Мектеп жасына дейінгілердің 5,6 пайызын ғана толығымен сау деуге

болады (1 денсаулық тобы), 26 пайызы созылмалы ауруларға жатады (2 топ), қалғандары әлсіреген денсаулыққа ие (3 денсаулық тобы) [2].

Зерттеулер қазіргі балалардың «қозғалыс дефицитіне» ұшырағандарын дәлелдейді, басқаша айтсақ, олардың күн ішінде жасайтын қозғалыс мөлшері жас нормасынан төмен. Балабақшада және үйде балалар күннің басым бөлігін үстел басында, теледидар, компьютер жанында өткізеді. Бұл белгілі бір бұлшық ет топтарына статикалық жүктемені арттырады және олардың шаршауын туындатады. Қаңқа бұлшық еттерінің күші мен жұмыс істеу қабілеті төмендейді, бұл дене бітімінің бұзылуын, майтабандықты, жастық жылдамдық, ептілік және т.б. дамуын тежеуді тудырады.

Түрлі жүйке жұқаруы мен жоғары деңгейде сырқаттануды тудыратын балалар стрессі соңғы онжылдықта мамандардың ерекше назарын тартуда. Балалар стресстері – бұл балада оң эмоциялардың жетіспеушілігі мен жанұядағы теріс психологиялық ортаның, балалар мекемесіндегі шектен тыс шу мен шиеленістің, күн тәртібі мен ақыл-ой жүктемелерінің дене жаттығуларымен, тыныс алумен дұрыс алмастырылудың жоқтығының салдары. Осылайша бала стресстері физиологиялық үрдістердің қалыпты ағымын бұзады, бұл тікелей бала денсаулығының нашарлауына әкеліп соқтырады.

Академик Н. М. Амосовтың ойынша, ХХІ ғасырдың баласы өркениеттің үш күнәсімен соқтығысады: дене жаттығуынсыз теріс эмоцияларды жинақтау, артық тамақ жеу және гиподинамия [3]. Ғалымдардың пайымдауынша, соңғы екі тармақша бала ағзасының жеделдете дамуына, ең алдымен, бойы мен салмағының өсуіне әкеліп соқтырады. Ішкі мүшелер болса, өз дамуында қалып қояды да, нәтижесінде түрлі аурулар мен ауытқулар орын алады.

Жалпылай қабылданған дене тәрбиесі жүйесі аталған проблемаларды толықтай шеше алмайды, өйткені:

1. Қазақстанның түрлі аймақтарындағы балалар мекемелеріндегі нақты шарттарды есепке алмайды;

2. балаларды олардың дербес ерекшеліктері мен денсаулығына қарай дифференциалды көзқарасты қарастырмайды;

3. балалардың қозғалыс қажеттілігін жүзеге асырмайды.

Балалардың денсаулығы мен дене дамуы жағдайын жеткіліксіз деңгейде медициналық бақылау мектеп жасына дейінгілердің дене тәрбиесі жүйесінің тиісті деңгейін де қамтамасыз ете алмайды.

Мектеп жасына дейінгілердің дене тәрбиесі бойынша балабақшаның негізгі міндеттері:

1. балалардың денсаулығын сақтау және жақсарту;

2. балада оның дербес ерекшеліктеріне қарай қажетті қозғалыс іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыру;

3. балалардың қозғалыс белсенділігі қажеттілігін жүзеге асыру мақсатында шарттар қалыптастыру;

4. салауатты өмір салты қажеттілігін тәрбиелеу;

5. дене және психикалық берекетті қамтамасыз ету [4].

Қойылған міндеттерді табысты орындау дене тәрбиесінің барлық құралдарын кешенді түрде қолданған жағдайда ғана мүмкін болады.

Сонымен, денсаулық кілті рационалдық режимде, шынықтыруда және қозғалыста екен. Сондықтан салауатты бала тәрбиесін қамтамасыз ету үшін балалар мекемесіндегі жұмыс мына бағыттарда құрылуы тиіс:

1. балалардың дене дамуы үшін шарттар жасау және олардың сырқаттануын төмендету;

2. мектепке дейінгі мекемелердегі тәрбиешілердің педагогикалық шеберлігі мен іскерлік біліктілігін арттыру;

3. шынықтыру-сауықтыру міндеттерін кешенді түрде шешу;

4. мектепке дейінгі мекеме мен жанұяның біріккен күшімен салауатты бала тәрбиелеу.

Балалардың толыққанды дене дамуы және қозғалыс қажеттілігін жүзеге асыру үшін мектепке дейінгі мекемеде тиісті шарттар жасалуы тиіс.

Мысалы, топта белсенді қозғалыс, шынықтыру құралдары, спорттық кешендер мен тренажерлер үшін жеткілікті орын бөлінуі тиіс. Осының барлығы балалардың дене шынықтыруға деген қызығушылығын арттырады, өмірлік маңызды қасиеттерді дамытады, сабақтардың нәтижелілігін жоғарылатады, бөлмеде барлық негізгі қозғалыс түрлерімен жаттығуға мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі мекеме ауласында қозғалмалы және спорттық ойындарға арналған алаңқайлар, жүгіру жолдары, «кедергі белестері», т.б. орналасқан шынықтыру алаңын жабдықтау абзал.

Балалардың денсаулығының жақсаруына, олардың оңтайлы дене дамуына баланың мектепке дейінгі мекемедегі өмір салты, оған деген ересектердің қамқор және айрықша назары, түгелдей ұжымның әрбір тәрбиеленушіге деген жоғары жауапкершілік сезімі ықпал етеді.

Баланың үйлесімді дене және толыққанды психикалық дамуына күн тәртібі септігін тигізеді.

Балалардың күн тәртібі олардың қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне, жыл мезгіліне, жастарына және денсаулықтарына қарай күн ішіндегі алуан түрлі іскерлігін қарастырады. Мұндай тәртіп түрлі мүшелердің өміршеңдігі мен функционалдық іс-әрекетін қамтамасыз етеді, уақытымен дұрыс дене және толыққанды психикалық даму үшін жағдай туғызады.

Күн сайын барлық жас топтарында балалардың дене тәрбиесінің бірнеше түрі жоспарлануы тиіс: таза ауада немесе ғимарат ішінде таңғы жаттығу, күн ішіндегі алуан түрлі қозғалысмылы ойындар, шынықтыру шаралары, дене шынықтыру және жүзумен айналысу (хауыз болған жағдайда), бұлар күн ішінде балалардың қажетті қозғалмалы белсенділігін қамтамасыз етуге,

мектеп жасына дейінгілердің ақыл-ой жүктемесін рационалды түрде бөлуге мүмкіндік береді.

Салауатты бала тәрбиесін медицина мен педагогика достастығы, таза ұйымдастырылған медициналық-педагогикалық бақылау жағдайында ғана қамтамасыз етуге болады, оған жататындар:

1. балалардың денсаулығы мен дене дамуын медициналық түрде бақылау;

2. дене тәрбиесі методикасы мен ағзаның шынығуын, балалардың физиологиялық реакциясын, олардың жас және дербес мүмкіншіліктеріне қарай жүктемелердің сәйкестігін медициналық-педагогикалық бақылау;

3. шынықтыру сабақтары мен шынықтыру шаралары өткізілетін орындарды, жабдықтардың, құралдардың, балалар киімдерінің гигиеналық қалпын санитарлық-педагогикалық бақылау.

Балалардың дене тәрбиесі жұмысы олардың дене даярлығы мен денсаулықтарындағы ауытқуларын есепке алу арқылы жасалуы тиіс. Ол үшін мектепке дейінгі мекеме дәрігері жеке медициналық карта негізінде топтағы барлық балалардың және жекелей әрбір баланың денсаулық жағдайы туралы толық мәлімет беруге көмектесетін жоба құрастырады.

Күн тәртібінде денсаулықты жақсартуға және сырқаттануды төмендетуге септігін тигізетін шынықтыру шараларын өткізуге ерекше назар аудару қажет. Шынықтыру шаралары дене тәрбиесінің маңызды құрамдас бұлшегі ретінде салауатты өмір салтының міндетті шарттары мен әдеттерін қалыптастыруға. Сол себептен түрлі формалар мен әдістерді, сонымен қатар жыл мезгілдеріне, балалардың жасы мен денсаулықтарының дербес ерекшеліктеріне байланысты өзгерістерді қарастыратын шынықтыру жүйесі маңызды.

Шынықтыру баланың мектепке дейінгі мекемедегі толық мерзімінің барысында қамтамасыз етілген жағдайда ғана нәтижелі болады. Ол үшін мыналар қажет:

1. бөлмедегі жылу және ауа режимінің дұрыс ұйымдастырылуы;
2. барлық жыл мезгілдерінде серуендеу тәртібін ұстану;
3. ауа алмасатын жердегі ұйқы;
4. гигиеналық шаралар мен т.б.

Бала ағзасының функционалды жетілуіне, оның жұмыс істеу қабілеттілігінің жоғарылауына, сыртқы ортаның теріс факторларына қарсы қорғаушы күштердің дамуына таза ауадағы түрлі формадағы дене жаттығулары септігін тигізеді: таңғы жаттығу, шынықтыру сабақтары, спорттық ойындар мен жаттығулар, ойын-сауықтар.

Салауатты бала тәрбиелеуде шынықтыру сабақтарында балалардың қозғалыстары мен дене шынықтыруын дамытуға айрықша мән беріледі. Әрбір жас кезеңінде шынықтыру сабақтары түрлі бағыттарға ие:

1. кішкентай балаларға олар ләззат сыйлауы, оларды кеңістікте бағдар табуға, жабдықпен дұрыс жұмыс істеуге, қалыпты сақтандыру тәсілдеріне үйретуі тиіс;

2. орта жаста – дене қасиеттерін дамыту (ең алдымен, төзімділік пен күш);

3. жоғары топтарда – қозғалыс қажеттілігін қалыптастыру, қозғалу қабілеттері мен дербестікті дамыту [5].

Сондықтан да шынықтыру сабақтарының түрлі нұсқаларын пайдалану қажет.

Салауатты бала тәрбиелеу мәселесі жанұямен тығыз байланыста шешілуі тиіс. Ата-аналар жиынын өткізу, ата-аналарды балабақшаның спорттық сауықтыру жұмысына тарту жүйелі түрде жүзеге асырылуы керек.

Сонымен, мектепке дейінгі мекемеде шынықтыру-сауықтыру жұмысы жүйелі түрде өткізілген жағдайда балабақшадан мектепке баратын балаларда жақсы дене даярлығы, денсаулықтарында жақсару бар, ал бұл әрі қарай оқудың сенімді негізі.

Осылайша мектепке дейінгі мекемеде балаларды салауатты өмір салтымен тәрбиелеу бала болашағына пайдалы дағдылар мен іскерліктер сипіреді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 **Кудрявцев, В.** Физическая культура и развитие здоровья ребёнка// Дошкольное воспитание. 2004. – №1. – С. 81.

2 **Кудрявцев, В.** Физическая культура и развитие здоровья ребёнка// Дошкольное воспитание. 2004. – №5. – С. 66.

3 **Журавлёва, М., Стасюк, А.** О системе физкультурно-оздоровительной работы//Дошкольное воспитание. 1997. – № 9. – С. 39.

4 **Бузунова, А., Волков, П.** Медико-педагогическая оздоровительная работа//Дошкольное воспитание. 2003. – №4. – С. 44.

5 **Шишкина, В. А., Машенко, М. В.** Какая физкультура нужна дошкольнику. – М. : Просвещение, 2005.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Н. В. Мирза, Р. Б. Маженова, А. Ю. Гаак

Педагогические условия формирования здорового образа жизни детей дошкольного возраста

Карагандинский государственный университет
имени Е. А. Букетова г. Караганда

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

N. V. Myrza, R. B. Mazhenova, A. Y. Gaak

Pedagogical conditions in developing healthy lifestyle for children of preschool age

E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda.

Material received on 25.02.15.

Полноценное физическое развитие и здоровье ребёнка – это база формирования личности. Успешное решение поставленных задач возможно только при условии комплексного использования всех средств физического воспитания. Воспитание детей в дошкольном учреждении в режиме здорового образа жизни закладывает полезные навыки и умения у ребёнка на будущее.

Full physical development and health of the child – is the basis of personal identity formation. Successful solving of the problem is possible only when there is the integrated use of all means of physical education. Upbringing of children in preschool institutions in the mode of a healthy lifestyle provides and leads to useful skills for the future of a child.

UDC 666.973

A. B. Myrzabekova

master student, S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar

THE PROBLEM OF FORMATION STUDENTS' LIFE ORIENTATIONS IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION

The article considers the relevance and the prospects of students' values and life orientations study during the process of their professional self-determination.

Key words: meaning of life, life orientations, professional self-determination.

The question of the meaning of life and life orientations has the significance if it is asked to each particular person, in some specific situations, it is individual and unique and depends on many factors. But in spite of that, each of us lost in thoughts and finds it difficult to answer these questions and define own significances and meaningful orientations that make our life unique and rich. Representatives of

various scientific schools have considered it very differently. V. Frankl considers that it might be contractive and viewpoint values, emotional experience. «Firstly by the means of what do we give to our life, secondly by the fact that we get from the universe and the third by the means of the position we take in relation to our fortune that we can't change» [5]. So the meaning could be concluded with the personal contribution of human to society. It is possible if the person shows own individuality at work. V. Frankl emphasizes the meaning of individualization sense; other scientists stress the general meaning of life.

E. Vayskopf-Dzhols divided the approaches to the meaning study in three groups: the meaning as the integration of personal and social reality, the meaning as the definition and interpretation of life and the meaning as the life object. F Feniks considered the meaning with the position of personal and social reality integration. Human is a being whose distinctive life feature is a meaning possession. The main object of them is their realization. The main description of the meaning is «That is common for everybody. Nobody can have deliberate isolation life» [3]. Dzh. Roys and A. Pauell have used the concept of personal meaning as the value «which is attached to critical aspects of being by each individual» [3]. We think that the meaning is completely subjective formation. For figuring out the personal meaning it is necessary to answer to three questions: 1. What kind of world do I live? 2. How can I change my life to meet my needs and values as best as I can? 3. Who am I? – By answering these questions a person creates his own life conception, style and the way I am. But the personal meaning isn't a constant formation. It has the influence of actual personal needs and specific life situation and varies as well. Dzh. Roys believes that the cause of most psychological disorders is the lack of meaning in human's life, and the pursuit of the meaning is related to a higher level of reality awareness. This point of view is similar to the opinion of A. Leontief, who considered the personal meaning as a subjective personal significance of a fact for the subject. It shows individualize reflection of reality that expresses the human relation to the objects, so the activity and communication are developed for them. The meaning is objective - subjective category and it is directed to outside world and subjects: «The one's meaning is always true: «pure», uncertain meaning is just as meaningless as uncertain creature» – A. N. Leontief emphasizes as well as it belongs to the subject. The meaning expresses the relation of subject to the reality objects, where there is a connection with outer objective world [1]. Then the personal meaning acquires various displays of the culture, social relations, norms, values, ideals, and actions, everything personal that becomes «meaningful to yourself». So, that the partiality of human cognition is occurred.

V. Frankl considers the meaning as a living purpose and a challenge, considering the basic human pursuit is as the tendency to its finding and realization. It is peculiar to all people and prompts them to behave and develop. Searching and finding of the meaning in a particular situation is a process of awareness of

possible actions in relation to the situation. But it shouldn't only be found, but it has to be realized if it doesn't the person experiences some difficulties in personal development. The tendency to meaning finding is based on the «self-transcendence of human existence – the outside constant orientation of a person, for something and someone different, some points that needs to be done, or other person» [5]. As more as a person's directed to the outer world and the people around it, the more he realizes himself in life.

S. L. Rubinstein has distinguished two ways of human existence, or two versions of the relations to life and it is similar to V. Frankl's point of view. In the first case, the man's life is limited, it doesn't go beyond the immediate environment of one's life and his material social environment. Human relationship applies to some single events but not life as a whole. In the second case, the life is in general. Reflection allows you to suspend the ongoing process of life and make people to be mentally beyond, that to «see the meaning of their life».

V. E. Chudnovsky interprets the meaning of life as a psychological phenomenon, the essence of which is the reflection in the mind. The subject reflection of targets and activity life characteristics, that became vitally important value of an extremely high manner [4]. The meaning of life is a special mental constitution, has its own specific appearance, by gaining relative stability and independence of the external and internal environment, it has a significant impact on human life. This state is based on the concept of L. I. Bozhovich personality, she states that the appropriation of social norms of consciousness is essential to the mental development and the formation of the person, but it isn't limited by them. Personality formation is a progressive liberation of individual from the direct influence of the environment that allows changing the environment and oneself.

B. S. Bratus considers the meaning of life as a constitutive human requirement, which is based on the fundamental contradiction between the narrow-mindedness, mortality of individual existence and universality of human species-being. «The meaning of life as a problem, as the question itself can be made if we take it to something more of our lives, something that goes beyond the bounds of our lives. This, the real encounter with death is» [2].

B. S. Bratus believes that the meaningful formations are the constitutive units of consciousness of the individual. They define the principal and permanent attitude of man to the world, to others, to oneself. The totality of these attitudes forms the moral position of the person. By knowing that, it becomes strong and there are personal values, and in his opinion they are conscious life-purpose entities. Meaningful constitutions are formed in the process of a complex and multi-faceted correlation of smaller to larger, single situations to the broader contexts of an individual life.

For the purpose of studying the content aspect of the meaning of life we have taken 208 surveys of young people of 17-27 years old. They are 11 years

pupils, university freshmen and senior students. There are 115 women, 93 men and 14 married people. They were asked two questions: «How do you understand the meaning of life?» «What does have the greatest influence for the meaning of life formation?» Given answers to the first question (several answers were possible) can be divided into 5 groups. Based on the classification of V. Frankl, we have identified three main groups: the value of creativity, attitudes and emotional experience values. The first group (95 answers) includes creativity values or «contractive values». They are related to labor activity. The meaning is personal contribution to human society, which is possible in case the person shows own individuality at work. These are respondents' answers: «the meaning of life is an issue», «self development», «the issue, where potential disclosure is possible and «professional self-determination».

The second group includes 54 answers related to correlation with other people: family making and care, helping friends. The third group (24 answers) is emotional experience values. They are based on the sensitiveness to the whole world, the intensity of every life experiences moment. The tendency is to be happy, lovely and doing good deeds.

We can identify two additional groups which include the values of spiritual development and the lack of understanding of the meaning of life. According to the results, 19 answers were related to the search of harmony, spiritual development, service to God and realization of the supreme role. And the last group includes 33 answers that indicate the lack of formed ideas of sense of life. For example: «I don't know», «I haven't thought», it is «just to live», «endless search of the meaning of life».

According to the results for the second question young people believe that mostly the example of parents affect their beliefs – 89 respondents. «Their own vital experience» is important for 77 respondents. On the third place is «socializing with peers» 19 ones have chosen this option. Reading, communication with teachers and mass-media's influence affects less.

Therefore, the modern content of young people's ideas about the meaning of life consists in realization themselves in activity, creation and strengthening good mutual relations with close people, search of happiness and spiritual development. But the index of the lack of the formed ideas of the meaning of life is high enough. We can suppose that these young people have a faint self-image and the lack of clearly formulated goal.

Consequently, the understanding of the meaning of life is a basic human need to understand and realize the goal of individual life, and the value orientation is a manifestation of this goal. Therefore it is necessary to study the formation of semantic identity as a dynamic and substantial side. The dynamic side allows the individual to understand and accept the temporal aspect of the meaning of life, and

substantial side will highlight what or who (object / subject) affects the meaning and purpose of life orientation.

LIST OF REFERENCES

- 1 **Asmolov, A. G.** Psychology of personality [Text]: – Moscow: the Publishing center «Academy», 2007. – 528 p. (rus)
- 2 **Bratus, B. S.** Anomalies of personality [Text]: – Moscow: the Publishing center Idea, 1988. 301 p. (rus)
- 3 **Leontief, D. A.** Psychology of meaning: nature, structure and dynamics of semantic reality [Text]: – Moscow: Sense, 2003. – 487 p. (rus)
- 4 **Vaizer, G. A., Bodalev A. A., Karpov, N. A., Chudnovsky, V. E.** Theory and history of problem of sense of life and acme. // Sense of life and acme: 10 years of search. Materials of the VII - X symposiums. – Moscow: Sense, 2004. Pp. – 7-22. (rus)
- 5 **Frankl, V.** The human search for meaning [Text]: – Moscow: Progress, 1990. – 368 p.

Material received on 25.02.15.

А. Б. Мырзабекова

Кәсіби өзін-өзі анықтау мәнмәтінінде студенттердің өмірмағыналық бағыттарының қалыптасу мәселесі

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

А. Б. Мырзабекова

Проблема формирования смысловых ориентаций студентов в контексте профессионального самоопределения

Павлодарский государственный университет имени С. Торайғырова, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Мақалада студенттердің кәсіби өзін-өзі анықтау кезіндегі құндылық және өмірмағыналық бағыттарының зерттеудің перспективтілігін және өзектілігін дәлелдейді.

В статье обоснованы актуальность и перспективность изучения ценностных и смысловых ориентаций студентов в процессе их профессионального самоопределения.

ӨОЖ 378.196

Р. Т. Нарықбай

магистр оқытушы, Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық казақ-түрік университеті, Түркістан қ.

ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ІСКЕРЛІКТЕРІН АРТТЫРУ

Мақалада дене мәдениеті және спорт саласында кейбір мәселелерді кешенді түрде зерделеу осы салада кәсіби мамандарды дайындау қазіргі кезде зерттеу жұмысының көкейкесті талабы болып отырғанына тоқталған. Сонымен бірге қимыл-қозғалыс ойындарын дене мәдениеті студенттерін кәсіби даярлау үдерісінде жоғары білімнің мақсатына жаңаша түсінікпен қарау, оны дамытудың басты стратегиялық бағдары (өмірге жауапкершілікпен қарайтын, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, шығармашылық ойлауға дағдыланған, іскерлік қабілеттілігі биік, гуманистік ойлауы басым, ұйымдастырушылық іскерліктерін арттыру мәселесі) тұрғысынан қарастырылған.

Кілтті сөздер: Қимыл-қозғалыс, ойын, студенттер, ұйымдастыру, арттыру.

XXI ғасырда білім мен ғылым саласында болып жатқан өзгерістер болашақ мамандар даярлауда жоғары мектептің алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Осыған орай, бүгінгі әлеуметтік білім беру кеңістігіне сай бейімдеп білім алу, жалпы ғаламдық танымды, ойлауды дамыту, өзінше ғылыми тұжырым жасауға, олардың қажетіне қарай ғылым жетістігін сұрыптауға, студенттің өзінің іс әрекетінің субъектісі болуына мүмкіндік туғызу – көкейкесті мәселе. Өйткені, тек жоғары білімді маман ғана қоғам мен экономиканың, әлеуметтік және мәдени өркендеудің көшбасшысы бола алады [1].

Жоғары білім – маманға білім, іскерлік және дағды ғана беріп қоймайды, ол жеке тұлғаны қалыптастырады.

Заман талабы өзгерген сайын жоғары оқу орындарына қоғам тарапынан қойылатын талап та өзгерді.

Еліміздегі жоғары білімді дамыту стратегиясы Қазақстан Республикасы Конституциясының қағидаларына, Білім туралы заңға, ел Президенті Н. Ә. Назарбаевтың халыққа арнаған «Қазақстан – 2030» жолдауына

негізделеді. Бұл құжаттарға сәйкес Қазақстан Республикасындағы жоғары білім мемлекеттің ұзақ мерзімдік бағдарламасы арқасында ерекше орын алады [2].

Бүгінгі таңдағы жоғары білімнің мақсатына жаңаша түсінікпен қарасақ, оны дамытудың басты стратегиялық бағдары - өмірге жауапкершілікпен қарайтын, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, шығармашылық ойлауға дағдыланған, іскерлік қабілеттілігі биік, гуманистік ойлауы басым, кәсіби ілімімен қаруланған, адамгершілік қасиеттері мол білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру болып табылады.

Жоғары мектептің маңызды міндеттерінің бірі – кәсіби мамандарды дайындаудағы фундаментальды ғылымның орны мен рөлін жоғарылатудан келіп шығатын білім беруді ізгілендіру. Осыған байланысты дайындықты меңгеріп шыққан жоғары мектеп түлегі заманауи ақпараттар ағымын жылдам игеріп, өз іс-әрекетін дұрыс жолға қояды, яғни дұрыс пайдалана алады.

Біздің зерттеу бағытымызға байланысты жоғары мектептің негізгі бағыттарының маңыздысы арнайы жоғары кәсіби білім беру, сондықтан кәсіби білім беру болашақ дене мәдениеті мамандарын даярлау жүйесінің дамуына өз үлесін қоса алатын бірден-бір фактор болып табылады. Ғылым мен техниканың, технологиялардың өркендеп дамуы болашақ мамандарда кәсіби технологиялық білім мен іскерліктердің дамуына баса назар аударады. Болашақ мамандардың бойында ұйымдастырушылық қызметі, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру, берілген тапсырмаларды жауапкершілікпен орындау, қызмет орнында, ұжымда адамгершілік, психологиялық ахуалды ұстап тұру қабілеттерін қалыптастыру ең маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Жоғары оқу орнының басты мақсаты – алдыңғы қатарлы жастар тәрбиелеу, адамзаттың мәдени және өнегелілік деңгейі мен оның ой-өрісін арттыру, жоғары білімді маман иелерін даярлау. Білім саясатының өзекті мәселелері – кәсіптік даярлаудың сапасын жақсарту, біліммен қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік жүйесін түбегейлі жанарту, оқытудың әдістері мен ұйымдастыру түрлерін өзгерту, педагогикалық ғылымдарды ұйымдастыруды қайта құру, ондағы алдыңғы қатарлы оқу-тәрбие тәжірибелері мен қазіргі қоғамның сұраныстарының алшақтығын жою, білімдегі жаңашылдықты саралау, білімді жетілдіру үдерісіндегі үздіксіздікті қамтамасыз етуде оның рөлін арттыру [3].

Мамандар даярлау жүйесінде білім берудің сапасын қамтамасыз етуде жоғары білімді дамытудың негізгі жолы мамандарды кәсіби даярлау сапасын арттыру болса, қазіргі кезде жоғары оқу орындарында кәсіби білікті мамандар даярлаудың жаңа тәсілдері ұсынылып, жаңа талапқа сай мамандар даярлаудың үлгісі жүзеге асырылатын болады.

Жоғары кәсіби білім беру және оның қоғамдық құрамдас бөлігі – дене мәдениеті студенттердің жеке приоритетті қабілеттерін жетілдіруге, өзін-

өзі тәрбиелеу және өзіне-өзі білім беру қызметтерін дамытуға, оларды азамат, интеллект маман ретінде қалыптастыруға бағытталған біздің мемлекетіміздің заңды құжаттарымен нақтыланып, рәсімделген.

Денсаулығы мықты, дене сапалары, дене бітімі қалыптасқан адам ғана өз қимыл-әрекетін өмірлік маңызды міндеттерді шешуде шығармашылық бағыт ұстана отырып, белсенді өмір сүруге қабілетті болады. Дене мәдениеті білім мен тәрбие беру саласының басты міндеттерінің бірі бола отырып, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына, күшті де қуатты болып өсуіне себепші болады.

Демек, дене мәдениеті және спорт саласында кейбір мәселелерді кешенді түрде зерделеу осы салада кәсіби мамандарды дайындау қазіргі кезде зерттеу жұмысының көкейкесті талабы болып отырғанын айта кету керек.

Жоғары оқу орындарында болашақ дене мәдениеті мамандарын кәсіби даярлауды теориялық-әдіснамалық және әдістемелік тұрғыда ашып көрсететін тиісті деректерсіз зерттеу мүмкін емес. Сондықтан да, мынадай авторлар мәселені жан-жақты саралауда дұрыс бағыт беруге арқау болды: Мұнда Б. Қаражановтың, Қ. И. Адамбековтың, Б. М. Досқараевтың, М. Сапарбаевтың, Ж. Бекбатчаевтың, Б. А. Тойлыбаевтың, Ж. К. Оналбектің, Ж. Егізбаевтың, А. С. Иманғалиевтің, М. Таникеевтің, Е. Уақбаевтың, А. Қ. Қарақовтың, Е. Мұхитдиновтың еңбектері дене мәдениеті және спорт саласында мамандар даярлау үдерісіне арналған [4].

Ойын – тіршіліктің нышаны, еңбекке бейімделудің белгісі, дене шынықтыру мен сергудің құралы. Кез-келген қазақ халқының ұлттық ойындарының тәрбиелік мақсаттары бар. Мысалы: «Асық» ойыны бағдарлыққа, дәлдікке, мергендікке, ептілікке үйретсе, доппен ойын бүкіл дененің тұтас қимылдап, шынығуына себепші болады. Ойнаудың түрлерін: «қауымдасып ойнау, одақтасып ойнау, жеке ойнау» деп, мазмұнына қарай оларды «тұрмыстық ойындар, шынығу ойындары, кәсіптік ойындар», ал жас ерекшеліктеріне байланысты «спорттық ойындар» деп бөледі. Дене тәрбиесі түрлі жаттығулар арқылы жеке тұлғаның бойындағы қимыл анализаторларын іске қосып, қимыл жүйесін, сымбатын, симметриялық салмағын қалыптастырады, оның ұстамдылығын, төзімділігін, еңбекке бейімділігін арттырады. Дене тәрбиесі сабақтар арқылы, спорттық жарыстар арқылы, түрлі дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстары арқылы жүргізіледі. Қазақстан Республикасы бойынша дене тәрбиесі мемлекеттік дәрежеде жүйелі түрде ұйымдастырылып келеді.

Педагогика ғылымы жеке тұлғаның ар-ожданына, денесіне зиянын келтіретін «қисынсыз жарыстар» мен «төбелескорлық» тәсілдердің дене тәрбиесіне жат екенін уағыздайды [5].

Қимылдық ойындар арқылы оқушыларға дене тәрбиесін беруде маңызды компоненттер мен көрсеткіш, өлшемдері, деңгейлері анықталды.

Нәтижесінде жеке тұлғалық-мотивтік, мазмұндық, процесуалдық компоненттерді бір арнаға біріктіре отырып, оң нәтижеге кешенді түрде жұмыс істеу арқылы жететіндігі дәлелденді.

Зерттеу проблемасы күрделі болғандықтан оның барлық салаларын толық қамтып шығу мүмкін емес, келешекте дене тәрбиесін беруде рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру, дене тәрбиесінде қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру, халықтық наным түсініктерді педагогикалық-психологиялық талдау, дене тәрбиесінде қазақ ұлттық психологиясының дамытушылық мүмкіндіктерін зерделеу арнайы зерттеуді қажет етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Назарбаев, Н. Ә. Қазақстан – 2030. – Алматы : Білім, 1997.
- 2 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы // Егемен Қазақстан, 1999. – 11 маусым.
- 3 Құдайбердиев, Ш. Шығармалары. – Алматы : Жазушы, 1988.
- 4 Аймауытов, Ж. Шығармалары. – Алматы : Жазушы, 1989.
- 5 Дулатов, М. Оян, қазақ! – Алматы : Алтын Орда, 1991.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

P. T. Narikbay

Улучшение организаторских навыков у студентов с помощью двигательных игр

Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Ясави, г. Туркестан.
Материал поступил в редакцию 25.02.15.

R. T. Narikbay

Improving the managerial skills of students using motor games

H. A. Yessevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.
Material received on 25.02.15.

В данной статье рассматриваются некоторые проблемы комплексного вида изучения в области физической культуры и спорта, а также профессиональная подготовка специалистов, которая является в настоящее время актуальной проблемой в данной исследовательской работе. А также с большой целью нового понимания игровых движений в физической культуре в процессе профессиональной подготовки студентов, и с точки зрения развития его основного стратегического направления (серьезное отношение к

жизни, мировоззренчески культурно развитый, творческий способный, одаренный, гуманистичный, организаторские навыки).

This article discusses some of the problems of complex type of study in the field of physical culture and sports, as well as vocational training, which is now an urgent problem in this research. And also with a view to a new understanding of the big game movements in physical education in the process of students training, and from the point of view of its main strategic direction (serious attitude to life, outlook and cultural development, creativity, gifted, humanistic, organizational skills).

ӘОЖ 373.167.1

А. И. Омарбекова

п.ғ.к., доцент, Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасы,
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана қ.

ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ ПӘНІНІҢ ЭТНОПЕДАГОГИКА ПӘНІМЕН ЫҚПАЛДАСТЫҒЫ

Бұл мақалада өзін-өзі тану пәні мен этнопедагогика пәнінің ықпалдасуы: өзін танып-білу арқылы сүйіспеншілікке, ізгілікке тәрбиелеу мәселелері қарастырылған.

Кілтті сөздер: метапән, ықпалдасу, интерактивті әдістер, этнопедагогика.

Бүгінгі таңда өзін-өзі тану – метапән ретінде қарастырылуда. Осы пәннің мазмұнын құраушы рухани-адамгершілік білім берудің мақсаты: сүйіспеншілік энергиясы – оқытушы үшін де, білім алушы үшін де ең негізгі ұстаным болып табылады. Бұл негізде білім беру үдерісінің мақсаты: ойдың, сөздің, іс-әрекеттің бірлігі арқылы жалпы адамзаттық құндылықтарға бағыттау болса, оқытушы мен білім алушы өзара қатынасты: көмектесу, ынтымақтастық, сүйіспеншілік, түсінушілік, қабылдау, көмек беру болып табылады. Бұл жерде ықпалдасу – пәндердің, заттардың бір-бірімен механикалық байланысы емес. Осы мәселеге француз философы, математик, физик, физиолог Рене Декарт: «Барлық ғылымдардың бір-бірімен байланыстылығы соншалықты, олардың біреуін басқаларынан бөлек менгеруден гөрі, барлығын бірден менгеру анағұрлым жеңіл болады» – дейді

[1]. Олай болса ықпалдасу – бүгінгі таңда адамның ғылыми ойлауын және әлемдік көзқарасын анықтайды деген тұжырым айтуға болады.

Оқу пәндерін «Өзін-өзі тану» пәнімен қалай ықпалдастыруға болады? Бұл орайда екі бағытта: яғни сыртқы ықпалдасу – өзін-өзі тану пәнінің әдістемелік тәсілдерін қолдану болса, ішкі ықпалдасу – дүниетанымдық, мәнді, мағыналылығы. «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік пәні мен басқа пәндердің ішкі ықпалдасуы – ол білімді жандандыру, оның рухани-адамгершілік мәнін айқындау. Ең алдымен беріліп отырған білімді жандандыру, яғни оның рухани адамгершілік мән-мағынасын айқындау. Олай болса интерактивті әдістерді қолдана отырып, барлық пәндерді абсолюттік жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде алуан түрлі құбылыстарды бірлікте қарастырып, тұтастай білім беру қажет.

Бұл орайда қай пән болмасын кіріктірілген сипатта қызмет ете алатындықтан «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасын өзге пәндермен ықпалдастыруда сыртқы және ішкі ықпалдастыру арқылы білім алушының іс-әрекеттік қызметін арттыруға баса назар аударылады. Өзін-өзі тану пәнін оқытуда оқыту үдерісіндегі ұтымдылық көрсететін онтайлы әдіс-тәсілдерді пайдалану білім сапасының қажетті деңгейіне жетуге негіз болады. Ол өзін-өзі тану пәні мен өзге оқу пәндерінің инновациялық әдіс-тәсілдер арқылы өзара сабақтасып, ықпалдасуын қажет етеді. Оқу пәндерінің өзара ықпалдасуы пәнаралық байланысты дамытуды ғана емес, ол сонымен қатар әр пәннің өзіндік мақсаты мен міндетінің айқындала, толығына түсуін де қамтамасыз етеді.

ЖОО-дағы гуманитарлық пәндер циклдегі этнопедагогика пәнімен өзін-өзі тану пәнінің өзара ықпалдасуында мәдени-танымдық, тәрбиелік ұстанымдар тірек болады. Біртектес гуманитарлық білім аяларын құруға негіз болатын дидактикалық құрылым ретінде бұл пәндердің адамгершілік қағидалары негізге алынады. Рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасының мазмұндық құрылымы философия, психология, педагогика, мәдениеттану, әлеуметтану ғылымдарының іштей кірігуімен ерекшеленіп, тақырыптық жүйе студенттердің өзін-өзі жетілдіруіне ықпал ететін жалпыадамзаттық абсолюттік құндылықтарға бағытталады.

Этнопедагогика пәнімен өзін-өзі тану пәнін сыртқы ықпалдасу – өзін-өзі тану пәнінің әдістемелік тәсілдерін қолдану, яғни дәйек сөздер, әңгімелер, аңыз әңгімелер және т.б., рухани-адамгершілік мазмұндағы әдеби көркем мәтіндер. Оларға Абай мен Шәкәрім шығармаларының алатын орны ерекше. Екеуі де адамзат баласын, адам әлемін сезіне, сүйе білуге шақырып, ізгілік еліне сара жол салады. Өзін-өзі тану пәнінің рухани білім берудегі басты мақсаты өзін осы Абай айтқан адамгершілік қағидаларын білім алушының жүрегіне жеткізе білу.

Рухани-адамгершілік құндылықтар арқылы ізгілік бастауларының негізін қалау - адамның ішкі жан дүниесінің даму жағдайын көрсететін, адамдық деңгейін ашатын, сипаттайтын оның тұрақтылығы мен жетілу деңгейін, әлеуметтену дәрежесін, қоғамдық мәнін айқындайтын жеке тұлғаның ішкі ең мәнді құрылымдық элементі болып табылады. Өйткені жалпыадамзаттық құндылықтар адам санасында орын алып, сана арқылы игеріліп, дұрыс іс-әрекетке жетелейді. Сондықтан біз үшін құндылықтың өзегі – Адам, тәрбиесі – Адам болуға ұмтылыс жасау.

«Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста,

Сонда толық боларсың елден бөлек» [2].

Енді осы негізде этнопедагогика мен өзін-өзі тану пәнін ішкі ықпалдасуын дүниетанымдық, мәнді, мағыналылығы жағынан ықпалдастырылған бір сабақтан үзінді қарастырайық.

«Өзін-өзі тану» пәнін этнопедагогика пәнімен ықпалдастырылған практикалық сабақ әзірлемесі

Жоғары оқу орны Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

Мерзімі: 26 қараша 2014 жыл

Тақырып: «Халық педагогикасындағы толық адам үлгісі»

Құндылық: Ішкі тыныштық

Қасиеттері: Мейірімділік, ізгілік, рақымшылдық.

Оқытушы Омарбекова А. І.

Курс (топ) СПС-21 **Студенттер саны:** 19

<p>Сабақ мақсаты: Студенттерге «Толық адам» тәрбиелеуде ішкі тыныштық құндылығының мәнін ашу.</p> <p>Сабақтың міндеттері: Білімдік: «толық адам» қасиеттеріне қажетті қанағат, ынтымақтастық, мейірімділік, рақымшылдық туралы түсінік беру. «Адам» атты ұлы есімге деген құрмет сезімдеріне әсер ету.</p> <p>Дамытушылық: рухани-адамгершілік тереңдігінің кемелденуіне жеткізетін өз бойындағы қасиеттерін дамытуға, «Адам» болып өмір сүруге баулу.</p> <p>Тәрбиелік: студенттердің бойында өздерінің ойына, сөзіне және іс-әрекеттеріне деген жауапкершіліктерін тәрбиелеу.</p>	<p>Ресурстар:(құралдар, мәліметтер) слайд, CD диск-өлең DVD диск-фильм. Хрестоматия Студент дәптері кағаз, фломастер</p>
--	---

<p>Сабақ барысы:</p> <p>1. Ұйымдастыру кезеңі. Тыныштық сәті. «Нұрға бөлену» Ішкі үйлесімділікке әсер ететін жалпыадамзаттық құндылықтар. Қарастырылатын сұрақтар: 1. «Ішкі тыныштық» дегеніміз не? 2. «Толық адам» мен «Ішлі тыныштық» құндылығының арасында байланыс бар ма? Болса, қандай?</p>	Сабақ барысын талдау:
<p>2. Үй тапсырмасын тексеру. «Адамды біртұтас биоэлеуметтік жүйе ретінде дамыту мен тәрбиелеудің ерекшеліктері» тақырыбы бойынша жазып келген ой-толғауларын тексеру. Жауаптарын талқылап, қорытындылау.</p>	
<p>3. Дәйексөз «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, Сонда толық боларсың елден бөлек». Абай</p>	
<p>Дәйексөзді бір студент оқиды. Талдау үшін мына сұрақ беріледі: 1. «Толық адам» дегеніміз – қандай адам? Оған қандай қасиеттер тән? 2. Адам қандай әрекеттері арқылы «Толық адам» деңгейіне жетеді?</p>	
<p>4. Әңгімелеу Толық адам және оны тәрбиелеу «Атымды Адам қойған сон...» (оқып, талдап, әңгімелеу) Қарастырылатын сұрақтар: - Ақыл деген не? Абай айтқан «нұрлы ақылдың» басты белгілерін қалай түсіндірер едіңдер? - Қайрат пен «ыстық қайраттың» негізгі ерекшеліктері қандай? - «Жылы жүрек» туралы не айтуға болады? - Ұлы ақын осы үшеуіне неге көңіл бөлген, неге осы үшеуін бірлікте ұста деген?</p>	
<p>5. Адамның жетілгендігі неде? Бақыт деген не? (аудио жазбаны тыңдап талдау). Ойын «Бір-бірімізге бақыт тілейік...» 1. Студенттердің әрқайсысына «Бақыт символын» ойлап табуға тапсырма беру. Содан кейін ойын өткізу. Ойын «Бір-бірімізге бақыт тілейік...» Студенттердің қолдарына «Бақыт символын» бір-біріне ұсыну арқылы бақыт тілеу. 2. «Бақыт деген мен үшін ...» деп бақыт символын бір-біріне ұсыну («бақыт құсы»).</p>	
<p>6. Жан-жақты жетілген тұлғалар «Қазақ елі» бейне фильм (талдау, өз пікірлерін дәлдеу).</p>	

<p>7. Шығармашылық жұмыс, топтық жұмыс. Топтықты 3 топқа бөліп. 1-топқа: Төмендегі тірек сөздерді пайдаланып «Халық педагогикасындағы толық адам» тақырыбында әңгіме құрастыру. Әдет, қанағат, ынтымақтастық, ризашылдық. 2-топқа: Кемелденген адам жайлы ғұлама ойшылдардың ой-тұжырымдары. өсиет-әңгімелер немесе ұлы тұлғалардың өмірінен үзінді таңдау. 3-топқа: «Адамның басшысы – ақыл.....» тақырыбында өлең шығару.</p>	
<p>8. Үй тапсырмасы. Толық Адамның басты қасиеттерінің бірі - өнер білімге ұмытылу екенін басты ұстаным ете отырып «Бір ғылымнан басқаның кеселі көп асқанға». («Адамның басты қасиеті - өнер, білімге ұмытылу») оқып талдау. - Абайдың өнер – білім туралы жазған қай өлеңі жүрегіңе жақын? Себебі? - Ақынның «Бір ғылымнан басқаның кеселі көп асқанға» деген ұлағатын қалай түсіндірер едіңдер?</p>	
<p>9. Соңғы тыныштық сәті</p>	

Күтілетін нәтиже:

Біледі: Өзін-өзі тәрбиелеу, өзін тұлға дәрежесіне сезіне білуі негізінде Абай туралы, оның асыл қазынасы туралы білімдері толығырақ. Білім сапалары артады.

Менгереді: Толық адамның басты қасиеттерін ұғынды, үлгі алды. Бір-бірін түсіну, бағалау, өзіне-өзі сын көзімен қарау қасиеттері дамып, адам туралы түсініктері кеңейді.

Қолданады: Адамды құрметтеу, оны бағалау сезімдері артады. Толық адамды үлгі тұтады, оған ұқсағылары келеді, алдарына мақсат қояды. Ұлтжандылық, Отансүйгіштік сезімдері қалыптасады. Азаматтық позициялары беки түседі.

Олай болса, рухани-адамгершілік білім арқылы жалпыадамзаттық құндылықтарды рухани үйлесімділікте, адамның ортамен қарым-қатынасы, айналысатын ісі, білімі мен өмір сүру салты, санасы, сезімі, сенімі мен сапасынан тұратын жүйе арқылы «толық адам» тәрбиелеу болмақ.

Осы тұрғыда Шәкәрім Құдайбердіұлының «Адамның жақсы өмір сүруіне үш сапа негіз бола алады, олар барлығынан басым болатын - адал еңбек, мінсіз ақыл, таза жүрек» [3], – деген сөзде айтылған адамның жақсы өмір сүруіне негіз бола алатын адами қасиеттердің мәнін ұғынып, студенттердің өз бойларындағы адамгершілік қасиеттерді дамытуына ықпал етеді.

Сонымен, «Этнопедагогика» пәнімен «Өзін-өзі тану» пәндеріндегі мазмұндық құрылым (мәтіндерден құралған оқу материалдары) мен тәрбиелік мақсат (рухани-адамгершілік тұлғасы жоғары, елжанды, іскер де

білікті азаматтық қырларын ашу) арқылы ұштасады. Мысалы, «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беруде этнопедагогика пәнінің мазмұны негізінде ұлттық салт-дәстүрімізбен болмысмызды ашатын, өзімен және қоршаған ортамен үндестікте өмір сүру, әр істе белсенділік, азаматтық таныту және өз ойы, сөзі мен ісіне жауапты болу тәрізді түйінді күзиреттерді дамыту.

Біз өз тәжірибемізде «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығында оқытылатын этнопедагогика пәні аясында филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі Сейіт Асқарұлы Қасқабасовтың жетекшілігімен жарық көрген 100 томдық «Бабалар сөзі» қазақ фольклорының жинағы негізінде «Өзін-өзі тану» пәнімен ықпалдастыру арқылы практикалық сабақ өткізілді. Бұл сабақта ең бірінші жинақ туралы мағлұмат берілді. Одан кейін бағдарлама бойынша поэтикалық әткеншекке кезек берілді. Студенттер жинақтағы жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделген жырлардан үзінділер оқыды. Одан кейін жинақтың 5-томындағы «Таймұс пен Қағира» атты жалпыадамзаттық құндылықтарды насихаттайтын сахналық көрініс ұсынылды.

Бұл сабақтың негізгі мақсаты «Бабалар сөзі» жинақтағы халқымыздың бай мұраларын болашақ ұрпақ бойында адамгершілік, ізгілік қасиеттерді сіңіру барысында жасалған жұмыстардың бірі болып табылады.

100 томдық «Бабалар сөзі» қазақ фольклорының жинағының мазмұны этнопедагогика пәнінің тікелей мақсаты болмағанымен, оның тәрбиелік аспектісінің бір бөлшегі. Олай болса, әдеби көркем шығармалар өзін-өзі тану бағдарламасының мазмұндық өзегін кұрай отырып, студенттердің бойында жалпыадамзаттық құндылықтарын жетілдіруге бағытталады деп тұжырымдауға болады. Түптеп келгенде, бұл оқыту үрдісіндегі барлық пәнге ортақ міндет. Алайда, әр пәннің өзіндік ерекшелігіне орай бұл мақсат әр қырынан қиоласқанда ғана қисынын табады. Сондықтан өзін-өзі тану пәнінің ықпалдастыруды әр пәннің мазмұндық ерекшеліктеріне орай ойластыру қажет.

Қорыта келгенде, жаһандану жағдайында жалпыадамзаттық құндылықтардың алатын орны ерекше екендігіне көзіміз жетті. Осыған орай «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасы идеясының маңыздылығы және өзіктілігі ешқандай да күмән келтірмейді. «Өзін-өзі тану» пәнінің басқа пәндермен ықпалдастыру мүмкіндіктері мен оның қоғамға әсері көкейкесті мәселе.

«Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік жобасының міндеттері көп қырлы, алайда оның басты ұйғарымы - еліміздің жастарына «толық адам» қасиеттері қанағат, ынтымақтастық, мейірімділік, рақымшылдық туралы түсінік беру. «Адам» атты ұлы есімге деген құрмет сезімдеріне әсер ету, рухани-адамгершілік тереңдігінің кемелденуіне жеткізетін өз бойындағы қасиеттерін дамытуға, «Адам» болып өмір сүруге баулу. Студенттердің бойында

өздерінің ойына, сөзіне және іс-әрекеттеріне деген жауапкершіліктерін тәрбиелеу. Қазақстан егемендігін нығайтып, ертеңіне сеніммен қадам басқан шағында, мемлекетімізде заманына сай адам тәрбиелеу – басты міндет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Декарт, Р.** Рассуждение о методе с приложениями. Диоптрика, метеоры, геометрия. – М. : АН СССР, 1953.
- 2 **Абай Құнанбаев.** Екі томдық шығармалары. – Алматы, 1986.
- 3 **Құдайбердиев, Ш.** Шығармалары / Құрастырған М. Жармұхаметов, С. Дәутов. – Алматы, 1988. – 560 б.
- 4 **Абилова, З.** Этнопедагогика (оқу құралы). – Алматы : Қазақ әлем тілдер университеті, 1997.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

А. И. Омарбекова

Интеграция предмета самопознания и этнопедагогики

Евразийский национальный университет
имени Л. Н. Гумилева, г. Астана.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

А. Omarbekova

Integrating the subject of self-knowledge and ethnopedagogics

L. N. Gumilyov Eurasian National university, Astana.

Material received on 25.02.15.

В этой статье рассматривается интеграция дисциплины самопознание с предметом этнопедагогики: рассматриваются вопросы воспитания любви и гуманности через познание себя.

This article discusses the integration of discipline «Self-knowledge» with the subject of ethnopedagogics: focuses on issues of educating to love and humanity through self-discovery.

**Е. Е. Сейдахметов¹, Б. З. Абусейтов²,
Б. М. Баймуханбетов³**

¹доцент, ²п.ғ.к., доцент, ³оқытушы, Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық казак-түрік университеті, Түркістан қ.

ЖОО КЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ МАГИСТРАНТТАРДЫ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУҒА ДАЙЫНДАУ

Мақалада ЖОО кейінгі білім беру үдерісінде магистранттарды заманауи технологияларды пайдалануға дайындау бүгінгі күннің өзекті мәселесі екендігіне тоқталған. Сонымен бірге маман даярлауда оқыту мазмұны мен формаларын, оқу құралдары мен әдістерін іріктеуде дидактикада кейінгі кезде айтылып жүрген кәсіби мақсатты көздеу ұстанымын негізге алудың маңызы зор. Оқу үдерісінде маманның теориялық даярлығын жетілдіруде кәсіби мақсатты көздеу ұстанымын ескерудің өзіндік ерекшеліктері бар. Білім мазмұнын анықтауда, ақпараттық моделдеуге оқыту туралы ғылыми курстарды меңгертуде оқу материалдарын магистранттың әдістемелік-кәсіби шеберлігін жетілдіруге бағытталып құралған жөн. Осы тұрғыда пәнаралық байланысты жүзеге асырып отырудың ролі ерекше.

Кілтті сөздер: ЖОО, технология, заманауи технологиялар, магистранттар.

Қоғам өмірін ақпараттандыру және онымен байланысты ақпараттық технология құралдарын жан-жақты дәріптеу, білім беру жүйесінің дамуына айтарлықтай ықпал етеді. Оқу-тәрбие үдерісіне қажетті жаңа техникалық құралдардың жеткілікті болуы білім беруге және оны меңгертуге қажетті автоматтандырылған ақпараттық жүйені жасауға ынталандырады.

Қазақстан Республикасында ЖОО кейінгі білім беру жүйесіндегі реформалау үдерісі оның мазмұны мен сапасын арттыру, білім берудің ұлттық моделін жетілдіру, ақпараттық технологияларды ендіруге байланысты жаңаша педагогикалық көзқарасты туындатады. Дүниежүзі қоғамдастығы жаңа ақпараттық технологиялық дәуірде өмір сүруде. Қазақстан мемлекетінің ғылыми-техникалық саясатында жаңа бағыт пайда болды. Сондықтан жаңа ақпараттық технологияларды игерген мамандарды даярлау бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Жоғары кәсіби білімді дамытудың жаңа ұлттық тұжырымдамасы мен бағдарламасына, жоғары білімге қатысты өзгерістерге байланысты білім мазмұнын жетілдірудің жаңа әдістемелік жүйенің негіздерін енгізу қажеттігі туындайды, осыған байланысты біздің зерттеуіміз қазіргі заманғы білім беру технологияларын дене шынықтыру және спорт мамандығы магистранттарына білім беру үдерісі тұрғысынан қарастырылады.

ЖОО кейінгі білім беру жүйесінде заманауи білім беру технологияларын әртүрлі салалары бойынша қолданатын, білімді, қабілетті мамандарға деген сұраныстар көбеюде. Магистранттардың білім беру технологияларын меңгеру, оларды кәсіптік деңгейде даярлау, сонымен қатар осы сала бойынша білімділігі мен қабілеттілігі қазіргі заман талаптарына сай болуы дене шынықтыру және спорт мамандығы магистранттарының кәсіби даярлығы үшін өте маңызды мәселе болып, үлкен ғылыми-әдістемелік зерттеу жұмыстарды жүргізуді қажет етеді.

Дене шынықтыру және спорт саласы магистранттарына сапалы білім беруде кәсіптік ақпараттық-компьютерлік бағыттылығын белгілі бір салада қалыптастыруда оқытудың ғылыми-әдістемелік жүйесін жасау, оны уақыт талабына сай тез арада оқу үдерісіне енгізу арнайы үлкен ғылыми-әдістемелік жолмен зерттеуді қажет ететін құнды мәселе болып табылады.

Оқу үдерісіне жаңа бағыт беріп, оның даму жолдарын ХХІ ғасырдың талабына сәйкес айқындау үшін білімнің әр түрлі салаларына білім және ғылым, білім және адам құқы, білімнің қоғам дамуындағы әсері, білім беру барысындағы жаңа технология т.б. талдау жасалып қорытындылану қажет.

Педагогикалық ғылымның жаңа бағытта өрбуі, білім беру жүйесінде жоғары дәрежелі, жан-жақты сапалы біліммен қамтамасыз ету арқылы ұлттық, мемлекеттік саяси, ел мүддесі тұрғысынан туындаған мәселелерді шеше алатын жоғары дәрежелі мамандарды даярлауды талап етеді.

Білім беру саласындағы жүргізілген ізденістер мен тәжірибелерге сүйене отырып, келешекте оқу жүйесін дамытудың мынадай үдерістерін атап өтуге болады:

- оқу саласын демократияландыру;
- гуманизациялау және гуманитарландыру;
- жоғары білім, ғылым және өндіріс салаларын бірлесе жұмылдыру;
- халықаралық ізденіс пен тәжірибелерді есепке алу;
- оқу үдерісін ғылым мен техника жетістіктері негізінде жүргізу;
- мемлекеттің әлеуметтік және ұлттық психологиялық ерекшеліктерін есепке алу;
- жоғары білім орындары мен келешек мамандардың өмірге көзқарасы араларындағы байланысқа зер салу, т.б.

Аталмыш үдерістерді жүзеге асыру мақсатында осы заманның мүддесіне сәйкес оқу сапасын дамытуда өкімет саясатын басшылыққа алатын білім берудің жаңа үлгісін кіргізу мен оны жетілдіре түсу қажет.

Қазіргі қоғамдағы қалыптасқан нарықтық қатынастар, ғылым мен техниканың даму қарқыны, өндіріске шетелдік жаңа технологиялар мен әдістердің көптеп енгізілуі оқу-ағарту жұмыстарын ұйымдастырудың барлық сатысына жоғары талаптар қоюда.

Соңғы жылдарда педагогтар проблемалық оқытуға дамыта оқыту, оқыту үдерісін жетілдіру немесе оқытудың белсенді әдісі деп қарауда. Педагог ғылымдар өз зертеулерінде қазіргі дамыта оқыту мәселелерін іске асыруда шешуші орын алатын проблемалық оқытудың теориясы мен практикасының дамуын қалыптастыруда.

Осыған орай орта, орташа арнайы, жоғары білім және ЖОО кейінгі білім беретін оқу орындарында оқу үдерісін ұйымдастырудың тиімді формалары мен әдістерін, жаңа оқыту технологияларын іс жүзінде пайдалана алу қажеттілігі туындайды.

Көп жылдан бері қалыптасқан дәстүрлі сабақ беру әдісіне компьютердің жаңаша өзгеріс пен жаңа идеялар қосқаны баршаға мәлім.

Білім беруді ақпараттандыру үдерісі, компьютерді оқу үдерісінде пайдалануы – халыққа білім беру жүйесі реформасының негізгі буынының бірі. Қазіргі қоғамның қажеттілігіне сай оқытудың әдісі мен формасын, білім берудің мазмұнын түбірімен өзгертуді компьютердің мүмкіндігін ескермей жүзеге асыру мүмкін емес деп есептейміз.

Жалпы ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктерін атап айтқанда ғылымның материяға, микродүниеге, материяның элементарлық және өлі табиғатты зерттеуде, молекулалық, субмолекулалық, атомдық дәрежеге көшуі, ғылымның ең жоғарғы нәтижесінде табиғаттың ғылыми көрінісі айтарлықтай өзгерді.

Ғылыми-техникалық революциямен бірге өмірге келген ақпараттандудың ғылыми салалары, ақпараттық технологиялардың дамуындағы ішкі заңдылықтары мен логикасын, оны өндіргіш күшке айналу үдерісін зерттейді.

Ақпараттық технологияларды қолданып оқыту арқылы дүниенің тұтастығын түсінеміз, жалпы интеллекттің артуына ықпал жасаймыз.

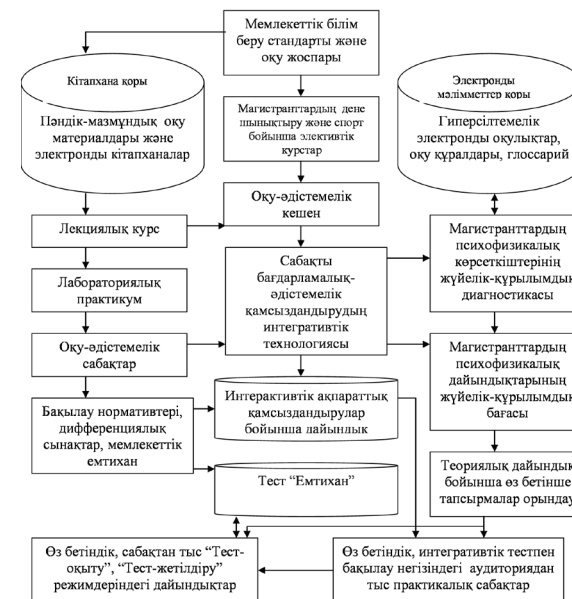
Жаңа технологияларды оқу үдерісінде қолдануда жаңа оқу пәндерінің пайда болуы, оқытудың жаңа формалары мен тәсілдерін қарастыру бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр (сурет 1).

Қазақстан Республикасының білім беру саясатының бағдарлы принциптерін қалыптастырудың басымды бағыттары ретінде көптеген мәселелерді атқару көзделген. Ол, ең алдымен үздіксіз білім беру жүйесінің барлық салаларында білім беру стандарттарын жасау және іске қосу, білім беру мекемелерінің қаржылық механизмдерін құру, білім берудің жергіліктілік, аймақтық және

республикалық ерекшеліктерін ескеру, білім берудің барлық үдерістерін ізгілендіру, ақпараттық технологияны енгізу, білім берудің мемлекеттік емес секторларын, әсіресе жалпы орта, арнаулы орта білім және жоғары кәсіби білім беру салаларының деңгейін көтеру, білім беру мекемелеріндегі жауапкершілікті арттыру, дүниежүзілік кеңістікке енуді қамтамасыз ету, ұлттық білім беру деңгейін халықаралық стандартқа сәйкестендіру, республикадағы білім берудің тиімді құқықтық базасын құрумен байланысты.

Магистранттарды даярлауда оқыту мазмұны мен формаларын, оқу құралдары мен әдістерін іріктеуде дидактикада кейінгі кезде айтылып жүрген кәсіби мақсатты көздеу ұстанымын негізге алудың маңызы зор.

Оқу үдерісінде магистранттардың теориялық даярлығын жетілдіруде кәсіби мақсатты көздеу ұстанымын ескерудің өзіндік ерекшеліктері бар. Білім мазмұнын анықтауда, ақпараттық моделдеуге оқыту туралы ғылыми курстарды меңгертуде оқу материалдарының магистранттың әдістемелік-кәсіби шеберлігін жетілдіруге бағытталап құралған жөн. Осы тұрғыда пәнаралық байланысты жүзеге асырып отырудың рөлі ерекше.

Сурет 1 – Білім беру үдерісінде магистранттарды заманауи технологияларды пайдалануға даярлау жүйесі.

Сонымен, бұрыннан қалыптасқан дәстүрлі сабақ беру әдісіне компьютердің, ақпараттық технологиялардың жаңаша өзгеріс пен жана идеялар қосқаны баршаға мәлім. Ал бүгінде жиі қолданылатын ақпараттық технологиялардың түсініктерінің мағынасы төмендегідей:

- оқыту технологиялары;
- оқытудың заманауи ақпараттық технологиялары;
- оқытудың интерактивті режимі;
- оқытудың компьютерлік технологиялары;
- мультимедиалық технологиялар;
- ақпараттық, білім ортасына байланысты түсініктердің әр түрлілігі [1].

Оқытуды компьютерлендіру қазіргі дидактика мен нақты әдіс-тәсілді дамыту тенденциясы ретінде қарастырылады.

Жоғары кәсіби білім беруде, соның ішінде біз қарастырып отырған магистранттарды дайындауда ақпараттық технологиялардың мазмұнын, олардың оқу үдерісіндегі мәнін және перспективалы бағыттарын қарастырайық.

М. И. Жалдақ ақпараттық технологияны былай деп анықтайды: ақпаратты жинаудың, ұйымдастырудың, сақтаудың, өңдеудің, берудің және көрсетудің әдістері мен техникалық құралдарының жиынтығы, ол адамдардың техникалық және әлеуметтік үдерістерді басқару білімін және мүмкіндігін кеңейтеді" [2].

Н. В. Макарованың анықтауы бойынша, жаңа ақпараттық технология, – ол «дербес компьютерлер, компьютерлік желілер мен байланыс құралдарының базасындағы ақпараттық технологиялар, олар пайдаланушының жұмысында «достық» ортаның бар болуына негізделген» [3].

И. В. Роберттің анықтауы бойынша жаңа ақпараттық технологиялардың құралдарына микропроцессорлық есептеуіш техникасының базасында жұмыс істеуші бағдарламалы-аппараттық құралдар мен құрылғылар, сонымен қатар ақпаратты жинау, жинақтау, сақтау, өңдеу және беру операцияларын қамтамасыз ететін ақпараттық алмасудың қазіргі заманғы құралдары және жүйелері жатады [4].

Жоғарыда айтылғандарды жинақтай келе, жаңа ақпараттық технологиялар құралдарына мыналарды жатқызамыз:

- электронды - есептеуіш машиналар;
- дербес электронды - есептеуіш машиналар;
- электронды есептеуіш машиналарының барлық класына арналған терминалдар жинақтары;
- ақпаратты манипуляциялайтын құралдар;
- желілер;
- замани компьютерлердің сыртқы, шалғай құрылғылары;
- ақпаратты бір түрден екінші түрге түрлендіру құрылғылары;

– аудиокөрсеткіш ақпаратты манипуляциялайтын құралдар мен құрылғылар;

- байланыстың заманауи құралдары;
- жасанды интеллект жүйелері;
- бағдарламалық кешендер;
- Интернет жүйесі.

Жаңа ақпараттық технологиялар құралдарын кәсіби мақсатқа лайық қолдануды қамтамасыз ететін оқу-әдістемелік, нормативті-техникалық және ұйымдастыру – инструктивтік материалдармен бірге білім беруді ақпараттандыру құралдары жасайды.

Біздіңше «оқытудың ақпараттық технологиялары» ұғымын анықтауға әр түрлі тұрғыдан талдау, зерттеу ерекшелігімізді А. В. Шолохов берген анықтама толық қамтып көрсететіндігін аңғартады. Бұл анықтамада мазмұндық тұрғыдан ақпараттық технологиялар жоғары кәсіби білім беруде ақпараттандыру құралдары қолданылатын жоспарлы және саналы түрде ұйымдастырылған оқыту үдерісі қарастырумен шұғылданатын дидактиканың саласы болып белгіленеді [5].

Ақпараттық технологиялар оқытудың барлық техникалық құралдары кешенінің бөлігі болып табылады (компьютерлік оқыту анықтамасына сәйкес). Оған жоғары оқу орындарындағы оқыту мен тәрбиелеудің қазіргі заманғы құралдарын кешенді пайдаланудың негізгі дидактикалық талаптарын қолдануға әбден болады.

Ақпараттық-компьютерлік оқыту бағдарламалары оқу үдерісін талдау мүмкіндігін кеңейтеді, яғни ол теориялық негіздерін құрайтын бағдарланған оқытудың мынадай жалпы ұстанымдарын қолдануға ыңғайлы:

Бірінші ұстаным – өзара тығыз байланысты материалдарды үзінді-блоктарға бөлу (қадамдарға). Бағдарламаны автордан оқу материалын тиянақты талдауды, мәтін бөліктері арасындағы байланыстың тығыз қисыны мен мазмұнын анықтауды талап етеді.

Екінші ұстаным – алгоритмдерді (бағдарланған мәтіндерді) оқып үйренуге білімгерлер белсенділігін арттыру, яғни жеке қадамдар мазмұны үйренушіде терең талдаулар дағдысын қалыптастыруға бағытталады.

Үшінші ұстаным – білімгердің әрбір жауабына артынша баға беру, яғни магистранттың жауабына бағасын тез арада хабарлап, дұрыс жауап берген болса келесі қадамға өтуіне рұқсат береді.

Төртінші ұстаным – оқудың қарқыны мен мазмұнын дараландыру, яғни ұтымды оқу қарқынын ерекшеленуін қамтамасыз етеді.

Бесінші ұстаным – бағдарланған мәтіндердің эмпирикалық сенімділігін тексеру, бағдарламашы авторға әрбір магистранттың мүмкіндігіне орай қиындық дәрежесін реттеуді міндеттейді.

Оқытушы магистранттың компьютерлік сауаттылығына сүйене отырып оқытудың әдіс-тәсілдерін қолданады. Бұл үшін жекелеген пәндерді оқытудың сапасын көтеруге, екіншіден, компьютерлік сауаттылықты дамытуға, магистранттардың компьютерлік мәдениетін қалыптастыруға ұмтылады [6].

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, арнай кәсіби пәндерді оқыту кезінде ақпараттық-компьютерлік технологияларды пайдаланудың жеке ұстанымдарын анықтауға мүмкіндік туып отыр. Демек, магистранттың білік пен дағдысы үшін қажет жағдайға ғана ақпараттық технологияларды пайдаланған орынды өйткені, дисплеймен үнемі жұмыс жасап, экранға үңіле беру көзге салмақ түсіреді, адамның жүйке жүйесін қажытады. Сондықтан магистранттардың ақпараттық технологияларда жұмыс істеуін оқытушы жетекшілігімен ғана жүзеге асыру керек.

Ақпараттық-компьютерлік технологияларды оқу үдерісіне енгізуде магистранттардың психологиялық-педагогикалық мүмкіндіктері міндетті түрде ескеруі тиіс. Бұл ұстанымдар магистранты кәсіби біліммен байытуға, жалпы білімдік міндеттер мен пән туралы білім идеяларын жүзеге асыруға, оқыту мен тәрбиелеудің кешенді мәселелерін есепке ала отырып, сабақты жүргізудің вариативті әдістерін қолдануға жол ашады.

Қазір компьютер өндірісімен айналысатын фирмалар оқу орындарында қолданылатын түрлі бағдарламаларды әзірлеп ұсынуда. Бағдарламаларда көрініс, дыбыс, анимация сияқты ерекшеліктерге көбірек мән беріледі. Компьютер білімгерлерге театр, кино, мультфильм сияқты әсер етіп, берілген ақпараттарды бекітуде маңызды рөл атқарады. Оқыту жүйесінде ақпараттық-компьютерлік технологияларды енгізбеген оқу орындары көп ұзамай заман талабына ілесе алмайтыны сөзсіз. Бұл әрине, оқытушының тақтаға жазып түсіндіргенінен әлдеқайда тиімді әрі әсерлі. Оқытушының сабақты ауызша өз мәнінде менгертуі қиын болса, бұрынғыға қарағанда әрбір жаңа тақырыпқа деген магистранттың күштарлығы оянады. Мәселен, қазіргі заман талабына сай мультимедиялық құралдардың ғажайып мүмкіндіктерін қолдануға болады.

Бейнекөріністер сабақты қызықты етіп жандандыра түседі. Мұндай бағдарламаларға белсенділік білімгерлерді немқұрайдылықтан (пассивтіктен) құтқарады. Бұл тәсіл арқылы магистранттардың өзі белсенді жұмыс істей алады. Магистранттың жеке жұмыс істеуі оқытушының жұмысын жеңілдетіп, тек қана алғашқы сәтте жол көрсетушілік рөл атқарады. Сондықтан оқытушы магистранттың өзіндік жұмысына бағыт беріп оны бақылаушы, технологиялық аппаратты басқарушы болады. Мұнда оқытушы белсенділігі кеміп, магистрант белсенділігі артады. Уақытты пайдалану да тиімді түрде өтеді.

Зерттеу барысында байқалғаны оқыту үдерісінде арнайы кәсіби пәндерді оқытуда ақпараттық-компьютерлік технологиялар құралдарын

қолдана отырып ақпараттық-компьютерлік және математикалық моделдеу негізінде білім беру электронды оқулықтар, мультимедиялы және ақпараттық-компьютерлік құралдарды да өздері жасау керектігін білдірді.

Электрондық оқулықтар компьютерлік оқу әдістемелік құралдарды өз дәрежесінде қолдануды үйренген магистранттар зерттеуге күштар, дүниені аз уақытта танып білетін, байланыс туралы жеткілікті менгерген технология саласының білгірі болады. Сондықтан оқу сапасына жағымды әсер ететін ақпараттық-компьютерлік оқыту жүйесін кәсіби оқыту сабақтарында пайдалану магистранттардың пәнге деген қызығушылығын арттырады және сабақтың қарқынын күшейтетін мықты құрал болып табылады [7].

Бұл әрбір оқытушының міндеті болып табылады. Осыған байланысты магистранттың оқу мерзімінің барлық кезеңіне арналған кәсіби білім беру жұмысының бірыңғай жоспары мен ұстанымдары құрылады. Мамандар дайындау міндеттерінің жылдам шешілуі үшін бізге оқыту-тәрбие үдерісінің барлық жақтарын бірінші кезекте оқу және әдістемелік жұмысты қарау және оны қайта іріктеуге тура келді. Бұл үшін әр түрлі жолдарды қарастыру керек. Осындай әдістер, жолдар жасалынып, біздер оны өзіміздің іс-тәжірибемізде басшылыққа алуымыз қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Кенжебеков, Б. Т.** Теоретико-методологические основы профессионального развития личности современного педагога. – Алматы: «Ғылым», 2002. – 3,0 п.л.
- 2 **Жалдақ, М. И.** Система подготовки учителя: автореф. Дисс... д-ра пед. наук: 13.00.02. – М., 1989. – 18-23 с.
- 3 **Макарова, Н. В.** Научные основы системы обучения новой ИТ: Автореф. Дисс... д-ра пед. наук: 13.00.02. – СПб., 1992. – 43 с.
- 4 **Роберт, И. В.** Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования. – М. : «Школа-Пресс», 1994. – 205 с.
- 5 **Шолохов, В. Ф.** Дидактические основы информационных технологии обучения в образовательных учреждениях: Дисс... д-ра пед. наук: 13.00.01. – Екатеринбург, 1995. – 364 с.
- 6 **Садыков, Т. С.** Теоретико-методологические основы модернизации системы образования в Республике Казахстан. Монография. Алматы: Ғылым, 1998. – 350 с.
- 7 **Шукшунов, В. Е., Взятыйшев, В. В., Романкова, Л. И.** Инновационное образование: идеи, принципы, модели. – М. : МАН ВШ, 1996.

Е. Е. Сейдахметов, Б. З. Абусейтов, Б. М. Баймуханбетов

Подготовка магистрантов к использованию инновационной технологии в процессе послевузовского образования

Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Ясави, г. Туркестан.
Материал поступил в редакцию 25.02.15.

E. E. Seydahmetov, B. Z. Abuseytov, B. M. Baimukhanbetov

Training of masters to using of innovative technologies in the process of postgraduate education

A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan
Material received on 25.02.15.

В статье рассматривается актуальная задача профессиональной послевузовской подготовки магистрантов сегодняшнего дня в процессе использования инновационной технологии. А также содержание и формы обучения в подготовке магистрантов в последнее время имеет важную роль при выборе учебных пособий и методы в дидактике, которой является основной целью в профессиональной подготовке. В целях обеспечения профессионального улучшения теоретической подготовки имеет особое значение магистранта в учебном процессе. Определение содержания образования, информационных и учебных курсов, осваивая науку материалов, имитирующих методологии должны быть сделаны с целью повышения профессиональных навыков магистранта. Исходя из этого роль междисциплинарной связи имеет важное значение.

The article deals with the actual problem of professional training of masters in using of innovative technologies nowadays. Also the content and forms of education in the training of masters in recent time has an important role in the educational methods in didactics, which is the main aim of professional training it. In order to ensure the professional improvement of theoretical training is of particular value to masters in the learning process. The determination of the content of education, information and training courses, mastering the science of materials of the methodology needs to be done to improve the professional skills of the masters. On this basis the role of interdisciplinary communication is important.

Б. Ш. Тұрғанбаева

п.ф.к., доцент, Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Семей қ.

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ МАҢЫЗЫ

Мақалада тұлғаны жан – жақты үйлесімді тәрбиелеу саласының бірі – құқықтық тәрбие туралы, «құқықтық сана» және «құқықтық мәдениет» түсініктерінің өзара байланыстылығы мен айырмашылығы туралы теориялық зерттелуі ұсынылған.

Кілтті сөздер: құқықтық тәрбие, құқықтық сана, құқықтық мәдениет, тәрбиелік жүйе, мораль, ереже.

Тұлғаны жан – жақты үйлесімді тәрбиелеу саласының бірі – құқықтық тәрбие. Ол қоғамның әрбір азаматының мемлекеттік заңдары аса жауапкер-шілікпен орындап отыруы талаптарымен тығыз байланысты. Әсіресе, оның елімізде жүріп жатқан жариялық, құқықтық және зайырлы қоғам орнату про -цесімен байланысының маңызы ерекше. Ол үшін адамзаттық сан ғасыр уақытта жасап шығарған жалпы адамзаттық негіздегі моральдық нормаларын қоғамның әрбір өскелең жастарының сана-сезімімен, күнделікті мінез – құлықтарына қалыптастыру қажет. Бұл талапты іс жүзіне асыру, әсіресе елдің әлеуметтік – экономикалық жағдайын дамыту кезеңінде, ең бірінші кезекте құқықтық сананы тәрбиелеу мен мемлекеттік заңдарды жетілдіру процесінде жанадандыру айрықша міндетті іс.

Бүгінде оқушылармен жүргізетін құқықтық тәрбиенің мазмұнын айқын -дауда А. С. Макаренко, В. А. Сухомлинский «қандай да бір құқықтық тәрбие болмасын, егер ол белгілі бір мақсатпен ұйымдастырылып жеке адамның мақтаждығына негізделсе, екіншіден, ұжымдық жұмыстарға оқушылар шаруашылықпен қатысса, соғұрлым алдыңғы буын ағалардың әлеуметтік-құқықтық жетістіктерін, тәжірибелерін қабылдап, өз мінез – құлықтарына қалыптастырады» деп осы мәселеге қатысты айтқан пікірлеріне кең түрде басшылыққа алудың маңызы ерекше.

Балалардың мінез-құлқының нормадан, шамадан ауытқуына түрлі жағдайлар себеп болады. Олардың ішінде ең бастысы отбасы жағайы боп есептеледі. Өйткені тұлғаның жеке басының жаман-жақсы қасиеттерінің негізі отбасынан қалыптасады. Сондықтан да, балалардың өнеге алып үлгі тұтары – ең алдымен өздерінің ата-аналары.

А. С. Макаренко сөзімен айтқандай, «Тәлім-тәрбие, кең түрде алғанда әлеуметтік процесс». Адамдар да, заттар да тәрбиеленеді.

Дегенмен, адамдардың үлес салмағы басым. Солардың ішінде ата-аналар мен педагогтар бірінші орынға шығады деген екен. Олай болса, құқықтық тәрбиені нәтижелі ұйымдастыру үшін, отбасы жағдайын жан-жақты танып білу қажет. Бүгінгі таңда бұл жұмыс табысы жүргізіледі деп айту қиын. Соның нәтижесінде балалардың мінезіндегі кейбір ауытқулары мұғалімдер тарапынан дер кезінде байқалмауы, түбінде орны толмас үлкен өкініштерге әкеліп тірейтіні даусыз мәселе.

Балалардың ата-аналары қонақта болады немесе өздері қонақ шақырады. Осының бәрі ішімдіксіз өтпейді, дастарханға ішімдікті самсатып қояды. Ал, жастардың қайсысы болмасын ересектерге еліктейді. Өздерін ересектерше ұстайды, ересектерше әрекет жасауды қалайды. Ең қауіптісі сол – бала көргенін істеп, ішімдікке бой ұрады.

Ата-аналар және тағы басқа да ішімдікке салынған адамдардың отбасында күнде жан-жал, төбелес болғандықтан балаларды дұрыс тәрбиелеу мен оқытуға ешқандай жағдай болмайды. Керісінше, мұндай бүлінген отбасында балалардың өздері ішімдікпен әуес бола бастайды.

Екіншіден, отбасының ынтымағының бұзылуы да сол отбасындағы жасөспірімнің мектептен қол үзіп, нашар оқуына, тура жолдан ауытқуына әсерін тигізеді.

Ондай балалар қоғамдық жұмыстарға да қатыспайды. Ешбір өнерге де қызықпайды. Бос уақыттарын қызықты өткізуді білмейді. Шындығында келгенде, бұлар қоғамдық өмірден тысқара қалған адамдар болып саналады. Демек, мұндай ата-аналар өз балаларын өнер-білімге, еңбекке баулуда мектепке көмек бере алмайды.

Оқушыларға құқықтық тәрбие беруде олардың құқықтық сана сезімін бірінші кезекте қалыптасудың маңызы зор дедік. Себебі, құқықтық сана – қоғамдық санның ерекше түрі. Сондықтан, құқықтық тәрбие беруде оқушылардың санасын тәрбиелеу, жауапкершілік сезімін көтеру, ұйымшылдық пен тәртіпті нығайту - мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарының негізгі бір бағыты.

Мектеп құқықтық тәрбие жұмысын 1-сыныптан бастап, белгілі бір жүйелілікпен ұйымдастырылған түрде оқушының оқуды бітіргенге дейінгі аралығында жүргізуі қажет. Ол үшін, Қазақстан Республикасының Ата Заңының «Адам және азамат» деп аталған II бөліміне енгізілген тәуелсіз еліміздің азаматтарының құқықтары мен міндеттері жайында баяндалған 1-бапта «Менің Отаным - Қазақстан Републикасы. Оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандығы» деген жолдардан баста, 1995 жылы 30тамызда Бүкілхалықтық референдумда қабылданып, 1995 жылы 5 қыркүйектен күшіне енген Ата Заңның – Конституцияның мазмұнымен әрі ондағы құқықтық ұғымдарды таныстырудан, түсіндіруден бастаған жөн. Себебі, құқық әрбір адамның туғаннан, өлгенге дейін қоғамдағы жүріс-

тұрысын, мінез-құлқын, адамдармен, жалпы тіршілік ету ортасымен қарым - қатынасын реттейді

Ендігі кезекте, «құқықтық сана» ұғымының мәні мен мазмұнына, құрылымына ерекше көңіл бөлінеді. Құқықтық сана – «Қазақстан Республика азаматтарының жүзеге асырылып жүрген заңдарға, оларды қолдануға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына және қалаулы құқыққа, басқа да құқықтық құбылыстарға құқық сезімдерінің, көзқарастарының, пікірлерінің, бағаларының жүйесі» болып саналады.

Сонымен, құқықтық сана дегеніміз құқық туралы идеялардың, көзқарастардың жиынтығы. Мұның арқасында адам құқықты танып білумен қатар өмірмен ұштастырылған тәжірибе қызметін ұйымдастырады. Құқықтық сана жеке адамда, жеке адамдардың топтарында, бүкіл қоғамда болады.

Құқықтық сананың субъектілеріне: жеке тұлға, адамның құқықтық санасы; ұжымдық құқықтық сана; топтық құқықтық сана; халықтың құқықтық санасы жатады.

«Құқықтық сана» ұғымының мәнін, мазмұнын, құрылымын ашып көрсетуде де құқықтық мәдениетке тағы да мән беріледі. Құқықтық мәдениет нақты іс-қимыл, әрекет жасау үстіндегі заң қондырғысы компоненттерінің жиынтығы және тұлғаның құқық туралы ой-пікірлері, сезімдері мен пайымдаулары. Құқықтық мәдениеттің мазмұнына – құқықты білу, құқыққа деген көзқарас, құқықты сақтау (бұзбау), құқықтық белсенділік жатады. Субъективтік құрамына қарай – дербестік, топтық, қоғамдық деп, ал деңгейі бойынша – кәдімгі, кәсіби, теориялық болып жіктеледі.

«Құқықтық сана» ұғымы «құқықтық қатынас» ұғымымен де тығыз байланыста қарастырылады. Құқықтық қатынастар – құқыққа байланысты қатынастар, оған адамдар арасындағы қатынас және олардың іс-әрекетін жатқызуға болады.

Сондай-ақ, жеткіншектердің құқықтық санасының өзіндік ерекшеліктерін зерттеу олардың ағат қылықтар жасауы көбіне заңға, оның талабына деген теріс көзқарастан емес, қайта құқық негіздерін дұрыс білмегендіктен немесе одан бейхабар болудан туындайды деп зерделеуге болады.

«Құқықтық сана» және «құқықтық мәдениет» түсініктерінің өзара байланыстылығы: пайда болуы, әлеуметтік табиғаты, қызмет етуі; құрылымдық элементтерінің (құқықтық психология және құқықтық идеология), түрлерінің (жеке, топтық, қоғамдық), деңгейлерінің (әдеттегі, кәсіби, доктриналды) бірлігімен анықталады.

Сонымен бірге құқықтық сана мен құқықтық мәдениеттің айырмашылығы бар, ол мынадан көрінеді:

– құқықтық сана құқықтық мәдениет түсінігіне қарағанда көлемі жағынан әлдеқайда тар болып табылады;

– құқықтық сана сананың эмоциялық-рационалды саласында, ал құқықтық мәдениет өз орнын сананың өзінде, құқықтық іс-әрекеттер мен құбылыстарда көрініс табады;

– құқықтық сана негативті өзгерістерге, деформацияларға бейім, ал құқықтық мәдениет болса, керісінше негативті тұрғыда мүлдем болмайды. Құқықтық мәдениет құқықтық нигилизмге және басқа да құқықтық сана өзгерістеріне қарсы түру қасиеттеріне ие;

– құқықтық сана өзгеру динамикасына байланысты тез өзгеріп отыруы мүмкін, ал құқықтық мәдениет құрамында субъективті және объективті жақтардың болуына байланысты тұрақтылық деңгейі жоғары болып келеді;

– басқа құбылыстармен байланысы бойынша құқықтық сана рухани, діни, саяси саналармен тығыз байланыста болады. Құқықтық мәдениет жалпы мәдениеттің бір бөлігі ретінде мәдениеттің басқа салаларынан (саяси, ғылыми, т.б.) алшақ өмір сүре алмайды.

Сонымен, құқықтық сана мен құқықтық мәдениет өзара байланысты, бірақ өздеріне тән белгілері, ерекшеліктері, күрделі табиғаты бар, әлі де зерттеуді талап ететін заң категорияларына жататындығын көрсетеді. Жалпы алғанда құқықтық мәдениеттің қандай бір дәрежеде екендігі қоғамдағы құқықтық сананың деңгейінен көрінетіні белгілі.

А. С. Ибраева жастардың құқықтық мәдениеті мен құқықтық сана-сезімнің қалыптасуын зерттей отырып, «азаматтың құқықтық мәдениеті оның қолданыстағы заңдар жөніндегі білімінен аңғарылады. Әйтсе де, қатардағы азаматтан барлық заңдар мен нормативтік актілерді білуін талап ету көңілге сыйымсыз. Дегенмен, өз елінің Ата Заңы жөніндегі білімін, ең бастысы өзінің негізгі құқықтары мен бостандығы және міндеттерінің не екенін білуін талап етуге құқығымыз бар; екіншіден, азаматтардың құқықтық мәдениеті құқық қағидаларына құрметпен мәміле жасауынан, басқалардың құқығын сыйлауы және өз міндеттерін саналылықпен орындауынан көрінеді; үшіншіден, азаматтардың құқықтық мәдениетін қабылданған заң өлшемдерін үйлестіруге, тіпті, оны мінез-құлық үлгісіне сәйкестендіруге бағытталған ұмтылысынан байқауға болады» деген пікір білдіреді.

Жеткіншек жастарға құқықтық тәрбие берудің маңыздылығын ашатын еңбектердің бірінде, Қ. Б. Бегалиев: «Жастар арасында жүргізілетін құқықтық тәрбие барысында дәріс оқу, баяндама жасау және заң қызметкерлерімен кездесу сияқты әрекеттерден басқа, жасөспірімдер арасында өнегелік құқықтық тақырыпта викторина, сұрақ-жауап кештерін, пікірталастар өткізу, сонымен бірге осы тақырыптар төңірегінде спектакльдер мен кинофильмдер көру, әдеби туындыларды талқылау аса маңызды» – деп жазады.

Заңгер ғалым М. В. Лукьяненко да, «Жеткіншек жастардың құқықтық тәрбиесін жетілдіру мәселелері» атты зерттеуінде: «құқықтық мәдениет

қалыптаспаған жерде жеке тұлғаның шынайы бостандығы мен қауіпсіздігі, азаматтық белсенділігі болуы мүмкін емес» – деп түйіндейді.

Біздің пікірімізше, құқықтық сана тәрбиеленушілердің рухани негізі ретінде қатысып, олардың саяси сенімін, адамгершілік ұстанымын, эстетикалық сезімін қалыптастыруға қатысады. Оны қалыптастыру мақсатқа бағытталған құқықтық тәрбие беру жұмысынсыз мүмкін емес. Сонымен, жеткіншектердің құқықтық санасын қалыптастырудың негізгі көзі құқықтық тәрбие субъектісінің іс-әрекеті болып табылады.

Құқықтық мінез-құлыққа тән белгілер ішінен, зерттеушілер құқықтық мінез-құлықтың әлеуметтік құндылығы, әлеуметтік пайдалылығы, қоғамға қажеттілігі, мемлекетпен кепіл берілуі және қамтамасыз етілуі, құқық нормаларымен және басқа да заңи ұстанымдарымен байланысы, оң нәтижелігі, көпшілік сипатта болуы, өзін-өзі реттеуі, мотивация, құқықтық мінез-құлықтың өнегелік құндылығы сияқты белгілерін айрықша көрсетеді. Зерттеу барысында сондай-ақ, мінез-құлық келесідей түрлерге бөлінетініне де назар аударылды: маргиналды, конформистік, әдепті, әлеуметтік-белсенді мінез-құлық. Соның ішінде конформистік мінез-құлық құқықтың қажеттілігін түсінбей және оны тиесілі сыйламай, құқықтық ұстанымдарға мойынсұну болып табылады. Мұндай мінез-құлық негізінде қоршаған ортаның еркі мен пікіріне мойынсұнуға ұмтылу басымырақ болады. Ата-ана, құрбы-құрдас, жалпы қоғам тарапынан мықты қысым көріп жатқан жеткіншектер мінез-құлқына конформизм тән екендігін психологиялық та, әлеуметтік те зерттеулер растайды. Құқыққа қайшы мінез-құлықтың себептерін анықтауда әлеуметтік-психологиялық және биологиялық факторлар өзара байланысты болатынын ескеру қажет.

Сондықтан, құқықтық мінез-құлық құқықтық мәдениеттің белсенділік деңгейімен, басым мотивтерімен анықталатын, құқықтық қатынаста жеке тұлғамен немесе ұжыммен жүзеге асырылатын, құқықтық актілердің ұстанымдарына сәйкес келетін және мемлекетпен кепіл берілген қоғамдық қажетті мінез-құлық деп анықтауға болады.

Рухани-құнды феномен ретінде құқықтық сана құқық субъектісінің құқықтық кемелденгенін көрсетеді, өйткені адамдардың санасында көрініс табатын құқықтық мәні бар ақиқаттың жақтары және құқықтық сананың қажетті жақтары болып табылатын мінез-құлықты психикалық реттеу, әрқашан да ішкі рухани тәжірибеге тәуелді. Осыған қатысты ерекше ықылас, көмелетке толмағандардың құқықтық санасын зерттеуге түседі.

Құқықтық сана құқықтық мәдениеттің элементі ретінде құқық шығармашылығының қажетті қайнар көзі және құқық қолданудың мәндік негізі ретінде рөл атқаратын өзара байланысы, ішкі бірлігі бар жүйеден тұрады.

Демек құқықтық тәрбие оқытушы мен тәрбиешінің жеткіншектерді тәрбиелеуге бағытталған іс-әрекеті ғана емес, сонымен бірге алуан түрлі

мемлекеттік және мемлекеттік емес қоғамдық құрылымдардың да мақсатты іс-әрекеті деп қорытынды жасауға болады.

Жоғарыдағы құқықтық сана туралы айтылған теориялық идеяларға сүйене отырып, өз анықтамамызды береміз: құқықтық сана - адамдардың қолданылып жүрген және тілек ететін құқыққа көзқарасын білдіретін түсініктер мен сезімдердің, бағалар мен мақсаттардың жиынтығы, ол азаматтардың жаңа заңға мақұлдау немесе жақтырмау, нормативтік құқықтық актінің жобасы жөнінде пайымдау және т.б. түріндегі әсері.

Құқықтық тәрбие жүйесі құқықты құрметтеу сезімін, заңдарды қандай да болсын ауытқусыз сақтау дағдысын, мемлекетті құрметтеуді, заңдылық пен құқық тәртібін нығайтуда мемлекеттік органға жәрдемдесуге ұмтылушылықты дамытады. Бұл жүйе жеткіншектің қоғамда болып жатқан барлық өзгерістерге өзіндік көзқарасын дамытуға, оған деген өзіндік бағдарын қалыптастыруға және заң мен заңдылықтарды меңгеруге, іс-шараларда өзінің азаматтық парызын түсінуге көмектеседі. Құқықтық жүйеде педагогтердің ықпалы тәрбиелік кеңістікте жеткіншектердің санасына, сезіміне, сеніміне, еркіне және құқықтық мінез-құлқының қалыптасуына бағытталған, олардың педагогикалық іс-әрекеттерінің кешені мұғалімдер, ата-аналар, мектептен тыс мекемелер, т.б. жағдайда өзара жауапкершілікті субъект – субъектілік қарым-қатынасымен айқындалады.

Зерттеуші ғалым Л. А. Байсерке «тәрбиелік жүйені - өзара байланысты тәрбиелік іс-шараларда ұжымдық жұмыстардың алуан түріне қарай бірде күрделеніп, бірде тез шешіліп, жетілдіріліп, үнемі дамып өзгеріп отырады», - деп сипаттаған [61].

Қазақстанда қазір жаңа құқықтық жүйе қалыптасып, жас ұрпаққа олардың сан алуан құқықтарын, мемлекет заңдарын, қоғам алдындағы міндетін, басқа да рәсімді актілерін меңгерту, сөйтіп жеткіншектің құқықтық санасын қалыптастыру, құқықтық тәрбие беру міндеті жүктеліп отыр. Демек, «құқықтық жүйе - жеткіншектерге заң бұзушылық себептерін түсіндіретін, оған көмек көрсететін, құқықтық сана-сезімдерін қалыптастыратын ерекше қызмет жүйесі» болып табылады.

Сондықтан, жеткіншек алғаш мектеп табалдырығын аттаған кезден бастап-ақ, ең бірінші ата-ана, онан кейін мұғалім тілегін, қабілетін ескеру керек. Бірін-бірі жәбірлеуден аулақ болу, жаман сөздер айтпау, біреудің затына қиянат жасамау, жаман ой-пиғылдан аулақ болуға тәрбиелеп отыруды күнделікті естен шығармаған жөн. Ендеше, ата-ана баласына ұлттық әдет-ғұрыптарды, салт-дәстүрдің ерекшеліктерін үйретіп отырса, ондай бала күні ертең ел сыйлайтын азамат болары даусыз. Өмір тәжірибесі көрсетіп жүргендей білімді, жақсы оқитын жеткіншек жаман қылық жасамайды.

Құқықтық мәдениет – бұл адамның рухани жаңғыруының маңызды құралы екендігін де ұмытпау керек. Ол адамның өмірлік бағыт-бағдарын

дұрыс айқындауына көмектеседі. Құқықтық мәдениет қоғам дамуымен ілгері жылжып отыратын, тарихи сабақтастықта, ұрпақтан-ұрпаққа өтіп отыратын құқықтық болмыстың ақиқаты іріктеп алып отырған құндылықтар мен тұлғаның құқықтық қызметін қалыптастырған мәдени маңызды өлшемдердің озық жүйесі болып табылады. Құқықтық мәдениетке оның негізгі мәнін көрсететін ерекше белгілер тән болып келеді. Ол белгілердің бірі – тұлғаны әлеуметтік өмірге және қоғамдық тәртіпке дайындауы, белгілі бір дәрежеде әлеуметтік құқықтың қызметін атқарауы. Құқықтық мәдениет білім, қатынас, тәртіп сияқты элементтерден тұрады. Құқықтық білім құқықтық талаптарды адамның ішкі қажеттілігіне айналдырады.

Осы мәселені зерттеуші Отандық ғалым Т. Ғабитов құқықты мәдени-әлеуметтік реттеу жолдарын: «мораль мен құқық - барлық адамдардың бірдей қолдана алатын ережелер қатынасы»; «әдеп пен құқық - азамат пен мемлекет мүдделерінің үйлесімді ету құралы»; «құқық – адамның іс-әрекетін реттеуші құрал»; «құқық - мәдени-әлеуметтік алғышарттар» – деген түрлерге бөліп көрсеткен .

Ресей ғалымдары В. И. Каминская, А. А. Ратинов құқықтық тәрбиені құқықтық мәдениеттің компоненттеріне байланысты: құқық; құқықтық қатынас; құқықты ұғыну; құқыққа сай әрекеттер; құқыққа қайшы әрекеттер деп жіктеген.

Сараптау барысында, ғылыми әдебиеттер мен зерттеулерде құқықтық тәрбие беру мәселесі мұғалімнің кәсіби біліктілігіне және оның тұлғалық қасиетіне тікелей байланысты қарастырылатыны айқындалды. Бұл үдеріс қазіргі мектептегі құқықтық тәрбие беру мәселесінің тиімді шешілуінде жеткіншектердің өзін-өзі тәрбиелеуі, алдына мақсат қоя білуі және оны іс жүзінде жүзеге асыруымен сипатталады. Сонымен, тәрбие - индивидтің мәдениетке белсенді әсері ұйымдастырылған іс-әрекеті, сол арқылы индивидтің өмірі мәдениет мазмұнымен толықтырылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Каминская, В. И., Ратинов, А. Р. Правосознание как элемент правовой культуры // Правовая культура. – М., 1974. – с.43.
- 2 Байсеркеев, Л. А. О нравственном становлении личности и обновления многонационального общества. – Алматы. - Поиск, 1997. №1. – С. 180-184.
- 3 Рябко, И. Ф. Основы правовой педагогики. – Ростов-на-Дону. – Изд-во Ростовского университета, 1973.
- 4 Макаренко, А. С. О воспитании. – М., 1990. – 234с.
- 5 Сухомлинский, В. А. Избранные педагогические сочинения: В 3-х томах. Т. 2. / Сост. О. С. Богданова, В. З. Смаль. – М. : Педагогика, 1980. – 384 с.

6 Н. Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» стратегиясы.

7 **Бондаревская, Е. Б.** Воспитание как возрождение гражданина, человека культуры и нравственности. – Ростов-на-Дону, 1997. – 32с.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Б. Ш. Турганбаева

Роль правового воспитания в современном обществе

Государственный университет

имени Шакарима, г. Семей.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

B. Zh. Turganbayeva

Values of legal education in modern society

Shakarim State University, Semey.

Material received on 25.02.15.

В статье рассматривается всестороннее гармоничное развитие личности по правовому воспитанию, предложены теоретические исследования по взаимосвязям и различиям «правового сознания» и «правовой культуры».

The article discusses the comprehensive harmonious development of personality on legal education, offered theoretical studies on the relationship and differences «legal senses» and «legal culture».

ӨОЖ 37.032.2

Б. Ш. Тұрғанбаева¹, Ә. Д. Қариев²

¹п.ғ.к., доцент Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Семей қ.

²аға оқытушы, Педагогика ғылымдарының магистрі,

Алматы университеті, Алматы қ.

Оқушыларға құқықтық мәдениетті қалыптастырудың негізгі бағыттары.

Автор мақаласында жеке тұлғаны жан-жақты дамытатын тәрбие саласының бірі – құқықтық тәрбиенің жалпы білім беретін мектептердегі оқушылардың құқықтық мәдениетін қалыптастырудағы маңызы туралы жан-жақты тоқтала келе, бүгінгі жастар заман талабына сай өз құқықтары мен міндеттерін дұрыс айқындап, еліміздің заңдары мен тәртіп ережелерін сыйлап, құқықтық тәрбие мен құқықтық мәдениетті дамытуға бір кісідей ат салысулары қажеттігін аша білген.

Кілтті сөздер: құқықтық тәрбие, мәдениетті, құқықтық мәдениет

Еліміздің Ата Заңында Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекет деп жарияланғаны баршамызға белгілі. Құқықтық мемлекет құрудағы талпыныс жас жеткіншектерден басталады, себебі болашақ қоғам солардың қолында. «Жаңа ғасырға» қадам басқан жас жеткіншектердің қазіргі өмірге бейімділігі болуы керек. Әрбір адамның өзі үшін жауапкершілігі жаратушының алдындағы жауапкершілікпен бірдей екені сөзсіз.

Қазіргі «Білім туралы» Занның талаптарын орындау әлі де сан қырлы экономикалық – материалдық, ұйымдық, кадр, құқықтық – нормативтік шараларды жүзеге асыруды қажет етеді. Солардың ішіндегі маңыздысы жастарға құқықтық білім беру, құқықтық тәрбиелеу.

Жастарды құқықтық сауаттылыққа тәрбиелеу – олардың қылмысқа ұрынбауына, өмірдің тиімді жолдарын өз бетімен шешуге үйренуіне, қолайсыз көріністерге бой алдырмауға жетелейді.

Құқықтық білім берудің міндеті – барлық іске жауапкершілікпен қарайтын, өз құқығын жете меңгерген, заңдарды ұғынып қана емес, сонымен бірге силай білетін, құқықтық мәдениеті жетілген, адамгершілігі мол, білікті маман даярлап шығару.

Еліміздің құқықтық мемлекет құру жолында бастаған игі істерінің бірі құқық негіздері пәнінен сабақ беретін мұғалімдерді даярлап шығару. Бұл кеңестік құқықтық жүйенің күйреуінен кейін қолға алған шаралардың бірі.

Білімді адам санатына қосылу үшін қазіргі жасөспірімдерге негізгі пәндерді игеру және талдау қабілетінің сауаттылығы аздық етеді. Ол өмірдің әр тетігіне үніліп, тығырықтан шығар жолға даяр болуы қажет [4, 5]. Иә, жас жеткіншектерді осындай жолға даярлауда мемлекеттің алатын орны, рөлі өте зор. Әлеуметтік- экономикалық дамуды мәдениет тұрғысынан қамтамасыз ету мәселелері қоғамда көптеген міндеттерді шешуді алға қойып отыр. Сол мәселелердің ішіндегі өзектісі болып - құқықтық тәрбие табылады.

Құқықтық мемлекет – ұзақ тарихи дамудың жемісі. Ол үрдіс күрделі, қиын, әрі сан – салалы және мол қаржыны, жалпы мемлекеттік деңгейдегі ұйымдық – құрылымдық шараларды, бүкіл педагогтар, зиялылар қауымының қажыр – қайратын, рухани ізденістерін қажет етеді. Демек ел, ұрпақ тағдыры үшін маңызы мен жауапкершілігі айрықша білім беру ісіне барлық деңгейдегі мемлекеттік органдардың бетбұрысы, қамқорлығы керек. Бұл жөнінде Президентіміз Н. Ә. Назарбаев «Қазақстан – 2030» жолдауында негізгі бағыттарды көрсетіп берді. Сол бағыттардың бірі – жоғарғы құқықтық сана мен құқықтық мәдениет. Осы екі элементтің іргетасы азаматтарда алдымен отбасында қаланса, содан кейін мектеп қабырғасында жалғасады [1].

1995 жылы маусым айында елімізде жаппай құқықтық білім беруді жүзеге асыру жөніндегі шаралар туралы қаулы қабылданды. Қаулыда құқықтық оқуды мектептерде бастауыш сыныптардан бастап неғұрлым кең көлемде енгізу қажеттігі атап көрсетілді. Бұдан шығатын тұжырым не? Ол тәуелсіздік тұғырына көтерілген Қазақстанның алдында білім беру саласында жаңа қажеттіліктердің пайда болуы. Ғылым мен техниканың тез даму қарқыны, өндіріске шетелдік және отандық озық, жаңа технологиялар мен әдістердің енуі, қоғамның жаңа экономикалық қатынастарға көшуі республикамызда білім беру саласында жүргізіп жатқан реформалық өзгерістерді жетілдіруді, білім сапасын арттыруды талап етеді.

Қазіргі «Білім туралы» заңның талаптарын орындау әлі де сан қырлы экономикалық-материалдық, ұйымдық, кадр, құқықтық–нормативтік шараларды жүзеге асыруды қажет етеді. Бүкіл қоғам, жалпы жұртшылық болып күш салатын істер шаш етектен. Солардың ішіндегі ең күрделісі, ең маңыздысы – құқықтық сауатты азаматтарды дайындап шығару. Құқықтық сауатты адамдар қылмысқа ұрынбауға әрекет жасайды. Өмір сүрудің тиімді жолдарын өз бетімен шешуге үйренеді. Азаматтық құқығын жете меңгергендер ғана қолайсыз көріністерге бой алдырмайды.

Тиімді білім беру жүйесін қабылдау үшін қазіргі білім беру жүйесін қоғамның даму мақсатына сай қалыптастыруға бағыттау керек. Құқықтық білім берудің міндеті – дүниеге этикалық жауапкершілікпен қарайтын, шығармашылық ойлауға дағдыланған, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, адамгершілігі мол және білікті маман даярлау. Осындай мақсаттарға жетуде

Қазақстан мемлекеті және құқығы негіздері курсы мектеп қабырғасында оқытудың қажеттігі артуда. Әрине бұл үлкен шараның бастапқы кезі ғана.

Құқықтық тәрбие дегеніміздің өзі – әрбір азаматтың заңдарды мүлтіксіз сақтап, өз міндеттерін саналы түрде жүзеге асырып, іс-әрекеттеріне өз бетімен жауап бере алуы. Сондықтан да бүгінгі жастар заман талабына сай өз құқықтары мен міндеттерін дұрыс айқындап, еліміздің заңдары мен тәртіп ережелерін сыйлап, құқықтық тәрбие мен құқықтық мәдениетті дамытуға бір кісідей ат салысулары қажет. Бұл салада мемлекетімізде жасалып жатқан шаралар аз емес. Солардың бірі жастарды құқықтық тәрбиелеу. Аталмыш бітіру жұмысының алдына қойған мақсаты да осы мәселенің төңірегінде өрбіп отыр.

Жеке тұлғаны жан-жақты дамытатын тәрбие саласының бірі – құқықтық тәрбие. Әрбір азамат өз мемлекетінің Заңына жауапкершілікпен қарап, оны орындауды өз міндеті деп есептейді.

Құқықтық тәрбиенің мазмұнын белгілеуде, адамгершілік жақтарын анықтауда жастарға өзі өмір сүріп отырған қоғам идеясын ұғындыру, Ата Заңымыздың бағытарына сүйену керек. Құқықтық тәрбие мақсат көздей ұйымдастырылып, жеке адамның талап-тілектеріне, мұң-мұқтажына, қоғамдағы міндеттеріне негізделіп жүргізілсе, жас ұрпақтың моральдық мінез-құлқын қалыптастыруға, тәртіптілікке баулуға жол ашады.

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық даму кезеңінде отбасылық қаржының тапшылығы олардың қылмыс жасауына әкеліп тіреуде. Сондықтан оқушыларға құқықтық тәрбие беру – үйлесімді тәрбиенің маңызды қыры. Ендігі міндет орта, арнаулы, орта кәсіптік білім беретін оқу орындарында тәрбиенің бұл саласын жетілдіру, өзге тәрбие қырларымен байланыстыра отырып, оқушылардың құқықтық санасын қалыптастырудың, қоғам алдындағы жауапкершілік сезімін дамытудың, тәртіптілікті нығайтудың құралдары мен жолдарын, әдіс-тәсілдерін жетілдіру. Өйткені, адамның құқықтық, сана-сезімі арнайы мақсат көздей жүргізілген тәрбие арқылы дамиды. Құқықтық тәрбие құқықтық сананы қалыптастырады.

Құқық – қоғамдық қатынастарды реттеп, жөнге салатын, оның дамуына ықпал ететін, қоғамға зиянды қатынастарға тыйым салатын құрал.

Жас ұрпаққа құқықтық тәрбие берудің мақсаты – еліміздің заңдары мен тәртіп ережелерін сыйлау, оны орындау, жастарды азамат ретінде Отаншылдыққа баулу, еліміздің материалдық және рухани байлығын үнемді пайдалануға, оны байытуға, адал еңбек етуге тәрбиелеу, айналамыздағы адамдарға қиянат, зорлық-зомбылық, қылмыс жасамауға үйрету, бауырмалдыққа, мейірімділікке, ізгілікке бағыттау.

Қоғамның құқықтық мәдениеті бұл – қоғамның әлеуметтік-экономикалық және саяси құрылысымен шартталған қоғамның құқықтық

өмірінің сапалық жағдайы. Сонымен қатар ол қоғамдағы жеке адам бостандығын мемлекеттің кепілдеу дәрежесін сипаттайды [3, 5].

Оқушылардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруда құқықтық мәдениет ұғымының тар және кең мағыналары есепке алынып отыруы керек. Тар мағынасы: заңдылықтың, құқықтық шығармашылықтың, құқық қорғау органдарының жалпы жағдайын, құқықтық даму деңгейін бейнелейтін жеке азаматтар мен барлық халықтың құқықтық санасы, оның қоғам өміріндегі орны мен рөлі. Кең мағынасында құқықтық мәдениет: заң мамандарын даярлау және құқықтық мәртебе, заң қызметінің мемлекеттік жүйедегі рөлі, құқық мәселелері бойынша ғылыми басқармалардың дамуы, адвокатура жағдайы, т.б.

Құқықтық мәдениеттің басты элементтеріне құқықтық сауаттылық және азаматтардың заңды сыйлап, оны орындауы жатады.

Адамның саяси және адамгершілік көзқарасы мен ішкі наным құқықтық мәдениетінің “іргетасы” саналады. Төмендегі аталған жағдайлар іргетастың қалай қаланғанына байланысты болады:

- құқықтық білімнің сапасы және оны қолдана алу;
- заңға қатыстық сипат (заңды сыйлау сезімі, заңдылықты сезіну);
- құқықтық норманы орындауға дайын тұру;
- заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтуда белсенділік көрсету.

Яғни, құқықтық мәдениет – саяси, адамгершілік нанымға негізделген, терең, жан-жақты және құқықтық білім мен дағдының ажырамас бірлігі, заңды сыйлау, белсенді құқық қорғау әрекеттері.

Құқықтық мәдениетті қалыптастыру жұмыстары құқық бұзушылықтың алдын алып қана қоймайды, жас жеткіншектердің берік моральдық қағидаларын қалыптастырады, қоғамдық нормаларды ұғынып, қабылдауға бейімдейді.

Жастардың бойында құқықтық мәдениетті қалыптастыру жұмыстарын жүргізу барысында мыналарға мән беру керек:

- жастар демократия негіздерін оқып үйренулері тиіс;
- олар өз құқықтары мен міндеттерімен танысып қана қоймай, бостандық, тұлға, құқықтық мемлекет деген ұғымдармен таныс болуы керек;
- қайырымдылық және зұлымдық, әдемілік және талғамсыздық, т.б. құқық нормасымен байланысты елестетіп отырулары қажет;
- құқықтық тәрбие адамгершілік және эстетикалық тәрбиемен байланысты болуы міндетті;
- заң туралы аса қызыға білгені дұрыс.

Өйткені, құрғақ ақпарат оқушылардың миына жетпейді, жүрегін елендетпейді. Жеткіншектердің жас ерекшеліктерін ескере отырып, олардың құқықтық жанаруы мақсатында әр түрлі шығармашылық нысандарды

қолдану қажет. Мектепте құқықтық тәрбие беру үрдісін кезең-кезеңмен өткізген жөн. Оқушылар 1-4 сыныптарда алғашқы құқықтық ұғымдармен танысады, адамгершілік тәрбиесіне баса көңіл бөлінеді. Содан кейін әркімнің өз істеген ісіне жауапкершіліктің болатыны түсіндіріледі. Мысалы, олар мектептің өздеріне бұрын беймәлім ішкі тәртібін меңгереді, міндеттерін ұғынады, алғашқы қоғамдық тапсырмаларды орындайды (кезекшілік, т.т.). Осы әрекеттер барысында олардың сынып, мектеп алдында жауапкершілік сезімдері қалыптасады.

5-8 сыныптарда бастауышта алған құқықтық білімді жетілдіреді. Қазақстан Республикасы заңдары туралы жалпы мағлұмат алады, азаматтардың негізгі құқықтары және міндеттерімен танысады, қоғамдық жерлердегі ережелерді түсініп, талқылап, сақтайды. Оқушылардың саналы әрекеті қалыптасады. Тәртіп бұзушылыққа төзбеді үйреніп, жеке жауапкершіліктері қалыптасады. Қоғам алдындағы жауапкершіліктері артып, құқық бұзушылық салдарынан арнайы мектептерге мәжбүрлеп жіберу мүмкіндігін сезінеді.

9-сыныпта арнайы құқық негіздері курсы оқылады.

10-11 сыныптарда мемлекет және құқық мәселелері бойынша теориялық тұрғыдағы мәселе қозғай алады. Құқықтық жағдайлар мен айғақтарды нақты өмір жағдайларымен байланыстырады. Адамдардың әрекетіне баға беріп, құқықтық дағды қалыптасады. Қоғамға қарсы әрекеттерден сақтанып, оны болдырмауға тырысады. Дүниетанымы қалыптасып, құқықтық мәдениеті өсе түседі.

Мектепте оқушылардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру бір жақты ғана болмауы керек. Сондықтан оның сабақтан тыс нысандары бекітіледі. Мәселен, мектеп жарғысымен танысу, мектеп заңдарын қабылдау. Оны қабылдау барысында оқушыларға кең мүмкіндіктер беру. Аталған шараларға оқушыларды мейлінше көптеп тарту.

Сондай-ақ, «Құқық негіздері», «Мемлекет және құқық», «Құқық және білім беру заңдарының негіздері» сияқты негізгі және факультативті пәндерді оқу жоспарына енгізумен қатар, шебер ұйымдастырылған тәрбие шаралары арқылы жас ұрпақты күнделікті отбасында, орта мектепте, орта арнаулы кәсіптік білім беретін оқу орындарында, жоғары мектептерде тәрбиелеу абзал.

Мектептерде тәрбие жұмысының әр алуан түрлері мен әдіс-тәсілдерін пайдаланған жөн.

Тәрбие жұмыстарын мұғалімдер мен сынып жетекшілері, ата-аналар, құқық қорғау қызметкерлерімен бірлесе отырып жүргізу керек.

Ең бастысы, құқықтық мәдениетті қалыптастыру жұмысының жүйелілігі. Төмендегідей сатыдан тұратын жүйенің болғаны жөн.

Диагностикалық саты – сұрақ-мәселе жағдайын зерттеу. Бұл мектеп оқушыларының әлеуметтік құрамын анықтап, «қиын» жасөспірімдердің топтарын белгілеуге көмектеседі.

Ізденушілік саты – анықталған мәселелерді шешу жолдарын табу.

Әрекет етушілік саты – мәселені шешу әдістері мен нәтижелерін талдау.

Қорыта келгенде, оқушылардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру үшін төмендегі шараларды тиімді ұйымдастыру керек:

– тәрбие сағаттары мен сыныптан тыс жұмыстардың құқықтық тәрбие берерлік мүмкіндіктерін тиімді пайдалану;

– ішімдікке, нашакорлыққа қарсы күресуде жұртшылықты, ата-аналарды, қоғамдық ұйымдарды, дәрігер-нарколог өкілдерін жұмылдыру;

– оқушылар арасында ішімдікке, нашакорлыққа бейімі бар жасөспірімдерді анықтап, құпия түрде дербес тәрбие жұмыстарын жүргізу;

– оқушылардың өзін-өзі тәрбиелеуіне бақылау жүргізу.

Дұрыс мінез-құлық пен ақыл-ой сезімі ең алдымен балалық шақтан қалыптастыру қажет. Өйткені жақсы мінез бен ақыл екеуі біріксе, онда адамшылық қасиеттер игілік пен ізгілік, қайырымдылық, адамгершілік, Адалдық, әділеттілік пайда болады. Онымен қаруланған қоғам мүшелері ара-қатынасы жақсарайды.

Тұлға мәдениеті мен қоғам мәдениеті бір-бірімен сәйкес келмеуі де мүмкін. Өйткені қоғамда субъект саласынан әлдеқашан бөлініп, объективтенген қоғамдық пікірлер мен идеялар, сезімдер мен теориялар өмір сүреді. Сондықтан қоғамның құқықтық мәдениетінің өзіндік ерекшеліктері бар.

Ортаның құқықтық мәдениеті - бұл қоғамның құқықтық саласын даму деңгейі және қоғамның құқықтық белсенділігі, құқықтық нормалар мен құқықтық іс-әрекеттердің қарқынды деңгейі.

Құқықтық мәдениеттің дамуы адам санасында әділетті, еркін әрі гуманды қоғам құруға шақыратын игі құндылықтарды қалыптастыруға қызмет ететіні сөзсіз.

Құқықтық мәдениет – бұл қоғамның құқық билігіне бағынатын, құқықтық принциптерге сай өмір сүретін, адамның еркіндігі мен табиғи құқықтарына толықтай кепілдік беретін орта жасауға бағытталған амал-әрекетінің нақтылы жемісі. Атап айтсақ, құқықтық мәдениет дегеніміз – бұл қоғамда құқықтың орнауы (гуманистік тұрғыдағы), құқық қорғаудың қамтамасыз етілуі, қоғамның құқықтық санасының дамуы, заңгерлік ғылым, құқықтық білім мен тәрбиенің басымдығы.

Құқықтық мәдениет – бұл қоғамның құқық билігіне бағынатын, құқықтық принциптерге сай өмір сүретін, адамның еркіндігі мен табиғи құқықтарына толықтай кепілдік беретін қатынастар орнатуға бағытталған амал-әрекетінің нақтылы жемісі. Құқықтық мәдениет, тиісінше дәріптеле

отырып, Қазақстан қоғамында құқық билігінің орнауын, құқық қорғаудың іске асуын, демократия принциптерінің сақталуын, билік пен саясаттың азаматтық қоғамға бағынуын қамтамасыз етеді.

Себебі, құқық әрбір адамның туғаннан, өлгенге дейін қоғамдағы жүріс-тұрысын, мінез-құлқын, адамдармен, жалпы тіршілік ету ортасымен қарым-қатынасын реттейді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Назарбаев, Н. Ә. «Қазақстан – 2030» (Ел президентінің Қазақстан халқына жолдауы) Алматы, 1998.

2 Ибраева, А. С. О некоторых особенностях правовой культуры традиционного казахского общества. // Правовая реформа в Казахстане. – 2003. – № 3(21), – с. 27-32.

3 Федорин, В. П. Правовая культура как фактор укрепления социалистической законности. – М., 1986. – 142 с.

4 Ибраева, А. С. К вопросу о периодах формирования правовой культуры казахского народа // Вестник Университета имени Д. А. Кунаева. – 2003. – №3 (8).

5 Құл-Мұхаммед, М. Құқықтық реформа – құқықтық сауаттылықты талап етеді. // Заң, – № 6, – 2001.

6 Назарбаев, Н. Ә. Өмір әдебі. // Білім – образования, – 2002, – №2, – с. 4.

7 Төлентаев, М. Тәрбие жұмысын табанды түрде ұйымдастыру керек. // Ақиқат, – 2007. – №2. – 90-92 б.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Б. Ш. Турганбаева¹, А. Д. Қариев²

Основные направления формирования правовой культуры у учащихся

¹Государственный университет имени Шакарима, г. Семей.

²Университет Алматы, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

B. Zh. Turganbayeva¹, A. D. Kariyev²

The main directions of formation of legal culture among students

¹Shakarim State University of Semey, Semey.

²Almaty University, Almaty.

Material received on 25.02.15.

В данной статье автором раскрываются основные направления формирования правовой культуры у учащихся, показана система правового воспитания учащихся в общеобразовательной школе. В статье рассматривается важность знания прав и обязанностей учащихся, а также знание законов и правил поведения в обществе.

In this article, the author reveals the basic directions of formation of legal culture of the students, shows a system of legal education of students in the school comprehensive. The article considered the importance of knowing the rights and responsibilities of students, as well as knowledge of the laws and rules of behavior in society.

УДК 373:165

Н. Т. Уалиева

СУБЪЕКТНОСТЬ И СУБЪЕКТНЫЙ ОПЫТ КАК ОЖИДАЕМЫЙ РЕЗУЛЬТАТ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ВУЗЕ

В статье рассматривается самостоятельная работа обучающихся в вузе на основе компетентностного подхода. В этой связи предлагается актуализация субъектности и компонентов субъектного опыта студентов при организации самостоятельной работы. Такой подход способствует самоутверждению личности, ее профессиональной самореализации.

Ключевые слова: самостоятельная работа, компетентный подход, актуализация, личность, субъект.

Вуз несет ответственность перед обществом в воспитании высококвалифицированного специалиста, умеющего применять знания и умения в различных ситуациях профессиональной деятельности, имеющего способность к самоутверждению и стремление совершенствовать свои способности.

Спросом на современном рынке труда пользуется мобильная, креативная и успешная личность. Следовательно, необходимо проектирование образовательных программ профессиональной подготовки на основе компетентностного подхода.

Основополагающим условием реализации компетентностного подхода является самостоятельная работа студентов, направленная на развитие активности, интеллекта, творческих способностей будущих педагогов. Она представляется одним из наиболее распространенных и зарекомендовавших себя способов формирования активности, инициативности, самостоятельности и самоосуществления личности будущего специалиста [1]. Самостоятельная работа – при условии ее организации в логике компетентностного подхода – предполагает процессы формирования компетенций профессиональной деятельности на основе субъектного опыта обучающегося.

В настоящее время самостоятельная работа в системе высшего образования является приоритетной формой обучения, т.к. стимулирует потребность в овладении системой знаний, мотивирует готовность к профессиональному становлению обучающихся. Компетентностный подход позволяет самостоятельную работу обучающихся расценивать как прообраз будущей профессиональной деятельности.

В этой связи немаловажным является факт готовности студентов к самостоятельной деятельности, включающей мотивацию к собственному развитию, умение анализировать, аргументировать, классифицировать большой объем информации.

Развитие самостоятельности – есть процесс непрерывного познания, реализация процессов самообучения и самообразования, осознания собственного Я. В данных условиях студент становится не объектом знаний, умений и навыков, а субъектом самостоятельной учебно-профессиональной деятельности, в рамках которой он приобретает социально-личностный опыт, обеспечивающий переход от учебно-познавательной деятельности к профессиональной. Субъектный опыт подразумевает процесс, включающий самоконтроль, принятие решений, прогнозирование, анализ ситуации. Такой опыт проявляется в настойчивости обучающегося по достижению поставленных целей.

Для организации самостоятельной работы в логике компетентностного подхода важно учитывать нижеследующие компоненты субъектного опыта.

Ценностный опыт (связанный с формированием интересов, нравственных норм и предпочтений, идеалов, убеждений) направляет усилия обучающегося в познавательной сфере, результатом чего становятся творческая активность, исследовательские навыки, совершенствование самого себя. Для актуализации ценностного опыта необходимо придать заданиям для самостоятельной работы обучающихся личностно-ориентированный характер.

Опыт рефлексии (накапливаемый путем соотнесения человеком знаний о своих возможностях и возможных преобразованиях в предметном мире и самом себе с требованиями деятельности и решаемыми при этом задачами)

помогает увязывать ориентировку с остальными компонентами субъектного опыта. Данная способность выражается в попытке оценивать собственные действия, возможности, приобретения индивидуального стиля деятельности, что способствует формированию мыслительных операций. Для актуализации опыта рефлексии необходимо придать заданиям для самостоятельной работы обучающихся деятельностный характер.

Опыт привычной активизации (предполагающий предварительную подготовленность, оперативную адаптацию к изменяющимся условиям работы, расчет на определенные усилия и определенный уровень достижений успеха) ориентирует в собственных возможностях и помогает лучше приспособить свои усилия к решению значимых задач. В процессе самостоятельной деятельности происходит утверждение личности, раскрытие потенциала, достижение высоких результатов. Немаловажная роль отводится и самооценке – как средству оценивания своих потребностей и способностей. Для актуализации опыта привычной активизации необходимо придать заданиям для самостоятельной работы обучающихся разноуровневый характер.

Операциональный опыт (включающий общетрудовые, профессиональные знания и умения, а также умения саморегуляции) объединяет конкретные средства преобразования ситуации и своих возможностей. Организация различных форм, средств видов самостоятельной работы ориентирует на конкретные результаты обучения, появление практического опыта будущих педагогов, повышение качества образования. Для актуализации операционального опыта необходимо обращать внимание обучающихся на методологию их деятельности.

Опыт сотрудничества (складывающийся при взаимодействии с другими участниками совместной деятельности) способствует объединению усилий, совместному решению задач и предполагает предварительный расчет на сотрудничество. Взаимодействие студентов и преподавателей, как субъектов образовательного процесса, способствует формированию межличностных и коммуникативных компетенций, творческой деятельности, появлению интереса к изучаемому предмету. Для актуализации опыта сотрудничества следует практиковать формы корпоративного обучения.

Субъектность, по мнению А. А. Плигина следует рассматривать как способность становления и развития личности, формирующейся через усложнение видов, форм и качества человеческой активности [2].

Поэтому самостоятельная работа является фактором формирования познавательной компетенции студентов – субъектов педагогической деятельности, когда обучающиеся ориентируются на деятельностное развитие собственной личности и самостоятельность, являясь одновременно носителями познавательной компетенции, позволяющей Познавательная

компетентность проявляется во всех видах деятельности. Она может активизироваться в различных умениях обучающихся: работать с информацией, высказывать свою точку зрения, углублять полученные знания. Таким образом, совокупность данных умений формирует ключевые компетенции: учебно-познавательные, информационные, коммуникативные, компетенции личного самосовершенствования, предполагающие самореализацию студентов. Тем самым, осознавая себя субъектами учебно-профессиональной деятельности, студенты приобретают значимые качества, соответствующие требованиям внешней среды. Так, например, В. И. Байденко и Б. Оскарсон в качестве необходимых выпускнику вуза выделяют целый ряд компетенций самостоятельной познавательной деятельности: владение методами познания; способность распознавать трудности и устранять их; менеджмент знания (собственно учебная компетенция); готовность к непрерывному обучению; способность перерабатывать информацию и владение информационными технологиями; навыки управления информацией; умение находить и анализировать информацию из различных источников; навыки работы с компьютером; способность учиться [3].

Самостоятельная работа создает условия для самоутверждения личности студентов. Самоутверждение личности, в свою очередь, приводит к достижению обучающимися поставленных целей:

- активной жизненной позиции, проявляющейся в понимании необходимости непрерывного образования на протяжении всей жизни;
- рациональной организации своей деятельности, планированию и четкости выполнения действий;
- индивидуальности – становления самого себя, раскрытия своего потенциала, направленного на совершенствование субъекта.
- высокого уровня профессиональной деятельности, предполагающего готовность к повышению профессиональной компетентности.

Самоутверждение личности – это утверждение своей индивидуальности, оно может осуществляться только при реализации положительного потенциала, изначально заложенного в сущности каждого индивида.

Самоутверждение студента – процесс овладения им приемами осознания личностного начала в собственной образовательной деятельности, приводящий его к более высокому уровню успешности [4, с. 89].

Таким образом, студент может почувствовать себя субъектом тогда, когда не просто обладает процессами познания, а ищет новые способы проявления активности. Включение в познавательную деятельность требует от него утверждения собственной позиции, направленной на достижение новых результатов. Мышление студента представляет процесс взаимодействия субъекта с познаваемым объектом и рассматривается

как деятельность, связанная с умениями применять знания в различных ситуациях и как деятельность, способствующая созданию нового.

Изменение роли студента как субъекта в образовательной среде высшей школы возможно при следующих условиях:

- организации самостоятельной работы, направленной на развитие познавательных процессов обучающихся;
- активизации самостоятельности студентов, генерировании идей, развитии творческих способностей;
- готовности студентов систематически пополнять свои знания, ориентироваться в нарастающем потоке информации;
- формировании способности к личностному росту студентов, заключающейся в самообразовании, использовании знаний в профессиональной деятельности.

Организация самостоятельной деятельности студента предполагает рассмотрение его как субъекта учебной деятельности и самообразования, причем субъект - сознательно действующее лицо, самосознание которого – это «осознание себя как существа, осознающего мир и изменяющего его, как субъекта, действующего лица» [5, с. 274]. Таким образом, образовательный процесс в вузе направлен на утверждение студента как субъекта учебно-профессиональной деятельности, владеющего приемами самостоятельно добывать знания, предлагать новые идеи, четко оценивать результаты собственных действий. В этой связи самостоятельная работа является ведущим способом утверждения личности студентов, как высококвалифицированных специалистов, способных к самообразованию и саморазвитию.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Абдиров, Т. К., Альназирова, Р. Б.** Совершенствование самостоятельной работы магистрантов в информационно-образовательной среде. – Материалы МНТК: «Военное образование: проблемы и пути решения, опыт и перспективы (к 15-летию Военного института Внутренних войск МВД Республики Казахстан). – Петропавловск, 2012. – С. 362-367.

2 **Плигин, А. А.** Развитие субъектности школьников: от методологии к образовательной концепции и технологии // Актуальные проблемы психологического знания. – 2010. – № 3. – С. 33-45.

3 **Байденко, В. И., Оскарсон, Б.** Базовые навыки (ключевые компетенции) как интегрирующий фактор образовательного процесса. / Профессиональное образование и формирование личности специалистов: научно-методический сборник. – М., 2002. – 176 с.

4 **Ежов, С. Г., Бологова, А. А., Неболюбова, И. В.** Формирование готовности студентов к самостоятельной учебно-профессиональной деятельности. // Педагогика. – 2013. – № 10. – С. 86-90.

5 **Рубинштейн, С. Л.** Проблемы общей психологии. – М.: 1973. – 424 с.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Н. Т. Уалиева

Субъектілік және субъектілік тәжірибе жоғары оқу орнында оқытындардың өздік жұмысынан күтілетін нәтиже

Абай атындағы
Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

N. T. Ualiev

Subjectness and subjective experience as an expected result of students' independent work in high school

Abai Kazakh National University, Almaty.
Material received on 25.02.15.

Мақалада жоғары оқу орнында оқытындардың өздік жұмысы құзыреттілік әдісі негізінде қарастырылады. Осыған байланысты студенттердің өздік жұмысын ұйымдастыруда субъектілік тәжірибе компоненттері мен субъектілікті белсендіру ұсынылады. Мұндай әдіс тұлғаның кәсіби өзіндік дамуын ұстануға әрекет жасайды.

The article considers the independent work of students at the university on the basis of the competence approach. It is therefore proposed the actualization of subjectness and students' components of subjective experience in the organization of independent work. This approach promotes self-assertion of personality, its professional fulfillment.

Б. М. Утегенова

к.п.н., доцент, Костанайский государственный педагогический институт, г. Костанай

**ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ СТУДЕНТОВ
В КОНТЕКСТЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ**

В статье рассматриваются ценностные ориентации через обоснование научно-методических подходов. Аксиологический подход по формированию ценностных ориентаций включает определение базовых понятий, основные компоненты по формированию ценностных ориентаций. В статье сделан анализ теории формирования ценностных ориентаций.

Ключевые слова: ценностные ориентации, духовная культура, аксиологический подход, мотивация к профессии.

В педагогике ценности выступают как нравственный принцип воспитания, как условие для формирования нравственных отношений между педагогом и обучающимися, как средство развития интеллектуальной культуры – мыслей, чувств, переживаний.

Ценностные ориентации – это важнейшие элементы внутренней структуры личности, закрепленные жизненным опытом индивида, всей совокупностью его переживаний и отграничивающие значимое, существенное для данного человека от незначимого несущественного. По мнению Б. С. Гершунского «ценностные ориентации - это главная ось сознания, преемственность определенного типа поведения и деятельности, которая выражается в направленности потребности и интересов» [1, 68]. Ценностные ориентации обеспечивают целостность и устойчивость личности, определяют структуры сознания и программы и стратегии деятельности, контролируют и организуют мотивационную сферу, инструментальные ориентации на конкретные объекты и (или) виды деятельности и общения как средство достижения целей.

Устойчивая и непротиворечивая совокупность ориентаций обуславливает такие качества личности, как целостность, надежность, верность определенным принципам и идеалам, способность к волевым усилиям во имя этих идеалов и ценностей, активность жизненных позиций.

Развитые ценностные ориентации – признак зрелости личности, показатель меры ее социальности. Основное содержание ценностных

ориентаций - политические, философские (мировоззренческие), нравственные убеждения человека, глубокие постоянные привязанности, нравственные принципы поведения. В силу этого в любом обществе ценностные ориентации личности оказываются объектом воспитания, целенаправленного воздействия. Они действуют как на уровне сознания, так и на уровне подсознания, определяя направленность волевых усилий внимания, интеллекта. Ценностная ориентация включает в себя три компонента:

1. *Когнитивный или смысловой*, в котором сосредоточен социальный опыт личности. На его основе осуществляется научное познание действительности, способствующее становлению ценностного отношения.

2. *Эмоциональный*, который предполагает переживание индивидом своего отношения к данным ценностям и определяет личностный смысл этого отношения.

3. *Поведенческий*, базируется на результатах взаимодействия первых двух компонентов формируется готовность действовать, осуществлять задуманное в соответствии с продуманным планом.

Синтезируя разные точки зрения ученых А. В. Кирьяковой, Е. А. Климова, А. К. Марковой, Л. М. Митиной, А. В. Петровского, В. А. Сластенина на процесс формирования ценностных ориентаций будущих педагогов, были выделены его составляющие: положительная мотивация к профессиональной деятельности через личностно значимые ценности, стремление к повышению своего мастерства, творческому саморазвитию и самореализации в разных видах творческой деятельности.

Анализ теории и практики по обозначенной проблеме (А. В. Кирьякова) позволил сформулировать ключевое понятие – «развитие ценностных ориентаций будущих педагогов» как сложный процесс осмысления, систематизации личностно значимых ценностей, которые ориентируют будущих педагогов на успешное сотворчество и активную включенность в разные виды созидательной педагогической деятельности в условиях непрерывного образования, при этом ценности задают содержательную матрицу координат профессиональной деятельности [2, 142].

Развитие ценностных ориентаций современного студента имеет принципиальное значение для становления личностно-креативной педагогической культуры будущего специалиста. Прежде всего, ценности помогают точно выполнить целеполагание и проектирование деятельности, определить приоритеты и критерии педагогического труда. Структура ценностных ориентаций современного студента включает три подсистемы:

Таблица – 1 Структура ценностных ориентаций

Когнитивная	Эмоциональная	Деятельностная
Ценностные представления человека	Устойчивые чувства человека к объектам	Предрасположенность к определенному типу социального поведения
Знания о предметах, явлениях, процессах, мировоззрение, представление и себе	Эмоционально-ценностное отношение к миру, своим связям, чувствам, оценивание	Способы и приемы взаимодействия, пути достижения жизненных планов

Когнитивный компонент – своеобразное поле, которое характеризует особенности взаимоотношений в образовательной сфере, специфику работы учителя, предметное содержание обучения. Знание различных педагогических теорий и концепций позволяют педагогу ориентироваться в профессиональной деятельности.

Эмоциональная подсистема представляет собой механизм регулирования педагогической деятельности (эмпатия, положительные эмоции, интерес и внимание к другим и др.). Альтруистические, эстетические, гедонистические, гностические, практические, коммуникативные эмоции составляют суть рассматриваемого компонента.

Ценность деятельности зависит от многих составляющих: социальная престижность работы, реализация способностей личности, возможности самовыражения, реализация творческого потенциала. В структуре педагогической деятельности можно выделить целеполагание, организацию и осуществление деятельности, контроль].

Система ценностей активизирует участие в активной творческой деятельности, это будет уже мощным стимулом развития всего сообщества и демократизации государства.

Ценности молодежи – это общие представления, разделяемые общей частью молодежи, относительно того, что является желательным, правильным и полезным. Молодежь, не отягощенная грузом предубеждений старых ориентиров, с одной стороны, быстрее адаптируется к новым условиям, а с другой стороны – она более подвержена деструктивному влиянию последствий макросоциальных процессов.

В процессе становления личности молодого человека формируется определенная система ценностных ориентаций с более или менее развитой структурой поведения личности. Система ценностных ориентаций личности, хотя и формируется под влиянием ценностей, господствующих в обществе и непосредственной социальной среде, окружающей личность, не предопределена ими жестко [3, 15].

Система ценностных ориентаций не является раз и навсегда данной:

с изменениями условий жизни, самой личности, появляются новые ценности, а иногда происходит их полная или частичная переоценка. Ценностные ориентации молодежи как самой динамичной части общества первыми претерпевают изменения, вызванными различными процессами, происходящими в жизни страны. Изменение ценностных ориентаций – это, бесспорно, достаточно болезненный процесс, и изучение его закономерностей может способствовать выявлению путей влияния на молодую личность соответствующих общественных институтов с целью ослабить интенсивность ее эмоциональных стрессов и предотвратить возможное социальное напряжение [4, 61].

Ценностный мир молодых людей представлен плюрализмом ценностей и ценностных ориентации, отражающих многообразие общественных отношений в условиях отсутствия государственной идеологии общественного идеала и общенациональной идеи.

Молодежь – специфическая составляющая общества. Ее интересы, культурная жизнь отличаются от интересов представителей других возрастных групп. Круг интересов современной молодежи весьма широк и разносторонен. Молодые люди активно интересуются религией и модой, живописью и компьютером, спортом.

В современном обществе процесс социализации молодежи осложняется трудностями, которые возникают вследствие переоценки традиций, норм и ценностей: если раньше молодежь в значительной степени опиралась на опыт предыдущих поколений, то теперь молодые люди осваивают и создают новый социальный опыт, полагаясь преимущественно на себя, что в значительной степени предопределяет наличие противоречивых тенденций в сознании и поведении современной молодежи.

Для многих студентов основными ценностями являются «найти себя в этой жизни», «оставаться человеком», «материальное обеспечение» Как следствие, в студенческой среде функционирует немало различных моделей самореализации: для многих студентов основными ценностями являются «найти себя в этой жизни», «оставаться человеком», «материальное обеспечение» и т.д. Итак, современные студенты задумываются и о материальном благосостоянии, и о духовных ценностях, о профессиональной реализации, обретение «смысловых ценностей» жизни. У молодежи возросла ценность личностной свободы, которая обеспечивает человеку свободный выбор. В условиях, когда она становится для человека свободой от любых ограничений, это может привести к формированию асоциальных моделей социализации.

Ценностное пространство молодежи характеризуется следующими особенностями: формирование ценностных отношений в молодежной

среде представляет собой сложный и противоречивый процесс; в ряду жизненно важных ценностей наиболее популярными являются материальное благополучие, интересная работа, здоровье, любовь; среди повседневных ценностей преобладают ярко выраженные тенденции прагматизма и индивидуализма, что обусловлено переходом общества к рыночным отношениям.

Анализ групповой иерархии ценностных ориентаций студентов колледжа показывает, что наиболее значимые ценности для этой возрастной группы:

- здоровье (физическое и психическое);
- развитие (работа над собой, постоянное физическое и духовное совершенствование);
- счастливая семейная жизнь;
- полнота и эмоциональная насыщенность жизни;
- жизненная мудрость;
- наличие хороших и верных друзей;
- познание; свобода (самостоятельность, независимость в суждениях и поступках);

– уверенность в себе.

Из иерархии инструментальных ценностей, студенты предпочли:

- честность (правдивость, искренность);
- ценность терпимость (к взглядам и мнениям других, умение прощать другим их ошибки и заблуждения);
- воспитанность (хорошие манеры), исполнительность (дисциплинированность), ответственность (чувство долга, умение держать свое слово), широта взглядов;
- жизнерадостность (чувство юмора);
- независимость (способность действовать самостоятельно, решительно);
- образованность (широта знаний, высокая общая культура);
- чуткость (заботливость).

Ломка ценностных ориентаций привела к падению престижа общественно значимого труда, росту девиантного поведения, безразличия, социальной пассивности. Доминантой жизненных ценностей и поведенческих приоритетов остается материальное благополучие. За последнее время наблюдается следующая тенденция: молодежь в основном отдает предпочтение не столько духовным и нравственным ценностям, сколько большим деньгам. Например, у 73 % из 80 опрошенных молодых людей материальное благополучие является стимулом их жизненной активности.

В сознании нынешней молодежи четко выражена мотивационная установка на собственные силы в реализации жизненных целей и интересов в духе новых условий рыночного мира.

Ценностные ориентации выполняют ряд функций. Исследователем Э. В. Соколовым выделяются следующие важнейшие функции ценностных ориентаций: экспрессивная, способствующая самоутверждению и самовыражению индивида. Человек стремится принятые ценности передать другим, достичь признания, успеха; адаптивная, выражающая способность личности удовлетворять свои основные потребности теми способами и посредством тех ценностей, которыми располагает данное общество; защиты личности - ценностные ориентации выступают своего рода «фильтрами», пропускающими лишь ту информацию, которая не требует существенной перестройки всей системы личности; познавательная, направленная на объекты и поиск информации, необходимой для поддержания внутренней целостности личности; координации внутренней психической жизни, гармонизации психических процессов, согласование их во времени и применительно к условиям деятельности [5, 53].

В ценностях, с одной стороны, систематизируется, кодируется нравственное значение общественных явлений, а, с другой стороны, те ориентиры поведения, которые определяют его направленность, и выступают конечными основаниями моральных оценок.

Ценностные ориентации, играя важную роль в формировании нравственной активности, обеспечивают общую направленность поведения личности, социально значимый выбор ею целей, ценностей, способов регуляции поведения, его форм и стиля.

Таким образом, изученные сущностные положения понятия «ценностные ориентации» позволили определить возможность регулирования процесса его развития, что предполагало выявление такой системы ценностных ориентаций, организацию их освоения и присвоения, которая может способствовать изменению мотивации и своего «Я» на основе ценностного отношения к себе, окружающим, будущей профессии, к художественному творчеству, поиска ценностных оснований для самопознания, самовоспитания, самообучения, самосовершенствования творческих видах образовательной деятельности.

Выявленная сложная, динамичная система базовых ценностных ориентаций будущих педагогов включает: гуманно-нравственные ценности (внутренняя гармония, альтруизм, толерантность, эмоционально позитивное отношение к себе, людям, миру), ценности сотрудничества (стремление к личностному и профессиональному саморазвитию, способность к созданию художественно-культурных проектов, обучению новым стратегиям поведения, стремление к максимальной творческой реализации в учебной и внеурочной деятельности, импровизация, интуиция и открытость к общению), ценности ориентации на творчество (стратегия творческого саморазвития, способность генерировать новые идеи, ценность творческого саморазвития, внутренняя мотивация на творческое саморазвитие,

креативность, целеустремленность, автономность мышления, поведения и деятельности, высокий интеллектуальный уровень, наличие опыта решения творческих и исследовательских задач), социальные ценности (здоровье, свобода как возможность выбора, стремление к саморазвитию, стремление к самоопределению, умение преодолевать трудности, лидерство).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Гершунский, Б. С. Общечеловеческие ценности в образовании // Педагогика. – 1999. – № 5-6. с. 3-13.

2 Кирьякова, А. В. Теория ориентации личности в мире ценностей. – Оренбург, 2002.

3 Кожеурова, Н. С. Роль идеала в становлении жизненной позиции молодежи (теоретический аспект) // Культура. Политика. Молодежь: Сб. науч. ст. – М., 2010. – Вып 4, ч. 1. – С. 147-165.

4 Мамедова, Ж. С. Ценностные ориентации личности в контексте временной перспективы. // Гуманитарные и социально-экономические науки. Спецвыпуск «Педагогика» № 6. – Ростов-на-Дону: издательство РГПУ, 2012. – С. 121-132 (статья).

5 Соколов, Э. В. Свободное время и культура. – Л., 1978. – 324 с.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Б. М. Утегенова

Болашақ мұғалімдерді дайындау барысында студенттердің құндылық бағыттары

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты, Қостанай қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

B. M. Utegenova

Valuable orientations of students in the context of future teachers training

Kostanay State Pedagogical Institute, Kostanay.
Material received on 25.02.15.

Ұсынылған мақалада болашақ мұғалімдерді даярлауда құндылық бағыт-бағдар беру жолдарын сипаттаған. Автор аксиология ғылыми-әдіснамалық бағыт бойынша құндылық бағдар жүйесіне анықтама жасаған. Соның ішінде құндылықтың қалыптасуындағы компоненттері, құрылымдық бөліктеріне талдау жасалынған.

This article discusses the value orientation through study of scientific – methodical approaches. Axiological approach to building value orientations includes the definition of basic concepts, the basic components of the formation of value orientations. The article provides an analysis of the theory of value formation.

УДК 378

Н. М. Ушакова, А. Ю. Хаймулдина

¹к.п.н., профессор, ²магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар

АСПЕКТЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

В данной статье раскрыто понятие глобализации образования, определены ключевые аспекты глобализации образования.

Ключевые слова: глобализация образования, интеграция, интернационализация, компетенции.

Современное мировое пространство характеризуется глобализацией – процессом преобразования мира в единую глобальную систему. В выступлении Н. А. Назарбаева на Международном форуме «Евразийская интеграция: тенденции современного развития и вызовы глобализации» указано, что «глобализация становится доминирующей тенденцией мирового развития» [1, с. 3]. По мнению Н. А. Назарбаева, данный процесс носит всеобъемлющий характер, затрагивая все стороны человеческой деятельности. Глобализация – это процесс всестороннего объединения человечества в едином пространстве информации и коммуникаций, превращения всей планеты в единый экономический рынок [2, с. 3]. Поэтому образование как социальный институт не может стоять в стороне от процесса всеобщей интеграции и сближения между разными странами мира.

Глобализация образования является «одним из направлений развития современной педагогической теории и практики, которое основывается на необходимости подготовки человека к жизни в условиях быстро меняющегося, все более взаимосвязанного мира, нарастающих глобальных проблем и кризисов», – считают А. П. Лиферов, А. К. Мынбаева, Р. А. Нуртазина, В. С. Сенашенко [3, с. 41; 4, с. 26; 5, с. 31; 6, с. 47]. Традиционная роль высшего образования, заключающаяся в передаче обществу знаний в форме обучения и подготовки специалистов для удовлетворения потребностей экономики, становится недостаточной. Современное образование должно

непосредственно влиять на мировое социально-экономическое развитие, выступать своего рода донором фундаментальных знаний и при этом практически нацеленных инноваций [7, с. 501].

Цель статьи – рассмотреть ключевые аспекты глобализации образования. В современных исследованиях по педагогике выделяется несколько аспектов глобализации образования, к которым относятся интеграционный аспект (Р. А. Нуртазина, А. А. Нурмагамбетов, К. Г. Шерьязданова и др.), интернационализация знаний (Б. А. Газдиева, И. А. Мустафаев, О. В. Сагинова, С. Ф. Сутырин и др.), формирование конкурентоспособного специалиста (Е. В. Бурая, В. А. Бурмистрова, А. Х. Кукубаева, Д. Макклелланд, В. Д. Шадриков и др.).

Первый аспект – интеграционный аспект глобализации образования. Интеграция (лат. integer – целый) – это сближение, слияние, объединение частей, образующих единое целое, но при сохранении их идентичности [8, с. 4]. Стремление к сотрудничеству и интеграции лежит в основе организации Болонского процесса, понимаемого как процесс сближения и гармонизации систем высшего образования стран Европы, конечной целью которого является создание единого европейского пространства высшего образования. Присоединившись в 2010 г. к Болонскому процессу, Республика Казахстан расширила доступ к мировому образовательному пространству, включив в него Европейское пространство высшего образования. В Государственной программе развития образования Республики Казахстан определена основная задача – интеграция в мировое образовательное пространство [9, с. 4]. В этой связи в республике введены трехуровневая подготовка специалистов (бакалавр – магистр – доктор PhD), кредитная технология, создана Национальная система оценки качества образования Республики Казахстан, разработаны единые приложения к дипломам.

Системообразующим элементом интеграции в образовании признаются знания, которые приобретают экономическую функцию. Отсюда вытекает второй аспект глобализации образования.

Второй аспект – интернационализация знаний. Под интернационализацией понимается «процесс все более глубокого вовлечения в международные операции» [10, с. 6]. Интернационализация экономической, социально-политической, культурной жизни современного мира требует обмена не только товарами и капиталами, но и знаниями. В качестве средств реализации интернационализации знаний в высшем образовании Республики Казахстан выступают международные образовательные обмены, международная стипендия «Болашак», международные программы «Эрасмус Мундус», «Темпус», «Эрасмус+», а также приглашение иностранных профессоров для чтения лекций. Анализ текущей ситуации академической мобильности, проведенной МОН РК, показывает, что растет количество студентов, желающих

участвовать в международных обменных программах. В настоящее время за рубежом обучаются более 20 тыс. казахстанцев. Около 3000 стипендиатов международной стипендии Президента Республики Казахстан «Болашак» обучаются в 27 странах мира (Австралия, Австрийская Республика, Ирландская Республика, Канада, Китайская Народная Республика, Российская Федерация и др.) [9, с. 9]. Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова является активным партнером Программы «TEMPUS» и участником реализации следующих международных проектов: «Содействие развитию организаций образования через развитие людей»; «Методология формирования высококвалифицированных инженеров на уровне магистратуры по разработке и развитию передовой системы производств»; «Разработка и внедрение магистерских программ по пищевой безопасности, производству и маркетингу традиционных пищевых продуктов в России и Казахстане». В рамках сотрудничества с зарубежными вузами в Павлодарский государственный университет им. С. Торайгырова приглашаются зарубежные ученые для проведения занятий: Энтони Сташ, Майкл Коул, Любомир Цивин, Юсра Сунгор, Энн Мерфи и др. [11]. В целях развития регионального сотрудничества вуз развивает внутреннюю академическую мобильность. Вузами-партнерами Павлодарского государственного университета являются: Университет имени Сулеймана Демиреля (www.sdu.edu.kz/), Казахский национальный педагогический университет имени Абая (www.kaznpu.kz/), Карагандинский государственный университет имени академика Е. А. Букетова (www.ksu.kz/), Казахский национальный университет имени аль-Фараби (www.kaznu.kz/) и др.

Процесс интернационализации знаний способствует повышению качества подготовки специалистов. Поэтому появляется третий аспект глобализации образования.

Третий аспект – формирование конкурентоспособного специалиста. Высшее образование должно формировать личность компетентного специалиста, способного на высоком профессиональном уровне осуществлять деятельность в различных областях общественной практики. Интегральными качествами личности специалиста выступают компетенции. Компетенции – это новый тип знаний, который, во-первых, формируется на основе традиционного «ЗУН» как статистической системы, во-вторых, компетенции соответствуют деятельности, а не отдельным её составляющим, в-третьих, компетенции ориентированы на личность и деятельность [12, с. 26]. В программе «Lifelong Learning» компетенции определяются как «комбинация знаний, навыков и отношений в соответствующем контексте. Ключевые – это такие компетенции, которые необходимы всем индивидуумам для личной реализации и развития, активного гражданства, социальной включенности и занятости. В рамках данной программы выделяются восемь ключевых компетенций: общение на родном языке; общение на

иностранных языках; математическая грамотность и базовые компетенции в науке и технологии; компьютерная грамотность; освоение навыков обучения; социальные и гражданские компетенции; чувство новаторства и предпринимательства; осведомленность и способность выражать себя в культурной сфере [13, с. 3]. В Государственном общеобязательном стандарте высшего образования Республики Казахстан общие компетенции высшего образования формируются на основе требований к общей образованности, социально-этическим компетенциям, экономическим и организационно-управленческим компетенциям, специальным компетенциям.

Компетенции выступают новым типом целеполагания при проектировании образовательных программ. Это знаменует сдвиг от сугубо академических норм оценки к внешней оценке профессиональной и социальной подготовленности выпускников (с ориентацией на ее рыночную стоимость). Этот сдвиг означает трансформирование систем высшего образования и самих вузов в направлении их большей адаптации к миру труда в долгосрочной перспективе и широком плане, а также к освоению новой модели образования – образования через всю жизнь [14, с. 40].

Таким образом, интеграция в мировое образовательное пространство, интернационализация знаний за счёт развития академической мобильности, регионального и зарубежного сотрудничества вузов, а также формирование конкурентоспособного специалиста раскрывают сущность процесса глобализации образования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на Международном форуме «Евразийская интеграция: тенденции современного развития и вызовы глобализации» [Интернет] // <http://www.eurasianism.edu.kz/elektronnye-resursy/obshchestvenno-politicheskie-deyateli-o-evraziystve/414>.

2 Лекция Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева в Евразийском Национальном Университете имени Л. Н. Гумилева «К экономике знаний через инновации и образование» [Интернет] // <http://kostanay-zhastar.kz/ru/miam/item/16-lekciya-prezidenta.html>

3 **Лиферов, А. П.** Глобальное образование – путь к интеграции мирового образовательного пространства [Текст] / А. П. Лиферов. – М., 1997. – 108 с

4 **Мынбаева, А. К.** Теория и технологии научной деятельности высшей школы в условиях глобализации и информатизации общества и образования [Текст] : автореферат дис. . д-ра пед. наук : 13.00.01 : защищена 02.04.2010 / А. К. Мынбаева ; Каз. нац. ун-т им. аль-Фараби. – Алматы, 2010. – 48 с.

5 **Нуртазина, Р. А.** Образовательная политика Республики Казахстан в условиях глобализации [Текст] / Р. А. Нуртазина. – Алматы : Фылым, 2004. – 320 с.

6 **Сенашенко, В. С.** Образование и процессы глобализации [Текст] / В. С. Сенашенко // Высш. образование в России. – 2013. – № 1. – С. 48–53.

7 **Хомерики, Е. А.** Европейская система образования в русле глобализации: факторы влияния рыночной экономики [Текст] / Е. А. Хомерики // Молодой ученый. – 2013. – № 4. – С. 500–503.

8 **Шерьязданова, К. Г.** Современные интеграционные процессы [Текст] : учебное пособие. – Астана : Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, 2010. – 107 с.

9 Государственная программа развития образования на 2011-2020 годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118 [Интернет] // http://www.akorda.kz/ru/category/gos_programmi_razvitiya

10 **Онюшева, И. В.** Человеческий капитал Республики Казахстан как фактор повышения конкурентоспособности национальной экономики [Текст] : дис. ... доктора философии PhD : 6D050600 – «Экономика» / И. В. Онюшева ; Университет международного бизнеса. – Алматы, 2013. – 212 с.

11 Сайт Павлодарского государственного университета им. С. Торайгырова [Интернет] // http://www.psu.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=4829&Itemid=643&lang=rus.

12 **Ушакова, Н. М.** Принципы моделирования образовательной программы бакалавра [Текст] / Н. М. Ушакова // Гарантии качества профессионального образования : тезисы докладов Международной научно-практической конференции. – Барнаул : Изд-во АлтГТУ, 2013. – 328 с.

13 Key competences for lifelong learning. European Reference Framework / Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2007. – 12 pp.

14 **Байденов, В. И.** Болонский процесс: структурная реформа высшего образования Европы / В. И. Байденов. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2002. – 122 с.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Н. М. Ушакова, А. Ю. Хаймулдина

Білім жаһандануының көріністері

С. Торайгыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

N. M. Ushakova, A. Y. Khaimuldina

The aspects of the globalization of education

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 25.02.15.

Бұл мақалада білім жаһандануының ұғымы әйгіленген, білім жаһандануының басты аспектілері айқындалған.

The article reveals the concept of the globalization of education, identifies key aspects of the globalization in education.

УДК 159.922.8

Н. М. Ушакова, А. Б. Мырзабекова

¹к.п.н., профессор, ²магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

Статья посвящена вопросам профессионального самоопределения личности, в работе определяются понятия профессионального самоопределения и содержательно-процессуальной модели профессионального самоопределения личности.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, содержательно-процессуальная модель профессионального самоопределения.

Профессиональное самоопределение – осознание человеком уровня развития своих профессиональных способностей, структуры профессиональных мотивов знаний и навыков; осознание соответствия их тем требованиям, которые деятельность предъявляет к человеку; переживание этого соответствия как чувства удовлетворённости выбранной профессией.

Разные исследователи рассматривают понятие профессионального самоопределения по-разному. Р. С. Немов профессиональное самоопределение обозначает как сознательный выбор человеком профессии для себя [3, с. 200]. Подобной точки зрения придерживается И. М. Кондаков, он говорит о профессиональном выборе как отдельном этапе

профессионального развития, проходящего индивидом после окончания общеобразовательного обучения и перед собственно профессиональным обучением [3, 4].

Наиболее широкое определение понятия профессионального самоопределения дано в трудах Е. А. Климова: «Профессиональное самоопределение – это деятельность человека, принимающая то или иное содержание в зависимости от этапа его развития как субъекта труда» [2, с. 40].

В этом определении профессиональное самоопределение понимается как деятельность личности, которая регулируется развитием личности и трудовой деятельностью.

Первое направление научных исследований профессионального самоопределения рассматривает его с позиций теории деятельности. В. Б. Шапарь указывает, что профессиональное самоопределение – это процесс, охватывающий весь период профессиональной деятельности личности: от возникновения профессиональных намерений до выхода из трудовой деятельности [6, с. 395].

С позиций деятельностного подхода, развитие человека как субъекта труда (по Бердяеву Н. А.) возможно при:

1. Сформированности социально обусловленной активной жизненной позиции, совпадающей как с интересами общества, так и с него собственными.
2. Овладение общими и конкретными знаниями о мире профессий.
3. Сформированности профессионального самосознания.

Оба подхода объединяет определение, данное В. Н. Дружининым. «Профессиональное самоопределение – выбор профессии на основании анализа, оценки внутренних ресурсов субъектом выбора и соотнесения их с требованиями профессии и последующее его формирование как профессионала и субъекта труда» [1, с. 321].

В Казахстане общим проблемам профессионального самоопределения посвящены работы С. М. Джакупова, К. Т. Шериздановой, З. А. Исаевой, К. К. Жампеисовой, И. Д. Багаевой.

В педагогической теории имеют место различные концепции профессионального самоопределения личности. Анализ зарубежной литературы по проблеме, показал, что в течение длительного времени господствовали две самостоятельные теории профессионального самоопределения: диагностическая и воспитательная.

Диагностическая концепция (концепция профессионального руководства) основывалась на трех принципах выбора профессии: знании и учете собственных профессиональных возможностей и способностей, знании требований профессии к человеку и перспектив профессионального роста, умении правильно соотносить эти факторы.

Позднее исследователи установили связь между успешностью профессионального самоопределения и мотивами труда, была выявлена также зависимость профессионального самоопределения от особенностей процесса развития индивида. На этой основе возникло ряд теорий профессионального развития, которые рассматривали процесс профессионального развития как накопление личностью некоторых представлений о себе.

В разработанной под руководством профессора С. Н. Чистяковой концепции профессионального самоопределения, профессиональное самоопределение рассматривается как «Я-концепция» личности, в которой отражается ее понимание переживаний и намерений, отношение к предметным действиям в профессиональной деятельности в конкретных условиях» [7].

Современные зарубежные и отечественные ученые стали рассматривать профессиональное самоопределение не как единичный акт выбора профессии, а как длительный процесс развития личности в качестве субъекта профессиональной деятельности. Социально-экономические преобразования, меняют характер труда и повышают требования к кадрам, а также в связи с необходимостью гуманизации образования, ставится задача реализации личностно-ориентированного образования, рассчитанного на подготовку высокопрофессиональных, мобильных и конкурентоспособных специалистов.

Изменения приоритетов в ценностях образования, актуальность культурно-гуманистической сущности его, требуют изменения и характера подготовки школьников к профессиональному самоопределению.

Педагогические основы формирования у школьников готовности к принятию решения о профессиональном выборе разработаны в исследовании С. И. Вершинина.

Автором определены структурные компоненты готовности к принятию решения о профессиональном выборе: мотивационно-ценностный (потребности, мотивы, ценности), личностный (профессионально важные качества, самооценка, стиль, принятия решения), операционный (знания, умения, навыки).

Эта ступень объективно связана с возможностью занятия растущим человеком новой социальной позиции, осознанием себя членом общества, с одной стороны, а с другой - с формированием новых требований данного общества, предъявляемых к молодым людям. Человек ставится в условия необходимости выбора жизненного пути, в том числе и профессии [4].

Профессиональное самоопределение уместно понимать в общем виде как деятельность человека, принимающую то или иное содержание в зависимости от этапа его развития как субъекта труда [2, с. 40].

Н. С. Пряжников выделяет следующие типы профессионального самоопределения, представленные в таблице (Таблица 1).

Таблица 1 – Типы профессионального самоопределения и их описание

Типы профессионального самоопределения	Описание типов профессионального самоопределения
Самоопределение в конкретных трудовых функциях, операциях	Человек существенно ограничен рамками своей деятельности, но здесь возможны настоящее мастерство и нахождение определенных смыслов труда;
Самоопределение в рамках определенного трудового процесса	Возможности самореализации несколько расширяются. Однако рамки деятельности еще недостаточны для более полноценного самопроявления и саморазвития;
Самоопределение в рамках специальности	Это позволяет человеку выбирать не только конкретные места работы, но и различные организации при сохранении своей основной специальности;
Самоопределение в профессии	Данный тип профессионального самоопределения позволяет человеку маневрировать в рамках смежных специальностей.

Профессиональное самоопределение в трудах Е. А. Климова описано в виде длительного процесса развития отношений человека к своей будущей профессии и к самому себе как субъекту профессиональной деятельности или профессионалу.

Об активном профессиональном самоопределении можно говорить тогда, когда в деятельности человека преобладает достижение поставленных целей, а условия социальной и профессиональной ситуации преобразуются и учитываются в соответствии с поставленными целями [2, с. 114].

Сущность профессионального самоопределения является самостоятельным и осознанным нахождением смыслов выполняемой работы и всей жизнедеятельности к конкретной культурно-исторической ситуации. В качестве содержательной процессуальной модели профессионального самоопределения предлагается модифицированный вариант схемы построения личного профессионального плана – ЛПП (И. А. Климов), дополненной ценностно-нравственными компонентами самоопределения (Пряжников). Мы разделили процессуальную модель профессионального самоопределения на личный профессиональный план самоопределения и ценностно-нравственный компонент самоопределения (Таблица 2).

Таблица 2 – Содержательно-процессуальная модель профессионального самоопределения

Личный профессиональный план самоопределения	Ценностно-нравственный компонент самоопределения
Общая ориентировка в социально-экономической ситуации в стране и прогнозирование перспектив изменения (учет конкретно социально-экономической ситуации) и престижности выбираемого труда.	Осознание ценности честного (общественно-полезного) труда - ценностно-нравственная основа самоопределения.
Осознание необходимости профессиональной подготовки для полноценного самоопределения и самореализации.	Выделение дальней профессиональной цели (мечты) и ее согласование с другими важными жизненными целями (досуговыми, семейными, личностными).
Общая ориентировка в мире профессионального труда (макроинформационная основа самоопределения).	Представление об основных внешних и внутренних препятствиях (недостатках), осложняющих достижение профессиональных целей, а также знание своих достоинств, способствующих намеченных планов и перспектив (самопознание как важная основа самоопределения) на пути к выделенным целям.
Знание о выбираемых целях: профессиях и специальностях в соответствующих учебных заведениях и местах трудоустройства (микроринформационная основа самоопределения).	Знание путей и способов преодоления внешних и внутренних препятствий, способствующих подготовке к самостоятельному и осознанному выбору будущей профессиональной деятельности. Наличие системы резервных вариантов выбора на случай неудачи по основному варианту самоопределения.

Подчеркивая неразрывную связь профессионального самоопределения с самореализацией человека в других важных сферах жизни, Н. С. Пряжников пишет: «Сущность профессионального самоопределения является самостоятельное и осознанное нахождение смыслов выполняемой работы и всей жизнедеятельности в конкретной культурно-исторической (социально-экономической) ситуации» [5, с. 89].

Обобщая проведенный анализ профессионального становления личности, выделим основные моменты этого процесса: профессиональное самоопределение – это избирательное отношение индивида к миру профессий в целом и к конкретной выбранной профессии. Ядром профессионального самоопределения является осознанный выбор профессии с учетом своих особенностей и возможностей, требований профессиональной деятельности и социально-экономических условий [8]. Профессиональное самоопределение осуществляется в течение всей профессиональной жизни: личность постоянно рефлексивует, переосмысливает свое профессиональное бытие и самоутверждается в профессии [9].

Актуализация профессионального самоопределения личности инициируется разного рода событиями, такими как окончание общеобразовательной школы, профессионального учебного заведения, повышение квалификации, смена местожительства, аттестация и др.

Профессиональное самоопределение является важной характеристикой социально-психологической зрелости личности, ее потребности в самореализации и самоактуализации.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Дружинин, В. Н. Психология [Текст] : научное издание / В. Н. Дружинин. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2002. – 672 с. – Библиогр. : С. 215-228. – Имен. указ. : С. 265-268. – ISBN 978-5-388-00491-8.
- 2 Климов, Е. А. Психология профессионала [Текст] / Е. А. Климов. – 3-е изд. – М. : Владос, 2005. – 360 с. – Библиогр. : С. 118-131. – Имен. указ. : С. 356-358. – ISBN 5-87224-108-9.
- 3 Немов, Р. С. Психология. Словарь-справочник [Текст] : – М. : ВЛАДОС-Пресс, 2003. – 352 с.
- 4 Педагогический энциклопедический словарь [Текст] : – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528с.
- 5 Пряжников, Н. С. Методы активизации профессионального и личностного самоопределения [Текст] : – М. : МПСИ, 2002. – 400 с. – Библиогр. : С. 263-271. – Имен. указ. : С. 396-398. – ISBN 5-89395-505-6.
- 6 Шапарь, В. Б. Словарь практического психолога [Текст] : – М. : АСП, 2004. – 734 с.
- 7 Чистякова, С. Н. Профессиональная ориентация школьников: организация и управление [Текст] : / С. Н. Чистякова // Народное образование. – 2007. – № 5. – С. 45–53.
- 8 Ушакова, Н. М. Моделирование содержания филологического образования [Текст] / Н. М. Ушакова // В сборнике «Казахстан в современном мире: актуальные проблемы истории и общественно-политического развития» / Н. М. Ушакова // Материалы Международной научно-практической конференции. Т. 2. – Семипалатинск, 2010. – С. 267 – 269.
- 9 Ушакова, Н. М. Опыт создания центра личностно-ориентированного образования: система «школа – вуз школа» [Текст] / Н. М. Ушакова // «Инновации в педагогическом образовании» // Материалы Международной научно-практической конференции. – Новосибирск : Изд. НГПУ, 2007. – С. 97-103.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

Н. М. Ушакова, А. Б. Мырзабекова

Тұлғаның кәсібі өзін-өзі анықтаудың психологиялық негіздері

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 25.02.15 баспаға түсті.

Psychological basis of professional self-determination

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 25.02.15.

Жұмыста тұлғаның кәсіптік өзін-өзі анықтау және кәсіптік өзін-өзі анықтаудың мазмұнды-үдерісі үлгінің түсініктері анықталады.

The article examines the professional self-determination, the concept of the process model of the personality's professional self-determination.

М. Н. Шаяхметова

п.ғ.к., доцент, бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі кафедрасы, Е. А. Бөкетов атындағы мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Айтылмыш мақаланың мазмұнында, басты негізде Я. А. Каменскийдің, Дж. Локктың, Н. Г. Чернышевскийдің, Л. И. Божовичтың және басқа да педагогтар мен психологтардың ғылыми еңбектері, танымдық мүдделердің кемелділігінің мүмкін жолдары және оқушылардың танымдық белсенділіктері айқындалды. Оқушылардың танымдық мүдделерінің құрылымы алынған, сонымен қоса бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерінің дамуының негізгі шарттары айқындалып, негізделді.

Бүгінгі таңда қоғамымыздың жаңа қарқынмен дамуы, ғылыми-техникалық прогресстердің жетістіктері, еліміздің өркениетті елдер қатарынан көрінуі білім беру жүйесіне де ықпал етпей қойған жоқ.

Егеменді еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалынып жатқан талпыныстар оқытудың әр түрлі әдіс – тәсілдерін қолдана отырып, терең білімді, ізденімпаз, барлық іс-әрекеттерінде шығармашылық бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын жеке тұлға тәрбиелеу ісіне ерекше мән берілуде [1]. Демек, мектептегі оқу үрдісі оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру, шығармашылық әрекетін дамытуына жол ашу қажет. Мектеп алдындағы өткір мәселенің

бірі болып оқушылардың танымдық белсенділігінен өзін-өзі билеушілігін қалыптастыру мәселесі қаралып отыр. Белсенділікті, өзін-өзі билеушілікті, инициатваны, шығармашылық қатынасты дамыту – бұл өмірдің өз талабы. Ал, оны, осы бағытты анықтау оқу тәрбие процесін жетілдіру негізінде мүмкін болады. Сол себепті бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын қалыптастыру көкейкесті мәселе болып отыр.

Бастауыш мектеп оқушы тұлғасы мен санасын қалыптастырудың, дамытудың негізгі кезеңі ретінде ерекшеленеді. Бастауыш мектепті бітіргеннен кейін бала еркін ойлап, қоршаған ортамен белсенді байланыс жасай білуі керек, толығымен алдында тұрған міндеттерді шешу дағдыларын игере алуы қажет. Мұның өзі бастауыш мектептің оқу – тәрбие процесінде жаңа педагогикалық технологияларды пайдалануы меңзейді. Ал оқытуды жаңашылдық тұрғыдан ұйымдастыру өз кезегінде оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырып, олардың шығармашылық әрекетін дамытуға жол ашады.

Оқушылардың танымдық қызығушылығы туралы мәселе, тамырын тереңге жіберіп көне заманнан бастау алады. Нәтижелі оқытудың негізгі шарты ретінде баланың белсенділігін қарастыру туралы 16 ғасырдан бастап айтылып келеді. Я. А. Коменский оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға тырысты, пайдалынықажеттімен байланыстыру, балалардың танымпаздылығын бағалау қажеттігін айқындайды [2].

Дж. Локк өз заманында баланың оқуға деген қызығушылығын дамыту мен қуаттау керектігіне көңіл бөлді. Ж. Ж. Руссоның пікірінше, барлық білімді табиғаттан алу керек, оқудың негізгі көзі – баланың белсенділігі мен ізденушілігі, табиғат және өмірмен қарым-қатынасы деп білді.

Н. Г. Чернышевскийдің еңбектерінде оқу процесінде оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру туралы көптеген пікірлер айтылады. «Егер біздің балаларымыз шын мәнінде білімді адам болғысы келсе, - деп жазды ол, - өз бетінше ізденіп оқу арқылы білім алуға тиіс».

Божович Л. И. пікірінше, танымдық қызығушылық ояту күшіне ие: ол адамды белсенді танып-білуге жетелейді. Г. И. Щукинаның сипаттауынша: қызығушылық тұлғаның белсенділігін туғызытын жүйе, соның күшімен әрекет қызғылықты, нәтижелі болады.

Г. И. Щукинаның сипаттауынша: қызығушылық тұлғаның белсенділігін туғызытын жүйе, соның күшімен әрекет қызғылықты, нәтижелі болады [3].

Қазіргі педагогика мен психологияда белсенділік, қызығушылық туралы Л. И. Божович, Н. Ф. Добрынин, Н. Г. Морозова, Г. И. Шукина [3], Н. Ф. Талызина [4] еңбектерінде қарлады. Оқу – адамның жеке басының танымының ерекше түрі. Оқи жүріп оқушылар қоршаған ортаны таниды. Оқу ғылым танымнан айырмашылығы бола тұра, ол сөзсіз шындықты жеке таным

формасының бейнесі, оның үстіне ол ғылыми таныммен тығыз байланысты формасы болып табылады.

Жалпы таным туралы өз ой пікірлерін ортаға салған атақты философтар да жоқ емес. Атап айтсақ: Р. Декарт, Г. Гегель, Г. Лейбниц. т.б.

Г. Гегель: «Таным дегеніміз-сыртқы заттар мен құбылыстар қасиеттерінің мәнді қатынастарының адам санасында идеалды образдар жүйелер ретінде бейнеленудің қайшылыққа толы күрделі процессі» - деді.

Танымдық қызығушылық – оқу процесінің жүзеге асуының басты шарты және оқушылардың өздерінің танымдық әрекеттерінің сипаттамасы. Оқу барысында оқушылардың қызығушылығынсыз оқыту процесі болмайды. Оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру – бұл ынтаны тудыратын, оқушыға оқу материалдарына қызыға кірісу сезімін оятатын мұғалім әрекетінің жүйесі.

Баланың даму барысында таным қызығушылығы да артады. Мектеп жасына дейінгі балалар заттарды түсіне қарап ажырата бастайды, олардың құрылысын, пайдалану тәсілдерін білгісі келеді. Мектеп жасындағы балалардың таным қызығушылығын қалыптастыруда білім беру тәсілдерінің ерекше маңызы бар. Оқу барысында балалар түрлі заттардың, құбылыстардың мәніне, ғылыми ұғымдар мен заңдылықтарын терең түсінуге, алған теориялық білімдерін практикада еркін білуге үйренеді. Оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру мұғалімдердің сауаттылығы мен шеберлігіне байланысты. Оқу танымында мұғалім жүзеге асырып отыратын оқушылардың танымдық қызығушылығына бақылау жасау ерекше орын алады, жаңаны танып білуге құштарлығы оянады. Танымдық қызығушылықты одан әрі дамытуға мотив негіз болады. Белгілі бір ғылымға қызығу, мақсатқа айналу немесе бұрынғы қызығушылықтың жаңа сипат алуы, оқу-тәрбие процесінде оқушыда білім, дағды үнемі жаңарып отыруына байланысты.

Бастауыш сыныпта танымдық қызығушылықты оятуда төмендегідей жағдайлар ескерілуі керек:

1. Оқу әрекеті үстінде жағымды қолайлы ортада сабақты түрлендіріп өткізу;
2. Оқу әрекеті барысында әрбір балалардың мүмкіндіктеріне сенім тудырып, оларды мақтап отыру;
3. Ата-аналардың жағымды қатынастарды қалыптастыруда педагогикалық көмегі.

Танымдық қызығушылықты қалыптастыру әдістері:

1. Эмоциональдық ситуация
2. Танымдық ойын
3. Өмірлік ситуацияны талдау [5].

Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда жүргізілетін жеке жұмыстар әр пән бойынша жүргізіледі. Домбыра үйрету арқылы музыка үйрету, әртүрлі қызықты әңгіме оқу арқылы қызығушылығын ояту және т.б. Бастауыш сынып оқушылары ғылыми зерттеулерді іс-тәжірибелерді қолдана отырып, міндеттерді шешуге сүйенеді. Сондай-ақ оқушының танымы тек таным қызметінде ғана емес, сонымен бірге еңбек ойын әрекетінде, әдеби және қоғамдық қызметтерде орын алады. Әрекеттердің әртүрлілігі мен әдіс-тәсілдері оқушының оқу барысында қабілеттерін артуымен танымдық қызығушылықтың кеңеюіне әсерін тигізеді. Осыдан келіп оқушылардың қызығушылық, сұрақтар қою, қажеттіліктер, білімге деген құштарлық пайда болып, олардың жалпы дамуына әсерін тигізеді. Оқушы мен мұғалім қызметіндегі қызығушылық мынаған сүйенеді:

- Сабақтың творчестволық бастамасы;
- Дұрыс ұйымдастырылған сабақтардың тақырыбы;
- Сабақтар түрлері, өз бетімен жасалатын жұмыстар мен мәтіндердің әртүрлілігі, маңызды жолдарды іздестіре отырып, оқушының оқуға талаптануы.

Танымдық белсенділікті арттыруды жүзеге асыру үшін:

1. Сабақта қойылған міндеттерге сүйене отырып, оны қызықты өткізу;
2. Өнерге байланысты материалдар қолдану;
3. Оқушылардың сұрақ қоюына жағдайлар жасау;
4. Сабақта оқушылар бірін-бірі бағалай алуын дамыту;
5. Сыныптан тыс оқуға қызықтыру;
6. Оқушылардың алдына проблемалық сұрақтар қойып, оларды шешу барысында пікірталастар туғызу.

Мектеп тәжірибесіне сүйене отырып, бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын қалыптастырып, тереңдетіп бекіту барысында көптеген тиімді жолдар қарастырылады.

Осы жолдарды, әдістерді қолдана отырып, оқушылардың білімге қызығуына, зерттеуіне атмосфера туғызу қажет, жоғарыда айтылған қызығушылықты қалыптастыру жолдары мен әдістерін қолдану үшін төмендегідей жағдайларды ескеру қажет:

- Оқу процесіндегі сабаққа қойылатын дидактикалық міндеттер;
- Білім мазмұнының көлемі, маңызы;
- Дайындық мөлшері, таным мүмкіншілігінің дағдылары және оқушылардың күші;
- Оқу міндетін шешуге кететін уақыты.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық әрекетін басқару тәсілдері көп. Бұл білімнің пәндік аймағының болуына, оқытушының тәжірибесі мен шеберлігіне, оқушылардың жас ерекшелігіне, дамуы дәрежесіне, оқу үрдісінің қамтамасыз етілгендігіне байланысты. Оқытудың көрнекі

құралдары белгілі талаптарға жауап беруі тиіс: мазмұнының ғылыми деңгейі, бағдарламаға сәйкестігі, орындалуының тиянақты, әрі эстетикаға сай болуы, алыстан көрінетіндігі, пайдалануға ыңғайлылығы.

Танымдық әрекетті ұйымдастыруда көрнекі құралдар білім негізі бола алады. Оқушыларды сұрау барысында көру сүйеніші болады. Сабақта әуестенуге бағытталған материалдарды қолдану оқушылардың белсенділігін арттыру тәсілдерімен қамтамасыз етеді: танымдық есептер, өлең-есептер, басқатырғыш есептер, ребустар, сөзжұмбақтар мен жұмбақтар. Бірақ, оқушының назарын мынаған аудару керек: егер мұғалім көтерілген мәселенің мәнін аша түссе, зерделей түссе, материалдар оқушының білімін қалыптастыруға бағытталса, бұл құралдарды пайдалану тиімді болады.

Танымдық қызығушылықты дамытудың үш шарты бар:

– мазмұнның жаңғыртылуы, бұрын жарияланып өтілген фактілерді жаңаша сипаттау, хабарланып отырған мәліметтерге тарихи бағдар беру, білімнің тәжірибелік мәнін ашып көрсету және ғылымның соңғы жаңалықтарын, табыстарын жүйелі баяндау.

– өз бетінше жұмыс істеудің әр-түрлеріне негізделген, оқытудың проблемалық тұрғыда алған мәліметтерді зерттеу негіздеріне және оқушының шығармашылық, тәжірибелік жұмыстарына бағытталған оқыту тәсілдері.

– оқушының қабіетін ұштау, оқытушының оқушыға көмек беруге дайын тұруы, олардың мүмкіндіктеріне қолдау көрсету қабілеті, талап қоюшылығы мен адалдығы, оқушыларды көтермелей білу, сондай-ақ оқушылардың өзара бәсекелестігіне көмек көрсете білу қасиеті.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын қалыптастыру құралдарының бірі – дидактикалық ойындар болып табылады. Ойын элементтері сабаққа қолдану оқушылардың білім алу процесін жеңілдетеді және жемісті болады – дейді К. Д. Ушинский [6].

С. Т. Шацкий: «Ойын–бұл балалық шақтың өмірлік лабораториясы. Балалық шақ мектебінен арнаулы өмірлік туралы, өте бай ядросы – ойында» – деген болатын [7].

Сырт қарағанда оңай көрінгенімен ойын баладан зейін қояды, есте сақтауды, тез ойлануды, кездейсоқ жағдайларда қалай әрекет етуді басқалар түсінетіндей етіп әрекет етуді талап етеді.

Мектепке дейінгі кезеңде баланың басты әрекеті – ойын болып табылады. Мектепке келгеннен соң баланың әлеуметтік көзқарасы өзгеріп, басты әрекеті ойыннан оқуға ауысады. Оқу – басты әрекет болып саналады. Осыдан барып бала дағдарысқа ұшырайды. Бұл дағдарыстан шығу үшін оқу сабақтарында ойын элементтерін көптеп пайдаланған тиімді.

Бастауыш мектепте бірінші жылдары ойынның формасы ғана, содан соң ойынға қатысу үшін белгілі бір білімді қажет ететін материал қызықтырады.

Ойын әрекетінде оқушылар қиындықты жеңеді, өздерінің іс-әрекеттерін басқаруды үйренеді.

Қорыта айтқанда, ойнай отырып ойлану – пәнге деген қызығушылықты арттырып, танымдық қабілетті дамытары сөзсіз. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілетін арттыруда мектептегі педагогикалық ұжым оқушылардың әрбір іс-әрекетінде танымдық қызығушылықтың жойылып кетпеуіне бақылап, есте сақтап, қадағалап отыруы қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қызығушылықтың нәтижелігі/Қазақстан мектебі, 2006. - № 3. - б.16-18.
- 2 **Коменский, Я. А.** Избранные педагогические сочинения: В2-хт.-М : Педагогика. 1982. – 174 б.
- 3 **Щукина, Г. И.** Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся – М. : Педагогика, 1988. – 208 б.
- 4 **Талызина, Н. Ф.** Формирование познавательной деятельности младших школьников. - Москва, 1982. – 34 б.
- 5 **Кішібеков, Д., Сыздықов, Ү.** Философия. – Алматы, 1994. – 192 б.
- 6 **Ушинский, К. Д.** Избранные педагогические сочинения. Москва : 1968. – 429 б.
- 7 **Шацкий, С.** Изб.пед.произведения. Москва : Педагогика, 1989. – 114 б.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

М. Н. Шаяхметова

Способы увеличения интереса познаваемости учеников начальных классов

Карагандинский государственный университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда.

Материал поступил в редакцию 25.02.15.

M. N. Shayakhmetova

Methods of increasing interest of cognizableness of students of elementary classes

E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda.

Material received on 25.02.15.

В содержании данной статьи, на основе анализа научных трудов Я. А. Коменского, Дж. Локк, Н. Г. Чернышевского, Л. И. Божович и других учёных-педагогов и психологов, определены возможные пути совершенствования познавательных интересов

и познавательной активности учащихся, отобраны методы формирования познавательных интересов учащихся, а также выявлены и обоснованы основные условия развития познавательной активности учащихся начальных классов.

In maintenance of this article, on the basis of analysis of scientific works of Y. A. Komensky, J. Lокk, N. G. Chernyshevsky, L. I. Bozhovich and other scientists teachers and psychologists, the possible ways of perfection of cognitive interests are certain and of cognitive activity of students, the methods of forming of students cognitive interests are selected, and also the basic terms of development of cognitive activity of initial classes of students are educed and reasonable.

ӘОЖ 001.895:37

М. Н. Шаяхметова

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖОБАЛАУ ӘДІСІН ПАЙДАЛАНУ

Аталмыш мақалада автор басты назарды бастауыш мектептің педагогикалық үдерісіндегі проекті әдісін қолданудың мәселесіне аударады, оның ішінде ұстаздың маңызды міндеті - оқушылардың шығармашылық бағыттылығы, шығармашылық жетістіктерін тәжірибеде қолдана білуі, зерттеу жұмыстарына олардың қажетсіну уәжін ояту, сондай-ақ педагогикалық проектилеу негізінде оқушылардың танымдық қабілеттерін қалыптастыру және өркендету қарастырылады.

Кілтті сөздер: проекті әдісі, оқушылар, шығармашылық бағыты, шығармашылық жетістік, қажетсіну уәжі, танымдық қабілет.

Бүгінгі таңда тәуелсіз мемлекет алдында тұрған негізгі мақсаттардың бірі – дүниежүзілік білім әлеміне ену. Бұл салада білім беру ісінің мазмұнын жаңа бағытқа бұрып, құрылымдық жүйесін жаңарту, өзгерістер енгізу - білім реформасын жүзеге асыру алғышартта тұрғаны баршамызға аян. Осыған орай мектеп білімі түбегейлі жаңартылып, мұғалімнің қызметінің мақсаттары кеңейіп, үлкен өзгерістер үстінде. Әр педагогтың міндеті – оқушының шығармашылық ойына бағыт беру, шығармашылық ізденісті қолдау, жағдаяттар туғызып, оның шешімін табуға бағыттау,

жаңаны іздеуге, жүйелі зерттеулерге талдау жасауға талпыныс беру. Осы қажеттіліктерді оқушыларға меңгерту барысында жобалық оқыту әдісі тәжірибеге енгізілді.

Жобалау әдісі кейінгі жылдары оқыту процесінде кеңінен орын ала бастады. Бұл әдіске қызығушылықтың себебі оқыту процесі мен оның нәтижесіне жанашыл көзқараспен қарау. Жобалар әдісі қазіргі білім берудегі талаптарға сай әдіс. Бұны қолданғанда балалар тек қана өздерінің іс әрекеттерін жоспарлауды ғана қоймай, сол жоспарларын жүзеге асыру үшін жаңа әдіс тәсілдерді ойлап табады, бірнеше саладан алған білімдерін бір міндетті шешуге қолданады, табылған нәтижелерді талдап, болжаммен салыстырады. Осы талдаудың нәтижесі арқылы жаңа міндет қояды. Жауапкершілікке тәрбиелейді, бастаған істі аяқтауға баулиды [1]. Бастауыш сыныптарда жобалық әдісті қолдану арқылы оқушылардың танымдық дағдыларын дамыту, өз білімін өздігінен қолдану, біліктігін қалыптастыру, ақпараттық кеңістікте бағдарлау, сын тұрғысынан ойлауларын дамытуда үлкен нәтижеге жетуге болады. Аталған әдіс бала жаратылысына тән: білуге құмарлық, байқау жасауға талпыныс, өзінше эксперимент жүргізу сияқты бала әрекетіндегі жеке қасиеттерін ашуға жағдай жасайды.

Жобалау әдісін зерделеуден бұрын оның негізі болып табылатын «жоба» ұғымына тоқталайық. «Жоба» – белгілі бір уақыт ішінде жүргізілетін, нәтиженің сапасына нақты талап қойылған, ұйымдастыруға қажетті құралдары мен қолжетімдік ресурстары айқындалған белгілі бір жүйені мақсатты түрде өзгерту. Оған қол жеткізу үшін балаларды өз бетімен ойлау, ғылымның түрлі салалары бойынша білімдерін пайдалана отырып, проблеманы табу және шешу, шешімдердің түрлеріне орай олардың мүмкін болатын нәтижелерін болжау қабілеті, себеп-салдарлы байланыстарды орнату іскерлігіне үйрету керек. Жобалау – «ргоісеге» деген латын сөзі. Бұл сөз «жоспарлау, дайындау» сияқты мағынаны немесе жоспардың жүзеге асырылуын білдіреді. Жобалау әдісі – белгілі бір проблеманы бөлшектеп өңдеу арқылы дидактикалық мақсатқа жетудің тәсілі. Оның нәтижесі – шынайы, белгілі бір түрде рәсімделген практикалық нәтиже.

Жобалау әдісі әлемдік педагогикада 1920 жылы АҚШ-та пайда болған. Оны философиядағы гуманистік ағымдар мен білім идеяларымен байланыстырған. Американдық философ және педагог Дж. Дьюи мен оның оқушысы У. Х. Килпатрикті жобалау әдісінің негізін салушылары ретінде танимыз [2]. Д. Дьюи еңбектерінде педагогикада «жобалау» әдіс түсінігінде қолданылса, В. Килпатрик «жоба» түсінігін әрекет нәтижесі ретінде қарастырған. Жобалау әдісі орыс педагогтарын да қызықтырды. 1905 жылы орыс педагогы С. Т. Шацкий басшылығымен жобалау әдісін дәріс беруде қолдануға әрекеттенген мұғалімдер тобы құрылды. Кейін

Совет үкіметі кезінде бұл идея мектептерге енгізіле бастады. Бірақ дұрыс құралмағандығынан қолдану аясынан шықты.

«Педагогикалық жобалау» ұғымын В. С. Безрукова [3], В. П. Беспалько, Н. В. Борисова [4], А. Н. Дахин [5], Г. Ильин, П. И. Образцов, А. И. Уман, Д. В. Чернилевский, Н. О. Яковлева және басқалар қарастырды.

Педагогикалық жобалау түсінігі В. Безруковтың анықтамасы бойынша, гуманистік мазмұндағы білімді гуманистік әдістер мен тәсілдер арқылы игеру негізінде белгіленген білім өнімін алуға оқушылардың білім нәтижелері мен мақсатына болжам жасау және оны модельдеу. [3, Б. 94].

Н. В. Борисова жобалаудың білім беру жобаларын жасауға және іске асыруға бағытталған іс-әрекет екендігін көрсетеді [4, Б. 21].

А. Н. Дахин болса, жобалауды «қандай да бір жүйені, объектіні немесе моделді құру (жасау, жоспарлау, құрастыру) жөніндегі іс-әрекет» деп біледі [5, Б. 24]. А. П. Тряпичина: жобалау – білім берудің дамытудың жаңа саласы, педагогикалық әрекетті түсіндірудің жаңа амалы деп қарастырады.

Жоғарыда айтылған анықтамаларға сүйене отырып, мынадай тұжырым жасауға болады: жобалау дегеніміз – педагогикалық процесс жағдайында іске асатын, оның тиімді жұмыс жасауын және дамуын қамтамасыз ететін іс-әрекет. Зерттеушінің мұндай іс-әрекеті өзекті мәселені шешу қажеттілігінен туындайды, шығармашылық сипатта болады және құндылықтық бағдарларға сүйенеді. Оның нәтижесі болып жүйелік қасиеттерге ие, педагогикалық өнертапқыштыққа негізделген педагогикалық іс-әрекет объектісінің моделі немесе жүйесі табылады, өйткені оның негізіне мәселені шешудің жаңа тәсілі алынады және нақты жағдайда қолдану мүмкіндігі көрсетіледі.

Жобалау әдісі оқушының қызығушылығына, жеке ерекшеліктеріне, талаптарына мақсаттарына байланысты болады. Бұл әдісте негізгі фактор болып, оқушы, оқулық және методикалық оқу құралдары болып саналады, ал оқытушы-кеңесші, консультант рөлінде болады.

Бастауыш мектептегі оқыту үрдісі тек сабақтармен ғана қамтылады. Оқушылар өздерінің мұғалімдеріне бауыр басып, мектепке бар ынтасымен барады. Сонымен қатар сабақ үлгерімі де қанағаттанарлық. Жобалау әдісін бастауыш мектепке енгізу міндетті емес, алайда осы кезден бастап балалардың мінез-құлқысының реттелуіне өз септігін тигізери анық. Бастауыш мектепте жобалау әдісін бір мұғалім қолдана алады, себебі сабақтар тек пәндік тұрғысынан жүргізіледі. Оқушылардың жобалау жұмыстары мұғалімнің қойған мақсатына негізделеді. Мұғалім ұсынады, ал оқушылар бар ынтасымен орындайды. Осындай жобалау жұмыстарында ең негізгі іске асыру болып табылады. Бағалау да осы іске асыру, оның креативтілігі мен сапасына негізделеді [2].

Жобалау технологиясын қолданудағы негізгі мақсат – оқушылардың қызығушылық ынтасын дамыту, ақпараттық бағдарлау біліктілігін

қалыптастыру және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін арттыру өз бетімен жұмыстарын жүргізу арқылы білімдерін жетілдіру арқылы оқушыны болашақта әр түрлі жағдаяттарда, әр түрлі қоғамдық ортада өзін-өзі көрсете білуге бейімдеу [6].

Қазіргі кездегі мектептегі оқу жобаларының түрлері:

- практикалық
- ғылыми жобалау
- ақпараттық
- шығармашылық
- рольдік [7].

Жобалар құрамы бойынша мини-жоба, моно-жоба пәндік және пәнаралық болып бөлінеді. Мини-жоба бір пән негізінде ғана ұйымдастырылса, пәндік жобалар факультативтік сабақтар аясында қолданылады. Ал пәнаралық жоба бірнеше пән негізінде құралады. Қатынас құралы бойынша дара және топтық болып бөлінеді. Өз алдына топтық: сыныпшілік, мектепшілік, аумақтық және халықаралық болып бөлінеді. Ұзақтығына байланысты мини-жоба – 1 сабақтық, қысқа – 4-6 сабақтық, апталық – 30-40 сағаттық, ұзақ немесе жылдық- дара немесе топтық жобалар міндетті түрде сабақтан тыс жүргізілуі керек [8].

Жобалау жұмысында ой өрісінің дамуы, критикалық ойлау, креативтілік, сонымен қатар мәселелерді шешу қабілеті пайда болады.

Жобалар презентациясының түрлері: ғылыми жұмыс, іскерлік ойын, видео-фильм көрсету, экскурсия, бағдарлама, ғылыми конференция, театр көрсетілімі, тарихи немесе әдеби диалогтар, спорт ойыны, спектакль, жарнама, пресс-конференция.

Жобалаудың құрылымы:

- нақты нәтиже шығару жобасы
- нақты мәселенің анализі
- нақты уақыт белгілеу
- жұмыс жүргізу жобасы
- нәтиже шығару

Жобалаудың ең негізі – мәселенің анализі болып табылады. Мәселе шешудегі нәтиже белгіленіп, оған жету үшін жасалатын қадамдар жобасы жасалады. Мәселе анализі неғұрлым нақты жасалатын болса, жоба да соғұрлым жақсы болады.

Ал жобалау әдісінің практикалық бөлімін қарастырсақ бұл жерде жоба дайындау қажет ақпаратты жинақтау, рәсімдеу кезеңдеріне назар аударатын сабақ жоспарлары мен дебат пікірсайысына дайындық кезеңдерін атап өтейік. Негізгі жоба тақырыбы оқушы өзі қызығушылығына орай таңдайды, бірақ бағыт-бағдарды әрине мұғалім береді. Төменде сабақ жоспарлары беріліп, дайындық жұмысын ұйымдастыру кезеңдері көрсетілген.

Бастауыш мектептегі жобалау әдісін қолдану негізгі мектептегі жобалау жұмыстарының даму негіздерін қалайды. Оқушылар жобалау жұмысының негізін ойы мен іске асыру, шешім қабылдау, нәтиже шығару деп таниды. Жобалау жұмыстары сабақтан тыс жүргізіліп, пәндік тұрғысынан да шығып кетеді. Осының нәтижесінде оқушылар арасындағы және мұғалімдермен қарым-қатынасы өзгереді. Жобалау жұмыстарының нәтижесін алдын-ала білмеген соң, баға идея, оның іске асуы, жобалау нәтижелерінің практикалық қолданануы және де ынтаға қойылады. Жобалау жұмысына қойылған баға арқылы оқушы өзіне баға беріп, өзін көп жақтардан тани бастайды. Бірақ жобалау жұмысының нақты жүргізілуі үшін мектеп мұғалімдерінің барлығының жұмысы керек. Жобалау жұмысын жүргізу үшін уақыт, лаборатория, шеберхана, кітапханада өзіндік жұмыс жүргізуге мүмкіндік, топпен жиналып консультация алу үшін уақыт бөлу керек [2].

Бастауыш сыныптарда жобалық оқытуды қолдану барысында әр оқушы:

- білімді өздігінен меңгеруге, сол білімді жаңа танымдық және тәжірибелік мәселелерді шешуге жұмсауға үйренеді;
- коммуникативті білік – дағдыны меңгереді;
- қажетті ақпараттарды жинауға үйренеді;
- қорытынды шығарып, түйіндер жасауға дағдыланады;
- талдау жасауға үйренеді;

Сонымен қорыта келе, жобалау әдісінің тиімділігі – көзбен көріп, құлақпен естіп, есте сақтай отырып оқушыны ізденіске, іскерлік пен танымдық ынтаға, шығармашылық қабілетті жетілдіру арқылы түрлі мәселелерді шеше білуге, тапқырлыққа, жаңа ғылыми ізденіске жетелеуде. Жобалау әдісі бойынша өткізілген сабақтар оқушы бойындағы қабілеттілік пен қызығушылығына сәйкес жетіліп, дамуына жағдай туғызылып, әр оқушының жекелеген мүмкіндіктерінің ашылуына ықпал жасайды. Оқушылар өз ойларын ортаға салып, басқаларына сын көзбен қарауға үйренеді. Бұл әдіс- келешекте оқушылардың зерттеу жұмыстарымен айналысып, ақпарат жинау, шыққан нәтижені бейнелеп түсіндіру, өз зерттеу жұмысын қорғау дағдысын қалыптастырады. Сонымен, жобалау әдісі — бұл оқу жүйесі, оқу үрдісінің ұйымдастырылған моделі, ол оқушылардың интеллектуалды және физикалық мүмкіндіктерін жаңа жобаларды құру үрдісінде шығармашылық қабілеттерін дамыту жолымен өзіндік тұлғаны жүзеге асыруға бағытталған.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 **Мырзалинова, А. Ж.** Бастауыш білім беруде кіші жастағы мектеп оқушыларымен жобалық-зерттеушілік қызметті ұйымдастыру / А. Ж. Мырзалинова, // Педагогика мәселелері. – 2013. – № 1. – Б. 10-13.

- 2 Фаламтор бетінен. – <http://magister.kz/referat/show/8258/36/1>
- 3 **Безрукова, В. С.** Педагогика. Проективная педагогика. Учебное пособие. – Екатеринбург: Деловая книга, 1996. – 344 с.
- 4 **Борисова, Н. В.** Образовательные технологии как объект педагогического выбора: Учебное пособие. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 121 с.
- 5 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 21-26.
- 6 **Бимаханов, Т. Д.** Жобалап оқыту – жаңа технология / Алғашқы әскери дайындық. Өмір қауіпсіздігі негіздері. – 2011. – № 5. – Б. 6-7.
- 7 **Әлметова, Ә. С.** «Қазақ тілі сабағында студенттердің сұхбаттық тілдесім мәдениетін қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздері» пед. ғыл. доктор. дисс. автореф. – Алматы, 2007. – 48 б.
- 8 **Бахисева, С. М.** Педагогикалық жобалау: теориясы мен технологиясы // Оқулық. – Алматы : Дәуір, 2011. – 14 б.

Материал 25.02.15 баспаға түсті.

М. Н. Шаяхметова

Использование способа проектирования процесса обучения начальной школы

Карагандинский государственный университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда.
Материал поступил в редакцию 25.02.15.

M. N. Shayakhmetova

Use of method of educating process planning in elementary school

E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda.
Material received on 25.02.15.

В представленной научной статье, автор акцентирует внимание на проблему использования метода проектов в педагогическом процессе начальной школы, в частности рассматриваются важнейшие задачи педагога – как творческая направленность деятельности учащихся, применение творческих достижений на практике, мотивация их к исследовательской деятельности, а также развитие и формирование познавательных навыков учащихся на основе педагогического проектирования.

In the presented scientific article, the author accents attention on the problem of the use of projects method in the pedagogical process of elementary school, the major tasks of teacher are examined in particular

- as a creative orientation of students activity, application of creative achievements in practice, motivation of them to research activity, and also development and forming of cognitive skills of students on the basis of the pedagogical planning.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ПГУ ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА
(«ВЕСТНИК ПГУ», «НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА»,
«КРАЕВЕДЕНИЕ»)

Редакционная коллегия просит авторов при подготовке статей для опубликования в журнале руководствоваться следующими правилами.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

1. В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям в 1 экземпляре, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с межстрочным интервалом 1,5, с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

2. Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **8-10 страниц печатного текста**. Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка). Межстрочный интервал - 1,5 (полуторный);

3. **УДК** по таблицам универсальной десятичной классификации;

4. **Инициалы и фамилия** (-и) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках, абзац по левому краю (см. образец);

5. **Название статьи** – на казахском, русском и английском языках, заглавными буквами жирным шрифтом, абзац по левому краю (см. образец);

6. **Аннотация** дается в начале текста на казахском, русском и английском языках: кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 3 см, интервал 1,5 (8–10 строк, 100-250 слов). Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре. (см. образец);

7. **Ключевые слова** оформляются на языке публикуемого материала: кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 3 см, интервал 1,5. Для каждой статьи задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке. (см. образец);

8. **Список использованной литературы** должен состоять не более чем из 20 наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). Статья и список литературы должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

9. **Иллюстрации, перечень рисунков** и подрисовочные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

10. **Математические формулы** должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице

В бумажном и электронном вариантах приводятся:

– название статьи, сведения о каждом из авторов: Ф.И.О. полностью, ученая степень, ученое звание и место работы на казахском, русском и английском языках);

– полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (для связи редакции с авторами, не публикуются);

Информация для авторов

Все статьи должны сопровождаться двумя рецензиями доктора или кандидата наук для всех авторов. Для статей, публикуемых в журнале «Вестник ПГУ» химико-биологической серии, требуется экспертное заключение.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи. При необходимости статья возвращается автору на доработку. За содержание статьи несет ответственность Автор. **Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.** Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).

Статью (бумажная, электронная версии, оригинал квитанции об оплате) следует направлять по адресу:

140008, Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, Издательство «Кереку», каб. 137.

Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147), факс: 8 (7182) 67-37-05.

E-mail: kereky@mail.ru

Оплата за публикацию в научном журнале составляет **5000 (Пять тысяч) тенге.**

РГП на ПХВ Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова	РГП на ПХВ Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова
РНН 451800030073	РНН 451800030073
БИН 990140004654	БИН 990140004654
АО «Цеснабанк»	АО «Народный Банк Казахстана»
ИИК KZ57998FTB00 00003310	ИИК KZ156010241000003308
БИК TSEKZK A	БИК HSBKZKX
Кбе 16	Кбе 16
Код 16	Код 16
КНП 861	КНП 861

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ:

УДК 316:314.3

А. Б. Есимова

к.п.н., доцент, Международный Казахско-Турецкий университет имени Х. А. Яссави, г. Туркестан

СЕМЕЙНО-РОДСТВЕННЫЕ СВЯЗИ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ В РЕАЛИЗАЦИИ РЕПРОДУКТИВНОГО МАТЕРИАЛА

В настоящей статье автор дает анализ отличительных особенностей репродуктивного поведения женщин сквозь призму семейно-родственных связей.

Ключевые слова: репродуктивное поведение, семейно-родственные связи.

На современном этапе есть тенденции к стабильному увеличению студентов с нарушениями в состоянии здоровья. В связи с этим появляется необходимость корректировки содержания учебно-тренировочных занятий по физической культуре со студентами, посещающими специальные медицинские группы в.

Продолжение текста публикуемого материала

Пример оформления таблиц, рисунков, схем:

Таблица 1 – Суммарный коэффициент рождаемости отдельных национальностей

	СКР, 1999 г.	СКР, 1999 г.
Всего	1,80	2,22

Диаграмма 1 – Показатели репродуктивного поведения

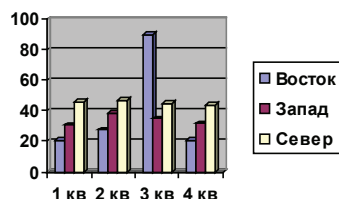

Рисунок 1 – Социальные взаимоотношения

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Эльконин, Д. Б. Психология игры [Текст] : научное издание / Д. Б. Эльконин. – 2-е изд. – М. : Владос, 1999. – 360 с. – Библиогр. : С. 345–354. – Имен. указ. : С. 355–357. – ISBN 5-691-00256-2 (в пер.).

2 Фришман, И. Детский оздоровительный лагерь как воспитательная система [Текст] / И. Фришман // Народное образование. – 2006. – № 3. – С. 77–81.

3 Антология педагогической мысли Казахстана [Текст] : научное издание / сост. К. Б. Жарикбаев, сост. С. К. Калиев. – Алматы : Рауан, 1995. – 512 с. : ил. – ISBN 5625027587.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

А. Б. Есимова

Отбасылық-туысты қатынастар репродуктивті мінез-құлықты жүзеге асырудағы әлеуметтік капитал ретінде

Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

A. B. Yessimova

The family-related networks as social capital for realization of reproductive behaviors

A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.
Material received on 22.12.14

Бұл мақалада автор Қазақстандағы әйелдердің отбасылық-туыстық қатынасы арқылы репродуктивті мінез-құлқында айырмашылықтарын талдайды.

In the given article the author analyzes distinctions of reproductive behavior of married women of Kazakhstan through the prism of the kinship networks.

Теруге 27.03.2015 ж. жіберілді. Басуға 27.03.2015 ж. қол қойылды.
Форматы 70x100 1/16. Кітап-журнал қағазы.
Көлемі шартты 19,5 б.т. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.
Компьютерде беттеген Ж. К. Кабылбекова
Корректорлар: А. Елемесқызы, А. Р. Омарова, З. С. Исакова
Тапсырыс № 2484

Сдано в набор 27.03.2015 г. Подписано в печать 27.03.2015 г.
Формат 70x100 1/16. Бумага книжно-журнальная.
Объем 19,5 ч.-изд. л. Тираж 300 экз. Цена договорная.
Компьютерная верстка Ж. К. Кабылбекова
Корректоры: А. Елемесқызы, А. Р. Омарова, З. С. Исакова
Заказ № 2484

«КЕРЕКУ» баспасынан басылып шығарылған
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«КЕРЕКУ» баспасы
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.
67-36-69
e-mail: kereky@mail.ru